EVA SCHLOSS KAREN BARTLETT

Viaţa după Auschwitz

O poveste despre suferinţă şi supravieţuire, scrisă de sora vitregă a lui Anne Frank

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României SCHLOSS, EVA

Viaţa după Auschwitz; o poveste despre suferinţă şi supravieţuire, scrisă de sora vitregă a lui Anne Frank / Eva Schloss şi Karen Bartlett; trad. de Iris-Manuela Anghel prin Lingua Connexion.

— Bucureşti: RAO Distribuţie, 2019 ISBN 978 – 606 – 006 – 270 – 7

I. Bartlett, Karen

II. Anghel, Iris Manuela (trad.)

821.111

RAO Distribuţie

Str. Bârgăului nr. 9 – 11, sector 1, Bucureşti, România **www.raobooks.com www.rao.ro**

EVA SCHLOSS and KAREN BARTLETT *After Auschwitz*

A Story of Heartbreak and Survival by the Stepsister of Anne Frank Copyright © Eva Schloss and Karen Bartlett, 2013 Toate drepturile rezervate

Traducere din limba engleză Iris-Manuela Anghel Prin Lingua Connexion

© RAO Distribuţie, 2017 Pentru versiunea în limba română

2019

ISBN 978 – 606 – 006 – 270 – 7

Această carte este dedicată memoriei victimelor Holocaustului şi genocidului, care n-au putut da glas propriilor poveşti.

Eva Schloss

Cuprins

1. Moştenirea lăsată în urmă 9

2. O familie de vienezi 14

3. Copilăria 20
4. Regimul nazist din Austria 31
5. O fetiţă indezirabilă 42
6. Amsterdam 51
7. Anne Frank 59
8. Ocupaţia germană 63
9. Ascunzătoarea 74
10. Trădarea 84
11. Auschwitz-Birkenau 95
12. Viaţa în lagăr 105
13. O iarnă mohorâtă 115
14. Eliberarea 124
15. Drumul spre casă 136
16. Din nou la Amsterdam 150
17. O nouă viaţă 157
18. Procesul 170
19. Londra 175
20. Povestea lui Zvi 182
21. Nunta 189
22. Un lanţ indestructibil 196
23. Ottoşi Fritzi 206
24. Noi începuturi 217
25. O zi de primăvară 224
26. Piesa de teatru 235
27. Mutti 246
28. Spre noi orizonturi 256
29. Întoarcereala Auschwitz 264
30. Epilog 270
Mulţumiri 274
Index 276

1
Moştenirea lăsată în urmă

— Sunt convins că Eva va dori să spună câteva cuvinte.

La auzul vorbelor ce răsunau ameţitor în sala imensă, o spaimă cumplită mi s-a cuibărit în suflet.

Eram o femeie tăcută, între două vârste, căsătorită cu un bancher de investiţii, mamă a trei fiice, acum adulte. Cuvintele îi aparţineau lui Ken Livingstone, pe atunci încă liderul Consiliului Municipal al Marii Londre, ce avea să fie în curând desfiinţat, şi un «pin de temut în coasta prim-ministrului Margaret Thatcher.

Ne întâlnirăm ceva mai devreme în ziua aceea şi nu avea de unde să ştie că acele câteva cuvinte rostite aveau, să stârnească o adevărată furtună în sufletul meu. Nici eu nu ştiam că acesta avea nil fie începutul unei lungi călătorii la capătul căreia aveam să accept evenimentele înspăimântătoare ale copilăriei mele.

Aveam cincisprezece ani când, împreună cu alţi mii de oameni, după un drum anevoios cu un tren de vite, întunecat şi înţesat până în refuz, am ajuns în faţa porţilor lagărului de concentrare Auschwitzlilrkenau. Trecuseră mai bine de patruzeci de ani de atunci, dar în clipa în care Ken Livingstone m-a rugat să vorbesc, o spaimă covârşitoare a pus stăpânire pe mine. Îmi venea să mă ascund sub masă.

Era o zi de primăvară din 1986 şi ne aflam la deschiderea *Expoziţiei „Anne Frank Travelling Exhibit"* de la Mall Galleries, din apropierea Institutului de Arte Contemporane din Londră. Peste trei milioane de oameni din întreaga lume au văzut până acum expoziţia, dar la vremea aceea abia începeam să spunem povestea

Holocaustului unei noi generaţii prin intermediul jurnalului lui Anne, al fotografiilor ei şi familiei sale.

Aceste fotografii au creat o legătură strânsă între mine şi Anne, o legătură pe care niciuna dintre noi nu şi-a imaginat-o vreodată, pe vremea când ne jucam împreună pe străzile din Amsterdam. Aveam firi cu totul diferite, dar Anne mi-a fost prietenă.

După război, Otto Frank, tatăl lui Anne; s-a întors în Olanda, unde a avut o relaţie extrem de apropiată cu mama mea, izvorâtă din pierderile şi suferinţele îndurate laolaltă. S-au căsătorit în 1953, iar Otto a devenit tatăl

meu vitreg. Mi-a dăruit aparatul de fotografiat Leica, pe care îl folosise în trecut ca să le facă poze lui Anne şi surorii ei, Margot, sperând că astfel îmi voi găsi propriul drum în viaţă şi voi ajunge fotograf. Am făcut multe fotografii cu el de-a lungul anilor şi îl am încă şi astăzi.

Povestea lui Anne este cea a unei fetiţe care a reuşit să impresioneze o lume întreagă prin simpla omenie descrisă în paginile jurnalului său. Povestea mea este cu totul diferită. Şi eu am căzut victimă persecuţiilor naziste şi am ajuns într-un lagăr de concentrare – dar, spre deosebire de Anne, eu am supravieţuit.

În primăvara anului 1986, locuiam la Londra de aproape patruzeci de ani şi, în tot acest răstimp, capitala Angliei devenise de nerecunoscut, preschimbându-se, dintr-un oraş sărac şi distrus de bombardamente, într-o metropolă înfloritoare şi multiculturală. Mi-aş dori să spun că suferisem şi eu aceleaşi transformări.

Îmi refăcusem viaţa şi aveam o familie minunată alături de soţul şi de copiii mei extraordinari, care reprezentau întregul meu univers. Aveam chiar şi propria afacere. Dar îmi lipsea ceva. Nu reuşeam să mă regăsesc. Fetiţa sociabilă de odinioară, care mergea pe bicicletă, stătea în mâini şi sporovăia fără încetare, părea să fi rămas prizonieră într-un loc unde nu mai puteam să ajung.

Noaptea visam că mă prăbuşesc într-un hău imens şi întunecat. Când nepoţii mă întrebau ce reprezintă tatuajul înfierat pe braţ la Auschwitz, le spuneam că era numărul meu de telefon. Nu vorbeam niciodată despre trecut.

Cu toate acestea, nu puteam să refuz invitaţia de a lua cuvântul la deschiderea Expoziţiei „Anne Frank” – cu atât mai mult cu cât era vorba de munca de-o viaţă a mamei mele şi a lui Otto.

La insistenţele lui Ken Livingstone, m-am ridicat în picioare şi am început să vorbesc cu glas şovăielnic. Spre disperarea celor din public, care sperau, probabil, să audă o introducere scurtă, µm descoperit că, odată ce-am început să vorbesc, nu mă mai puteam opri. Cuvintele mi

se revărsau în cascadă, dezvăluindu-le spectatorilor toate experienţele dureroase şi traumatizante prin care trecusem. Eram ameţită şi înspăimântată; nu-mi amintesc nimic din tot ce-am spus.

„Era o. situaţie realmente dramatică”, susţine fiica meajacky, care îmi asculta atunci discursul. „Nu ştiam mai nimic despre experienţele mamei, astfel că, în momentul în care am văzut-o Izbucnind în lacrimi în faţa unei săli întregi, depănându-şi amintirile cu glas frânt, am rămas fără grai”.

Poate că povestea mea a fost cu totul lipsită de coerenţă pentru cel prezenţi, dar pentru mine, a reprezentat un moment: uluitor. Căci o regăseam pe fetiţa de odinioară.

În ciuda unui început atât de lipsit de speranţă, după acest eveniment, tot mai mulţi oameni m-au rugat să vorbesc despre întâmplările petrecute în timpul războiului. La început, îl rugam pe Hoţul meu să-mi conceapă discursurile, pe care apoi le citeam în faţa publicului – şovăitoare şi împleticită la vorbă. Încetul cu încetul însă, mi-am descoperit propria voce. şi am învăţat să-mi depăn povestea.

Multe lucruri s-au schimbat în lume de la sfârşitul celui (le-al Doilea Război Mondial, dar, din păcate, prejudecăţile şi discriminarea nu se află printre, acestea. De la mişcarea pentru drepturile civile din Statele Unite până la Apartheidul din Africa de Sud, de la războiul din fosta Iugoslavie până, la conflictele necontenite din Republica Democrată Congo, am asistat la lupta înverşunată a oamenilor de pretutindeni pentru a fi trataţi cu demnitate şi respect. Iar ca evreică, am văzut că nici măcar adevărul crud al Holocaustului n-a reuşit să trezească la viaţă conştiinţa oamenilor faţă de grozăviile antisemitismului. Şi astăzi există încă indivizi care caută ţapi ispăşitori în funcţie de culoarea pielii, de trecutul, de sexualitatea sau de religia semenilor lor.

Voiam să le vorbesc acestor oameni despre

amărăciunea şi despre mânia ce-i determină să arunce vina asupra altora. Ştiam prea bine cât de grea şi de nedreaptă pare viaţa uneori. Ani întregi; şi eu m-am lăsat călăuzită de ură.

Odată ce graniţele orizontului mi se deschideau tot mai larg, am început să colaborez cu *Anne Frank House* din Amsterdam şi *Anne Frank Trust* din Marea Britanie. Am scris o carte despre experienţele Holocaustului, împărtăşindu-le cititorilor amintiri crude din lagăr, iar mai târziu, povestea vieţii mele pe înţelesul copiilor, unde mi-am povestit viaţa împreună cu fratele meu, Heinz. Am descoperit cu uimire că şi alţi oameni voiau să-mi transpună povestea pe hârtie.

M-am trezit, în cele din urmă, călătorind pretutindeni în lume şi depănându-mi amintirile în faţa unui public numeros din Statele Unite, China, Australia şi Europa. Oamenii pe care i-am cunoscut în peregrinările mele m-au impresionat şi m-au schimbat atât de mult, încât pot spune cu mâna pe inimă că nu mai simt o persoană dominată de ură şi de amărăciune. Nimic nu justifică crimele înspăimântătoare comise de nazişti. Faptele lor nu pot fi iertate şi sper că, datorită poveştilor asemănătoare cu cea depănată în paginile acestei cărţi; nici nu vor obţine vreodată iertarea semenilor noştri. Dar încercările mele de a ajunge la sufletul oamenilor prin intermediul experienţelor trăite m-au transformat într-o persoană cu totul diferită – poate într-o persoană care a sălăşluit mereu înăuntrul meu – şi acest lucru s-a dovedit un dar pentru mine şi pentru familia mea.

Adevărata satisfacţie mi-au oferit-o însă întâlnirile cu copiii din şcoli şi cu deţinuţii din închisori. Când mă aflu în faţa unor copii, care provin din ţări diferite, cu un trecut diferit, sau în faţa unor oameni condamnaţi pentru delicte grave, se întreabă cu toţii ce legătură au cu mine – o femeie minionă, îmbrăcată cu cardigan, ce vorbeşte cu accent austriac: Ştiu însă că, la sfârşitul întâlnirii noastre, împărtăşim cu toţii sentimentul că nu ne regăsim locul în

lume, că viaţa e nedreaptă, iar viitorul, incert. Descoperim deseori că nu suntem chiar atât de diferiţi.

Vreau să le dăruiesc învăţămintele propriilor experienţe: vreau să le spun că, indiferent cât de cumplită pare deznădejdea, există întotdeauna speranţă. Viaţa este preţioasă şi frumoasă – şi nimeni n-ar trebui s-o irosească.

Veţi descoperi în paginile acestei cărţi povestea familiei mele şi u călătoriei îndelungate pe care am întreprins-o, în sens propriu şi figurat, alături de mama mea., Vă voi depăna amintiri despre tatăl meu, Erich, şi despre fratele meu, Heinz. Deocamdată însă, tot ce vă pot spune este că i-am pierdut pe amândoi şi că, în ciuda anilor pe care îi port acum pe umeri, am rămas în continuare fetiţa de cincisprezece ani, care îi iubeşte cu disperare, le duce dorul şi se jţăndeşte în fiecare zi la ei.

Aş vrea să vă împărtăşesc în cele ce urmează o întâmplare petrecută pe vremea când eram încă o familie, o întâmplare ce mi-a călăuzit paşii în toţi aceşti ani şi mi-a influenţat viaţa.

Povestea se petrece în luna mai a anului 1940, în apartamentul nostru din Amsterdam. Ne părăsiserăm deja casa din Viena, inr naziştii invadaseră acum Olanda – cea mai cumplită veste cu putinţă. Heinz, fratele meu mai mare, reuşea mereu să mă încurajeze şi să-mi ridice moralul, dar în seara aceea era supărat şi părea rătăcit printre cuvinte. Nu ştia dacă tata ne mai putea salva tllllt ghearele naziştilor.

— Mi-e cumplit de teamă, Evi, mi-a spus el. Mi-e teamă de moarte.

Tata ne-a strâns laolaltă pe canapea şi ne-a cuprins în braţe.

Ne-n spus că suntem nişte verigi dintr-un lanţ şi că vom trăi veşnic prin copiii noştri.

— Dar dacă nu vom avea copii? l-a întrebat Heinz.

— Vă pot spune un singur lucru, i-a răspuns el. Nimic din ceea l’O înceţi nu rămâne fără urmări. Toate faptele bune pe care le veţi llăvârşi vor influenţa viaţa celor din

jur. Binele înfăptuit se va revărsa într-o bună zi asupra cuiva, iar realizările voastre vor putea fi duse inul departe. Totul se leagă la fel ca verigile unui lanţ indestructibil.

Vă voi descrie în paginile acestei cărţi eforturile supraomeneşti pe care le-am depus ca să las ceva în urmă.

2

O familie de vienezi

La începutul secolului XX, dacă erai tânăr şi ambiţios şi aveai origini evreieşti, un singur loc îţi putea împlini visurile: Viena.

Scrutam cu ochii unui copil măreţia şi rafinamentul oraşuluiconsiderându-le ceva cât se poate de firesc; era casa mea, iar eu eram o adevărată *Wiener*. Când am venit pe lume, familia mea locuia într-o vilă spaţioasă din elegantul cartier Hietzing, deşi îi lega de oraş o istorie îndelungată şi uneori agitată.

Până la sfârşitul Primului Război Mondial, Viena a fost bijuteria Coroanei habsburgice, capitala marelui şi puternicului Imperiu Austro-ungar, care se întindea din Ucraina şi Polonia, dincolo de Austria şi Ungaria, până în Sarajevo.

Înainte de război, Viena era un centru comercial şi cultural; afacerilé prosperau datorită comerţului pe Dunăre, în timp ce compozitorii ca Gustav Mahler, scriitorii ca Arthur Schnitzler şi doctorii ca Sigmund Freud animau străzile, operele şi cafenelele cu muzica şi ideile lor inovatoare. Era cu neputinţă să nu te laşi purtat în vâltoarea unor activităţi culturale puse la cale de minţi sclipitoare. La Café Central, Lev Troţki juca şah şi organiza revoluţii; la Café Speri, Egon Schiele lua masa împreună cu unul dintre modelele lui, renunţând pentru un timp la portretele sale nud extrem de provocatoare.

Trăiam nişte vremuri captivante. În 1910, populaţia oraşului depăşea două milioane de locuitori. Bulevardele imperiale de pe Ringstrasse erau înconjurate de străzi ce găzduiau noi clădiri de apartamente destinate clasei de mijloc tot mai înfloritoare, formate din negustori şi

comercianţii Aceşti oameni reprezentau publiculjinlă al culturii vieneze, care începeau să cumpere bilete la teatru, nA Însă la restaurant şi să plece în excursii prin pădurile şi dealurile (lin preajma Vienei.

O parte importantă *a* acestei clase de mijloc o constituia Comunitatea evreiască; alcătuită din oameni cu o educaţie solidă şi afaceri de succes.

Evreii locuiau la Viena de aproape 700 de ani, dar numeroşi neArmuitori ostili i-au alungat adesea din oraş, iar comunitatea devenise tot mai mică şi mai neliniştită. Abia sub oblăduirea împăratului Franz Joseph şi a politicii sale de toleranţă religioasă şi egalitate deplină între cetăţeni, adoptată în 1867, comunitatea evreiască a început cu adevărat să înflorească. În cei treizeci de ani de prosperitate ce-au urmat, populaţia de evrei din Viena a crescut de la 8.000 la peste 118.000 de locuitori – şi a început să joace un rol important în viaţa capitalei austriece.

Unele dintre aceste familii de evrei erau extrem de bogate şi de renumite. Ele au cumpărat vilele ce străjuiau bulevardul Ringstrasse şi le-au îmbrăcat în marmură şi aur. Ceva mai jos pe scara socială «e aflau cei care practicau profesiile clasei mijlocii; La începutul liecolului XX, aproape trei sferturi dintre bancheri şi mai bine de jumătate dintre doctori, avocaţi şi jurnalişti erau evrei. Exista chiar şi o echipă de fotbal bine cunoscută, care făcea parte din clubul liportiv Hakoah.

Criza economică, survenită ulterior, şi prăbuşirea industriei parafinei, unde lucrau mulţi evrei polonezi, urmate de conflictele din Balcani şi, în final, de Primul Război Mondial au adus noi valuri (le Imigranţi la Viena. Aceştia erau familii de evrei mai sărace şi mai needucate, care veneau din regiuni situate mult mai în Est, precum Galiţia poloneză. S-au stabilit în preajma gării de nord a Vienei, într-un Cartier ce purta numele de Leopoldstadt. Aceste familii păreau mult mai religioase şi mai puţin „germane” ca mentalitate şi cultură decât comunitatea

evreiască din Viena, care asimilase deja viaţa austriacă. Familiile autohtone de evrei, cum era a mea, nu s-ar fi întâlnit niciodată şi nici n-ar fi acceptat vreodată să aibă vreo legătură cu aceşti imigranţi, care aveau să devină miezul prejudecăţilor antisemite.

Tata. provenea dintr-o familie tipică de evrei, bine situată, din clasa de mijloc. Bunicul meu, David Geiringer, s-a născut în Ungaria, în 1869. După ce s-a mutat la Viena, a pus bazele unei fabrici de încălţăminte, numită Geiringer 8 c Brown, iar când tata a venit pe lume, în noiembrie 1901, bunicul avea o afacere înfloritoare.

Am o singură fotografie a părinţilor tatălui meu. Cu. mustaţă şi melon, bunicul afişează aerul unui om de afaceri, în timp ce tată şi mătuşa mea, îmbrăcaţi în costume de marinar, copii fiind, privesc cu ochi gravi aparatul de fotografiat Bunica mea, Hermine, este zveltă şi elegantă, părând cu câţiva centimetri mai înaltă datorită unei pălării imense, învăluită în straturi de şifon şi dantelă neagră, ce reprezenta ultimul strigăt al modei. Venise la Viena din Boemia, aflată acum pe teritoriul Republicii Cehe.

În ciuda poziţiei rigide impuse de fotografii vremii, par o familie fericită, lucru pe care tata îl evoca deseori în amintirile sale. Din păcate, la scurt timp după aceea, bunica a fost diagnosticată cu cancer şi a murit în 1912, la vârsta de treizeci şi patru de ani. Bunicul s-a recăsătorit, iar noua lui soţie s-a dovedit a fi o mamă vitregă în adevăratul sens al cuvântului, determinându-l pe tata să plece de acasă încă de la vârsta adolescenţei şi să-şi caute singur drumul în viaţă. Prima sa experienţă a unei vieţi de familie închegate şi fericite a avut parte de un sfârşit abrupt şi trist. Destinul avea să i-o aducă însă în cale pe mama, cea care îi va modela existenţa.

Trebuie să spun că mama era extrem de frumoasă. Pe când tata era brunet şi chipeş, mama era blondă, cu ochii albaştri, părul ondulat şi un zâmbet răvăşitor. Numele ei era Elfriede Markovitz, dar toată lumea îi spunea Fritzi.

Era o femeie plină de viaţă. Una dintre fotografiile mele preferate o înfăţişează în anii adolescenţei, râzând fermecător în timp ce hrăneşte un cal. împrejurările erau departe de a fi fericite – se dusese în satul unde bunicul meu se afla încartiruit împreună cu trupele armatei ca să scape de foamete;

Ilar continua să zâmbească. Fotografia îţi creează impresia unei fete realiste, cu picioarele pe pământ, şi uşor provinciale, dar nu era nimic din toate astea. Cel puţin, nu atunci.

Mama lui Fritzi, Helen, provenea dintr-o familie foarte bogată, care deţinea podgorii într-o regiune aflată acum în Republica Cehă şi o staţiune balneară cu ape sulfuroase lângă Viena, în Baden bei Wicn, unde nu-mi plăcea să merg din cauza duhorii cumplite de Otră stricate.

Situaţia financiară a bunicii a avut de suferit în momentul în care s-a căsătorit cu bunicul meu, Rudolf Markovitz, reprezentant al companiei producătoare de becuri Osram. Deşi bunicul era un bun agent de vânzări, iar familia era departe de a fi săracă, sfârşitul Primului Război Mondial a adus vremuri grele pentru majoritatea austriecilor.

Mâncarea fusese raţionalizată în timpul războiului, iar prăbuşirea dominaţiei habsburgice din 1918 a aruncat Austria într-o situaţie disperată. În urma tratatului de pace de la Versailles din 1919, ţara trebuia să plătească despăgubiri imense, dar naţiunea l\ cunoscut falimentul înainte de stabilirea ratei de plată.

Cu excepţia câtorva regiuni profitabile, Austria, cândva Coroana unui imperiu puternic, devenise acum o ţară mică şi săracă. Industria şi agricultura, ce fuseseră stâlpii de susţinere ai Imperiului Austro-ungar, propulsau economia altor ţări, ca Polonia, şi a altor flinte proaspăt independente, precum Cehoslovacia, Ungaria şi Iugoslavia. Aceste naţiuni ţineau Austria ca pe un ostatic până la rezolvarea disputelor teritoriale, astfel că, în scurt timp,

întreaga Europă a început să spună în şoaptă că locuitorii Vienei mureau de foame.

La un moment dat, membrii familiei Markovitz erau atât de (rămânzi, încât şi-au mâncat papagalul. Mama, care iubea nespus de mult pasărea, îşi aminteşte cum desprindea, cu lacrimi în ochi, carnea de pe oscioare şi o băga în gură.

E adevărat, aşadar, că, în momentul în care Erich Geiringer, în vârstă de şaptesprezece ani, a cunoscut-o pe Fritzi Markovitz, de paisprezece ani, amândoi înfruntau greutăţile şi incertitudinile vieţii. Dar faptul că zeii le puteau schimba oricând destinul nu le-a influenţat sub nicio formă bucuria de a trăi în tumultuoasa Vienă a anilor ’20. După cum putem vedea din această scrisoare concepută în 1921, tata era hotărât să nu lase pe nimeni să stea în calea idilei lor – nici măcar pe mama lui Fritzi, care susţinea că fiica ei era mult prea tânără pentru o relaţie atât de serioasă.

Viena, 17 august 1921

Stimată doamnă.

Am primit astăzi scrisoarea dumneavoastră din 15 august şi, la început, am fost şocat – apoi am înţeles că este zămislită din intenţii frumoase. Vă sunt recunoscător pentru încrederea pe care ne-o acordaţi mie şi lui Fritzi. Aveţi dreptate în multe privinţe şi, deşi e cumplit de dureros, trebuie să recunosc că m-am cam pripiţ când am conceput planurile de viitor.

Ideea mi-a încolţit iute în minte şi am aşternut-o pe hârtie, fără să-mi dau seama că va întâmpina atâta împotrivire.

Îmi pare rău să vă spun că nu pot să accept propunerea pe care Domnia Voastră mi-aţi făcut-o de a mă bucura de plăcerile vieţii.

Aceste plăceri îmi provoacă deja o repulsie profundă şi statornică.

Mă aflu sub vraja lui Fritzi încă din clipa în care ne-am cunoscut, astfel că nicio altă plăcere nu-mi mai

stârneşte interesul…

Amândoi am avut intenţii serioase încă de la bun început, altfel prietenia noastră profundă n-ar fi dăinuit atât de mult…

Stimată doamnă, sper să nu vă stârnesc mânia când îi voi împărtăşi lui Fritzi rândurile aşternute în această scrisoare. Nu pot să-i ascund un lucru atât de important. Aş vrea să vă cer, totodată, iertare, spunându-vă că Fritzi nu mai este nicidecum şcolăriţa pe care v-o închipuiţi dumneavoastră şi soţul dumneavoastră – chiar dacă se mai duce încă la şcoală, este înzestrată cu mai multă maturitate decât i-o sugerează vârsta-i fragedă. Un lucru pe care Domnia Voastră trebuie să-l recunoaşteţi.

Vă mulţumesc din nou pentru intenţiile frumoase pe care mi le-aţi arătat…

Cu stimă, al dumneavoastră supus.

Erich Geiringer

N-a rămas *supus* pentru mult timp – s-au căsătorit în 1923, devenind unul dintre cele mai tinere cupluri din oraş. Dacă i-ai fi văzut plimbându-se pe Ringstrasse, făcând excursii pe munte Hau bând cu prietenii un pahar cu vin în renumitele grădini ale oraşului, tinereţea lor te-ar fi lăsat fără grai.

Tata era vesel şi energic, cald şi fermecător. Studiase la Universitatea din Viena, înainte de a prelua fabrica de încălţăminte a familiei sale, după moartea bunicului meu, survenită în 1924. Mama nu împărtăşea pasiunea tatii pentru sport şi activităţi în aer liber; îi plăcea, în schimb, să asculte muzică, să cânte la pian şi să petreacă timpul alături de familia ei tot mai numeroasă.

Amândoi erau extrem de rafinaţi. Tata îşi comanda costumele de la renumitele ateliere londoneze de pe Savile Row şi purta cămăşi roz, cu mult înainte ca acestea să ajungă în vogă. Mama era mereu elegantă, chiar şi cu părul tăiat scurt după moda vremii sau purtând o beretă din tartan.

Tata era capul familiei în toate privinţele – el alegea

activităţile în timpul liber, organiza excursii, se ocupa de afacere şi decora noua vilă a familiei Geiringer din Lautensackgasse cu o panoplie Impresionantă de antichităţi, printre care se afla şi un pat matrimonial, ce aparţinuse cândva împărătesei Zita[1]. Era un izvor nesecat de entuziasm şi energie, împărtăşindu-şi ideile inovatoare soţiei sale mai tinere, care îl urma precaută, dar fără şovăială.

Erau tineri şi îndrăgostiţi, considerându-se norocoşi pentru că destinul le împletise drumurile în viaţă.

3

Copilăria

— Haide, Heinz, s-o facem!…

Eram o fetiţă încăpăţânată, cu părul blond şi drept şi bărbia ridicată în semn de hotărâre. Fratele meu, Heinz, era înalt şi zvelt, cu picioare lungi şi subţiri, părul negru şi ochi expresivi.

Când. era frumos afară, împingeam căruţul de fân pe creasta dealului din spatele grădinii noastre, ne urcam în el şi ne prăvăleam apoi cu viteză spre poate. În ciuda faptului că era periculos, era unul dintre jocurile noastre preferate. Ne alegeam deseori cu răni serioase, căci singura cale prin care puteam controla căruţul era cu ajutorul unui par pe care îl foloseam pe post de cârmă improvizată. Bănuiesc că Heinz nu privea aventurile noastre cu acelaşi entuziasm ca şi mine, dar era mereu dornic să-i facă pe plac surorii lui.

Era o diferenţă de trei ani între noi şi eram complet deosebiţi ca personalitate şi înfăţişare.

Heinz s-a născut în 1926, iar părinţii mei îl iubeau nebuneşte. Prima traumă din viaţa lui a survenit într-o zi de primăvară, trei ani mai târziu, când a fost trimis, fără nicio explicaţie, acasă la bunica mea. După o săptămână agitată, când nimeni nu i-a dat vreo veste despre părinţii

1 Prinţesa Zita de Bourbon-Parma - 1892-1989 - a fost soţia împăratului Carol I al Austriei, fiind, aşadar, ultima împărătească a Austriei, regină a Ungariei şi a Boemiei. (n.tr.)

mei, s-a întors, în cele din urmă, acasă şi a găsit-o pe mama ţinând fericită în braţe un bebeluş – pe mine.

Am văzut lumina zilei pe 11 mai 1929 la spitalul general din Viena, iar prima întâlnire cu frăţiorul meu ar fi putut da naştere unor resentimente profunde şi îndelungate. Mi se pare uluitor acum faptul că majoritatea adulţilor, le ascundeau copiilor lor venirea pe lume a unui alt prunc, dar aşa se întâmpla pe atunci.

Din fericire pentru mine, Heinz nu mi-a purtat pică, ba, dimpotrivă, a devenit cel mai mare susţinător al meu şi cel mai bun frate din lume. Dar trauma suferită în săptămâna aceea şi-a lăsat amprenta asupra lui, soldându-se cu un defect de vorbire (bălbism) pe care niciun doctor şi niciun tratament nu l-au putut remedia. Părinţii mei au cerut chiar şi opinia Annei Freud, fiica lui Sigmund Preud şi fondatoarea psihanalizei pentru copii – totul în zadar, însă. A fost un copil sensibil încă de la bun început.

Mi-ar plăcea să spun că şi eu eram la fel de încântătoare, dar, din păcate, n-am moştenit nimic din temperamentul tolerant al lui Heinz. Una dintre fotografiile, de familie mă înfăţişează stând înghesuită între părinţii mei, Pappy şi Mutti (tati şi mami), cu o privire încruntată pe chip, deoarece par să-şi acorde atenţie fie unul altuia, fie lui Heinz.

Nici când am crescut, n-am devenit mai tolerantă. Îmi amintesc şi acum prea bine numeroasele seri petrecute în colţul unei camere, unde trebuia să-mi analizez greşelile şi apoi să-mi cer iertare. Mă plimbam de jur-împrejurul unui scaun curbat, încercuindu-i şezutul cu degetul şi repetând fără încetare că nu îmi voi cere niciodată iertare.

Aceste scene erau adesea urmarea certurilor legate de mâncare. Eram cumplit de mofturoasă, ca să folosesc un eufemism, şi uram legumele. Rămâneam de multe ori singură la masă după ce toată lumea îşi isprăvea porţiile şi nu aveam voie să mă ridic până nu terminam tot ce aveam în farfurie. Apelam deseori la o soluţie salvatoare – aruncam sub masă, una câte una, boabele de mazăre.

Într-o seară, părinţii noştri ne-au spus noapte bună şi au plecat în oraş, lăsându-ne să luăm masa cu servitoarea. Meniul consta dintr-o specie de peşte plin de oase, lucru ce mă scotea din sărite, în toiul mesei, mama a sunat la telefon ca să vadă ce facem.

— Sunt bine, i-a răspuns servitoarea.

Eu m-am năpustit la telefon şi, smulgând receptorul din mâna servitoarei uluite, i-am spus ţipând mamei:

— Nu mă simt deloc bine. Trebuie să mâncăm un peşte plin de oase şi nu pot să-l sufăr.

Mama mi-a răspuns; fireşte, să mă întorc la masă şi să termin imediat de mâncat. Mă întreb uneori dacă firea mea încăpăţânată şi sfidătoare nu s-a dovedit mai târziu salutară, în împrejurări mult mai dificile, când am fost nevoită să recurg la fiecare „strop” de îndărătnicie ca să supravieţuiesc.

Primii ani ai copilăriei i-am petrecut în apartamentul familiei noastre din Hietzing, situat la etajul din mijloc al unei vile imense din secolul al XIX-lea. Hietzing era unul dintre cele mai luxuriante cartiere din oraş datorită numeroaselor sale parcuri şi grădini, în apropiere, se află Schönbrunn, palatul de vară al familiei de Habsburg, şi o gară pentru trenul urban (devenit acum metrou); construită pentru împărat de renumitul arhitect Otto Wagner[2]! Cimitirul din Hietzing, unde se odihnesc mulţi reprezentanţi de seamă ai aristocraţiei austriece, face ca acest cartier să fie unul dintre cele mai scumpe din oraş.

Cât de frumoasă şi de liniştită trebuie să-i fi părut zona unui artist lipsit de noroc şi de speranţă, care a trecut prin Hietzing în primul deceniu al secolului XX! Adolf Hitler a venit aici ca să studieze pentru admiterea la prestigioasă Academie de Arte Frumoase din Viena, dar, în ciuda lecţiilor luate în particular, n-a reuşit să intre, deşi a încercat de două ori.

Casa noastră din colţul străzii Lautensackgasse părea

2 Otto Koloman Wagner -1841-1918-a fost un arhitect şi planificator urban austriac. (împăratul a folosit gara de două ori.) (n.tr.)

mai degrabă un castel decât o vilă obişnuită din suburbie, fiind înzestrată cu un turn imens şi o grădină mare, unde ne organizam deseori petrecerile aniversare.

Adorăm căminul plin de oameni şi pe cei care îi dădeau viaţă. Nu eram bogaţi, dar locuiam într-o clădire confortabilă şi călduroasă, cu ferestre duble, ce ne protejau de iernile aspre din Viena. Aveam o servitoare, care locuia în cămăruţa din spatele bucătăriei, şi alte câteva ajutoare, care veneau săptămânal să ne spele şi să ne coasă hainele.

Dacă veneai pe la noi, puteai să mă găseşti fie în faţa setului de ceai de pe măsuţa din alcovul dormitorului meu, fie stând Împreună cu Pappy în sufrageria tapetată cu modele florale, unde luam cu toţii prânzul. Cei care ar fi trecut noaptea prin faţa casei noastre ne-ar fi văzut pe Heinz şi pe mine privind stelele de pe terasa imensă a vilei, în timp ce fratele meu îmi povestea în şoaptă aventurile uluitoare ale lui Winnetou şi ale lui Old Shatterhand din romanele lui Karl May.

Deşi exista o sinagogă în cartier, prea puţini evrei locuiau în Hietzing, iar Heinz şi cu mine ne-am cunoscut religia şi cultura abia când am început să mergem la şcoală. Toţi copiii austrieci aveau ore de religie. Pentru majoritatea elevilor, aceste ore însemnau lecţii de religie romano-catolică, dar noi eram trimişi în clase diferite de trei ori pe săptămână – lucru ce sugerează faptul că toată lumea ne cunoştea identitatea evreiască.

Ne plăceau orele de religie şi ne bucuram să celebrăm sărbătorile şi tradiţiile iudaice. Dornici să ne cultive interesul, părinţii noştri au început să aprindă lumânări înaintea meselor de sabat în serile de vineri. Acestea au devenit ocazii cu totul speciale când Heinz şi cu mine o ajutam pe Mutti să aşeze masa, aranjând farfuriile din porţelan şi tacâmurile din argint şi punând lumânările în sfeşnice. Sabatul a devenit una dintre bucuriile vieţii mele, făcându-mă să mă simt mândră pentru că mă aflam în sânul unei familii de evrei.

Nici Pappy şi nici Mutti nu manifestau însă un interes aparte faţă de religie. Mama nu cunoştea prea bine tradiţiile evreieşti, iar tata nu respecta nici el datinile cu stricteţe, deşi susţinea cu tărie păstrarea moştenirii şi a culturii noastre. Acest lucru presupunea celebrarea sărbătorilor iudaice, ca Paştele evreiesc, şi interzicerea consumului de carne de porc. Au existat însă şi momente când religia noastră s-a făcut auzită cu glas răsunător.

Servitoarea noastră, de religie catolică, ne ducea uneori să ascultăm liturghia. Probabil că era nevoită să facă asta că să asiste şi ca la slujbele de duminică. Foarte mulţi copii evrei trăiau experienţe similare, deoarece multe dintre bonele şi menajerele din Viena proveneau din familii catolice. Îmi plăceau ritualurile, ceremonia şi mirosurile liturghiilor catolice. Dar când tata a aflat de aceste „escapade”, s-a înfuriat şi a concediat-o imediat pe servitoarea noastră.

Mai târziu, sora mamei mele s-a mutat, împreună cu familia ei, în Anglia ca să scape de naziști şi s-au convertit cu toţii la creştinism. Fapta lor i-a umplut tatii sufletul de mâhnire. El credea că, odată ce te-ai născut evreu, trebuie să rămâi evreu. În opinia lui, să te converteşti împins de teama persecuţiilor era o dovadă a lipsei de verticalitate.

Pe lângă tradiţiile şi cultura iudaică, participam la viaţa vieneză ca toţi ceilalţi austrieci din clasa de mijloc. Deşi nu sărbătoream Crăciunul, îi aşteptam bucuroşi pe Sfântul Nicolae şi pe asistentul său, Black Peter, în noaptea de 5 spre 6 decembrie. Mulţi ani mi-am dorit ca Sfântul Nicolae, o prefigurare a lui Moş Crăciun, să-mi aducă o maşinuţă roşie cu pedale. Le sugeram părinţilor mei, cu multe luni înainte, şi mă trezeam devreme în ziua mult aşteptată, uitându-mă apoi sub pat ca să văd dacă apăruse cumva în timpul nopţii. N-am primit-o niciodată, dar prima maşină adevărată pe care mi-am cumpărat-o a fost roşie.

Privind acum în urmă, îmi dau seama că părinţii noştri credeau, probabil, că ne dau prea multe cadouri şi atenţii, căci uneori primeam aceleaşi lucruri pe care ni le

dăruiseră cu ani în urmă, învelite în alte ambalaje.

E adevărat că nu ne lipsea afecţiunea sau atenţia celor din jur. Printre activităţile noastre zilnice erau şi vizitele făcute părinţilor mamei, care locuiau într-un apartament mai mic de pe Hietzinger Haupstrasse. De fapt, în timpul acestor vizite, nu stăteam cu bunicii cât stăteam cu menajera lor, Hilda, care conducea casa cu o mână de fier, dar ne răsfăţa din cale-afară. Hilda făcea parte din familie de patruzeci de ani şi, deşi bunica se ocupa oficial de treburile casnice, impunându-şi uneori voinţa cu glas răsunător, stătea liniştită acasă şi o lăsa pe Hilda să aibă grijă de gospodărie cum credea ea de cuviinţă. Când bunicii au fost nevoiţi să fugă din calea naziştilor, Hilda a mai rămas un timp în apartament, îngrijindu-l cu acelaşi devotament, înainte de a se întoarce, în cele din urmă, în satul ei natal.

Singura latură negativă a vizitelor noastre zilnice era prezenţa străbunicii mele, care pe atunci locuia şi ea acolo. Străbunica părea să mă urmărească precum o umbră ameninţătoare, îmbrăcată în negru din cap până în picioare. Îi spuneam mamei că era „bătrână şi urâtă” şi o imploram să nu mă mai oblige să vorbesc cu ea. Dar, în ciuda protestelor mele, eram mereu nevoită să intru în dormitorul ci şi s-o sărut nervoasă pe obraz, străbătând încăperea pe vârfuri.

Din fericire, frumuseţea momentelor petrecute în compania bunicilor îmi compensa temerile. Cel mai mult îl iubeam pe bunicul Rudolf, ale cărui activităţi; destinate fiecăruia dintre noi, ne încântau viaţa. Era îndrăgostit de muzică şi îl aşeza pe Heinz alături de el pe taburetul de la pian, unde, trăgând adânc aer în piept, închizând ochii şi atingând apoi clapele, dădea naştere unor acorduri divine. Cânta numai după ureche, căci, pe când era student, refuzase să înveţe teorie muzicală.

Deşi s-ar putea să-i fi moştenit încăpăţânarea, nu i-am moştenit şi talentul pentru muzică. În timp ce Heinz petrecea ore întregi exersând la pian, apoi la acordeon şi

la chitară, eu îmi umpleam timpul cu activităţi în aer liber.

În dimineţile de duminică, bunicul mă ducea la taverna din apropierea trecerii de cale ferată, unde bea bere, iar eu mâneam o porţie de supă. Tavernele din Austria semănau mai degrabă cu nişte cafenele sau localuri de tip Heuriger[3] decât cu nişte cârciumi sau baruri, erau localuri unde oamenii luau masa şi purtau discuţii vesele. Acest ritual duminical îmi oferea şansa să stau lângă bunicul meu la masă, în timp ce ne aşteptam porţiile de supă gulaş. Aceasta era păstrată fierbinte într-un vas mare din oţel inoxidabil din care chelneriţa ne turna apoi în boluri, în timp ce eu o priveam cu ochi mari, numărând bucăţelele de carne de vacă ce cădeau în farfurie. Eram în centrul atenţiei. Prietenii bunicului mă ascultau cu vădit Interes povestindu-le ce-am făcut cu o săptămână în urmă sau ultimele pasiuni descoperite. Mă simţeam în al nouălea cer.

În oraş, viaţa noastră se derula între casă, familie şi şcoală. Ca să ne descătuşăm energiile debordante, servitoarea noastră ne ducea să ne jucăm în parcul de lângă Palatul Schönbrunn sau să? vedem un film cu Shirley Temple. Uneori, ne bucuram şi de desfătările Praterului, renumitul parc de distracţii din Viena. Dar cel mai adesea mergeam în vizită la rudele părinţilor noştri, la sora tatii, Blanca, şi la verişoara noastră, Gaby, care era şi cea mai bună prietenă a mea; Sora mamei, Sylvi, şi soţul ei, Otto, locuiau şi ei în apropiere, lucru ce îmi oferea ocazia să mă joc cu bebeluşul lor, Tom.

Ador copiii şi mi-a plăcut mereu să am grijă de ei, iar noul meu verişor mă fascina nespus de mult. După ce-am văzut-o pe mătuşa Sylvi hrănindu-l la sân, am încercat să fac şi eu acelaşi lucru acasă cu prietenul meu, Martin. Amândoi eram doar nişte copii, iar eu nu. aveam sânii dezvoltaţi, dar când mama lui Martin a intrat în cameră şi ne-a surprins „în flagrant delict”, a făcut un scandal monstruos. Am fost cumplit de supărată pentru că un timp

3 Taverne de vinuri conduse de cultivatorii de struguri locali (n.tr.)

nu l-a mai lăsat să vină să ne jucăm. Mă simţeam confuză şi, poate pentru prima dată, stânjenită.

La şcoală, cititul îmi provoca mari probleme – nu şi aritmetica. După-amiezile ni le petreceam scriind ore în şir pe o plăcuţă literele alfabetului gotic.

Afară însă, simţeam că trăiesc cu adevărat. Mă simţeam atrasă de aceleaşi activităţi ca şi tata – scufundări, înot, alergări şi alpinism.

— Nu trebuie niciodată să vă lăsaţi dominaţi de teamă, ne spunea Pappy înainte de a ne arunca – spre încântarea mea şi spaima lui Heinz – într-o altă aventură primejdioasă.

A început să mă înveţe ce înseamnă curajul, îndemnându-mă să mă urc pe şifonierul înalt din dormitorul meu şi să-i sar în braţe. Lecţiile au continuat apoi cu scufundările în piscina pentru adulţi. Mama privea îngrijorată activităţile noastre, în timp ce Heinz îl refuza zâmbind înainte de a se întoarce la poveştile sale preferate scrise de Jules Verne. Eu credeam însă cu tărie că Pappy nu m-ar fi pus niciodată în pericol şi m-ar fi prins mereu în braţele sale vânjoase.

Lui Heinz i se părea amuzant cultul pe care îl manifestam faţă de eroi, râzând cu poftă când mă auzea că? vreau să dorm pe o piatră în loc de pernă, deoarece Pappy. susţinea că saltelele moi ti strică postura. În timpul expediţiilor noastre montane, Mutti şi Heinz rămâneau deseori la poale, în timp ce eu traversam crevase, străbăteam desculţă cărări abrupte şi mă căţăram pe frânghii.

Eram numai piele; şi os. Făceam aceleaşi mofturi la mâncare, Iar vizita nefericită la un sanatoriu, combinată cu prea multe doze de ulei din ficat de cod, nu s-a dovedit deloc salutară. Dacă m-ai fi văzut, aşadar, agăţată de frânghii, cu braţele lungi şi slabe şi coastele ieşite în relief ca muchiile unei scânduri de spălat rufe, m-ai fi putut uşor asemăna cu o maimuţică urâtă şi costelivă.

Duminicile erau rezervate acestor aventuri montane,

în timp ce vacanţele le petreceam în Tirolul din Alpii austrieci, unde dormeam în cabane din lemn şi purtam haine tradiţionale tiroleze.

Drumeţiile noastre au devenit şi mai încântătoare odată ce Pappy s-a întors, într-o bună zi, acasă cu prima noastră maşină. Îl plăcea să conducă cu viteză, scrâşnind din roţi pe serpentinele periculoase ale munţilor şi aruncându-ne dintr-o parte într-alta a maşinii, de unde vedeam cu groază pe geam căsuţele satelor ridicate pe povârnişuri. Mutti stătea lângă el, în faţă, şi ţipa înspăimântată, în timp ce Heinz şi cu mine, înghesuiţi unul într-altul, ne ţineam atât de strâns în braţe, de-ai fi zis că ne frângem pasele.

În verile toride, plecam cu mama în vacanţe lungi, însoţiţi, de obicei, de mătuşa Blanca şi de verişoara Gaby. Ne duceam în Italia, pe coasta Adriaticii, unde înotam în mare şi ne jucam pe plajă. Heinz se temea de meduze, dar mie îmi plăcea să mă îngrop în nisipul fin şi apoi să mă arunc în mare.

Eram prea mici ca să înţelegem scopul acestor călătorii, dar mama avea un iubit italian, de dragul căruia stăteam în Italia şi câte trei luni o dată. Gino era un bărbat spilcuit şi fermecător, cu pantaloni albi din flanelă şi părul negru şi strălucitor. Deşi e posibil ca mama să mai fi avut şi alte relaţii, Gino a fost o prezenţă serioasă şi constantă în viaţa ei. La un moment dat, a venit la Viena şi i-a cerut să divorţeze de tata ca să se căsătorească cu el. Au păstrat o corespondenţă îndelungată, chiar şi după ce mama a descoperit că Gino era, la rândul lui, un bărbat însurat.

La vremea respectivă, Viena era recunoscută pentru atitudinea conciliantă faţă de căsătorie, iar tata se bucura şi el de admiraţia multor femei, care îl ajutau să treacă mai uşor peste orele lungi de vară petrecute la fabrică. Acesta era spiritul epocii, dar eram oricum o familie fericită; Personalităţile noastre contrastante – îndrăzneţe şi sociabile, în cazul meu şi al tatii, creative şi blânde, în cazul mamei şi al fratelui meu – se completau perfect una

pe cealaltă.

Părinţii mei împărtăşeau pasiunea pentru muzica clasică şi uneori, în locul poveştilor spuse, la culcare, tata ne punea la gramofon *Cvintetul de coarde*. (*Păstrăvul*) al lui Franz. Schubert. Apoi ne întindeam cu toţii pe podeaua sufrageriei şi ne lăsam purtaţi pe aripile „muzicii pentru somn”, cum obişnuiam să-i spunem.

Acele zile frumoase, scăldate în acordurile vesele ale *Păstrăvului*, transformau lumea într-un loc inocent şi lipsit de griji. În realitate însă, nori ameninţători se adunau la orizont, stârnind, în 1933, o furtună puternică.

Pe când avea şapte ani, în urma unei infecţii grave, Heinz a rămas ţintuit la pat, cu ochii pironiţi pe pereţi, mistuit de febră.

M-am strecurat în camera lui ca să-l văd şi l-am privit pe deasupra patului.

— Vrei să citeşti vreuna dintre cărţile tale preferate? l-am întrebat, în şoaptă, crezând că asta l-ar ajuta să se simtă mai bine. Ce zici de aventurile lui Old Shatterhand?

Dar Heinz a clătinat din cap. Era mult prea bolnav ca să mai citească.

— Nu-şi revine deloc, a spus mama, frângându-şi, disperată, mâinile. De ce nu descoperă ce are?

Doctorii veneau şi plecau unul câte unul, dar nimeni nu părea să ştie cauza infecţiei.

— O să caut alt doctor, a zis Pappy cu glas cât mai convingător. Nu-ţi face griji! O să aflăm despre ce e vorba şi o să se facă bine, a continuat el.

Dar până şi Pappy părea îngrijorat.

După multe consultaţii şi opinii medicale, părinţii mei au găsit, în cele în urmă, un specialist care i-a stabilit corect diagnosticul şi i-a scos apoi amigdalele. Heinz a început să-şi revină încetul cu încetul, dar infecţia îi afectase vederea, provocându-i orbirea totală a unui ochi. Acest lucru i-a adus pe părinţii mei în pragul disperării. Şi Heinz era înspăimântat

— Dacă nu voi mai putea să citesc niciodată vreo

carte, Pappy? îl întreba pe tata.

Stăteam la căpătâiul patului său şi îl priveam copleşită de nelinişte, neputând să fac nimic altceva.

— Te simţi mai bine astăzi, Heinz? îl întrebam, speriată să-l văd atât de slab şi de neputincios.

Povestea s-a dovedit un calvar pentru noi toţi. Heinz n-a reuşit niciodată să-şi învingă spaima că îşi va pierde vederea, iar tata se temea că frământările fratelui mai îl vor împiedica să-şi croiască un drum în viaţă.

Dar încercările noastre nu aveau să se oprească aici. Marea criză economică şi inflaţia devastatoare provocau greutăţi covârşitoare în Austria, motiv pentru care afacerea tatii mergea tot mai prost. O călătorie cu tramvaiul, care costa o jumătate de coroană în 1918, era acum echivalentul a peste 1.500 de coroane în şilingi, moneda ce înlocuise vechea coroană în 1924. O masă la restaurant, care costa cândva o coroană, valora acum peste 30.000 de coroane.

Fabrica noastră de încălţăminte, Geiringer & Brown, nu părea să mai aibă vreun viitor, dar Pappy era înzestrat cu un spirit untreprenorial extrem de inventiv, angajând femei care făceau mocasini de acasă. Dar până când avea să pună din nou pe picioare afacerea familiei, trebuia să ne mutăm într-o locuinţă ceva mai modestă.

— Noul nostru apartament este mult mai mic, dar e frumos, ne-a spus Mutti, încercând să pară veselă. Gândiţi-vă cât de aproape vom sta de bunica Helen şi de bunicul Rudolf!

Dar nici măcar această perspectivă nu reuşea să-mi aline sentimentul apăsător al unei pierderi ireversibile.

— Totul se va sfârşi cu bine, Evi, mi-a spus Pappy, dar tristeţea-i din glas mi-a dat de înţeles că îi părea cumplit de rău pentru că trebuia să ne părăsim căminul din Lautenşackgasse.

Fericirea unei familii nu presupune doar patru pereţi. Ştiam însă că plecarea noastră însemna lăsarea în urmă a unei copilării fericite, presărată de râsete, gâlcevi

nevinovate, Jocuri, mese îmbelşugate şi petreceri aniversare. Începuse o nouă etapă din viaţa noastră.

Cu atâtea drame de familie şi schimbări survenite în micul nostru univers, nu e de mirare că îmi amintesc doar foarte vag aluziile făcute în şoaptă la marile evenimente ale lumii. Îi vedeam uneori pe unchii sau pe mătuşile mele încruntându-se îngrijoraţi sau surprindeam tonalităţile neliniştite din glasurile părinţilor mei în timp ce ascultau un buletin de ştiri la radio. Ne aflam în anul 1933 şi Adolf Hitler tocmai preluase puterea în Germania.

4

Regimul nazist din Austria

Austriecii erau cunoscuţi pentru firea lor, fermecătoare şi relaxată. După cum aveam să descopăr ceva mai târziu, erau nişte „nazişti fermecători”, primindu-l pe Hitler cu braţele deschise şi zâmbetul pe buze după anexarea Austriei la Germania (Anschlusş), în 1938.

Anii lipsiţi de griji ai copilăriei mele din deceniul ’30 au fost marcaţi de turbulenţe şi conflicte violenţe la Viena.

Odată cu dezmembrarea Imperiului Austro-ungar, oraşul a fost martorul unor scene demne de un război civil. La începutul secolului, naţionalităţile şi grupurile, etnice dezbinau imperiul. În timp ce politicienii se certau în gura mare, în diverse limbi, la Iribuna parlamentului, afară, pe Ringstrasse, muncitorii nevoiaşi au ieşit în stradă ca să protesteze faţă de preţurile exorbitante ale alimentelor, faţă de locuinţele suprapopulate şi faţă de valul de Imigranţi, care îngreunau, susţineau ei, găsirea locurilor de muncă.

Viena era un loc pe cât de încântător, dacă erai bogat, pe atât de ostil, dacă erai sărac.

Karl Lueger, unul dintre cei mai cunoscuţi primari ai Vienei, transformase oraşul într-unul dintre cele mai moderne din Europa, introducând sistemul de iluminare electrică, liniile de tramvai, apa potabilă în spitale şi chiar o reţea de ştranduri. Se confruntase însă şi cu o creştere dramatică a numărului de oameni fără adăpost, care

dormeau în staţiile de tramvai, stăteau toată ziua la coadă ca să primească un loc în căminele pentru refugiaţi şi nu-şi puteau permite să-şi ia nimic de mâncare. În timp ce bogătaşii Vienei se adunau în cafenele ca să stea de vorbă, sărmanii Vienei încercau să se încălzească în adăposturi pentru oameni iară locuinţă, unde citeau ziarele şi primeau un bol cu supă.

Aceste ziare le spuneau adesea că problemele lor aveau o singură cauză – evreii. Primarul Lueger era renumit pentru atitudinea lui antisemită, ştiind că se afla oricând în asentimentul publicului dacă arunca vina pentru condiţiile aspre de viaţă asupra oamenilor de afaceri evrei – lucru cu totul neadevărat. „O adunătură de evrei”, a descris el oraşul în termeni dispreţuitori.

Nu toată lumea agrea ideea de societate multietnică a Vienei, ce atrăgea diverse categorii de oameni de pe tot cuprinsul imperiului. Unii scriitori şi politicieni au început să agite spiritele în vederea organizării unui pangermanism[4], invocând miturile antice alé unui popor arian, cu rădăcini în nordul Europei, superior altor seminţii din imperiu, cum ar fi cehii, slavii şi evreii. Politicienii ca parlamentarul Georg von Schönerer au susţinut conceptul unei „Germanii pentru germani” – inclusiv al unirii Germaniei cu Austria –, dar cât timp împăratul Franz Joseph s-a aflat la cârma imperiului, aceasta a rămas doar o simplă idee dintr-un şir lung de principii şi dezbateri ale vremii.

Fără Primul Război Mondial şi căderea Imperiului Habsburgic, puţini ar fi luat în serios ideea unei „rase superioare pangermane”, dar acest amalgam de sloganuri populiste, cât şi de mituri şi tradiţii reinventate a exercitat o influenţă puternică asupra lui Adolf Hitler, care, între anii 1908 şi 1913, locuia la o pensiune din Viena, unde încerca în zadar să-şi clădească o carieră în pictură.

Văzându-se exclus din societatea elitistă vieneză,

4 Mişcare politică şi culturală preconizând unirea tuturor popoarelor germanice într-un singur stat, apărută în secolul al XIX-lea (n.tr.)

Hitler, fiul unui agent vamal din Linz, un oraş provincial din Austria, ura internaţionalismul Vienei – muzica şi arta ei modernă, libertatcă sexuală şi uneori politica ei haotică. Semăna cu un băieţel sărman, care privea cu poftă vitrina îmbietoare a unui magazin de dulciuri.

În timp ce protipendada şi intelectualitatea vieneză îl ignorau cu desăvârşire.

Războiul a adus cu sine greutăţi, foamete, colapsul. financiar şi Umilinţa supremă în 1918. În timp ce iestul Austriei» era condusă de un guvern conservator şi de Biserica Catolică, Viena a avut, din 1919 până în 1934, în urma protestelor cetăţenilor, o. administraţie socialistă, cu o gândire progresistă, axată asupra locu'înţelorsociâle şi sistemului public de ¡sănătate. Oraşul se afla acum din nou în (olul unor conflicte violente între ideologiile politice. ¡rivale.

În 1934, ¿Viena Roşie", a cunoscut un sfârşit zdrobitor în momentul în care Engelbert Dollfuss, cancelarul ¡social-creştin, îl pus bazele unui regim fascist, înlăturând democraţia austriacă. III mod paradoxal, Dollfuss să opus naziştilor şi perspectivei «de linexare a Austriei de către Germania şi la încercat să-i protejeze pe evrei, interzicând propaganda antisemită şi discriminarea studenţilor evreLDupă asasinarea lui Dollfuss în 1934, din ordinul naziştilor austrieci, un alt membru al guvernului ¡său i-a luat locul – Kurt von Schuschriigg, care a încercat, de asemenea, să ri ţină pe Mitler la distanţă.

A reuşit, s-o facă timp de trei ani, dar Hitler nu putea săpermită Austriei organizarea unui referendum pe ¡tema unificării cu Germania, cu atât mai mult cu cât exista pericolul ca două treimi din populaţie să voteze în favoarea păstrării independenţei. Pe 9 martie 1938, trupele germane au trecut graniţa în Austria, fără să întâmpine vreo opoziţie. O lună mai târziu, Hitler a organizat propriul lui referendum, ordonându-le cetăţenilor ¡să vină la urne în numele viitorului Austriei. Conform rezultatelor oficiale, 99, 75 Iii sută dintre participanţii la vot şi-au exprimat

adeziunea faţă de unirea cu Germania.

Nu voi uita niciodată teama şi presimţirile de rău augur pe care le-am simţit în noaptea când naziştii au ajuns la Viena. Soldaţii germani au fost întâmpinaţi în sunete de clopote şi ropote de aplauze, în timp ce steaguri imense şi roşii cu svastica neagră a naziştilor fluturau la ferestre şi pe clădiri, năpădind oraşul ca nişte buruieni otrăvitoare.

Ne-am adunat cu toţii în apartamentul bunicilor mei şi ascultam cu strângere de inimă buletinele de ştiri. Mă jucam cu Heinz şi cil verişorii mei, dar îmi dădeam. seama că se întâmplă ceva rău.

— Locuim aici de când lumea, iar Austria este căminul nostru de generaţii întregi, l-am auzit pe bunicul meu spunând.

— Poate nu e dracu’ chiar atât de negru, i-a răspuns cineva; încercând să-l liniştească. Prietenii noştri ne-evrei nu vor permite asemenea lucruri.

— Ce crezi că se întâmplă? l-am întrebat, în şoaptă, pe Heinz, dar el şi-a pus degetul la gură şi a făcut ochii mari la mine, dându-mi de înţeles să tac şi să vorbim mai târziu.

Am plecat acasă în tăcere, iar când ne-am dus k culcare, Mutti ne-a sărutat pe creştetul capului, spunându-ne:

— Mâine o să fie mai bine.

În seara aceea, cuvintele ei încurajatoare m-au ajutat să adorm mai uşor, dar cred că în adâncul sufletului ei ştia că evreii din Viena aveau soarta pecetluită.

Pe 15 martie 1938, Hitler şi-a făcut apariţia la balconul Palatului Neue Hofburg din faţa marii Pieţe Imperiale, Heldenplatz, unde leră vorbit mulţimilor de austrieci adunaţi sub sloganul gravat în aur al împăratului Franz Joseph: „Dreptatea stă la temelia guvernelor”.

— Această ţară este, germană, a spus el. Pot să împărtăşesc poporului german cea mai mare realizare a vieţii mele. Aduc la cunoştinţa întregii istorii intrarea

patriei mele în Reich-ul german.

Oraşul care îl desconsiderase atâta amar de vreme îl primea acum cu braţele deschise, iar în fruntea listei sale de priorităţi se afla – cum avea să-i mărturisească lui Josef Goebbels, ministrul propagandei naziste – curăţarea Vienei de „mizerie şi gândaci” adică de evrei.

Cele mai cumplite temeri ale oamenilor s-au adeverit încă din prima săptămână a instituirii regimului nazist. Repercusiunile n-au încetat să apară, căci naziştii austrieci nu se dădeau în lături de la nimic, săvârşind fapte inimaginabile împotriva evreilor – îi băteau, le jefuiau proprietăţile, îi obligau să se jignească în plină stradă şi le smulgeau din piept medaliile obţinute în Primul Război Mondiali

Brusc, prietenii copilăriei mele s-aue făcut nevăzuţi. Nu mai recunoşteam pe nimeni din jur. Negustorii, vatmanii şi administratorii clădirilor – oameni pe care credeam că îi cunosc – îi obligau acum pe evrei să şteargă în genunchi sloganurile prodemocraţie scrise pe caldarâm.

Erau oare aceiaşi oameni alături de care familia mea trăia de atâta amar de vreme?

Chiar dacă nu te interesa politica, nu aveai cum să nu obâervi atitudinea antisemită din Viena. Nu trebuia să citeşti un ziar pangerman ca să ştii că un evreu putea fi bătut în timp ce mergea pe Ringstrasse sau că studenţii evrei fuseseră daţi afară de la Universitatea din Viena.

În anii de dinaintea anexării Austriei, toate partidele politice clin ţară aveau sloganuri antisemite în proclamaţiile lor, existând membri cu vederi antisemite până şi în guvernul Dollfuss-Schuschnigg, care susţinea protecţia evreilor. Aceste prejudecăţi înnegurau de mult viaţa evreilor, dar abia acum au început să-şi facă apariţia în micul meu univers.

Prima mea experienţă cu aceşti noi nazisto-austrieci m-a lăsat iară grai.

— Nu mai avem de ce să ne batem capul cu cei ca voi, mi-a spus mama prietenei mele, trântindu-mi uşa în

nas.

M-am dus uluită acasă, cu ochii în lacrimi.

— Cam asta ne va fi dat să auzim de acum înainte, mi-a răspuns mama obosită.

Svastica nazistă a devenit acum o prezenţă constantă în viaţa noastră şi bărbaţii austrieci, îmbrăcaţi în costume tradiţionale (cu pălării de fetru şi pantaloni îndesaţi în şosete), îi obligau pe copiii evrei să scrie *Jude* pe vitrinele magazinelor deţinute de părinţii lor.

Când ne uitam afară printre obloanele trase la ferestre, vedeam rânduri de soldaţi nazişti mărşăluind pe străzi în paşi cadenţaţi şi răsunători ce-ţi îngheţau sângele în vene. Într-o zi, când ne-am dus în grădina din faţa clădirii unde locuiau bunicii mei, ne-am trezit daţi afară de administratorul blocului, o femeie care părea să fi devenit peste noapte o nazistă înverşunată.

Noi legi, concepute cu o logică birocratică ieşită din comun, le cereau tuturor austriecilor să depună un jurământ de credinţă faţă de Hitler şi faţă de regimul nazist. Cum evreii nu aveau să depună acest jurământ, spunea legea, urmau să fie automat daţi afară din guvern sau din alte instituţii, interzicându-li-se practicarea meseriilor. Profesorii evrei nu mai puteau să lucreze în şcoli, iar doctorii evrei nu mai aveau voie să trateze pacienţi de altă naţionalitate.

Evreii austrieci au început să ia cu asalt ambasadele ţărilor, străine, disperaţi să obţină o viză care le-ar fi permis să plece din Austria; Din păcate însă, multe state refuzau să-i primească:

Membrii familiei mele au început să facă şi ei planuri de plecare. Toţi evreii erau obligaţi acum să aibă tot timpul, asupra lor actele de identitate. Eram deseori opriţi pe stradă şi ni se cerea să; arătăm actele. În caz contrar, riscam să fim predaţi autorităţilor.

Otto, soţul mătuşii Sylvi, era expert în fabricarea bachelitei, astfel încât au obţinut uşor vize pentru Marea Britanie, stabilindu-se apoi într-un orăşel din Lancashire

împreună cu verişorul meu, Tom. Sylvi şi Otto s-au convertit la creştinism la scurt timp după ce-au ajuns în Anglia, iar Otto s-a angajat la o companie care producea mânere de umbrele din bachelită. Când au plecat, au reuşit să ia cu ei numeroase bunuri de familie, printre care şi albume cu fotografii, astfel că, spre deosebire de alte familii de evrei, ne bucurăm şi astăzi de multe dintre aceste lucruri de o valoare inestimabilă.

Şi alţi membri ai familiei noastre au plecat în Anglia. Blanca, sora tatii, era căsătorită cu un istoric de artă, care lucra pentru Editura Phaidon Press. Amândoi au reuşit să fugă la Londra împreună cu verişoara mea, Gaby. Îmi amintesc cum stăteam pe genunchii unchiului Ludwig cu câteva zile înainte de plecarea lor şi îmi arăta fotografiile mele preferate din albumele de artă realizate de-a lungul timpului. Aveam doar nouă ani, dar îmi dădeam seama că ne va fi dat să trăim lucruri mult mai înspăimântătoare chiar decât umilinţele îndurate pe străzi sau pierderea vechilor mei prieteni. Starea de încordare aproape palpabilă pe care o simţeam în jurul meu îmi umplea sufletul de nelinişte. Mă întrebam dacă voi mai vedea vreodată reproducerile din albumele de artă.

Litty Kloss, o altă verişoară a mamei, a plecat şi ea în Anglia. Soţul ei, un artist renumit „de religie catolică, a părăsit-o în ziua în care naziştii au trecut graniţa în Austria.

Litty a reuşit să ajungă la Londra obţinând viză pentru personal casnic. Deşi operaţiunea Kindertransport, soldată cu salvarea a zece mii de copii evrei, s-a bucurat de multă popularitate, cei mai mulţi evrei care au ajuns în Marea Britanie au obţinut vize în serviciul de asistenţă domestică. Majoritatea celor 20.000 de femei, care au plecat ca menajere, nu erau obişnuite cu munca grea din gospodării, fiind nevoite să îndure un program istovitor şi să îndeplinească sarcini împovărătoare. Litty ura postul de menajeră şi trăia cu speranţa că, la sfârşitul războiului, se va întoarce în braţele soţului său. Dârei avea deja o altă

relaţie şi nu s-a interesat niciodată de soarta ei.

Până şi bunicul Rudolf şi bunica Helen sperau să se mute în Anglia.

— Cum Sylvi şi Otto sunt deja acolo, sper să primim şi noi vize, i-a spus, într-o zi, bunica Helen lui Mutti.

— Procedurile se tărăgănează însă la nesfârşit, şi-a exprimat bunicul Rudolf îngrijorările.

— Sunt convinsă că vor ieşi, în cele din urmă, şi vizele, a răspuns Mutti, încercând să-i încurajeze.

Şi eu îmi doream în taină să ne mutăm în Anglia, alături de restul familiei noastre, dar acest lucru nu avea să se întâmple.

Pappy a intuit pericolul pe care îl reprezentau naziştii încă din 1933, când Hitler a preluat puterea în Germania. Nu ne vorbea niciodată despre asta, dar căuta, încă de pe atunci, un loc sigur unde să ne refugiem la nevoie, la exportator de încălţăminte, călătorea deseori peste hotare şi avea legături cu numeroase firme străine. În momentul în care o fabrică din Olanda a, dat faliment, Pappy a hotărât să investească în compania respectivă şi să păstreze acolo o parte din capitalul familiei, în cazul în care trebuia să plecăm din Austria. Părea o idee bună: sudul Olandei era centrul industriei europene de încălţăminte, iar ţara îşi păstrase neutralitatea în Primul Război Mondial. Părinţii mei sperau că va rămâne neutră în eventualitatea unui alt război. Chiar dacă lucrurile nu ar fi ajuns până la acest nivel, era evident că viaţa noastră în Austria se schimbase pentru totdeauna. Au hotărât, aşadar, că venise timpul să plecăm.

— Austria nu ne mai oferă frumuseţea şi siguranţa de odinioară; ne-a spus tata, dar Olanda este o ţară minunată. Imaginează-ţi, Evi, că vom fi aproape de mare şi vom cutreiera cu barca lacurile şi râurile!

Ideea era destul de tentantă. Austria nu avea ieşire la mare, iar eu şi Heinz adoram marea.

— Dar de ce pleci fără noi? l-am întrebat, încercând cu greu să-mi stăvilesc lacrimile.

Faptul că trebuia să ne părăsim căminulne sfâşia sufletul, dar] vestea că nu puteam să plecăm cu toţii a fost şi mai răvăşitoare.

— Numai Pappy putea să primească viză de muncă şi de rezidenţă. Noi, ceilalţi, puteam doar să-l vizităm pentru o scurtă perioadă de vreme.

— Nu vom sta multă vreme despărţiţi, mi-a răspuns el. Noua fabrică îmi va răpi foarte mult timp, dar când ne vom revedea, vom face tot ce vreţi voi.

Mutti ne-a explicat că, până la emiterea vizelor noastre, vom locui la Bruxelles, iar Pappy va lucra la Breda, un orăşel de la graniţa cu Olanda, şi va veni să ne vadă la sfârşit de săptămână.

Am încercat să nu-i arăt mamei cât de speriată şi de tulburată eram. Tata ne-a sfătuit să fim cuminţi şi ne-a promis că ne vom revedea în curând. Luându-ne în braţe şi sărutându-ne cu drag, ne-a spus că nici nu ne vom da seama cum va trece timpul până vom fi împreună, iar apoi a plecat.

Şi a făcut-o în ultimul moment, după cum aveam să aflu mai târziu; Curând după plecarea lui, în septembrie 1938, autorităţile naziste l-au somat printr-o scrisoare să se prezinte la Viena ca să-şi declare averea şi să le predea capitalul. Dar apucase deja să plece.

Mutti era şi ea măcinată de griji. Naziştii impuneau restricţii în privinţa sumelor de bani şi a bunurilor pe care evreii le puteau lua cu ei atunci când părăseau ţara. Vedeam cum toate lucrurile de valoare ale familiei noastre erau vândute, unul câte unul: masa cu placa de marmură, apoi obiectele de colecţie moştenite de Pappy de la tatăl său. Unele dintre acestea erau preţioase, dar Mutti nu obţinea niciodată preţul corect pentru ele. Toată lumea ştia că evreii îşi vindeau bunurile şi erau nevoiţi să accepte sume mici.

Naziştii ne schimbaseră viaţa definitiv. Am observat acest lucru şi în privinţa personalităţii părinţilor mei. Mama, care a dus o existenţă lipsită de griji, nu gătise

niciodată în viaţa ei, nu spălase podele şi nici nu luase vreo decizie importantă, a devenit brusc o cu totul altă persoană. În ciuda poreclei de ¿Mieluşica”, aşa cum II spuneau cei apropiaţi, Mutti, trezindu-se deodată singură, după plecarea tatii, şi-a asumat rolul de cap de familie, ocupându-se de mine şi de Heinz, de casă şi de viitorul nostru. A făcut faţă. cu succes provocărilor vieţii, dovedindu-şi hotărârea, maturitatea şi spiritul practic cu care natura o înzestrase.

Primul lucru pe care l-a făcut a fost să înveţe o meserie astfel încât să ne asigure traiul. Chibzuind bine lucrurile, s-a hotărât să urmeze un curs. de cosmetică de şase săptămâni, astfel că, în scurt timp, casa noastră s-a umplut de diverse creme şi truse de înfrumuseţare. Se pricepea de minune să facă creme şi loţiuni, dar nu să le şi aplice. Epilarea sprâncenelor cu ceară se dovedea o adevărată pedeapsă pentru ea; gândul de a o aplica fierbinte pe chipul cuiva şi apoi de a o smulge cu violenţă o înspăimânta din cnle-afară, motiv pentru care multe dintre prietenele ei plecau de la noi cu o sprânceană mai subţire decât cealaltă sau arcuită nefiresc într-o grimasă de uimire permanentă.

Într-o zi, am avut un mic conflict. Mutti mi-a spus că trebuia să ne luăm doar câteva haine cu noi, atât cât încăpeau într-o valiză mică, şi am stabilit exact ce lucruri aveam să luăm. Aveam nevoie de un palton nou, aşa că am pornit împreună la magazinul Bitman ca să cumpărăm unul. Nu-mi ceruse niciodată părerea în privinţa hainelor pe care le purtam şi nu părea s-o facă nici acum. I-a explicat vânzătoarei motivul vizitei noastre, iar aceasta mi-a arătat un palton într-o nuanţă intensă de portocaliu şi o căciulă de tartan asortată.

Încăpăţânarea încă macaracteriza. Nu puteam să sufăr paltonul;

— E cumplit, le-am ripostat euv. N-amd egândisăport aşaiceva.

Muttii a încercat să mă convingă că ţinuta era ultimul

1 strigăt al modeii în Belgia, iar eu m-am străduit s-o conving că nu mii se potriveşte: în final, amândouă ani obţinut ce-am vrut; am plecat din magazin cu paltonul şi: căciula, iar eu am Jurat să nu le port vreodată în cele din urmă, am ajuns la un compromis, dar numai după ce Mutti a vopsit paltonul: într-o nuanţă de bleumarin.

Abia acum îmi dau. seama ce vremuri grele a înfruntat Mutti privind: lucrurile retrospectiv prin prisma unei mame şi a unei bunici-Temerile ei s-au adâncit şi mai mult când Heinz; s-a întors; într-o zi; de la şcoală bătut şi plin de sânge-Câţiva colegi de clasă. I-au batjocorit pentru că era evreu, bătându-l apoi fără milă şi rănindu-i ochiul sănătos-Profesorii au privit scena pasivi, fără să-l intervină. Mulţimea mânioasă părea să facă acum legile în Austria, iar Heinz, i-a căzut pradă ca multe alte victime nevinovate.

Am încercat amândouă să-i alinăm sufletul frânt. Mutti i-a spălat rănile de pe faţă, iar eu îl ţineam de mână şi îl ascultam depănându-şi povestea printre lacrimi amare. Părinţii mei au hotărât că era mai bine ca Heinz să plece din ţară cât mai repede cu putinţă, iar câteva zile mai târziu l-am condus amândouă la gară. Ştiam că Pappy avea să-l aştepte la destinaţie, dar în ziua aceea frăţiorul meu de doisprezece ani părea cumplit de mic şi de şovăitor printre mulţimea de oameni de pe peron, mergând împovărat cu o valiză mică şi un ghiozdănel plin cu cărţi. Părea mult prea mic ca să străbată singur Europa, dar mulţi alţi copii evrei porneau în aceeaşi călătorie spre necunoscut.

Am rămas cu Mutti în Austria alte câteva săptămâni, răstimp în care mama a încercat să vândă ultimele noastre bunuri. A venit apoi şi ziua în care aveam să pornim şi noi la drum. Mă simţeam înspăimântată, bulversată şi copilăros de încântată. Privită din perspectiva unei fetiţe de nouă ani, călătoria noastră părea o adevărată epopee – tragică şi înfricoşătoare.

Ne-am luat rămas-bun de la bunica Helen şi bunicul Rudolf, care încă aşteptau emiterea vizelor pentru Anglia.

Ajunse la gară, am tras adânc aer în piept, pregătindu-ne să lăsăm în urmă lumea pe care o cunoşteam1. Când ne-am urcat în vagon, gata să pornim în cea mai lungă şi mai istovitoare călătorie dinvâaţa noastră, Mutti mă ţinea strâns de mână.

Trenul parcurgea kilometru după kilometru într-un ritm lent… Străbăteam întinsul Europei, înghesuite în micul nostru compartiment, evitând cât mai mult cuputinţăcontactul vizual cu ceilalţi pasageri… Priveam pe geamul aburit mai întâi priveliştile din Austria* apoi cele din Germania, care se derulau rapid prin faţa ochilor noştri.

Mă foiam necontenit pe canapea, deranjată de hainele pe care Mutti mă obligase să le port pentru că nu-şi mai găsiseră loc în valize. Mâinile îmi tremurau de fiecare dată când eram nevoiţi să coborâm din tren ca să arătăm actele şi căscam ochii mari la soldaţii care ni le verificau – oameni cu chipuri aspre şi înarmaţi până în dinţi.

După câteva zilei lungi cât o veşniciei trenul a ajuns, în sfârşit, la destinaţie. Am simţit că mă topesc, copleşită de istovire şi uşurare, când i-am văzut pe peron pe Pappy şi pe Heinz. Ne-am strâns în braţe, iar eu am început să-i povestesc fratelui meu tot ce văzusem pe drum, mărturisindu-i şi cât de mult uram paltonul portocaliu pe care eram nevoită să-l port.

Am fugit la timp. Câteva săptămâni mai târziu, în iunie 1938, multe ţări şi-au închis graniţele în faţa refugiaţilor evrei.

5

O fetiţă indezirabilă

Primele câteva săptămâni petrecute în noul nostru cămin mi s-au părut ca o vacanţă lungă şi ciudată. Era iunie 1938; stăteam cu Pappy în Olanda, unde făceam plimbări lungi pe jos sau cu bicicleta pe terenurile necultivate şi pline de buruieni ce înconjurau oraşul Breda. După zilele tensionate din Viena, mă bucuram de aerul

proaspăt şi de discuţiile tihnite purtate cu Pappy şi cu Heinz, chiar dacă acestea erau despre evenimentele înspăimântătoare din Austria.

În scurt timp însă, vizele noastre de vizitatori în Olanda au expirat şi am fost nevoiţi să trecem graniţa în Belgia. Am început apoi să număr zilele până la sfârşitul fiecărei săptămâni când Pappy venea în vizită şi eram din nou împreună.

Multe familii de evrei soseau în Belgia în 1938, căutând un refugiu din calea celui de-al Treilea Reich al lui Hitler – dar primirea de care aveam parte nu era nici pe departe prietenoasă.

După anexarea Austriei de către Germania, Charles du Bus de Warnaffe, ministrul justiţiei din Belgia, a ordonat Ambasadei Belgiei din Viena respingerea vizelor pentru evrei, susţinând în faţa parlamentului că aceştia „au reprezentat secole de-a rândul o problemă în Europa”. A scris apoi un articol în care afirmă că evreii sunt un popor „nestatornic”, lipsit de simţul onoarei. Din punctul nostru de vedere, adevărul era exact invers: „onoarea” era o raritate în Europa anilor ’30.

Amploarea schimbărilor survenite în viaţa mea era, de-a dreptul ameţitoare. Doar cu câteva luni în urmă, duceam o existenţă lipsită de griji în Austria, înconjurată de o familie numeroasă – bunici, mătuşi, unchi şi veri –, şi mă duceam la şcoală împreună cu prietenii mei.

— Vreau să mă întorc acasă, în Austria, îi spuneam plângând lui Heinz.

Ştiam însă că nu ne puteam întoarce; Multe dintre rudele noastre şi prietenii noştri rămăseseră captivi în ţară, în timp ce alţii fugiseră în ţări de care nici nu auzisem vreodată. Bunicul Rudolf şi bunica Helen aşteptau încă la Viena emiterea vizelor pentru Anglia. Chiar şi familia noastră, cândva bine sudată, era acum frântă în două. Cum am fi putut considera Belgia un nou cămin fără Pappy?

În comparaţie cu bulevardele elegante, cu teii şi cafenelele din Viena, străzile pavate ale Bruxelles-ului,

întunecate şi umede, erau cumplit de deprimante. Nori negri şi apăsători ne scăldau adesea în burniţe şi neguri reci. Cu greu îl puteai numi lin loc al libertăţii.

Ne-am mutat cu Mutti în două cămăruţe dintr-o pensiune de pe Rue de L'Ecosse. Priveam cu inima strânsă noile împrejurimi şi îmi imaginam dormitorul din Viena. Ştiam însă prea bine că o altă familie de austrieci locuia acum acolo. Aş fi dat orice să văd din nou mobila noastră în locul scaunelor şi paturilor ponosite şi roase de vreme din pensiune. Mi-am amintit însă că Mutti fusese nevoită să vândă toate bunurile noastre.

Eram cu adevărat un popor „fără patrie" şi nimeni nu ne primea cu braţele deschise.

Viaţa la Bruxelles se dovedea o experienţă traumatizantă pentru mine, căci mi-era cu neputinţă să mă adaptez – unul dintre marile obstacole de care mă loveam era necunoaşterea limbii franceze. În timp ce Heinz se întorcea în fiecare zi de la şcoală, dornic să-şi exploreze noile manuale, cursurile erau pentru mine o adevărată corvoadă. În timpul orelor, mă înroşeam toată la faţă, copleşită de ruşine pentru că nu reuşeam să îndeplinesc nici cele mai simple sarcini şi nici să răspund la întrebările profesorilor. Ceilalţi copii răspundeau veseli în cascade de cuvinte ce treceau pe lângă mine. Deşi eram o fire sportivă şi îmi plăceau activităţile în aer liber, la Viena obţineam şi note bune la învăţătură. Acum eram nătânga dasel.

— Eva, de ce nu poţi să înveţi verbul ăsta? mă întreba mama, exasperată, încercând să-mi dezvăluie tainele limbii franceze.

lui Austria, Mutti dăduse lecţii de franceză în particular, dar noi o tachinam deseori, spunându-i că era un profesor atât de slab, încât, dezamăgit, singurul ei dev s-a sinucis. Poate că nu era un dascăl *chiar atât de* slab (urmase cursurile Universităţii din Viena şi avea şi diplomă), dar metoda ei de predare nu era pe înţelesul meu.

Unul dintre puţinele lucruri frumoase, pe care mi le-a

oferit viaţa în Belgia a fost prietenia cu Jacky, fiul doamnei Le Blanc, proprietara pensiunii. Întotdeauna mi-a fost mai uşor să mă împrietenesc cu băieţi „aşa cum am făcut-o şi cu Martin, la Viena „astfel că, în ciuda barierelor limbii, Jacky şi cu mine ne înţelegeam de minune.

La un moment dat, ne-am hotărât, să-i jucăm o festă unuia dintre locatarii pensiunii, domnul Dubois, un bărbat între două vârste, care locuia acolo permanent, după ce lucrase toată viaţă ca funcţionar public în Congo. Pentru că părea mereu încordat şi posomorât, îl ocoleam cu prudenţă ori de câte ori îl întâlneam pe hol. Într-o zi, după micul dejun, Jacky şi cu mine ne-am strecurat în dormitorul lui şi l-am aşteptat să se întoarcă acasă.

Peretele din spatele patului era acoperit cu suliţe şi alte survenire ameninţătoare din perioada petrecută în Africa. Chicotind, ne-am ascuns în spatele patului stând înghesuiţi. După un timp, ce ni s-a părut o veşnicie, l-am auzit deschizând uşa. Atunci, Jacky şi cu mine am început să ţipăm. Domnul Dubois s-a năpustit urlând asupra patului şi a luat 6 suliţă, gata să ne atace. Am sărit ţipând din spatele patului şi am luat-o amândoi la fugă, aproape fără suflare.

Am jurat să nu ne mai apropiem vreodată de domnul Dubois; mânia pe care o degaja prin toţi porii ni se părea înspăimântătoare. Voiam să-l evit cu orice preţ, dar câteva zile mai târziu, prinzându-mă singură pe hol, m-a înghesuit într-un colţ.

— Îţi plac suliţele mele? m-a întrebat el.

Nu-mi plăceau, dar am îngăimat ceva din politeţe.

— Ce-ar fi să ne uităm împreună la colecţia mea, m-a invitat apoi, ca să uite de farsa pe care i-am ucat-o, promiţându-mi că nu va povesti nimănui ce-am făcut.

M-a condus în dormitorul lui, spunându-mi că vrea să-mi arate nişte fotografii din Congo.

Stăteam în picioare lângă el şi îl priveam încordată în timp ce răsfoia, stând la birou, albumele cu fotografii

sepia[5]. Minutele parcă treceau cu încetinitorul. În cele din urmă, când întrevederea noastră părea că s-a încheiat, m-am întors, răsuflând uşurată, în camera pe care o împărţeam cu Heinz.

Câteva zile mai târziu însă, domnul Dubois m-a prins din nou singură pe hol. Ca şi prima dată, ne-am dus iarăşi în camera lui şi am privit, în linişte, în timp ce răsfoia vechile albume cu fotografii. Tăcerea sa încordată şi răsuflarea-i sacadată păreau să răspândească o energie stranie. Când a terminat de răsfoit albumele, am luat-o din nou la fugă, răsuflând la fel de uşurată. Poate că nu voi mai fi nevoită să-l revăd.

Întâlnirile noastre erau atât de încordate, încât speram că domnul Dubois se va plictisi în cele din urmă, dar a continuat să mă caute şi în zilele următoare.

Odată cu trecerea timpului, a început să mă aşeze pe genunchi în timp ce priveam paginile albumelor. Asta îmi plăcea şi mai puţin decât să stau lângă el în picioare, dar aşteptam, încremenită ca o statuie, să-mi dea drumul şi să mă întorc la Mutti, care habar nu avea ce se întâmplă. După o vreme, când continua să mă aşeze pe genunchi, am observat că îşi mângâia zona intimă. Deşi nu înţelegeam ce face, intuiam că era în neregulă ceva şi stăteam înlemnită de teamă.

— Este secretul nostru, mi-a spus el.

Nu trebuia să-l dezvălui nimănui, căci altfel voi avea numai de suferit. Şi m-a ameninţat că avea să mă ucidă cu vreuna dintre suliţele etalate pe pereţi.

În curând, domnul Dubois m-a obligat să-l mângâi şi eu. Uram să-l ating în zona aceea.

Mutti şi Heinz au început să observe că deveneam tot mai retrasă, dar nil ştiau ce se întâmplă. Eram oricum tristă pentru că locuiam într-o ţară străină, departe de Pappy. Acum abia de mai scoteam vreun cuvânt, iar încrederea în mine părea să dispară încetul cu încetul.

Abuzurile domnului Dubois au continuat

5 Poze în nuanţe de cafeniu-închis (n.tr.)

nestingherite, până într7 o bună zi, când, cuprins de: frenezie, a ejaculat într-o batistă.

Îngrozită şi copleşită de cele întâmplate, am ieşit în fugă din cameră, nimerind direct în calea mamei. Văzându-mă atât de abătută, a vrut să afle ce-am păţit. În cele din urmă, i-am spus adevărul.

Însoţită de doamna Le Blanc, Mutti s-a dus apoi glonţ în dormitorul domnului Dubois ca să-l ia la întrebări. Fireşte că a negat, dar dovada incontestabilă – batista murdară aruncată în coşul de gunoi – l-a dat de gol. Văzând că nu mai are niciun rost să mintă, şi-a mărturisit faptele, scuzându-se oarecum.

Revoltată, Mutti i-a cerut doamnei Le Blanc să-l dea imediat afară din pensiune. Spre uimirea mamei, aceasta a refuzat, invocând faptul că şederea noastră era temporară, pe când domnul Dubois stătea permanent acolo, urmând să-şi plătească chiria mult timp după plecarea noastră.

Era greu de crezut că cineva putea, să spună aşa ceva, iar povestea le-a provocat un adevărat şoc lui Pappy şi lui Heinz când Mutti le-a împărtăşit-o. Dar nu puteam să facem nimic. Eram doar nişte bieţi refugiaţi într-o ţară străină, care-şi aşteptau vizele ca să-şi întregească familia.

Mutti mi-a interzis să mai vorbesc vreodată cu domnul Dubois şi a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să mă protejeze, veghindu-mă în fiecare noapte până adormeam. L-am întâlnit însă, luni de-a rândul pe holuri şi în sala de mese, în timp ce omul îşi vedea nestingherit de treburile sale. Aceasta era latura cea mai cumplită a experienţei. Dar şi mai cumplit era faptul că mă privea de parcă eu eram cea care săvârşise o fărădelege împotriva lui.

Aveam senzaţia că stâlpii siguranţei mele se prăbuşeau de jur-împrejur. Cu doar puţin timp înainte, eram o fetiţă fericită, care se arunca de pe şifonier, convinsă că tatăl ei o va prinde întotdeauna în braţe. Acum, vedeam că, în ciuda încurajărilor lor, părinţii mei nu puteau să ne protejeze de relele ce bântuiau lumea. Neputând să ne apere de nazişti, am fost nevoiţi să fugim

de acasă. Şi acum nu puteau să mă ocrotească nici măcar de un bărbat care mă rănise în cel mai cumplit mod posibil.

Era o situaţie înspăimântătoare şi pentru ei, şi pentru mine.

Până acum, amintirile legate de abuzurile sexuale îndurate în copilărie au fost atât de dureroase şi de umilitoare, încât le-am trecut pe toate sub tăcere, chiar dacă am vorbit deseori despre alte experienţe mult mai înfiorătoare pe care aveam să le trăim.

Zilele petrecute în Belgia erau posomorâte şi dominate de nelinişte. M-am retras în cochilia mea, bucurându-mă de prea puţine clipe senine şi tihnite. Nu prea aveai şanse să legi prietenii la pensiune. Dacă priveam în jur în sala de mese, vedeam chipurile triste şi grave ale altor familii de evrei, dezrădăcinate şi nefericite la fel ca noi. M-am apropiat însă de un cuplu fără copii, *Herr* şi Frau Deutsch, cărora am început să le spun mătuşică şi unchi. Erau refugiaţi înstăriţi din Germania, care îşi aşteptau vizele pentru America.

Mă răsfăţau adesea, oferindu-mi batoane de ciocolată Côte d'Or, însoţite de câte o ilustrată cu membrii familiei regale belgiene. Am făcut o adevărată pasiune pentru aceste ilustrate. Cunoşteam fiecare membru al Casei Regale în încercarea de a mă refugia cumva în viaţa lor aparent perfectă. Heinz mă ajuta uneori să fac rost de aceste fotografii preţioase, negociindu-le, în schimbul altor lucruri, cu prietenii lui. De obicei, plăteam pentru acest privilegiu curăţându-i pantofii sau aranjându-i cărţile. Într-o zi, mătuşica şi unchiul mi-au dăruit un zmeu, iar altă dată ne-au dus la mare cu maşina lor. Am aflat mai târziu că n-au primit niciodată vizele pentru America, fiind deportaţi, în cele din urmă, în lagărele de concentrare.

În Belgia, sentimentele antisemite luau tot mai multă amploare. Campania naziştilor împotriva evreilor era relatată pe larg în presa belgiană. Poate că evreii erau într-adevăr cauza tuturor problemelor din Europa: şi poate că

aceste probleme, credeau belgienii, le băteau acum: la uşă.

Gând; am împlinit zeceani, în mai 1939, am rugat-o pe Mutti să-mi facă un tort cu zece lumânări şi mi-am invitat, mândră, prietenele de la şcoală la o mică petrecere. Mi-au acceptat toate invitaţia şi am început: să vorbim, încântate, despre cadourile pe care mi-ar fi plăcut să le primesc.

A doua zi, când am ajuns la şcoală, ardeam de nerăbdare să le împărtăşesc noile mele idei legate de petrecere, dar mi-au spus, rând pe rând, că nuvor putea să vină. Nu le lăsau părinţii.

— Pentru că suntem evrei, mi-a explicat Heinz, cu tristeţe în glas. Aveam *zece* ani şi eram o fetiţă „indezirabilă”.

Nu ştiam dacă tot ce auzeam despre soarta evreilor din Germania era adevărat, dar eram convinsă că lui Pappy îi era tot mai greu să ne viziteze la fiecare sfârşit de săptămână. Avea paşaportul plin de ştampilele aplicate în urma numeroaselor treceri ale graniţei între Olanda şi Belgia ca să ne vadă şi, în curând, ar fi avut nevoie de altul nou. Mutti încerca din greu să obţină vizele pentru Olanda de la Centrul pentru Refugiaţi, dar. aşteptarea noastră părea să nu se mai sfârşească. Nu ştiam însă că încerca cu aceeaşi asiduitate să obţină vize pentru alte ţări sigure şi că eforturile ei erau zadarnice.

„Am veşti proaste”, le scria ea mătuşii şi unchiului din Anglia. „Ne-a fost respinsă cererea de a emigra în Australia…”

Îmi este aproape cu neputinţă să mă gândesc cum ne-a schimbat viaţa refuzul de a ni se acorda această viză.

În septembrie 1939, tensiunile atinseseră cote înalte, dar, în ultimul moment, am primit şi o veste bună.

Am fost copleşită de bucurie când am auzit că ne vom reîntâlni cu bunicul Rudolf şi bunica Helen. Primiseră, în sfârşit, vizele, după o procedură anevoioasă, în urma căreia plecaseră din Austria cu permisiunea de a se stabili în Marea Britanie, ca să descopere că nu puteau să treacă

graniţa în Belgia pentru că nu aveau viză de tranzit. Au fost nevoiţi să se întoarcă în Austria, unde au făcut cerere pentru obţinerea vizei belgiene şi au aşteptat apoi cu sufletul la gură acordarea ei, înainte de a fugi în ultimul moment.

Nu ştiam nimic din toate astea. Ştiam doar că reîntâlnirea cu bunicii mei, după toate experienţele nefericite prin care trecusem, părea un vis frumos. Nu erau doar roadele imaginaţiei mele, lăsate în urmă cu toate amintirile şi bunurile din Austria – existau în came şi oase.

În ziua sosirii lor, simţeam că plutesc pe străzile posomorâte ale Ilruxelles-ului, în timp ce ne duceam să-i întâmpinăm la Centrul pentru Refugiaţi. Centrul era mereu aglomerat. Erau acolo şiruri lungi de mese la care stăteau funcţionarii care scotoceau fără încetare printre vrafurile de fişe, încercând să reunească familii, pregăteau vizele şi transmiteau frânturi de informaţii. De obicei, mi se părea copleşitor, dar în ziua aceea, îmi stăpâneam cu greu bucuria şi încântarea. Cu chiu, cu vai reuşeam să stau locului.

— Bunicule! Bunico! i-am strigat când i-am văzut, fără să-mi dau seama cât de mult slăbise bunicul sau cât de speriată părea bunica, aruncând mereu priviri peste umăr. Abia aştept să vă povestesc cum e la şcoală, am continuat, strângându-i în braţe. Am învăţat franceza – deşi Mutti spune că nu o vorbesc prea bine – şi mi-am făcut un nou prieten la pensiunea unde locuim – pe Jacky…

Cuvintele mele de bucurie se revărsau în cascadă în timp ce încercam să le povestesc întâmplările trăite de când plecasem din Austria.

Zilele petrecute împreună au trecut în zbor, trezindu-ne deodată că venise timpul ca bunicii să pornească spre Anglia. Deşi încercau să vorbească în şoaptă cu mama, am surprins frânturi de discuţii despre evenimentele înspăimântătoare şi de neînţeles pe care le trăiau evreii: ghetouri în Polonia sau violenţe comise în *Noaptea de cristal* (*Kristallnacht*) în care multe sinagogi din Germania

au fost Incendiate, iar magazinele evreilor, prădaté.

O săptămână mai târziu după plecarea bunicilor mei, Germania n invadat Cehoslovacia sub pretextul apărării populaţiei germane din Regiunea Sudetă şi al reunirii acesteia cu Patria-Mamă. Germania a semnat, de asemenea, şi Pactul de Oţel cu Italia. Apoi a invadat Polonia, iar Franţa, Anglia şi ţările din Commonwealth (Australia, Noua Zeelandă şi Canada) au declarat că timpul pentru reconciliere se încheiase.

— Vă vorbesc din cabinetul de pe Downing Street numărul 10, şi-a început premierul britanic, Neville Chamberlain, renumitul discurs difuzat la radio pe 3 septembrie 1939. În această dimineaţă, ambasadorul Marii Britanii la Berlin a înmânat guvernului german o notă finală în care declară că, dacă până la ora 11.00 nu anunţă retragerea trupelor din Polonia, se instituie starea de război. Pentru că nu s-a făcut niciun demers în acest sens, trebuie să vă anunţ că ţara noastră este în război cu Germania.

Şi-a încheiat discursul spunând:

— Trebuie să luptăm împotriva relelor din lume – forţa brută, reaua-credinţa, nedreptatea, oprimarea şi persecuţiile; şi sunt convins că binele va izbândi.

Începuse cel de-al Doilea Război Mondial.

Era o veste previzibilă, dar care ne-a umplut sufletul de nelinişte şi de nesiguranţă. Părinţii mei erau consternaţi şi pierduţi în propriile gânduri.

Afară, pe străzi şi la şcoală, se aşternuse o linişte stranie, de parcă oamenii intuiau că vor veni schimbări, dar nu şi ce vor aduce cu ele.

Erau momente când ne simţeam nervii întinşi la maximum, convinşi fiind că nu vom mai putea îndura nicio clipă din această linişte nefirească, dar am fost nevoiţi s-o suportăm zi de zi, timp de şase luni.

În cele din urmă, în februarie 1940, am primit vestea pe care o aşteptam cu sufletul la gură. Ne-au fost acordate vizele pentrix Olanda şi puteam pleca la Amsterdam ca să

locuim cu Pappy.

Timpul petrecut în Belgia îmi schimbase viaţa cum nici nu mi-aş fi putut imagina vreodată. În ciuda încrederii afişate în faţa noastră, ştiam că părinţii mei aveau sufletul frânt, iar eu nu mai eram fetiţa care plecase din Viena. De data aceasta, am pornit la drum retrasă şi tăcută, fără să mai fiu dominată de simţul aventurii. Mă simţeam doar uşurată. Viaţa îmi presărase în cale multe lucruri neplăcute şi mă bucuram că, indiferent ce ne va aştepta la Amsterdam, o nouă etapă a călătoriei noastre împreună începea.

6

Amsterdam

Viaţa în exil era, fără îndoială, apăsătoare pentru părinţii mei, dar eu aveam să mă bucur de doi ani extrem de fericiţi.

În perioada în care am locuit la Amsterdam, legăturile dintre noi s-au consolidat şi mai mult. Eu şi Heinz creşteam şi sufeream aceleaşi transformări emoţionale şi fizice ca toţi ceilalţi adolescenţi. Am legat noi prietenii şi am pornit în aventuri îndrăzneţe, străbătând lacurile şi canalele olandeze în bărcuţe din lemn şi am făcut primii paşi în idilele romantice (sau nu, în cazul meu). Fără ajutorul unor servitori şi impunerea de către nazişti a unei ore de stingere, care să ne oblige să stăm seara acasă, relaţiile dintre noi au devenit tot mai strânse.

După experienţele traumatizante trăite la Bruxelles, viaţa la Amsterdam, care nu se compara cu cea de la Viena, mi se părea captivantă. Austria era un ţinut aspru şi ostil, cu, oameni provenind din ţinuturile munţilor înalţi, ale lacurilor îngheţate şi văilor impenetrabile. Privind în trecut, aveam senzaţia că pădurile întunecate şi munţii ameţitori ai ţării mele ne-au înghiţit farămilă în hăurile lor, în timp ce Olanda ne oferea libertatea absolută a întinderilor de apă.

Străbăteam cu bicicleta kilometri întregi de-a lungul digurilor rurale, ce se întindeau de la un capăt la altul al

ţării, privind cirezile de vite ce păşteau la marginea apei, în timp ce morile de vânt se mişcau încet în adierea blândă a brizei.

Olanda a rămas neutră în Primul Război Mondial şi ne aşteptam să rămână şi acum la fel. În eventualitatea unei invazii naziste; speram că reţeaua de căi navigabile a ţării putea fi inundată pentru a împiedica înaintarea trupelor germane.

În aprilie 1939, Hitler a promis să respecte neutralitatea Ţărilor de Jos, dar, după invadarea Poloniei de către Germania, era evident că aceste promisiuni erau lipsite de valoare. Cuprins de teamă, guvernul olandez a mobilizat armata complet nepregătită, dar politicienii şi populaţia pacifistă a ţării nu aveau cum să înţeleagă amploarea pericolului cu care se confruntau.

La începutul anului 1940, cea mai mare parte a Europei era în fierbere, dar olandezii afişau un aer de inocenţă, neatins încă de măcelurile comise în secolul XX şi neafectat de maşinăria modernă de război de la graniţa cu Germania.

În zilele de duminică, ţăranii se duceau încă la biserică încălţaţi în saboţi din lemn. Căsuţele lor pătrăţoase erau zugrăvite în culori strălucitoare, cu ferestre vopsite în alb. Deşi electricitatea fusese introdusă în oraşe ca Amsterdam, erau încă locuri unde lampagiii aprindeau, în amurg, felinarele de pe străzi. Ţara păstra ultimele vestigii ale vechii Europe, rugându-se ca totul să se sfârşească cu bine.

Am ajuns în Gara Centrală din Amsterdam într-o dimineaţă rece de februarie din 1940. Pappy ne-a întâmpinat cu un zâmbet larg pe buze, apoi ne-am urcat cu toţii în tramvaiul 25, care avea să ne ducă la noul nostru apartament. Pe drum, ne arăta canalele şi clădirile înalte ale negustorilor, ce atestau bogăţia şi succesul imperiului comercial al Olandei. Mi-a spus, în şoaptă, că pasărelele podurilor din lemn erau presărate cu găuri ce-ţi permiteau să vezi apa şi vasele care treceau pe dedesubt, ştiind,

probabil, că numai eu voi aprecia acest amănunt.

Am ajuns cu tramvaiul în sudul oraşului, trecând prin cartierul muncitoresc de Pijp şi printr-o zonă denumită Cartierul Râurilor. La orizont se înălţa o clădire înaltă, ce îmi părea un zgârie-nori. Cartierul Râurilor se numea astfel deoarece străzile străjuite de plopi purtau numele diverselor fluvii şi râuri ce traversează Olanda şi se varsă în mare, printre care Rin, Meuse, Escaut şi Jeker. În anii ’20, companiile progresiste au construit, cu ajutor guvernamental, noi blocuri de locuinţe pentru angajaţii lor. Multe dintre clădiri erau construite din cărămidă închisă la culoare, cu acoperişuri portocalii şi ferestre mari, încadrate de perdele din dantelă. Seara, olandezii puneau lămpi la geamuri, lăsându-te astfel să pătrunzi în intimitatea familiilor, ai căror membri mâncau, citeau sau îşi făceau temele. Apartamentele erau mici, dar confortabile, prevăzute cu instalaţii sanitare şi grădini unde copiii se puteau juca în voie.

Marea criză economică a pus capăt boomului imobiliar, motiv pentru care multe apartamente au rămas nelocuite, inclusiv cele din blocul cu douăsprezece etaje pe care l-am observat la venire. Această clădire nelocuită a dominat străzile oraşului timp de ani şi ani. Acum, refugiaţii evrei ca noi, care veneau în valuri în Olanda, închiriau apartamentele din ea şi din blocurile ce împrejmuiau Piaţa Merwedeplein. Ani întregi, acest bloc înalt a reprezentat punctul nostru de reper. De câte ori ne aflam în oraş, îi căutam cu privirea prezenţa impunătoare şi găseam cu uşurinţă drumul spre casă.

Noul nostru apartament se afla în Merwedeplein numărul 46, într-una dintre clădirile cu vedere spre piaţă.

Piaţa deschisă şi triunghiulară mi s-a părut atât de irezistibilă în ziua venirii noastre, încât am sărit din tramvai şi am început să alerg pe iarbă, făcând roata. Heinz a luat-o şi el la fugă şi am urcat amândoi treptele în goană spre apartamentul nostru de la primul etaj.

— O, Erich! a exclamat mama când a intrat şi a văzut

un pian în sufragerie.

Apartamentul era frumos mobilat şi râvnit de alţi clienţi, dar Pappy a reuşit s-o convingă pe proprietara lui, o doamnă de religie creştină, să ni-l închirieze. A rugat-o să-l păstreze pe numele ei, anticipând problemele pe care le-ar putea avea evreii dacă lucrurile se vor înrăutăţi.

În clipa în care a văzut pianul, Mutti şi-a lăsat lucrurile în prag şi, aşezându-se pe taburet, a început să cânte o piesă a lui Johann Strauss, pe care o ascultam cu toţii la Viena.

Tata ne-a condus apoi la bucătărie, unde am scrutat cu privirea cuptorul, masa şi bufetele.

— Ei bine, Fritzi, cred că gătitul se va dovedi o nouă aventură pentru tine, a spus el pe un ton grav şi ironic.

Şi aşa a şi fost. Tata era un om încântător, dar la fel de pretenţios ca toţi ceilalţi soţi din epoca respectivă. După o zi greală muncă, voia să savureze bucate delicioase, precum cele pe care le-ar găti cu trudă menajera noastră. Acum, sarcina cădea pe umerii mamei.

La început, nu i-a fost deloc uşor. Bănuiesc că până atunci mania n-a fiert nici măcar un ou în viaţa ei. Acum, trebuia să caute ingredientele unor reţete austriece complicate şi istovitoare, ca mâncărurile cu tăieţei sau găluştile cu prune fierte. Cu timpul însă, şi cu ajutorul doamnei Rosenbaum, care venea din Austria şi era căsătorită cu un prieten al tatii, un avocat german, a început să desluşească tainele bucătăriei, deşi n-a devenit niciodată o mare bucătăreasă. Prefera să cânte o simfonie decât să amestece în cratiţele cu mâncare. Cine ar putea s-o blameze pentru asta?

Voia să profite la maximum de prezenţa pianului. Imediat ce ne-am acomodat cu noul nostru stil de viaţă, mama a început să caute un profesor de muzică pentru Heinz şi organiza serate muzicale cu ajutorul unui grup de muzicieni evrei.

Seratele nu erau întotdeauna pe placul tatii, un împătimit al muzicii de altfel, deoarece unii membri ai

grupului erau mai mult entuziaşti decât talentaţi. La început, Pappy stătea încordat în faţa ziarului. Apoi, în timp ce violonistul deschidea seara, plimbându-şi strident arcuşul pe strunele viorii, tata îşi strângea nervos pumnii până i se albeau încheieturile, apoi ne anunţa că venise timpul să-şi facă plimbarea de seară împreună cu domnul Rosenbaum.

— Nu pot să ascult scârţâielile alea! îi spunea mamei când se întorcea acasă după încheierea seratei.

Şi eu preferam să petrec timpul afară, şi nu doar ca să scap de recitalurile muzicale.

La Amsterdam, mă simţeam cuprinsă de o nouă senzaţie de libertate. Mi-am făcut noi prieteni, simţindu-mă atrasă în mod deosebit de o fată pe nume Janny Koord. Părinţii ei erau doctori, iar ea era inteligentă şi amabilă, purtându-se frumos cu mine şi ajutându-mă să învăţ olandeza. Janny şi cu mine ne-am alăturat, în curând, tinerelor mame din piaţă, ajutându-le să aibă grijă de pruncii lor. Am început, de asemenea, să mă plimb cu bicicleta, să sar şotronul şi să mă joc cu bilele pe stradă, de parcă aş fi trăit acolo toată viaţa.

Căram o geantă plină cu bile şi îi provocam la joacă pe ceilalţi copii. Când nu era nimeni prin preajmă, exersam ore în şir sărituriile şi figurile de gimnastică pe care le executam atât de bine în Austria, agăţându-mă de balustrada din fier de pe treptele clădirii noastre.

„Cât mi-ar fi plăcut să am o fetiţă dulce şi blajină în locul unui băieţoi sălbatic ca Evi…”, le scria Pappy bunicilor mei din Anglia, adăugând: „Ori de câte ori Evi şi Mutti fac skanderbeg, Mutti se vede mereu nevoită să ceară armistiţiu”.

În curând, toţi ceilalţi copii din Merwedeplein au început să realizeze că sunt bună la sport şi mă cooptau în echipa de rounders[6] pentru că aruncam mingea departe în teren şi fugeam de la o bază la alta. Ne jucam ore în şir în piaţă, până seara târziu, când se lăsa întunericul şi Pappy

6 Joc cu mingea asemănător oinei (n.tr.)

mă chema în casă.

Majoritatea copiilor din cartier proveneau din diverse locuri şi mulţi dintre ei erau evrei. Era pentru prima oară când locuiam într-o comunitate predominant evreiască şi aveam multe de învăţat unii de la alţii. La început, nu vorbeam olandeza – alt motiv de frustrare. Abia reuşisem să învăţ franceza.

Părinţii m-au înscris la o altă şcoală, unde înfruntam obstacole devenite de-acum familiare: o altă limbă străină, alţi profesori pe care trebuia să-i impresionez şi noi grupuri de fete în care trebuia să mă integrez.

Acasă, Mutti şi Pappy vorbeau în germană; în timp ce Heinz şi cu mine vorbeam un amestec ciudat de franceză şi olandeză. Deveneam rapid o familie hibridă, iar experienţele trăite ca refugiaţi îşi puneau amprenta asupra tuturor aspectelor vieţii noastre.

Deşi îmi plăcea tot ce ne oferea oraşul, niciunul dintre noi mi putea să ignore împrejurările care ne aduseseră în Olanda şi nici criza ce ne pândea din umbră.

La şcoală, practicam exerciţii de simulare a raidurilor aeriene, iar oamenii se întâmpinau încordaţi pe stradă, întrebând cu teamă de soarta prietenilor şi a membrilor familiei.

Locuitorii Amsterdamului erau, în general, calzi şi prietenoşi, dar societatea olandeză era scindată în diverşi „piloni” politici, sociali şi religioşi. Fiecare „pilon” avea propriul său partid politic şi influenţa ziarul pe care îl citeai, cluburile pe care le frecventai şi şcolile unde îţi trimiteai copiii.

Exista şi un partid naţional-socialist, NSB, care îl admiră pe Hitler şi organiza raiduri infracţionale. Membrii săi au atacat o cofetărie evreiască şi au spart geamurile Comitetului pentru Apărarea Intereselor Evreieşti. NSB nu s-a bucurat niciodată de prea multă simpatie, numărând, la apogeul existenţei sale de la mijlocul anilor ’30, doar 38.000 de membri. Partidul stârnea deseori dispreţul olandezilor, iar liderul său, Anton Mussert, era de multe ori

ţinta ironiei oamenilor pentru că se căsătorise cu mătuşa lui, o femeie cu optsprezece ani mai în vârstă decât el.

În 1940, odată cu trecerea iernii şi venirea primăverii, vuietul bombardierelor germane, ce zburau deasupra noastră în drum spre obiectivele strategice ale Aliaţilor, precum baza navală de la Scarpa Flow din Scoţia, a devenit o constantă în viaţa noastră.

Stăteam în pat noaptea şi îmi imaginam cum avioanele zburau deasupra Mării Nordului, îndreptându-se spre bunica Helen şi bunicul Rudolf, spre mătuşile, unchii şi verii mei. Ştiam că bunicului Rudolf nu i-a plăcut Anglia la început şi a refuzat să înveţe până şi o iotă din limba stranie a englezilor. La urma urmei, în Primul Război Mondial, servise alături de armata austro-ungară şi mai păstra, poate, o urmă de prudenţă.

Apoi, într-o seară, s-a dus la barul din orăşelul aflat în comitatul Lancashire, unde se stabiliseră, şi a început să cânte la pian. A cucerit imediat atenţia tuturor. Şi-a făcut mulţi prieteni care, aflând că venise în ţara lor aproape fără niciun ban, i-au făcut cinste cu o halbă de bere.

Speram să păstreze vii amintirile ieşirilor noastre duminicale la taverna din Viena, la fel ca mine.

Pe 9 aprilie 1940, evenimentele din Europa au luat o turnură complet nefericită. Germania a invadat Danemarca şi Norvegia, sub pretextul apărării celor două ţări de „agresiunea franco-britanică”.

Invadarea Danemarcei a reprezentat cea mai scurtă campanie efectuată de nemţi în timpul războiului; mica armată daneză a fost înfrântă, iar guvernul s-a predat – în doar şase ore.

Campania din Norvegia a fost de altă natură. Norvegia reprezenta o miză importantă pentru Germania, oferindu-i atât controlul asupra minereului de fier din Suedia, cât şi o bază pentru operaţiunile navale prin care Hitler spera să scufunde vasele britanice şi să înfometeze oamenii, determinând astfel capitularea Marii Britanii. Norvegienii n-au cedat însă uşor în faţa agresiunii

germane, înfruntând trupele inamice timp de şaizeci şi două de zile pe terenul muntos.

Aceste evenimente nu prevesteau nimic bun pentru Olanda, cu armata ei prost echipată şi un guvern pacifist, adept al unităţii naţionale. Olandezii afişau în continuare o atitudine de negare, complăcându-se într-o „atmosferă de îndoială îmbietoare şi autoamăgire deliberată”, cum avea să spună mai târziu un istoric olandez.

Părinţii mei urmăreau cu atenţie evenimentele relatate la radio şi le comentau în şoaptă când credeau că nu îi putem auzi. Dacă viitorul le inspira încă teamă (şi probabil că aşa se şi întâmpla) sau realizau, cu o strângere de inimă, că noul nostru cămin ne oferea doar o scurtă acalmie, nu şi-au trădat niciodată sentimentele în faţa noastră.

Aceste schimbări şi incertitudini au lăsat o amprentă puternică şi asupra mea. Îmi amintesc un incident petrecut la vremea aceea, care m-a tulburat nespus de tare. După plecarea noastră pripită din Bruxelles, mi-am dat seama, abia când am ajuns la Amsterdam, că pierdusem colecţia de ilustrate Côte d’Or cu membrii familiei regale din Belgia. În ciuda căutărilor noastre fervente, păreau să fi dispărut fără urmă, lăsându-mi sufletul pustiu. Aveam senzaţia că acest mic incident oglindea amploarea întunericului şi suferinţelor din lume.

Cu toţii ne-am schimbat de când am plecat din Viena.

Câteva luni mai târziu după sosirea în Olanda, mama ne-a rezemat pe mine şi pe Heinz de peretele dormitorului şi ne-a măsurat înălţimea, însemnând-o cu o liniuţă pe zid. Tata făcuse acelaşi lucru în primele zile ale venirii noastre ca să inaugureze casa. Şi am descoperit cu uimire că amândoi crescusem în decurs de doar câteva săptămâni.

7

Anne Frank

Mi-am făcut mulţi prieteni la Amsterdam, mai ales din rândul copiilor care locuiau în Merwedeplein, dar unul dintre ei avea să devină cunoscut pretutindeni în lume.

Dacă vă aflaţi printre milioanele de oameni care au citit *Jurnalul Armei Frank*, v-aţi putea imagina că ştiţi foarte multe lucruri despre ea.

I-aţi recunoaşte, fără doar şi poate, imaginea emblematică din fotografia făcută de tatăl ei, Otto, pe care o vedem pe numeroase postere şi coperte de cărţi, cea a unei fetiţe cu părul negru şi ondulat şi un zâmbet timid şi cuceritor.

Dacă i-aţi citit jurnalul în copilărie sau în adolescenţă, poate că v-aţi regăsit în poveştile ei, în certurile cu părinţii, în încercările de a stârni interesul unui băiat şi în întrebările legate de viitor. Poate că v-aţi simţit, ca şi mine, sufletul copleşit de tristeţe, aflând cum destinul i-a frânt fără milă speranţele şi visurile. Sau dacă i s-a împlinit vreunul, ca visul de a deveni o scriitoare renumită, acest lucru nu s-a întâmplat nicidecum aşa cum şi-a imaginat ea.

N-am cunoscut-o pe Anne Frank în postura unei scriitoare sensibile, care şi-a explorat emoţiile şi sentimentele doar în paginile jurnalului ei. Dar vă pot înfăţişa portretul lui Anne pe care am cunoscut-o în Merwedeplein şi scurta noastră prietenie născută acolo. Mai târziu, această prietenie avea să reunească familiile noastre într-un mod cu totul inimaginabil, exercitând un impact covârşitor asupra vieţii mele.

În ziua în care am întâlnit-o pe Anne, am dat nas în nas nu cu imaginea mea în oglindă, ci cu imaginea mea antagonică. Eu eram o fetiţă blondă, cu apucături de băiat, cu chipul ars de soare după ore întregi petrecute afară şi cu hainele răvăşite după plimbările cu bicicleta, jocurile cu bile şi tumbele executate în piaţă. Anne era cu o lună mai mică decât mine, dar părea introvertită şi misterioasă, privind cu teamă lumea printre şuviţele coafate cu grijă ce-i încadrau chipul. Purta ţinute impecabile, cu şosete albe şi pantofi de lac strălucitori. Locuiam vizavi una de cealaltă, dar eram complet diferite.

Reuşeam să leg cu uşurinţă prietenii, deoarece

oamenii se simţeau atraşi de entuziasmul meu debordant şi dragostea mea de viaţă. Anne îi atrăgea prin ţalentul ei narativ şi cunoştinţele mai vaste decât ale noastre. Vorbea atât de mult, încât o porecleam „doamna Quack” 1. O revăd deseori în minte înconjurată de un grup de fete care râdeau vesele, ascultându-i comentariile şi experienţele, în timp ce eu jucam fericită şotronul, Anne citea reviste de cinema şi mergea cu prietenele ei la cafenele, unde mâncau îngheţată şi stăteau de vorbă ca nişte doamne din înalta societate.

Într-o după-amiază, mă aflam la atelierul de croitorie, unde, foindu-mă nerăbdătoare pe scaun, o aşteptam pe Mutti ca să-mi modifice paltonul în spatele perdelei, o clientă îşi analiza costumul împreună cu asistenta atelierului, cerându-i părerea în privinţa lungimii tivului şi întrebând-o dacă ţinuta n-ar fi mai elegantă dacă ar avea umeri falşi când perdeaua s-a dat la o parte, am descoperit cu stupoare că persoana care se studia în oglindă, îmbrăcată într-un costum de culoarea piersicii, garnisit cu tiv verde, ultima modă la Paris, era Anne.

Anne se mutase la Amsterdam din Frankfurt, împreună cu sora ei, Margot, şi părinţii lor, în 1933. Tatăl ei, Otto, avea o firmă, Opekta, care producea pectină, un ingredient folosit în fabricarea gemurilor şi dulceţurilor. Era, de asemenea, pasionat de fotografie, făcându-le fiicelor lui, în diverse etape ale vieţii lor, sute de poze cu aparatul Leica dotat cu lentile Carl Zeiss de mare precizie.

Persona; din cartea pentru copii *The Adventures of Poor Mrs. Quack*, de Thornton W. Burgess (n.tr.)

Familia Frank era, ca şi noi, o familie de refugiaţi evrei. Mama lui Anne, Edith, era mereu tăcută şi parcă timidă. Otto era un bărbat înalt şi zvelt, cu o mustaţă mică şi ochi prietenoşi. Părea mai mare decât părinţii mei şi se căsătorise târziu, dându-le viaţă lui Anne şi Margot pe când avea treizeci şi ceva de ani.

Prima impresie pe care mi-a creat-o Otto a fost cea a unui om extrem de cumsecade. După câteva discuţii

purtate în apartamentul familiei Frank, Otto a realizat că nu ştiam bine olandeza. De atunci, a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să consolideze legăturile dintre noi, vorbindu-mi numai în gerriiană, ca să mă ajute să mă simt ca acasă. L-am cunoscut tiriip de mulţi ani şi, în câuda experienţelor trăite, nu m-a făcut niciodată să-mi schimb părerea despre el – a rămas mereu un om cald şi înţelegător, un domn în adevăratul sens al cuvântului.

Mă duceam deseori în vizită la familia Frank, unde stăteam în bucătărie şi beam limonadă făcută în casă, în timp ce mă jucam cu pisica lor, Moortje.

Când am ajuns prima dată în Merwedeplein, am găsit o pisicuţă în apropiere şi am dus-o acasă. I-am spus în şoaptă că avea o nouă familie acum, iar Pappy a fost de acord s-o păstrăm, făcându-le conspirativ cu ochiul lui Mutti şi lui Heinz. Îmi plăcea să am ceva numai al meu, astfel că, într-o dimineaţă, când m-am trezit şi am descoperit că dispăruse, am simţit un gol imens în suflet. N-am aflat niciodată ce i s-a întâmplat, iar dorul pe care i-l purtam şi căutările frenetice – şi zadarnice – mi-au zdruncinat viaţa, făcându-i nefericiţi pe toţi cei din jur. Sperarii ca Mutti să ne lase să luăm un alt animal de companie, dar, pentru că acest lucru părea puţin probabil, trebuia să mă mulţumesc cu pisica familiei Frank.

În alte împrejurări, prietenia mea cu Anne ar fi fost, probabil, efemeră. Atunci însă, legătura puternică dintre noi se datora unei alte prietenii, cea cu Susanne Lederman.

Susanne avea un ten neted şi frumos, ochi albaştri şi un păr negru şi bogat, pe care îl împletea în cosiţe. O adoram cu ardoarea tipică unei fetiţe. Obişnuiam să ne trimitem mesaje codate de la ferestrele dormitoarelor noastre, aflate peste drum unul de celălalt şi despărţite de o grădină mică. Susanne alcătuia un trio grozav împreună cu Anne şi cu o altă prietenă, Hanne, alături de care petrecea foarte mult timp, discutând despre băieţi şi potenţiali prieteni, lucru ce mi se părea o pierdere de

vreme.

Chiar şi Heinz stârnea acum interesul fetelor din Merwedeplein, făcând, la rândul lui „o adevărată pasiune pentru una dintre ele, o oarecare Ellen. Devenise un băiat înalt şi chipeş, dar iubirile lui adolescentine mă făceau să râd. Nu cunoscusem frumuseţea idilelor romantice cu băieţii şi mi-era cu neputinţă să le înţeleg, într-o după-amiază, Heinz mi-a spus că unul dintre prietenii lui, Herman, voia să mă vadă. Stăteam îngrozită în cameră când băiatul şi-a făcut apariţia în pragul uşii şi mi-a oferit „timid, un buchet de flori. Sub presiunea momentului, am acceptat, fără tragere de inimă, să fiu „prietena" lui Herman, dar atracţia faţă de sexul opus, pentru care Heinz, Anne şi Susanne manifestau o fascinaţie uluitoare, nu-mi stârnea nici cel mai mic interes.

Eram cu toţii prieteni, dar frecventam cercuri diferite. Cu toate astea, am fost cumplit de supărată când am aflat că Susanne nu ne invitase nici pe mine şi nici pe Janny la petrecerea ei aniversară, împreună cu Anne şi alţi câţiva prieteni din anturajul nostru. Dornică de răzbunare, am cumpărat o cutie cu bomboane şi, scoţându-le cu grijă din ambalaj, le-am înlocuit pe fiecare în parte cu câte o bucată de morcov sau de nap şi le-am înfăşurat în foiţa de aluminiu. I-am dăruit apoi cuţia lui Susanne şi i-am urat „La mulţi ani!". Barbara, sora lui Susanne, mi-a spus mai târziu că aceasta a desfăcut fiecare „bomboană" în parte. „O, Eva, măcar una singură să-i fi lăsat!"

Îmi amintesc şi acum cu câtă invidie o priveam pe Anne pentru că se ducea la petrecerile aniversare ale lui Susanne şi cu câtă ardoare îmi doream să fim prietene mai apropiate ca să mă invité şi pe mine).

Evenimente mai presus de puterea noastră aveau să ne influenţeze mai târziu micul univers, conferindu-ne poveşti de viaţă uluitoare şi uneori tragice, dar la vremea respectivă eram doar nişte copii obişnuiţi, animaţi de aceleaşi gelozii, temeri, năzuinţe, prietenii şi rivalităţi ca toţi ceilalţi.

8

Ocupaţia germană în noaptea de 10 mai 1940, avioanele germane survolau, ca de obicei, Olanda, dar undeva deasupra Mării Nordului au făcut cale întoarsă. Ne-am trezit din somn în vuiet de avioane şi rafale de împuşcături. Când Pappy a dat drumul la radio ca să auzim buletinele de ştiri, am aflat că aviaţia germană paraşutase deja 4.000 de trupe ca să atace bazele aeriene de la Valkenburg, Ockenburg şi Ypenburg. Mai târziu, în timpul unui raid şi mai cumplit, alte câteva mii de trupe au atacat oraşele olandeze, printre care şi Rotterdam, în timp ce Divizia 4 Panzer a lansat un atac la sol asupra graniţei de sud.

Toate astea se întâmplau cu o zi înainte de a împlini unsprezece ani şi le scrisesem o scrisoare bunicilor mei în care le povesteam despre petrecerea pe care o dădusem la sfârşit de săptămână.

Draga mea bunică, îţi mulţumesc pentru cuvintele tale încântătoare şi pentru pozele bunicului. Petrecerea de ziua mea a fost un adevărat festin, motiv pentru care m-am îngrăşat 20 de kilograme. Îţi doresc „La mulţi ani!” de ziua mamei. Nu am timp să-i scriu şi bunicului.

Vă trimit milioane de pupici.

Cu drag.

Eva, sărbătorita ta.

Cel mai cumplit coşmar prindea acum contur. Copleşiţi de spaimă, ne-am făcut câteva bagaje şi, ca multe alte familii de evrei, am străbătut în fugă străzile oraşului în speranţa că ne vom putea îmbarca spre Anglia. Oraşul era în fierbere, plin de oameni ce alergau care încotro în încercarea de a-i găsi pe cei dragi sau o cale de scăpare.

Am înfruntat, ore în şir, mulţimile deznădăjduite, luând porturile cu asalt, obosiţi, îndureraţi şi abătuţi, în timp ce Pappy încerca disperat să ne urce pe orice navă ce avea să ridice, în curând, ancora. Dar totul a fost în zadar. Plecase şi ultimul vas, la bordul căruia n-am fi avut nicio şansă să ne urcăm.

Am străbătut, ţinându-ne de mână, drumul lung până în Merwedeplein, adânciţi într-o tăcere copleşitoare, asemenea celei în care ne-am cufundat în noaptea venirii naziştilor la Viena.

Armata olandeză s-a împotrivit cu îndârjire, timp de cinci zile, invadatorilor nemţi, dar trupele ei nepregătite şi mica sa forţă aeriană nu puteau ţine piept maşinăriei de război germane. Reţeaua de diguri a ţării, menită să ofere o linie de apărare crucială, n-a fost niciodată inundată, deoarece podurile ofereau o legătură vitală între regimentele olandeze. Tancurile germane au traversat, aşadar, nestingherite fluviul Meuse şi au preluat controlul.

Aşa-zisul „război fals", ce dura din septembrie 1939, se încheiase (deşi n-a fost niciodată „fals" dacă erai evreu sau te aflai pe Frontul de Est în ţări ca Polonia).

În Marea Britanie, Neville Chamberlain a demisionat de la cârma ţării şi a fost înlocuit cu Winston Churchill, în timp ce, în Polonia, Rudolf Hoss, un ofiţer nazist, sărbătorea numirea sa în funcţia de Kommandant al unui nou lagăr de concentrare – cel de la Auschwitz. Cu o putere înfiorătoare de previziune, Hoss anunţa că barăcile cazărmilor poloneze, goale şi infestate cu păduchi, vor deveni în curând, cel mai „eficient" lagăr de concentrare de pe tot cuprinsul celui de-al Treilea Reich.

Două zile mai târziu după atacul Germaniei asupra Olandei, regina Wilhelmina a fugit în Anglia la bordul unui distrugător britanic, împreună cu moştenitoarea Coroanei, prinţesa Juliana, prinţul Bernhard, soţul ei, şi copiii lor, şi a înfiinţat un guvern olandez în exil.

După patru zile de lupte crâncene, avioanele germane au bombardat Rotterdamul, prefăcându-l în ruine, omorând 1.000 de oameni şi lăsând alţi 80.000 fără case. Armata olandeză capitulase deja ca să salveze viaţa locuitorilor din Rbtterdam, dar naziştii susţineau că nu au primit la timp această informaţie ca să pună capăt bombardamentelor. Crainicii buletinelor de ştiri povesteau cum un băieţel din oraşul mistuit de flăcări îşi întreba

mama dacă a venit sfârşitul lumii. Pentru că Amsterdamul şi alte oraşe olandeze se confruntau cu ameninţări similare, Olanda s-a văzut nevoită să capituleze în faţa Germaniei.

Cele mai cumplite temeri ale noastre se adeveriseră mult. prea curând. Căci, pe 15 mai 1940, ne aflam deja sub ocupaţie nazistă şi nu mai aveam unde să fugim.

Viaţa s-a schimbat din nou într-o clipită. În miercurea aceea, trupele germane au traversat podul Berlarge şi au intrat în Amsterdam. Unii trecători i-au întâmpinat călduros, făcându-le cu mâna şi întinzându-le braţele, în timp ce nemţii mărşăluiau pe străzi. Majoritatea cetăţenilor de rând îi priveau însă cu groază şi nelinişte. Îşi iubeau independenţa, dar trebuiau să accepte noile împrejurări dacă voiau să rămână în viaţă, şi ei, şi familiile lor.

În speranţa de a ţine cât mai departe de putere partidul naţional-socialist al lui Anton Mussert, a luat fiinţă, în iulie 1940, o nouă organizaţie politică, Nederlând Se unie. Liderii săi susţineau „o politică raţională" de colaborare cu naziştii, luând în calcul şi „problema evreiască". Această „colaborare raţională" a câştigat adeziunea unui număr mare de susţinători şi, în doar câteva luni, partidul NU avea deja mai mult de 80.000 de membri, atrăgând tot mai mulţi oameni dornici să se înscrie în rândurile sale.

După experienţele trăite la Viena şi incidentele petrecute în întreaga Europă, ştiam la ce să ne aşteptăm. Liderul noului regim nazist instaurat în Olanda era Arthur Seyss-Inquart, fost cancelar al Austriei, responsabil pentru operaţiunea Anschluss din 1938. Naziştii au acţionat însă cu prudenţă la început, căci nu voiau să piardă susţinerea poporului olandez. Stăteam, aşadar, în apartamentul nostru din Merwedeplein şi aşteptam cu sufletul la gură cursul evenimentelor.

În vara aceea, am reuşit să ne bucurăm de ultima vacanţă împreună – două săptămâni petrecute la mare în

Zandvoort, un oraş aflat în nord la o oră depărtare de Amsterdam.

Am făcut fotografii pe plajele lungi ce se contopeau nestingherite cu Marea Nordului, dincolo de care se afla Anglia. Deşi apele mării nu acopereau o suprafaţă prea mare, ni se păreau la fel de vaste ca Oceanul Atlantic. Ne plimbam împreună cu bicicleta pe întinderile de pământ presărate cu iarbă, râzând când o vedeam pe Mutti balansându-se nesigură pe drum, ghidată de un simţ precar al coordonării. N-a reuşit niciodată să deprindă mersul pe bicicletă sau şofatul – singura ei experienţă la volan s-a sfârşit într-un copac.

Râdeam şi ne tachinam unii pe alţii de parcă nu aveam nicio grijă. În realitate însă, nimic nu era mai departe de adevăr.

În august 1940, naziştii au început să introducă legi împotriva evreilor din Olanda. Prima lege interzicea măcelarilor sacrificarea animalelor conform tradiţiei evreieşti sub pretextul „spălării onoarei naţionale a olandezilor" ştirbite de „cruzimea faţă de animale".

În septembrie, naziştii au interzis vânzarea în stradă a produselor negustorilor şi comercianţilor evrei. Li s-a interzis apoi exercitarea funcţiilor în guvern şi în alte instituţii publice şi frecventarea cursurilor universitare. În octombrie 1940, toate companiile evreieşti trebuiau să se înscrie în registrul nazist al comerţului.

În ianuarie 1941, regimul nazist a cerut evidenţa întregii populaţii de evrei, ce număra 130.000 de oameni, iar în iulie adulţilor li s-au emis acte de identitate ştampilate cu litera J, de la *Jude*[78]. Aceştia puteau fi oricând opriţi pe stradă sau în mijloacele de transport, cerându-li-se să-şi prezinte actele de identitate, iar dacă făceau greşeala să le lase acasă, naziştii îi arestau pe loc. Ni se păreau incredibile eforturile naziştilor de a reduce la un simplu J mii de oameni cu personalităţi şi vieţi unice şi

7 Anexarea Austriei la Germania (n.tr.)

8 Evreu (n.tr.)

complicate.

Paşapoartele austriece ale părinţilor mei fuseseră şi ele ştampilate cu litera J, înainte de a fi confiscate după operaţiunea Anschluss şi înlocuite cu paşapoarte germane – ştampilate, de asemenea, cu litera J. Apoi şi acestea ne-au fost retrase, transformându-ne pe toţi în apatrizi. Până şi pe viza belgiană a mamei scria „Sara" pentru ca autorităţile să ştie că era evreică. (Naziştii adăugau femeilor de origine evreiască numele de „Sara" pe lângă celelalte din buletin, iar bărbaţilor le spuneau „Israel".)

Viaţa noastră devenea tot mai restrictivă. Fiind proprietarul unei afaceri evreieşti, Pappy, a fost nevoit să predea fabrica de încălţăminte din Breda unei persoane de religie creştină – deşi bănuiesc că a încheiat un acord ce îi asigura un anumit venit. Pentru că noile restricţii de călătorie îl împiedicau să se mai ducă la muncă, Pappy, înzestrat cu un spirit antreprenorial de excepţie, a început să angajeze alţi evrei, care lucrau de acasă, fabricând genţi din piele de şarpe.

În cafenele, teatre şi alte clădiri publice, au început să apară tot mai multe anunţuri pe care stătea scris *Verboden voor Jodeny* „Interzis evreilor". Apoi, spre disperarea părinţilor mei, oamenii au fost obligaţi să-şi predea aparatele de radio ca să nu asculte buletinele de ştiri de la Londra. Lui Pappy îi era dor să afle veştile încurajatoare despre aliaţii noştri englezi, iar Mutti şi Heinz tânjeau să asculte concertele Filarmonicii din Londra.

În februarie 1941, sute de mii de cetăţeni olandezi au făcut grevă generală, timp de patrii zile, blocând toate activităţile din Amsterdam. Oamenii au ieşit în stradă în semn de protest faţă de violenţele nemţilor comise împotriva evreilor în timpul unui conflict iscat în faţa unei cofetării. Greva a fost primul indiciu al unei mişcări organizate de rezistenţă a poporului olandez, luând prin surprindere regimul nazist. Până atunci, politica nazistă îi tratase cu indulgenţă pe olandezi ca parte integrantă a

rasei „ariene”, eliberând prizonierii de război şi făcându-se că nu-i observă pe cetăţenii de rând. care purtau pe străzi panglici portocalii sau alte semne ale Mişcării de Rezistenţă. Acum, liderii grevi̧tilor au fost arestaţi şi împuşcaţi – incident ce marca, o schimbare şocantă pentru olandezi, cât şi dezvăluirea adevăratei feţe a naziştilor. Greva generală din februarie 1941. a schimbat complet lucrurile, reprezentând primul punct de cotitură din perioada ocupaţiei germane.

Reichskommissarul nazist Arthur Seyss-Inquart le-a spus olandezilor că nu vor tolera susţinerea evreilor. „Noi, naziştii, nu considerăm că evreii fac parte din poporul olandez. Sunt duşmanii noştri”.

Pentru a-şi ilustra cât mai bine cu putinţă punctul de vedere, naziştii au impus cinematografelor olandeze difuzarea unor filme de propagandă pline de ură la adresa evreilor, printre care şi un documentar intitulat *Jhe Eternal Jew*. Acesta îi înfăţişa pe evrei ca pe un popor murdar, şi parazit, lipsit practic de caracteristici umane, prezentând imagini cu „paraziţi” evrei surprinşi pe o stradă aglomerată dintr-un ghetou polonez sau cu şobolani ieşind dintr-un canal.

Cândva, adoram serile lungi şi calde de primăvară, dar în vara anului 1941 nu aveam nici unde să ne ducem, nici ce să facem: Legile restrictive limitau tot mai mult activităţile evreilor: aceştia nu aveau voie să facă tranzacţii la bursa de valori, doctorii puteau să trateze doar pacienţi evrei, iar muzicienilor li se interzicea accesul în orchestre.

Eu, Heinz, şi ceilalţi copii din Merwedeplein nu puteam să mergem în parc, să ne plimbăm pe plajă, să călătorim cu tramvaiul, să vizităm grădina zoologică, să înotăm la ştrand sau să mergem la cinema.

— Vreau doar să văd un film cu Shirley Temple, i-am spus, oftând, lui Heinz, într-o după-amiază toridă.

— Dar ce are Shirley, şi eu nu? m-a întrebat el, sărind din pat, unde citea o carte, şi începând să danseze step pe

podea. Dansul meu nu e la fel de bun ca filmul?

— Nu dansezi rău, i-am răspuns râzând, dar nu eşti la fel de fermecător ca Shirley.

În septembrie, am aflat că trebuie să mergem la şcoli separate, pur „evreieşti”. Heinz a fost nevoit să renunţe la liceu. La noua şcoală unde s-a înscris, a devenit bun prieten cu Margot Frank. Amândoi erau dedicaţi învăţăturii şi uneori îşi făceau temele împreună.

Pentru că nu stăpâneam încă prea bine olandeza ca să merg la şcoală, părinţii mei au stabilit să iau lecţii în particular împreună cu alţi zece copii. Mutti s-a dus la familia Frank şi a întrebat dacă Anne ar vrea să se alăture lecţiilor noastre particulare, dar Anne vorbea foarte bine olandeza, iar părinţii ei au hotărât s-o înscrie la o şcoală normală.

Profesorul nostru, domnul Mendoza, era un celibatar între două vârste, care ne dădea în fiecare zi lecţii acasă la el, în timp ce mama lui ne pregătea masa în bucătărie. Familia Mendoza făcea parte din marea comunitate a evreilor sefarzi, care fugiseră cu sute de ani în urmă de persecuţiile înfăptuite în Spania şi în Portugalia şi construiseră magnifica Sinagogă-Portugheză din Amsterdam. La fel ca majoritatea prietenilor şi cunoştinţelor noastre din Amsterdam, domnul Mendoza şi mama lui au fost, probabil, deportaţi în lagărele de concentrare, de unde nu s-au mai întors niciodată.

Deoarece lecţiile noastre se apropiau de final, colegii mei au fost de acord să-i cumpărăm domnului Mendoza un cadou: doi peruşi într-o colivie. Ţineam păsările la mine acasă, iar după încheierea orelor, ceilalţi copii veneau cu mine să le dăm să mănânce.

Într-o dimineaţă, când m-am trezit, am descoperit că unul dintre peruşi zăcea mort pe fundul coliviei. Moartea lui mi-a provocat o tristeţe apăsătoare, pe care niciunul dintre colegii mei nu părea să o împărtăşească. Mutti a cumpărat altă pasăre, dar nimic nu mă făcea să uit de peruşul mort. Îmi încleştam pumnii şi îmi doream cu

ardoare să dau timpul înapoi şi să readuc pasărea la viaţă – nu exista însă nicio formulă magică prin care să-mi văd visul împlinit.

Pentru că noile legi le impuneau evreilor să fie acasă la ora opt seara, părinţii noştri improvizau diverse jocuri distractive ca să ne umple timpul. Unul dintre acestea era bridge-ul, o activitate cu totul neobişnuită pentru adolescenţi, dar fiind un joc fascinant, ne-a captat iute interesul cu regulile şi strategiile lui complicate. Deşi nu pot s-o dovedesc, cred că, jucând atât de mult, am devenit una dintre cele mai bune şi mai dedicate jucătoare de bridge din întreaga Europă.

Dar nici partidele de bridge nu reuşeau să ne umple serile până la epuizare. Uneori, ne invitam prietenii acasă şi jucam Monopoly, apoi Heinz se aşeza la pian şi ne cânta piese de Chopin, Schubert şi George Gershwin, compozitorul lui preferat.

Într-o zi, Heinz a adus acasă mai multe cartoane şi creioane şi a început să lucreze la un proiect în sufragerie.

— Nu intra! mi-a strigat el. Rămâi în camera ta până te chem eu!

După un timp, ce mi s-a părut o veşnicie, a venit după mine spunându-mi să închid ochii, şi m-a condus apoi în sufragerie. Din cauza raidurilor aeriene, trebuia să ţinem obloanele trase la ferestre, dar când am deschis ochii, am văzut că jaluzelele erau ridicate şi camera era învăluită în întuneric. Heinz a aprins apoi o lanternă şi a îndreptat lumina spre geamuri. Acestea erau acoperite cu cartoane ce înfăţişau, fiecare în parte, câte un personaj din *Albă ca Zăpada şi cei şapte pitici*.

— Ştiu că ai fost supărată pentru că n-ai putut să vezi filmul, mi-a spus el. Am zugrăvit, aşadar, povestea numai pentru tine…

Desenase toate personajele basmului, dându-le viaţă cu fiecare atingere a creionului. Mi-a depănat întreaga poveste, descriindu-mi cu lux de amănunte fiecare erou în parte şi fiecare episod al intrigii, ca într-un film sau o piesă

de teatru. Mutti şi Pappy îl priveau mândri, ştiind că făcuse totul ca să mă ajute să mă simt mai bine.

— Am ascultat cea mai frumoasă variantă a *Albei ca Zăpada*, i-am spus, în final.

Ne mai certam şi noi uneori, ca toţi fraţii şi surorile, dar am realizat în clipa aceea că nimeni n-ar fi putut avea un frate mai grijuliu şi mai atent ca Heinz.

Ce bine ar fi fost ca obloanele şi draperiile trase la ferestre să ţină la distanţă lumea de afară!

În timp ce noi priveam conflictele imaginare dintre bine şi rău din basmele pentru copii, ofiţerii din vârful ierarhiei naziste s-au întâlnit, fără ştirea noastră, într-o vilă de la periferia Berlinului şi au stabilit soarta evreilor. Regimul nazist implementa deja politica „epurării" ţinuturilor germane, strămutându-i pe evrei în Est, dar şi acest lucru; se dovedea problematic, deoarece ghetourile din oraşe deveneau neîncăpătoare.

Generalul-locotenent SS Reinhard Heydrich, şeful Poliţiei şi al Serviciului de Securitate, a propus, în cadrul conferinţei de la Wannsee din 20 ianuarie 1942, „soluţia finală pentru problema evreiască; toţi evreii din Europa aveau să fie strămutaţi în lagărele din Est, unde fie vor munci până la epuizare, fie vor fi ucişi.

În scurt timp, Amsterdamul s-a umplut de evrei, „relocaţi" cu forţa, din alte părţi ale Olandei. Stăteau pe unde apucau, fără să ştie că aceasta era prima etapă din călătoria lor înspăimântătoare. Naziştii îşi ascundeau atrocităţile sub masca unor termeni ca „relocare" sau „soluţia finală". Şi-au desăvârşit, fireşte, metoda în lagărele de concentrare, precum cel de la Auschwitz, dominat de sloganul „Munca te eliberează", unde, sub pretextul „duşurilor", oamenii îşi găseau sfârşitul în camerele de gazare.

În luna mai a acelui an, am găsit-o pe Mutti cosându-mi Steaua lui David pe haine. Nu aveam voie s-o scot, mi-a spus ea, şi nici s-o ascund sub alte haine.

— Dacă nu o porţi, nemţii te vor aresta pe loc, mi-a

explicat ea.

— Parcă am fi nişte proscrişi! am exclamat, cu ochii în lacrimi, descătuşându-mi temerile şi frustrările.

— Nu, Evi, mi-a răspuns Mutti. Nu ne place să purtăm acest simbol, dar suntem la fel de mândri de originile noastre evreieşti. Poate că naziştii îl consideră un stigmat al ruşinii, dar noi ştim prea bine că este un simbol al onoarei.

De atunci, cu toţii am purtat Steaua lui David cusută pe haine, alături de cuvântul *Jood*.

Odată cu trecerea timpului, deveneam tot mai conştienţi de pericolele din Amsterdam. Unul dintre prietenii lui Heinz, Walter, a fost prins de nazişti fără Steaua lui David şi arestat pe loc. Cam tot pe atunci, în timp ce mă plimbam într-o zi pe stradă, am văzut cum soldaţii nazişti l-au bătut cu furie pe un bărbat care semăna cu Pappy, apoi l-au aruncat într-un camion şi au pornit la drum. A fost o scenă înspăimântătoare.

Aflând că naziştii arestau fără discernământ bărbaţi şi băieţi şi îi trimiteau în „lagărele de muncă” din Germania, Pappy a reuşit să-l interneze pe Heinz în spital sub un pretext fals, dar veştile care circulau prin intermediul Rezistenţei olandeze nu erau deloc îmbucurătoare. Existau deja zvonuri conform cărora evreii deportaţi erau ucişi în lagărele de concentrare. Deşi nimeni nu credea această grozăvie, Pappy a realizat că laţul se strângea tot mai tare şi trebuia să întreprindă acţiuni şi mai drastice ca să ne salveze.

Primul lucru pe care l-a făcut a fost să strângă provizii de alimente şi să le ascundă ca să putem supravieţui în caz de urgenţă: Mâncarea era deja raţionalizată şi nu era deloc uşor să faci stocuri, dar am reuşit, uşor-uşor, să punem câte ceva deoparte.

Îmi amintesc şi acum ziua aceea de duminică însorită când am străbătut oraşul cu primele noastre provizii, cărând fiecare câte o geantă sau un rucsac plin cu conserve de roşii, orez, ulei de măsline, cacao şi lapte

condensat. Călătoria s-a dovedit o aventură înspăimântătoare; mergeam cu spaima în suflet că un soldat ne va opri să vadă ce căram în raniţe. La un moment dat, m-am oprit să-mi leg şireturile de la pantofi şi conservele s-au răsturnat în rucsac, scoţând un zgomot metalic.

Am ajuns, în cele din urmă, la magazia din apropierea canalului Sângel, unde Pappy închiriase un spaţiu’de depozitare în care am ascuns, uşuraţi, proviziile de alimente într-un cufăr mare.

După alte patru călătorii similare, cufărul s-a umplut până la refuz, iar Pappy l-a încuiat şi a presărat naftalină pe deasupra. Deşi n-am profitat niciodată de aceste stocuri, ele au constituit salvarea unei alte familii pe tot parcursul războiului.

Acţiunile stringente ale tatii s-au dovedit bine întemeiate. La scurt timp după aceea, pe 6 iulie 1942, Heinz a primit o scrisoare prin care i se comunica deportarea într-un „lagăr de muncă” din Germania.

Ştiam cât de înspăimântat era Heinz – căci i se adevereau cele mai cumplite coşmaruri –, dar a reuşit să-şi stăvilească temerile.

— O să plec, i-a spus el mamei. Toţi prietenii mei. sunt acolo. Până şi Margot Frank a primit o scrisoare similară. Sunt convins că naziştii nu-mi vor face niciun rău dacă voi munci din greu.

Din fericire, Pappy a respins de la bun început această variantă.

— Cred că a venit timpul să ne facem nevăzuţi.

La vremea aceea, niciunul dintre noi nu a înţeles pe deplin tâlcul cuvintelor sale. Ne bucuram că americanii intraseră în război cu un an în urmă şi speram din suflet că totul avea să se sfârşească în curând. Când l-am auzit pe tata spunând că trebuie „să ne facem nevăzuţi”, am crezut că ne vom ascunde doar pentru câteva săptămâni, până când pericolul deportării lui Heinz ar fi trecut.

Înainte de a ne ascunde însă, mai aveam de trecut un

obstacol neplăcut – trebuia să-mi scot amigdalele.

Lipsisem de la şcoală din cauza infecţiei, sperând că îmi voi reveni în curând, dar nu ne puteam ascunde dacă nu mă vindecam complet. Boala ne-ar fi pus pe toţi în pericol – şi pe noi, şi pe cei care ne adăposteau. Nu puteam să mă duc nici la spital, deoarece naziştii îi arestau acum pe pacienţii evrei. Singura alternativă era să-mi scot amigdalele în altă parte, şi Pappy a găsit, în cele din urmă, un doctor dispus să mă opereze.

Gândul unei intervenţii chirurgicale fără un echipament corespunzător şi fără asistente de specialitate era înfiorător, iar când doctorul m-a dus în micul lui cabinet, legându-mi cu asprime braţele şi picioarele de masă, o spaimă cumplită mi s-a cuibărit în suflet.

M-a obligat să inspir gaz ilariant până am căzut într-un somn ciudat, bântuit de halucinaţii şi imagini de coşmar. În timpul operaţiei, am visat că, stând legată de masă, cabinetul a fost cuprins de flăcări, iar eu mă zbăteam cu disperare, ţipând înspăimântată, fără să reuşesc să mă eliberez din strânsorile ce mă ţineau prizonieră.

9

Ascunzătoarea

E greu să ne imaginăm viaţa într-o ascunzătoare restrânsăşi tăcută.

Oamenii mă întreabă adesea cum am reuşit să îndur acest prizonierat şi să stau, zi de zi, închisă într-o cămăruţă.

Şi eu mă întreb asta, cunoscându-mi firea tumultuoasă şi năvalnică. Iubeam acţiunea, nu filosofia, ca Heinz, dar într-un spaţiu atât de mic, nu puteai face roata şi nici alte activităţi casnice zgomotoase, cum ar fi, de exemplu, montarea unor rafturi.

Am îndurat captivitatea pentru că nu aveam altă şansă; Alternativa era cruntă: fie stăteam ascunşi, fie pieream cu toţii. Şi ne consolăm cu gândul că lucrurile aveau să se schimbe în curând. Perspectiva unui

prizonierat fără sfârşit era cu neputinţă de îndurat* aşa că te amăgeai cu speranţă că vei sta ascuns până mâine sau până săptămâna sau chiar luna viitoare. Mai aştepţi încă o zi deoarece îţi imaginezi că libertatea va veni în scurt timp.

— Trebuie să te înarmezi cu mult curaj, Evi, mi-a spus Pappy, ţinându-mă de umeri. Situaţia asta nu va mai dura mult. Acum, pentru că au intrat şi americanii în război, totul se va sfârşi în curând.

Stăteam în sufrageria din Merwedeplein, într-o dimineaţă de duminică, în timp ce eu şi Mutti împachetam câteva lucruri într-o valiză mică, gata să pornim la drum.

— Ştiu, i-am răspuns eu, dar nu înţeleg de ce nu putem pleca împreună.

— Nu fi tristă! m-a rugat el.

Încerca să minimalizeze evenimentele cât mai mult cu putinţă şi să ne aline freamătul lăuntric. Hotărâse că era mai uşor şi mai sigur să ne despărţim, dar perspectiva de a pleca cu mama, pe când el rămânea cu Heinz, era cumplit de împovărătoare.

— Cât timp vei sta în ascunzătoare cu Mutti; încearcă să te gândeşti că Heinz şi cu mine suntem în cealaltă parte a oraşului şi ne vom revedea cât de des vom putea.

— Aşa e, a intervenit şi Heinz. Voi încerca să-ţi scriu tot ce-am făcut. Sunt convins că voi reuşi să scriu şi să desenez mai mult fără s-o am în preajmă pe surioara mea gălăgioasă şi vorbăreaţă, a adăugat cu un surâs pe buze.

Am încercat să-i zâmbesc şi eu.

Ne-am îmbrăţişat cu inima frântă, apoi Mutti m-a luat de mână şi m-a tras iute după ea pe scări înainte de a începe să plâng.

Deşi simulam cu toţii curajul, ne dădeam prea bine seama că pasul pe care îl făceam era crucial. Înotam în ape tulburi; speram că vom fi din nou împreună, dar ştiam că se putea întâmpla orice.

Piaţa era încă pustie la acea oră şi, pe când o traversam, revedeam în minte jocurile, certurile, dramele şi petrecerile trăite alături de ceilalţi copii. Singurul chip

familiar pe care l-am întâlnit în cale a fost cel al lăptarului, un om cumsecade, care de obicei ne dăruia câteva cuvinte calde şi un zâmbet prietenos. În dimineaţa aceea însă, ne-a întors spatele, prefăcându-se că nu ne-a văzut.

Când locuitorii din Merwedeplein se vor trezi „nimeni nu va afla că am dispărut. Mi-am ridicat ochii spre apartamentul lui Anne Frank, întrebându-mă dacă şi ei vor fi nevoiţi să plece. Mii de alţi evrei porneau deodată în călătorii spre destinaţii necunoscute.

Mutti şi cu mine aveam fiecare câte o geantă mică, de parcă ne duceam la plimbare. Spre deosebire de Otto Frank, tata nu plănuise din timp să ne ascundem şi nici nu avea legături cu partizanii din Rezistenţă, dar sub ameninţarea deportării lui Heinz, a căutat cu disperare o ascunzătoare până când Frieda, o prietenă de religie creştină, i-a spus că sora ei ne va găzdui sub o identitate falsă.

Conform noilor noastre acte de identitate, Mutti era Mefrouw[9] Bep Ackerman, iar eu eram fiica ei, Jopie. Eram, oficial, o fetiţă de religie creştină din Olanda, dar mă simţeam ciudat să merg pe stradă fără Steaua lui David cusută pe haine. Deşi am urât momentele când a trebuit s-o port, acum, copleşită de senzaţia că îmi lipsea ceva, ţineam o revistă lipită de piept în locul unde se aflase cândva aceasta. Străbăteam în tăcere străzile din Rivierenbuurt, îndreptându-ne spre partea de est a Amsterdamului.

Prima noastră „casă” era un mic apartament deţinut de soţii Dekker, care aveau doi băieţi mici. Fiind mult mai săraci decât familiile din anturajul nostru, creşteau, spre stupoarea mea, doi iepuri pe balcon pentru masa de Crăciun. Seara, părinţii îi lăsau pe copii să se joace cu iepurii în casă, permiţându-ne chiar să le aducem nişte iarbă de afară ca să mănânce. Mutti şi cu mine ocupam unul dintre dormitoare sub pretextul unor rude de la ţara aflate în vizită.

9 Doamnă, în lb. olandeză (n.tr.)

Nu reuşeam să-mi găsesc liniştea, îmbrăcându-mi freamătul lăuntric în cascade de cuvinte.

— Mi se pare atât de ciudat să stăm aici. Nu-mi vine să cred că am putea ajunge acasă în nicio jumătate de oră. Oare unde or fi Pappy şi Heinz?

Mutti mă privea cu tristeţe, fără să spună vreun cuvânt. Se mulţumea doar să mă mângâie, înţelegătoare, pe picior.

Niciuna dintre noi nu-şi trăda, fizic, originile evreieşti, aşa că ieşeam deseori la plimbare în timpul zilei, deşi acest lucru putea fi foarte periculos dacă cineva ne-ar fi examinat cu atenţie actele false.

Anonimatul nostru avea să se sfârşească în curând. Într-o zi, când ne-am întors acasă, am găsit-o pe doamna Dekker în pragul uşii cu o expresie înspăimântată pe chip. Unul dintre băieţii ei spusese la şcoală că primiseră vizita unei mătuşi şi a unei verişoare de la ţară, dar el nu le cunoştea şi se îndoia că făceau parte din familie. În timp ce noi eram plecate la plimbare, Gestapoul scotocise apartamentul.

— Îmi pare rău. că nu mai puteţi să rămâneţi, ne-a spus ea. Cunoaştem însă o altă doamnă din oraş dispusă să vă găzduiască. Puteţi să vă duceţi acolo.

Trebuia să pornim din nou la drum, de data aceasta într-un cartier ce poartă numele de Oud-Zuid. Inima îmi tremura la gândul că am scăpat ca prin urechile acului, iar acum trebuia să străbatem kilometri întregi până în celălalt capăt al oraşului. Am ajuns, în cele din urmă, la destinaţie şi am bătut la uşa unei case complet necunoscute. Gazda noastră, o olandeză elegantă, ne-a primit cu braţele deschise, ca pe nişte rude pe care nu le mai văzuse de mult timp.

— Hai, intraţi! Cât mă bucur să vă revăd!

Domnişoara Klompe ne-a invitat iute înăuntru şi a închis uşa în urma noastră. Primirea caldă şi gesturile familiare nu aveau să-i păcălească prea mult pe cei din jur, dar jucau un rol important în farsa reîntâlnirii unor vechi

prieteni.

La Amsterdam, ca oriunde în altă parte, rezistenţa manifestată faţă de regimul nazist şi colaborarea cu nemţii se manifestau în diverse forme. În primii ani de război, Mişcarea de Rezistenţă era organizată de grupuri mici de indivizi, care poate nici nu ştiau de existenţa altor grupuri. Odată cu trecerea timpului, ascunderea evreilor presupunea tot mai multe pericole, iar Mişcarea de Rezistenţă a devenit din ce în ce mai bine organizată, dar, la început, cei care şi-au asumat riscul ascunderii evreilor au fost oamenii de rând, ca soţii Dekker sau domnişoara Klompe, animaţi de ura faţă de nazişti şi hotărâţi să li se împotrivească cu orice preţ.

Unii îi găzduiau din altruism, alţii pentru că aşa le spuneau pastorii bisericilor lor, dar erau şi oameni care îi ajutau de dragul banilor. În timp ce unii te lăsau în pace, deşi îţi bănuiau originile evreieşti, alţii te raportau Gestapoului pentru câţiva guldeni olandezi.

În timpul deportărilor în masă din 1942, când asistentele creşelor şi grădiniţelor din Amsterdam îi scoteau pe furiş din clădirea teatrului Hollandsche Schouwburg pe copiii evrei rămaşi orfani, acestea aşteptau ca tramvaiul 9 să plece din staţie şi, alergând apoi pe lângă vagoane cu câte un prunc la subraţ, se urcau la următoarea staţie. Era singura modalitate de a trece neobservat pe lângă soldaţii nazişti, care stăteau de pază pe cealaltă parte a drumului, supraveghind uşile tramvaielor ca să împiedice tentativele de fugă ale evreilor. Una dintre aceste asistente îşi aminteşte că, în momentul în care s-a urcat în tramvai, ţinând ascuns în braţe un prunc evreu, „toţi pasagerii au început să râdă, pentru că ne-au observat manevra, dar nimeni n-a spus nimic. Tipic locuitorilor din Amsterdam”.

De fapt, nu era nicidecum „tipic locuitorilor din Amsterdam” Nu ştiai niciodată cine era de partea ta, cine avea să te trădezesau cine făcea parte dintre temuţii „vânători de evrei”. Aceşti cetăţeni anonimi, oameni

obişnuiţi, de altfel, îşi câştigau existenţă predându-i pe evrei în mâinile naziştilor şi condamnându-i astfel la o moarte sigură. În Amsterdamul aflat sub dominaţia nazista; locuitorii erau cu toţii nişte străini şi nu ştiai niciodată ce-i animă pe vecinii de vizavi, care te urmăreau ascunşi printre faldurile perdelelor de dantelă.

— Va trebui să fiţi foarte atente, ne-a avertizat domnişoara Klompe în timp ce beam o ceaşcă de ceai. Nu aveţi voie să folosiţi nici baia, nici bucătăria cât timp sunt plecată.

Apoi, când gazda noastră i-a sugerat mamei s-o ajute la gătiti am privit-o pe Mutti cu coada ochiului, convinsă că voi zări pe chipul ei o umbră de reticenţă, căci nu-i plăcea să gătească. Ani citit, în schimb, entuziasmul şi recunoştinţa în ochii ei, izvorâte din sentimentul de uşurare pe care îl simţea la gândul că ne aflam, în sfârşit, într-un loc sigur.

După ce ne-am terminat ceaiul, am urcat cele trei trepte spre mansardă, unde domnişoara Klompe încropise un mic dormitor pentru mine şi o sufragerie pentru Mutti, mobilată cu o canapea înflorată.

În timp ce scrutam cu privirea noile împrejurimi, mama a întrebat-o câtă siguranţă ne oferea adăpostul nostru.

Nemţii făceau deseori raiduri, ne-a mărturisit domnişoara Klompe, cu o sinceritate înspăimântătoare, „ca nişte lucrători de la deratizare, dornici să extermine «plaga» evreilor fugari”, dar partizanii Mişcării de Rezistenţă erau la fel de hotărâţi să ne salveze din ghearele morţii. Poate că voia să ne ridice moralul, dar spusele ci mi-au provocat un nod în stomac.

Domnişoara Klorripe nu făcea, oficial, parte din Rezistenţă (voia doar să ne ajute din dorinţa de a se împotrivi regimului nazist şi noilor lui reguli), dar în seara aceea; ne-a făcut cunoştinţă cu domnul Broeksma, un coleg de catedră din ţinutul ei natal, provincia Friesland. Domnul Broeksma era un om inteligent, inventiv şi de

încredere, căruia i-am încredinţat fără şovăială viaţa noastră, iar el a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să ne salveze.

Prima lui sarcină, ne-a spus apoi, era aceea de a construi o ascunzătoare secretă, pe care s-o folosim în cazul în care naziştii aveau să dea năvală în casă. Cea mai bună modalitate era construirea unui perete fals la capătul unei băi lungi şi instalarea unei trape ascunse în spatele plăcilor de faianţă.

Împreună cu un zidar.de încredere; domnul Broeksma a început să strângă materialele de construcţie şi să le aducă noaptea, pe furiş, în casa domnişoarei Klompe. Cei doi au terminat lucrarea abia în cea de-a treia duminică de la venirea noastră în adăpost. Era târziu în noapte şi eram cu toţii obosiţi, dar mai aveam de pus plăcile de faianţă.

— Pari istovit. Nu vrei să te opreşti? l-a întrebat domnişoara Klompe.

— Nu, hai să ducem treaba la bun sfârşit! i-a răspuns el, după o scurtă şovăială.

În cele din urmă, Mutti şi cu mine le-am strâns, recunoscătoare, mâinile. Mama a încercat ascunzătoarea, făcându-se nevăzută în spatele peretelui fals. Ne-am trântit apoi în pat, prea obosite ca să ne mai lăsăm pradă grijilor, şi am adormit în doar câteva minute. Dar somnul avea să ne fie spulberat în curând.

— Se ascunde aici vreun evreu împuţit?

Vocile erau răsunătoare şi aspre. Dormeam buştean când zgomotul dubelor de afară şi cel al uşii trântite de la intrare mi-au tulburat somnul. Am simţit-o apoi pe Mutti zgâlţâindu-mă cu putere şi m-am trezit de-a binelea.

— Eva, aranjează cuvertura!

Am făcut iute patul şi am fugit amândouă în baie, dar dorinţa noastră imperioasă de a ne ascunde s-a lovit de un obstacol cu totul neaşteptat: domnişoara Klompe, avea şi ea un secret – un iubit însurat, care era, din întâmplare, un doctor evreu… Acesta se afla în baie şi se pregătea să

intre, înaintea noastră, în ascunzătoare. În timp ce naziştii băteau la uşa de la intrare, iubitul gazdei noastre a încercat să ne alunge şi să închidă chepengul. Mutti l-a imploraţ să ne lase şi pe noi să intrăm, explicându-i că, dacă nemţii ne vor prinde acolo, îl vor descoperi şi pe el. Ne-a permis, fără tragere de inimă, să intrăm şi noi şi am închis chepengul exact în clipa în care soldaţii au început să urce scările.

Inima îmi bătea atât de tare, încât eram sigură că nemţii o vor auzi în timp ce scotoceau baia, tropăind, icnind şi dând ordine în stânga şi-n dreapta, la câţiva paşi depărtare de locul unde stăteam înghesuită alături de Mutti şi de iubitul domnişoarei Klompe. Tropotele au început încet-încet să se îndepărteze în vreme ce soldaţii verificau restul casei. În cele din urmă, au coborât treptele cu zgomot. Am auzit uşa de la intrare trântindu-se în urma lor, iar Mutti a răsuflat uşurată, vărsând lacrimi amare în întuneric! Ne dădeam prea bine seama că bunăvoinţa şi dorinţa domnului Broeksma de a termina treaba ne-au salvat viaţa.

Momentele petrecute în ascunzătoare erau dominate.de sentimente contradictorii – de o spaimă cumplită, pe de-o parte, şi de o plictiseală soră cu moartea, pe de alta. Numai în clipa în care eşti închis între patru pereţi sau zaci la pat, ţintuit de boală, realizezi cât de lungă poate fi o zi. Mutti şi cu mine ne trezeam de obicei dis-de-dimineaţă, ne îmbrăcam şi luam un mic dejun frugal. Apoi domnişoara Klompe pleca la muncă, închizând uşa în urma ei, iar casa se cufunda într-o tăcere mormântală. Pentru ca orele dimineţii să treacă mai repede, Mutti încerca să mă ajute la lecţii, dar cum eram la fel de încăpăţânată ca întotdeauna şi îi stârneam cu uşurinţă furia, mă trezeam adesea cu câte o palmă în creştetul capului. Ştiam că, undeva într-o ascunzătoare din Amsterdam, Heinz îşi ocupa timpul devorând cărţile, jucând şah şi exploatându-şi la maximum harurile artistice. Domnul Broeksma mi-a adus şi mie cărţi de citit; dar nu

reuşeam să mă concentrez asupra lor. Încercam, în schimb, să-mi omor timpul comentând cu Mutti ultimele evenimente, ca raidurile Gestapoului, sau făcând planuri de viitor.

Mi se părea greu să mă aflu, zi şi noapte, numai în compania mamei, cum şi ei i se părea la fel de dificil să petreacă tot timpul alături de o fetiţă de treisprezece ani, capricioasă şi enervantă.

Pentru că mâncarea era strict raţionalizată, primeam câteva alimente în schimbul unor cartele false pentru raţii, astfel că seara mâneam o masă frugală, ce nu-mi potolea, niciodată senzaţia de foame. Uneori, mai stăteam de vorbă cu domnişoara Klompe, dar, de obicei, era ocupată să corecteze caietele elevilor sau să-şi distreze prieţenul. Deşi poate părea ciudat, n-o cunoşteam prea bine pe domnişoara Klompe. Eram recunoscătoare pentru ajutorul ei şi conştiente de faptul că norocul ne surâdea – am aflat mai târziu că mulţi evrei nu aveau relaţii bune cu cei care îi găzduiau. Uneori, copiii trimişi la fermele de la ţară erau exploataţi fără milă, iar femeile şi fetele erau abuzate sexual sau obligate să se culce cu stăpânul casei în schimbul tăcerii sale. N-am trăit experienţe de acest gen, dar viaţa în casa unor oameni complet străini, în asemenea împrejurări, presupunea un stres continuu, căci te aflai mereu la cheremul lor.

Ne strângeam în fiecare seară în jurul radioului pe care ni-l adusese domnul Broeksma şi pe care îl ţineam ascuns într-un bufet. La ora nouă seara, ascultam buletinele de ştiri ale BBC-ului transmise în olandeză de la Londra despre cursul războiului. Din aceste buletine am aflat – lucru confirmat şi de domnul Broeksma – că aproape toţi evreii din Amsterdam fuseseră arestaţi şi deportaţi în Est.

Ne-am bucurat să auzim şi o veste bună, conform căreia sorţii păreau să se întoarcă împotriva naziştilor. Îmi amintesc că i-am strâns, încântată, mâna lui Mutti când am aflat de înfrângerile suferite de Rommel în Africa. Dar

primeam şi veşti îngrijorătoare, ca aceea despre existenţa în Polonia a unui lagăr al morţii – Auschwitz. Am simţit fiori reci de spaimă, iar stomacul mi s-a întors pe dos când am aflat că naziştii gazau evrei în acest lagăr.1 Stăteam cu toţii încremeniţi, evitându-ne, neîncrezători, privirile – doar nu putea fi adevărat, nu-i aşa?

Mai târziu, când ne duceam la culcare, mă agitam, înspăimântată, în pat, încercând cu disperare să mă eliberez din ghearele temerilor şi neliniştilor mele.

V-aţi putea imagina, probabil, această rutină timp de câteva zile sau săptămâni, dar noi stăteam ascunşi de aproape doi ani.

Singurele momente fericite, rarisime, de altfel, erau cele în care reuşeam să mergem în vizită la tata şi la Heinz.

Era extrem de periculos să părăsim ascunzătoarea: trebuia să străbatem oraşul până la gară, de unde luam trenul spre un orăşel de la periferia Amsterdamului, Soestdijk, unde Pappy şi Heinz găsiseră un adăpost în casa unei femei pe nume Gerada Kateer Walda. Trebuia să-mi adun întregul curaj şi să par cât mai calmă şi mai relaxată cu putinţă de fiecare dată când vedeam soldaţi pe stradă sau în vagonul de tren, dar emoţiile călătoriei dispăreau ca prin minune în clipa în care ne întâlneam toţi patru.

Aşa cum bănuiam deja, Heinz se adaptase mult mai bine decât mine la viaţa în captivitate. Picta din ce în ce mai mult, lăsându-mă fără grai când îmi arăta tablourile în ulei de un realism impresionant; Unul dintre acestea înfăţişa un tânăr ca Heinz, care stătea cu capul pe un birou, copleşit de disperare. Într-altul, o ambarcaţiune cu vele străbătea oceanul prin faţa unei ferestre cu obloanele trase.

— Unde ai învăţat să pictezi aşa? îl întrebam eu. Cum ştii să amesteci culorile?

Heinz ridica doar din umeri, cu un zâmbet pe buze.

Până şi Pappy îşi omora timpul cu preocupări intelectuale, umplând paginile caietelor de matematică cu

idei de afaceri, pe care voia să le pună în practică după război, dar şi cu schiţe şi poezii.

Uneori, aceste călătorii durau şi câte o zi întreagă, determinându-ne să rămânem peste noapte. Ştiam că împreună puteam să învingem orice obstacol. Savuram bucuria revederii până ajungeam din nou acasă la domnişoara Klompe. Vizitele noastre îmi confereau, încetul cu încetul, speranţa de a merge mai departe, făcându-mă să le aştept cu nerăbdare.

Îmi plăcea atât de mult să merg la Soestdijk, încât am acceptat să fac şi o fotografie alături de doamna Katee-Walda. Părea o femeie plăcută şi prietenoasă şi mă bucuram că Pappy şi Heinz găsiseră o binefăcătoare atât de cumsecade. Din păcate însă, nu era nicidecum persoana pe care ne-o imaginam.

10

Trădarea

Am căzut în mâinile naziştilor în ziua în care am împlinit cincisprezece ani. Era 11 mai 1944 şi locuiam acum împreună cu familia Reitsma, pe care o cunoşteam deja, într-o casă veche de pe strada Jacob Obrecht de lângă Vondelpark. Adăpostircă evreilor devenise o acţiune tot mai riscantă, deoarece naziştii ofereau recompense financiare substanţiale pentru predarea fugarilor. Într-o zi, când ne-am întors acasă, după o vizită făcută tatii şi lui Heinz, am aflat că Gestapoul scotocise din nou locuinţa domnişoarei Klompe.

— Trebuie să vă spun cu regret că nu vă mai pot găzdui, ne-a anunţat ea. Prezenţa voastră aici presupune un risc mult prea mare.

Trebuia să ne mutăm în altă parte.

Pe 11 mai, m-am trezit dis-de-dimineaţă, nerăbdătoare să văd ce avea să-mi ofere ziua mea de naştere. Îmi plăceau soţii Reitsma; domnul Reitsma era olandez din provincia Friesland, iar soţia lui era o pictoriţă evreică. Fiul lor, Floris, locuia şi el tot acolo. Când am coborât treptele în dimineaţa aceea de marţi, am

descoperit că îmi pregătiseră un mic dejun cu totul special. Pe masă se afla o vază cu zambile şi lalele proaspete, iar Floris mi-a oferit un cadou împachetat într-o hârtie pictată de doamna Reitsma.

— Păstrează-l deocamdată! E surpriză, mi-a spus el. Desfă-l după micul dejun! Era opt şi jumătate şi tocmai ne pregăteam să mâncăm când cineva a sunat la uşă. Ne-am privit încruntaţi şi uimiţi, căci era mult prea devreme ca să primim vizite. Când domnul Reitsma s-a dus să deschidă uşa, am auzit în fundal vocile aspre ale celor din Gestapo. Şi atunci s-a stârnit haosul. Soldaţii au dat iama pe trepte, Floris a sărit pe fereastră şi a fugit pe acoperişuri, uşa de la sufragerie s-a deschis larg, iar noi am înlemnit pe loc în faţa puştilor naziste. N-am mai apucat să-mi desfac cadoul.

— Ei sunt! au strigat soldaţii. *Evrei împuţiţi*!

Ne-au înşfăcat pe toţi de braţe şi, împingându-ne pe scări, ne-au dus în stradă. În tot acest timp, mama a încercat cu disperare să-i explice soldatului nazist care o ţinea prizonieră că eu nu eram în totalitate evreică, deoarece eram fructul unei aventuri avute cu dentistul ei din Viena. Acesta n-a crezut o iotă din povestea *ei*. Am ajuns în curând în faţa sediului Gestapoului, o clădire mare de cărămidă, ce fusese cândva o şcoală generală.

Ne-au închis pe toţi într-o cameră de detenţie împreună cu alţi oameni înspăimântaţi, care nici nu îndrăzneau să ne privească. Am stat ore în şir pe scaunele tari din lemn ce străjuiau pereţii, în timp ce retrăiam evenimentele de dimineaţă. Ce s-a întâmplat? Cine ne-a trădat? Ce avea să se întâmple de acum încolo?

Din celelalte camere răzbăteau ţipete şi plânsete înăbuşite. Rând pe rând, când îşi auzeau numele strigate, oamenii ieşeau din celulă. Nimeni nu rostea şi nici nu oferea vreun cuvânt de alinare. În cele din urmă, am auzit şi numele lui Mutti. Inima mi s-a oprit în piept, dar ea m-a strâns cu putere de braţ, încercând să-mi dea putere şi să-mi transmită dragostea el.

O jumătate de oră mai târziu, au venit şi după mine.

Un poliţist m-a dus într-o cameră sărăcăcios mobilată. Pe unul dintre pereţi trona un tablou al lui Hitler. La capătul încăperii, stăteau doi ofiţeri ai Gestapoului, care mă scrutau, din spatele unui birou, cu priviri amabile şi pătrunzătoare. Nu erau nici vulgari, nici grosolani şi vorbeau în şoaptă într-o germană stilată şi corectă.

— Spune-ne tot ce vrem să ştim şi apoi o vei putea vedea din nou pe mama ta, a intervenit unul dintre ei.

Spusele celuilalt ofiţer m-au lăsat însă fără suflare.

— Vei putea să-ţi revezi şi tatăl, şi fratele.

Nu ştiam că Pappy şi Heinz căzuseră şi ei în mâinile nemţilor, iar vestea m-a făcut să tremur ca varga. Ofiţerii Gestapoului: au început deodată să mă bombardeze cu întrebări. Unde am locuit înainte şi cine ne-a ajutat? Cine ne-a dat cartelele pentru raţiile de alimente?

Le-am răspuns, şovăitoare, la unele întrebări, fără să dezvălui prea multe informaţii, reuşind chiar să trec sub tăcere adevărata identitate a domnişoarei Klompe.

După interogatoriu, m-am întors în sala de aşteptare, lângă Mutti. Din încăperea alăturată răzbăteau. sunete de glasuri şi ţipete. I-am recunoscut pe Pappy şi pe Heinz. În curând, ş-a aşternut tăcerea, iar orologiul bătea clipele cumplite ale aşteptării. Poliţistul şi-a făcut apoi din nou apariţia şi m-a condus în sala de interogatoriu.

— Dacă n-ai de gând să cooperezi, îl vom tortura pe fratele tău până îşi va da ultima suflare, mi-a spus, de această dată, ofiţerul superior.

Eram încremenită de spaimă şi uluire.

— Vrei să-ţi arăt ce-i vom face? m-a întrebat el.

Şi-a luat apoi bastonul şi a început să mă lovească peste umeri şi peste spate. La început, am încercat să-mi stăvilesc strigătele de durere, dar pentru că loviturile nu mai conteneau, am început să scot nişte urlete aproape animalice, pe care nu le puteam controla:

M-au ridicat, în cele din urmă, de pe jos şi m-au azvârlit într-o cameră alături de alţi prizonieri cu chipurile la fel de însângerate şi pline de vânătăi. Şi am stat acolo

toată ziua – ziua în care împlineam cincisprezece ani – fără apă sau mâncare, ascultând ţipetele oamenilor torturaţi în sala de interogatoriu.

Poliţistul a venit din nou după mine şi m-a condus pe un coridor spre o altă încăpere. Când uşa s-a deschis, i-am văzut în prag pe Mutti, Pappy, Heinz şi soţii Reitsma. M-am aruncat plângând în braţele lor.

Pappy mi-a explicat cum s-au petrecut lucrurile: deşi ştiam în mare parte ce s-a întâmplat, ultimele evenimente m-au lăsat fără grai. În timp ce eu şi mama găsiserăm o nouă ascunzătoare în casa familiei Reitsma, Pappy şi Heinz se văzuseră şi ei nevoiţi să se mute, în împrejurări mult mai dificile. La început; relaţiile cu doamna Katee-Walda au fost cordiale; dar, odată cu trecerea timpului, pretenţiile ei au devenit tot mai mari. Pappy îi plătea deja o sumă considerabilă de bani, dar ea voia din ce în ce mai mult. A renunţat, în curând, la atitudinea ei prietenoasă, devenind ostilă şi răutăcioasă şi oferindu-le porţii tot mai mici de mâncare. Lucrurile au atins apogeul în timpul uneia dintre vizitele noastre, când a insistat ca mama să-i dea haina ei de blană.

— Şi aşa nu ieşi prea mult pe afară, i-a spus lui Mutti. Aşa că n-ai nevoie de ea. M-ar putea ajuta să fac cumpărături pentru Erich şi Heinz.

Era evident că ne şantaja. Dacă Pappy nu avea să-i satisfacă pretenţiile financiare, îi va preda în mâinile Gestapoului. A rugat-o, aşadar, pe Mutti să le găsească un alt adăpost, iar ea a apelat la ajutorul unei prietene de religie creştină, căreia i-a povestit necazurile noastre. Aceasta nu putea s-o ajute, dar cunoştea o familie despre care se zvonea că făcea parte din Mişcarea de Rezistenţă. Au acceptat să ne ajute să găsim o altă ascunzătoare şi, spre marea noastră bucurie, ne-au anunţat în scurt timp că 9 familie din Amsterdam era dispusă să-i găzduiască.

Pappy şi Heinz erau încântaţi să plece din casa doamnei Katee-Walda, dar se temeau că avea să-i predea poliţiei dacă le va descoperi planul, deoarece îşi pierdea

astfel o mare parte din venit. Au plecat, aşadar, pe ascuns, într-o dimineaţă, devreme, şi s-au urcat în trenul ce avea să-i ducă la Amsterdam. Ca să-şi ascundă originile evreieşti, Heinz îşi vopsise părul blond şi nu-i stătea deloc bine. Amândoi trăiau cu frica în sân că vor fi arestaţi, motiv pentru care au răsuflat uşuraţi în clipa în care o asistentă olandeză din Mişcarea de Rezistenţă i-a întâmpinat la gară, spunându-le că îi va însoţi spre noul lor adăpost. Au străbătut cu bine oraşul şi au ajuns la familia care acceptase să-i găzduiască şi care le pregătise chiar şi o masă îmbelşugată – lucru ce contrasta izbitor cu bucatele sărăcăcioase oferite de doamna Katee-Walda.

Câteva zile mai târziu, le-am făcut o vizită cu Mutti. Niciunul dintre noi nu bănuia că asistenta olandeză şi membrii familiei atât de primitoare erau cu toţii agenţi nazişti, care aşteptau ca Pappy şi Heinz să se instaleze comod în noul lor adăpost înainte de a-i preda poliţiei. Ofiţerii Gestapoului ne-au văzut în ziua aceea venind în vizită şi ne-au urmărit în timp ce ne întorceam la casa familiei Reitsma. O zi mai târziu, ne-au arestat pe toţi, în acelaşi timp.

Acum ne aflam în sediul Gestapoului, aşteptând să ajungem la închisoare – sau poate şi mai rău.

Părinţii mei au făcut tot ce le-a stat în putinţă ca să ne ajute – şi pe noi, şi pe soţii Reitsma. Actele noastre purtau acum ştampila temutului *S* de la *Ştrafey* care înseamnk *pedeapsă* în germană. Mutti a încheiat o înţelegere cu Gestapoul, mărturisindu-i unui ofiţer locul unde îşi ţinea ascunse bijuteriile în schimbul anulării S-ului de pe acte şi al eliberării soţilor Reitsma. Agentul Gestapoului a fost de acord şi s-a întors acasă împreună cu Mutti, unde au găsit cutia cu pudră de talc a mamei – ascunzătoarea inelelor şi a ceasului ei cu diamante. În mod surprinzător, ofiţerul şi-a păstrat promisiunea, eliberându-i pe soţii Reitsma şi lăsându-i să trăiască în tihnă pe tot parcursul războiului. Au supravieţuit foametei din iarna anului 1944 cu ajutorul proviziilor noastre de mâncare

lăsate cu mult timp în urmă în cufărul din depozit. Gândul că o familie cumsecade s-a bucurat de aceste provizii îmi conferă o oarecare alinare.

Ideea că nu ne eliberau însă pe toţi odată era cumplit de înspăimântătoare.

— De ce nu ne dau drumul tuturor? l-am întrebat pe Pappy, printre hohote de plâns, în celula din sediul Gestapoului.

— Pentru că ne consideră duşmani, mi-a răspuns el, în şoaptă;

Ne-au înghesuit în curând într-o dubă neagră şi ne-au dus la închisoare. Odată ajunşi acolo, paznicii olandezi ne-au despărţit de bărbaţi. Mi-am înălţat capul din mulţimea de oameni şi l-am văzut pe Pappy şoptindu-mi printre buze: „Nu-ţi pierde curajul!”

Am ajuns împreună cu Mutti în aripa destinată femeilor – un dormitor mare, cu paturi suprapuse şi o toaletă murdară într-un capăt, înţesat de vreo patruzeci de femei, sărăcăcios îmbrăcate şi vrednice de milă. În noaptea aceea, am dormit cu mama într-un pat suprapus, trezindu-ne de nenumărate ori în plânsete de copii şi crize de astm cronic. Nu puteam să înţeleg cum de mi se întâmpla aşa ceva. Eram doar o adolescentă de cincisprezece ani, hăituită de nazişti din ţară în ţară şi obligată să mă ascund în diverse adăposturi ca, în final, să sfârşesc în închisoare. Mânia şi amărăciunea îmi învolburau sufletul pustiit

De dimineaţă, am primit un coltuc de pâine şi nişte apă. Am mâncat coltucul cu poftă, realizând că era pentru prima oară când puneam ceva în gură după micul dejun de care abia mă atinsesem cu o zi în urmă. O femeie, care încerca să le îmbărbăteze pe celelalte prizoniere, s-a aşezat pe pat lângă mine în timp ce mâneam. O chema Ninni Czopp şi se născuse la Amsterdam într-o familie de ruşi. Mi-a povestit că trebuia să plece la universitate când naziştii au invadat ţara, dar reuşise să se ascundă împreună cu sora ei mai mică, cu fratele şi soţia acestuia, cât şi cu fetiţa lor, Rusha. Mama ei căzuse în mâinile

naziştilor cu câtva timp în urmă.

— Măcar ne aflăm într-o închisoare olandeză, mi-a spus ea, încercând să mă liniştească, deoarece olandezii aveau reputaţia unor oameni ceva mai milostivi.

La sfârşitul celei de-a doua zile, ni s-a spus că aveam să fim transferate într-un alt loc – un lagăr de tranzit din Westerbork, o regiune rurală din Olandă.

— Va fi mai bine acolo, a spus Ninni, arătându-mi spaţiul restrâns şi condiţiile jalnice din închisoare. Şi atât timp cât vom rămâne în Olanda, vom fi în siguranţă.

Soldaţii ne-au înghesuit într-un vagon obişnuit de tren, precum cele de navetişti, păzindu-ne cu străşnicie în timp ce străbăteam ţinuturile magnifice, scăldate în soarele de vară. Trecuse atâta amar de vreme de când nu mai văzusem câmpuri cu flori, pe care păşteau în tihnă oile şi vacile, şi îi priveam cu invidie pe ţăranii care îşi cultivau grădinile, străbăteau drumurile de ţară şi lucrau ogoarele. Mi-am întipărit în minte fiecare detaliu al călătoriei noastre până am ajuns la destinaţie.

Lagărul de la Westerbork a fost iniţial o tabără pentru refugiaţii evrei sosiţi în Olanda în anii ’30. După ocuparea ţării de către nazişti, a devenit lagăr de detenţie pentru evrei şi apoi centru de deportare pentru evreii trimişi în lagărele de concentrare.

Când am ajuns, am scrutat în amurg întinderea lagărului.

— Nu e atât de rău, ne-a spus Pappy, încercând să ne ridice moralul. Suntem încă în Olanda şi putem rămâne împreună. S-ar putea să întâlnim şi persoane cunoscute, poate pe cineva din Lyceum[10] sau din Merwedeplein – pe Janny, Sanne sau Anne.

Barăcile din lemn şi condiţiile de trai erau primitive, iar oamenii păreau încordaţi şi îngrijoraţi, dar nu deznădăjduiţi. Un drum nămolos, botezat sugestiv „Bulevardul suferinţei”, străbătea centrul lagărului –

10 The Amsterdams Lyceum - cel mai vechi liceu din Olanda, înfiinţat în 1917 de C.P. Gunning, rectorul instituţiei până în 1952 (n.tr.)

acesta era locul unde deţinuţii se întâlneau şi socializau, împărtăşindu-şi veştile şi bârfele.

La sosire, am fost duşi la biroul de înregistrare, unde am completat mai multe fişe şi formulare. Administratorii şi supraveghetorii erau şi ei deţinuţi evrei, aflaţi sub controlul soldaţilor nazişti. Ar fi trebuit să primim cartele pentru raţiile de alimente de la Biroul Central de Distribuţie, dar Gestapoul le desfiinţase. Am trecut apoi pe la biroul de clasificare pentru mai multe inforrmaţii şi, în final, am fost trimişi în spaţiile de carantină.

Eu şi Mutti am fost, în cele din urmă, „găzduite" într-una dintre barăcile femeilor, prevăzute cu paturi suprapuse şi instalaţii sanitare rezonabile. Deşi ne-au despărţit de Pappy şi de Heinz, ne-am regăsit în scurt timp şi ni s-a permis să stăm împreună afară, în aer liber. Heinz a găsit un locşor umbros, unde ne-am aşezat să stăm de vorbă. În seara aceea, am mâncat cu toţii într-o sală de mese comună *stamppoty* meniul tradiţional olandez: piure de cartofi amestecat cu morcovi şi sos. În acest timp, ceilalţi deţinuţi ne-au înfăţişat viaţa în lagărul din Westerbork.

Ca multe alte lagăre, cel din Westerbork a dezvoltat o cultură unică şi distinctă. La apogeul său, avea un spital cu peste 1.000 de paturi, medici specialişti şi o secţie de ambulatoriu, precum şi o cantină dotată cu un depozit, de unde oamenii puteau cumpăra lucruri inaccesibile în altă parte: peşte, castraveţi, ingrediente pentru pudding şi buchete de flori. Existau, de asemenea, diverse ateliere, printre care şi unul de croitorie, prevăzut cu o maşină specială de cusut menită să repare dresurile feminine (un accesoriu obligatoriu pentru călătoria la Auschwitz). Până la venirea noastră, lagărul găzduise şi un renumit spectacol de cabaret, susţinut de prizonieri, cu participarea extraordinară a doi cântăreţi bine cunoscuţi, Johnny & Jones.

Cea mai cumplită zi era cea a deportării, când mii de evrei nefericiţi aveau să-şi găsească sfârşitul în lagărele

din Est. Odată cu fiecare transport, atmosfera devenea tot mai: încordată. Cine se afla pe listă? – era întrebarea ce stătea pe buzele tuturor. Trenul sosea peste noapte, iar deţinuţii se trezeau dis-de-dimineaţă şi priveau cu groază vagoanele de animale ce-i aşteptau pe linie.

Acele zile erau dominate de spaimă şi de disperare, după cum le descrie istoricul olandez Jacob Presser în studiul său despre distrugerea evreilor olandezi. Celor care nu se aflau pe listă, un răgaz de încă o săptămână le conferea o nespusă uşurare. Deţinuţii înfăţişau discrepanţa unui tablou înfiorător – îmbarcarea evreilor în trenuri şi ferecarea vagoanelor pe fondul muzicii de cabaret ce răzbătea în depărtare. Prizonierii îşi doreau cu disperare să rămână în lagărul de la Westerbork, conştienţi fiind că singura opţiune de a pleca o constituia trenul ce avea să-i poarte, cum spune Presser, „într-un ţinut necunoscut, de unde nimeni nu se mai întoarce”.

Din 1942, Westerbork era condus de comandantul Albert Konrad Gemmeker împreună cu amanta şi secretara lui, Elizabeth Hassel, care apelase la serviciile unui deţinut pe post de croitor personal şi a cărei cruzime faţă de orice prizonieră care ar fi putut stârni interesul iubitului ei era de temut.

Gemmeker era un nazist prin excelenţă, îmbinând cruzimea cu accese de umanitate, manifestate după bunul-plac. O femeie din lagăr a scris că nu se adresa niciodată prizonierilor numindu-i „evrei”, ci doar „deţinuţi”, pe când altcineva îşi aminteşte că, în timp ce alţi comandanţi îi îmbarcau cu violenţă pe oameni: în trenuri, Gemmeker „îi trimitea la moarte cu zâmbetul pe buze” La un moment dat, a anulat o scutire de transport eliberată unei fetiţe bolnave şi i-a ordonat să se urce în tren, argumentându-şi fapta printr-o afirmaţie înfiorătoare: „Oricum o să moară”.

Asemenea altor comandanţi, Gemmeker îi trata pe oameni ca pe nişte jucării. În final, peste 100.000 de evrei şi ţigani olandezi aveau să fie deportaţi în lagărele de exterminare sub supravegherea lui „binevoitoare”.

Din iulie 1942 până în toamna, anului 1943, trenurile plecau din Westerbork din patru în patru zile, transportând în jur de 1.000 de oameni în vagoane de animale. În primăvara lui 1943, cât şi la începutul verii aceluiaşi an, trenurile au deportat şi câte 3.000 de oameni, o dată în lagărul morţii de la Sobibor. (Liderii nazişti de la Sobibor, aflat în estul Poloniei, au construit o gară specială; prevăzută cu decoruri false, ce imitau o sală de aşteptare, menită să-i facă pe oameni să creadă că ajungeau într-un oraş normal.)

Existau numeroase modalităţi prin care deţinuţii încercau să scape de deportare – unele depindeau de munca prestată, dar multe implicau relaţiile personale ale acestora, vitale în supravieţuirea din lagăr. Pappy recunoscuse deja câţiva evrei, oameni pe care îi ştia de dinainte de război, printre aceştia aflându-se şi George Hirsch, care lucra în biroul central de administraţie.

— Dacă voi putea, voi încerca să iau legătura cu câteva cunoştinţe de aici ca să obţin ocupaţii utile şi poziţii privilegiate, ne-a spus Pappy.

Dacă ar fi avut mai mult timp, poate că ar fi reuşit să-şi ducă planul la bun sfârşit, dar sorţii nu erau de partea lui.

Ne aflam în Westerbork doar de două zile când am primit vestea înspăimântătoare: numele noastre se aflau pe lista următorului transport. În vara anului 1944, transporturile deveneau tot mai rare (aproape toţi evreii olandezi fuseseră deja arestaţi, deportaţi şi ucişi). Din păcate pentru noi, sosirea noastră în lagăr coincidea cu un transport planificat de prizonieri ţigani, iar trenul mai avea încă locuri libere.

Vineri, una dintre supraveghetoare ne-a trezit dis-de-dimineaţă şi a citit lista cu numele celor care aveau să fie deportaţi în ziua aceea.

— …Fritzi Geiringer, Eva Geiringer…

O priveam împietrită. Eram atât de şocată, că abia mă mai ţineam pe picioare, şi am văzut cum mamei îi

tremurau mâinile ca varga. Cei ale căror nume nu se aflau pe listă au răsuflat uşuraţi – dar pentru noi nu mai exista uşurare.

Mutti a tras adânc aer în piept, încercând să-şi stăvilească freamătul lăuntric.

— Hai să ne strângem lucrurile, Evi! Nu uita să-ţi iei ortezele pentru încălţăminte şi lenjeria intimă!

Încerca să se exprime cât mai firesc cu putinţă, dar îi simţeam teama din glas şi îi vedeam privirea şovăitoare.

Celelalte femei din baracă ne-au dat mâncare, pături şi încălţăminte pentru drum şi apoi am ieşit afară, unde am văzut un puhoi de oameni – bărbaţi, femei, bătrâni şi copii care se ţineau de fustele mamelor lor –, îmbulzindu-se unii într-alţii în timp ce se îndreptau spre şinele de tren. Când Pappy şi Heinz au apărut şi ei, parcă de nicăieri, ne-am agăţat cu disperare unii de ceilalţi ca să nu ne pierdem pe drum.

— Ţine-te bine de mine, Evi! mi-a spus tata. Totul va fi bine.

— Unde mergem, Pappy? l-am întrebat, cu glasul strident al unei fetiţe înspăimântate.

— Nu ştiu. Poate în vreun lagăr de muncă din Germania. Sorţii războiului le sunt acum potrivnici naziştilor şi au nevoie de toţi oamenii apţi de muncă.

Mergeam cu paşi târşâiţi prin mulţime, în timp ce Pappy ne învăţa cum să supravieţuim într-un lagăr de concentrare. Ne-a sfătuit să ne odihnim cât mai mult cu putinţă şi „să ne spălăm mereu pe mâini ca să evităm contaminarea cu diverşi microbi sau boli”. Eu şi Heinz ne-am privit cu un zâmbet vag pe buze.

— După spusele lui Pappy, s-ar părea că ne vor despărţi când vom ajunge acolo, i-am şoptit lui Heinz. Nu suport ideea.

— E posibil, mi-a răspuns, gata să izbucnească în lacrimi; Au mai păţitoşi alţii.

Apropiindu-ne de şine, am văzut că mulţi dintre oamenii aflaţi în primele vagoane erau ţigani. Trenul spre

care ne îndreptam a plecat din Westerborkpe 19 mai 1944, transportând 699 de oameni în optsprezece vagoane. Din cei 453 de evrei deportaţi, 41 erau copii. Jumătate din cei 246 de ţigani erau tot copii.

Ne-am urcat, împinşi de la spate, într-un vagon înţesat deja de oameni şi ne-am aciuat într-un colţ, unde m-am aşezat pe genunchii lui Pappy, în timp ce Mutti îl ţinea în braţe pe Heinz. Ceilalţi deţinuţi din barăcile noastre stăteau pe marginea şinelor şi ne strigau cuvinte de încurajare.

Am stat acolo mai bine de o oră. Am aflat mai târziu că, în vagon, se aflau peste 100 de oameni, dar în clipele acelea ştiam doar că stăteam înghesuiţi unii într-alţii, neputând să facem nici cea mai mică mişcare. Ridicându-mi privirea, am văzut lângă tavan două ferestruici cu gratii, iar într-un colţ, două găleţi din metal Un freamăt a răzbătut de pe peron în momentul în care paznicii au început să închidă uşile. Când întunericul s-a pogorât asupra noastră, am auzit zăvorul ferecându-se cu zgomot. Trenul a început să se mişte, cutremurându-se, parcă, din temelii, iar noi ne-am pornit călătoria spre iad.

11

Auschwitz-Birkenau

Trenul ne-a purtat încet peste întinsul Europei timp de trei zile şi trei nopţi. Stăteam înghesuiţi unii într-alţii, învăluiţi în întuneric, ca nişte animale condamnate la moarte, având o găleată mică şi împuţită pe post de toaletă şi una pentru apă. O dată pe zi, trenul se oprea, iar paznicii deschideau uşile, orbindu-ne cu lumina soarelui, şi azvârlindu-ne câteva bucăţi de pâine, înainte de a ne arunca din nou în lumea năucitoare a întunericului. Oamenii plângeau şi se rugau deznădăjduiţi în căldura toridă a verii. O femeie însărcinată şi-a pierdut complet cumpătul, izbucnind într-o criză de isterie indusă de panică.

Pappy încerca din greu să ne liniştească, dar după câteva ore bune de mers, Heinz i-a spus că nu poate să

respire. Căldura era înăbuşitoare, iar eu îi auzeam respiraţia şuierătoare şi tuşea astmatică.

— Nu te speria! i-a spus tata. Hai să încercăm să iei puţin aer curat!

Prin peretele vagonului se vedea o crăpătură mică, iar Pappy a reuşit să-l strecoare pe Heinz prin mulţimea de oameni, aşezându-l în dreptul ei ca să tragă aer în piept şi să se liniştească.

Mutti privea tabloul tăcută şi şocată.

Popasurile noastre păreau uneori să nu se mai sfârşească – un şir lung de vagoane pentru animale, înţesate cu sute de oameni, năduşiţi şi înfierbântaţi în bătaia soarelui dogoritor, blocaţi într-un ţinut necunoscut de pe cel mai civilizat continent al lumii. Nimeni nu putea însă să scape din această călătorie; locomotiva pornea din nou, şuierând, la drum, purtându-ne, încet şi sigur, spre destinaţia finală.

— Mai suntem oare în Germania? a întrebat Heinz, la un moment dat, pe când trenul îşi continua nestingherit drumul.

Mergeam de atâta amar de vreme, încât ne era greu să credem că ne mai aflam încă pe teritoriul Germaniei.

— Nu ştiu, Heinz, i-a răspuns Pappy după o scurtă şovăială.

— Evi, îţi mai aminteşti tablourile pe care le-am făcut acasă la doamna Katee-Walda? m-a întrebat Heinz, ceva mai târziu.

Fireşte că mi le aminteam.

— Le-am ascuns sub podea, lângă fereastra mansardei, a continuat el. Dacă nu mă mai întorc, să ştii că acolo le găseşti.

— Nu spune asta!

— Am vrut doar să ştii. Sper să ne întoarcem şi să le recuperăm împreună.

În timp ce ne apropiam de destinaţie, trenul se oprea tot mai des, iar soldaţii SS ne spuneau să le predăm bijuteriile şi ceasurile. Totul era bine ticluit ca să ne

deposedeze de lucrurile de valoare înainte de sosire şi, deşi mulţi s-au împotrivit la început, după câteva popasuri, oamenii au cedat, rând pe rând, predându-şi verighetele, ceasurile şi brăţările.

Când uşile s-au deschis pentru ultima oară, am descoperit cu stupoare că ne aflam în cel mai înspăimântător loc cu putinţăântinderile mlăştinoase şi fetide din sud-vestul Poloniei. Ajunseserăm la Auschwitz, un lagăr al morţii, de mărimea unui orăşel, cu mii de oameni hotărâţi să desăvârşească „arta" genocidului şi a tehnicilor de exterminare a rasei evreieşti.

De-a lungul vieţii, am fost martora unor progrese tehnice uluitoare. Când m-am născut, nimeni nu auzise de automobile, iar când am împlinit patruzeci de ani, omul a pus piciorul pe lună. Am găsit leacul unor boli grave, am construit arme nucleare, am descoperit structura ADN-ului, am inventat internetul şi am perfecţionat medicina şi produsele modificate genetic. În Occident, cei mai mulţi dintre noi au devenit mai bogaţi decât şi-ar fi putut imagina vreodată generaţia bunicilor mei. În pofida a mii de ani de experienţă însă, umanitatea nu pare să fi făcut mari progrese.

După cum se poate vedea din ultimele pagini ale jurnalului ei, scrise cu puţin înainte de a fi capturată, Anne Frank credea în continuare în bunătatea oamenilor. Dar oare ce-ar fi gândit dacă ar fi supravieţuit lagărelor de concentrare de la Auschwitz şi Bergen-Belsen? Am aflat din proprie experienţă că oamenii simt înzestraţi cu o înclinaţie unică spre cruzime, brutalitate şi indiferenţă faţă de suferinţa umană. E uşor să evoci conceptul teoretic al dihotomiei dintre bine şi rău existent în structura umană, dar eu am trăit pe viu această realitate şi am ajuns să pun la îndoială bunătatea sufletului uman.

La fel ca întreaga societate germană, sistemul nazist al lagărelor de concentrare era organizat cu o eficienţă desăvârşită şi rigidă. Toate lagărele se aflau sub controlul SS-ului, dar nu toate îndeplineau acelaşi rol. Unele,

precum cel de la Westerbork, erau lagăre de tranzit menite să deporteze evreii în Est, în timp ce altele, precum cele de la Dachau şi Buchenwald, erau oficial „lagăre de muncă”, unde evreii erau supuşi la muncă silnică. Zeci de mii de oameni şi-au pierdut viaţa în aceste lagăre, deşi nu erau desemnate ca „lagăre ale morţii”. După decretarea „soluţiei finale” din cadrul conferinţei de la Wannsee din ianuarie 1942, pe teritoriul Poloniei au fost construite patru lagăre – la Treblinka, Chelmo, Sobibor şi Belzec –, având un singur scop: uciderea evreilor. Toţi oamenii deportaţi în aceste locuri au fost practic ucişi imediat cum au ajuns acolo. Aceste lagăre de exterminare nu erau prevăzute cu barăci sau cu birouri de administraţie, deoarece victimele erau gazate pe loc.

Naziştii operau în total peste 300 de lagăre de concentrare în întreaga Europă. Cel mai mare dintre acestea era Auschwitz-Birkenau, un complex imens, alcătuit din treizeci şi opt de lagăre de muncă şi de exterminare. În acest complex, existau, de asemenea, o uzină, care producea pentru concernul IG Farben gazul Zyklon B, folosit pentru uciderea a milioane de oameni, o mină de cărbuni şi o fermă.

Naziştii erau foarte mândri de complexul de la Auschwitz, considerându-l bijuteria lagărelor de concentrare. Marii lideri ai regimului nazist, printre care şi Himmler, supravegheau personal procesul de extindere şi de dezvoltare al lagărului. După primul experiment de gazare efectuat în 1941 pe prizonierii de război sovietici de la Auschwitz, au fost construite mai multe camere de gazare şi crematorii, special pentru deţinuţii din noul lagăr dedă Birkenau. Aceste maşinării ale morţii au funcţionat zi şi noapte până la sfârşitul anului 1944, învăluind zonele înconjurătoare în nori cenuşii de scrum şi funingine. Uneori, cedau suprasolicitării; atunci când numărul prizonierilor trimişi la moarte depăşea capacitatea lor de funcţionare. Când am coborât din tren, în ziua aceea fatidică, înspăimântaţi şi nedumeriţi, am fost trimişi direct

în camera motoarelor ce punea Holocaustul în funcţiune.

— Până aici ne-a fost, a murmurat cineva. Ne vor ucide pe toţi.

— Nu spune asta! i-a ripostat Pappy, cu glas tăios, în timp ce ne strângea în braţe pe mine şi pe Heinz. Suntem cu toţii puternici şi apţi de muncă, iar nemţii au nevoie de oameni capabili să muncească. O să muncim din greu câteva luni, apoi războiul se va sfârşi.

În clipa în care ne pregăteam să coborâm din vagon, Mutti mi-a dat un palton lung şi o pălărie de fetru.

— Nu le vreau, i-am răspuns.

Căldura din vagon era înăbuşitoare şi abia aşteptam să ies afară ca să respir puţin aer curat.

— Îmbracă-te cu ele! mi-a spus pe un ton sever. Nu ştim ce vom putea lua cu noi. Poate ne vor confisca şi bagajele.

De pe peron răzbăteau ordinele tăioase în germană ale soldaţilor SS şi lătraturile câinilor ce se zbăteau să scape din lesă. Mi-am pus, stânjenită, paltonul şi pălăria, simţindu-mă cumplit de ridicol.

— Arăţi ca o domnişoară extrem de elegantă, mi-a spus Pappy.

— Dacă printre voi se află oameni bolnavi sau prea obosiţi ca să meargă singuri pe jos, urcaţi-vă în camioane şi o să vă ducem noi în lagăr! a strigat unul dintre soldaţii SS.

Mulţi oameni se simţeau istoviţi după călătoria lungă şi anevoioasă, aşa că s-au urcat uşuraţi în camioane.

— Ne vedem acolo, le-au strigat rudelor rămase pe peron.

Camioanele au pornit la drum, însoţite de o maşină ce purta însemnele Crucii Roşii, menite să confere farsei cât mai multă veridicitate. Nimeni nu şi-a dat seama că era doar o stratagemă prin care nemţii îi selectau pe cei nevolnici şi inapţi de muncă, trimiţându-i direct în camera de gazare.

— Coborâţi din tren şi lăsaţi-vă lucrurile lângă

vagoane! ne-a ordonat unul dintre soldaţi. Aşezaţi-vă în rânduri de câte cinci!

Scenele derulate pe peron erau cumplit de înduioşătoare, iar plânsetele, gemetele şi strigătele de rămas-bun ale oamenilor îţi frângeau sufletul.

Erau sute de prizonieri – bătrâni, mame cu prunci în braţe şi copii mici, toţi într-o stare primitivă de deznădejde şi agitaţie. Dar cu ajutorul experienţei lor îndelungate, soldaţii SS au început să ne selecţioneze ca pe nişte haine de pe umeraş, separând femeile de bărbaţi şi aşezându-ne apoi în rânduri de câte cinci.

Văzându-l pe Heinz alb la faţă de frică, l-am strâns cu putere în braţe. Mutti l-a cuprins şi ea la piept, trecându-şi degetele prin părul lui şi sărutându-l cu drag. Părinţii mei s-au îmbrăţişat apoi cu disperare – şi totul s-a terminat brusc în clipa în care soldaţii au intervenit între noi.

— Dumnezeu te va apăra, Evertje, mi-a spus Pappy, strângându-mă şi el la piept înainte de a se alătura puhoiului de oameni.

Am străbătut încet peronul până la capăt, unde soldaţii SS separau prizonierii în două coloane: una spre stânga şi cealaltă spre dreapta. O femeie din faţa noastră a început să ţipe când şi-a dat seama că trebuia să-şi lase copilul în cealaltă coloană. O bătrână a întins mâinile spre prunc, dar tânăra mamă a refuzat să se supună, plângând în hohote, până când Mutti i-a spus că bătrâna o va recunoaşte când va veni timpul să-şi recupereze copilul. Nu ştiu cine a crezut povestea asta, dar femeia a cedat pruncul, adâncindu-se, înfrântă, în tăcere.

La capătul peronului se aflau câţiva ofiţeri SS, dintre care unul le era superior. Era zvelt şi bine îmbrăcat, afişând o ţinută rece şi nepăsătoare. Când am ajuns în faţa lor, m-a scrutat din cap până în picioare şi mi-a arătat, cu un gest indiferent al mâinii, să mă aşez în partea stângă. Mutti a ajuns şi ea în coloana din stânga şi, aşezându-se în spatele me; u, m-a strâns de braţ.

Habar nu aveam că trecuserăm cu bine de primul

nostru test desfăşurat sub „bagheta” renumitului doctor Josef Mengele şi nici că paltonul şi pălăria de fetru îmi salvaseră viaţa. Mengele nu era obligat să participe la selecţiile de pe peron, dar îi plăcea să se implice în mecanismele torturii şi ale crimei. Supranumit „îngerul morţii”, doctorul Mengele avea să joace un rol decisiv în povestea noastră.

La vremea respectivă, ştiam doar că eram cea mai mică prizonieră din coloana noastră. Ţinuta pe care Mutti insistase s-o port mă făcea să par mai mare. Toţi copiii mai mici de cincisprezece ani erau trimişi automat în coloana din dreapta – cea destinată camerelor de gazare –, iar eu aveam să fiu printre cei şapte copii supravieţuitori din cei 168 deportaţi la Auschwitz cu acelaşi tren. o

Motivele pentru care Auschwitz devenise unul dintre cele mai importante şi mai vaste lagăre de concentrare erau nodul feroviar bine pus la punct şi reţeaua de drumuri şi şosele ce pornea spre diverse direcţii. Drumul de la gară avea două ramificaţii – una ducea spre lagărul de la Auschwitz destinat bărbaţilor, iar cealaltă; spre lagărul de la Birkenau destinat femeilor.

Era o zi caldă şi frumoasă de primăvară, dar pretutindeni nu vedeai decât întinderi golaşe şi aride de pământ, fără flori sau copaci. Am pornit cu Mutti spre lagăr, împreună cu celelalte femei din coloană, străbătând un drum lung şi anevoios. După îmbrăţişările şi cuvintele de alinare înecate în lacrimi, Pappy şi Heinz au dispărut printre prizonierii din coloana bărbaţilor.

Am pornit pe drumul colbuit – sute de femei istovite şi însetate, bătute de razele toride ale soarelui şi bântuite de gândul că, în casele şi fermele înconjurătoare, oamenii continuau să ducă o viaţă normală. Auschwitz a fost iniţial un oraş polonez, Oświęcim, cu 12.000 de locuitori, dintre care 5.000 erau evrei. Cea mai mare parte a acestei populaţii a fost strămutată după ce nemţii au invadat oraşul, schimbându-i numele şi construind în regiune un lagăr de concentrare.

În 1944, priveliştea coloanelor lungi de prizonieri nou-veniţi în lagăr sau a deţinuţilor slabi, numai piele şi oase, îmbrăcaţi în uniforme dungate şi mânaţi ca nişte animale la muncă, era un tablou bine cunoscut localnicilor. Antisemitismul avea rădăcini adânci în istoria Poloniei, motiv pentru care mulţi oameni din partea locului s-au implicat activ în construirea lagărului, lucrând apoi în crematorii, ridicând garduri din sârmă ghimpată sau săpând tranşee de jur-împrejur. Mulţi s-au întors după, război ca să culeagă roadele macabre ale unei „recolte îmbelşugate”, dezgropând rămăşiţele, victimelor şi scotocind printre oase şi scrum, în speranţa că vor găsi dinţi de aur sau alte lucruri de preţ ce scăpaseră vigilenţei şi jafurilor înfăptuite de nazişti.

Când am ajuns la porţile lagărului de la Birkenau, mă dureau cumplit picioarele şi îmi simţeam gâtul uscat ca şmirghelul. Tânjeam după un strop de apă. În faţa mea se afla intrarea devenită acum atât de familiară tuturor celor care au văzut imagini de la Auschwitz-Birkenau: o clădire lungă, de cărămidă, prevăzută cu un turn de pază şi o arcadă suficient de mare încât să permită accesul unui tren. Ne aflam în faţa gării din Auschwitz, dar cei din SS construiseră recent o ramificaţie a căilor ferate, montând şine de tren până în mijlocul lagărului, cât mai aproape de crematorii. Deşi nu aveam de unde să ştim asta, ramificaţia feroviară făcea parte dintr-un plan de extindere menit să facă faţă fluxului de evrei ungari, care aveau să fie cu toţii ucişi la sosire.

Scrutând împrejurimile, am văzut, întinzându-se în depărtare, un gard înalt electric de sârmă ghimpată, posturi de pază ocupate de soldaţii SS, însoţiţi de câini, şi un şir lung de barăci întunecate şi dărăpănate. În aer plutea un miros înţepător, ce îmi era complet necunoscut.

Am descoperit în curând sursa mirosului. Imediat ce am intrat într-o baracă neaerisită, ce servea ca spaţiu de recepţie, am fost întâmpinate de opt femei *Kapos*[11], care

11 Prizonier într-un lagăr de concentrare nazist desemnat de către

aveau să se ocupe de „cazarea” noastră. Acestea erau, la rândul lor, prizoniere însărcinate de ofiţerii SS cu administrarea lagărelor. Majoritatea erau poloneze de religie creştină, închise la Auschwitz încă de la începutul războiului. Unele manifestau încă o urmă de umanitate; dar cele mai multe îşi păstrau poziţiile privilegiate prin acte de o cruzime rară.

— Bine aţi venit la Birkenau! ne-au spus, cu un rânjet dispreţuitor pe buze, croindu-şi drum printre noi şi lansând pumni în stânga şi în dreapta. Norocul v-a părăsit. Simţiţi mirosul crematoriului? Acolo au pierit rudele voastre, gazate în aşa-zisele camere de duşuri. Cadavrele le sunt acum arse în crematoriu. Nu le veţi mâi revedea niciodată!

Am încercat să mă ascund în cochilia mea – să nu ascult şi să nu cred o iotă din ce ne spuneau. Am auzit-o ca prin vis pe Mutti cerând un strop de apă, apoi, gata să leşin, am desluşit cu greu vorbele şoptite ale uneia dintre supraveghetoarele *Kapos*, care ne-a sfătuit să nu bem apă, deoarece conţinea bacterii purtătoare de tifos şi dizenterie.

În cele din urmă, ni s-a spus să ne dezbrăcăm şi să ne lăsăm toate lucrurile pe podea. Mă simţeam stânjenită să mă dezbrac în faţa atâtor oameni, dar am văzut că Mutti şi Ninni, prietena mea din perioada de detenţie petrecută, la Amsterdam, îşi scoteau hainele cu gesturi cât se poate de fireşti.

— Nu-ţi uita ortezele! mi-a şoptit mama, dându-mi suporturile din metal pe care le purtam în pantofi pentru corectarea platfusului;

Două supraveghetoare *Kapos*, aflate la capătul încăperii, ne râdeau cu asprime părul de pe corp.

— Depărtează-ţi picioarele! mi-a ordonat una dintre ele, plimbându-şi briciul pe trupul meu.

Luând apoi o pereche de foarfeci boante, a început să-mi taie părul.

---

gărzile SS pentru a supraveghea munca forţată a celorlalţi prizonieri sau pentru a îndeplini sarcini administrative (n.tr.)

— Lăsaţi-l puţin mai lung! le-a rugat Mutti. E doar o copilă.

În mod surprinzător, supraveghetoarea i-a făcut pe plac, lăsându-mi un breton scurt pe capul de-acum golaş.

Încă dezbrăcate, am fost îndrumate să mergem la un alt birou, unde prizonierele îşi atribuiau diverse ocupaţii utile, susţinând că sunt bucătărese sau cizmărese. Gând miâa venit rândul, am spus că sunt secretară. Din când în când, soldaţii SS intrau în baracă, râzând de goliciunea noastră şi privindu-ne cu poftă pe unele dintre noi. Am tresărit speriată când unul dintre ei m-a ciupit de fund.

Mutti m-a cuprins în braţe când o altă supraveghetoare *Kapos* a luat acul şi călimara ca să-mi tatueze pe braţul stâng numărul de identificare.

— Încercaţi să fiţi mai blândă! E doar o fetiţă, a rugat-o Mutti, iar supraveghetoarea i-a făcut din nou pe plac.

La un moment dat, unul dintre soldaţii SS a intrat în baracă şi a început să ţipe la supraveghetoarele *Kapos* – unei prizoniere îi fusese inscripţionat greşit numărul de identificare. Aceasta era o problemă administrativă, care provoca întârziere în lagăr. Am fost astfel nevoite să îndurăm din nou procesul de tatuare, în timpul căruia supraveghetoarele *Kapos* tăiau vechiul număr cu un X de parcă o făceau pe o tablă.

Ţinând încă în mâini ortezele din metal, am pornit spre o cameră mai mare, dotată cu ţevi şi duze de duş. Uşa s-a închis în urma noastră şi toată lumea a început să tremure. Inima îmi bătea năvalnic în piept în timp ce mă întrebam dacă ne aflam cu adevărat într-o cameră de duş. Dacă ne vor gaza? Mutti mă ţinea strâns în braţe.

După câteva clipe de agonie, apa a început să curgă din duzele de duş, iar noi ne-am îndepărtat, uşurate, straturile de praf şi mizerie.

Ude şi dezbrăcate, am ieşit apoi afară, unde ne aşteptau maldăre de haine zdrenţuite şi pantofi rupţi.

— Unde îţi sunt ortezele din metal? m-a întrebat

Mutti. Eu am ridicat din umeri. O, Evi! a exclamat ea, cu glas dojenitor. Cum o să-ţi corectezi platfusul?

Într-un ultim gest de umilinţă, supraveghetoarele ne-au aruncat la întâmplare haine şi încălţăminte ale căror numere nu ni se potriveau. Am încercat să le schimbăm între noi până am reuşit să găsim ceva pe măsura noastră. Am realizat atunci amândouă că ortezele din metal nu şi-ar mai fi avut rostul.

Mistuită de sete, mă gândeam cu disperare cum să găsesc ceva de băut. Am ieşit apoi amândouă, cu paşi împleticiţi, în curtea lagărului. Am luat-o la fugă spre cel mai apropiat robinet şi am băut cu nesaţ câteva guri de apă, fără să-mi pese că era, infectată cu microbi periculoşi. Pretutindeni, Birkenau fremăta de oameni disperaţi să supravieţuiască în cele mai cumplite condiţii posibile. Eu eram însă mult prea ocupată să-mi astâmpăr setea nimicitoare ca să observ ce se întâmpla în jurul meu.

Cu timpul, a trebuit să învăţ arta subtilă a observaţiei şi. să dobândesc o hotărâre de fier pentru a putea supravieţui în lagăr. Purtam acum numărul de identificare A/5272 – element ce făcea parte dintr-un proces menit să-mi răpească mândria şi identitatea. Când am plecat din gara de la Auschwitz, am lăsat-o pentru totdeauna în urmă pe Eva Geiringer şi visurile ei. Acelea aveau să fie ultimele momente petrecute împreună, toţi patru, căci nu aveam să-l mai văd vreodată pe fratele meu.

12

Viaţa în lagăr

Auschwitz-Birkenau era un univers în sine şi nimic nu se putea compara cu viaţa de acolo. Mi se întâmpla uneori să mă opresc pentru câteva clipe din lupta pentru supravieţuire ca să retrăiesc frânturi din copilăria, nu prea îndepărtată, petrecută în Merwedeplein şi să mă întreb unde erau şi ce făceau Jânny Koord, Susanne Lederman şi Anne Frank îndurau şi ele aceeaşi suferinţă ca şi noi?

Lagărul de la Auschwitz era un loc plin de mizerie, de foamete şi depravare, dar şi de mici gesturi de solidaritate.

Pappy mă sfătuise cândva să nu mă aşez pe colacul toaletelor publice pentru că sunt pline de microbi. Acum însă trebuia să-mi fac nevoile deasupra unui canal de scurgere mizerabil, alături de alte treizeci de femei. În trecut, nimic nu mi se păruse mai complicat ca jocul cu bile. Acum am învăţat să mă lupt pentru raţiile de mâncare – şi chiar să mă şi înfometez, dacă era cazul, negociindu-mi pâinea în schimbul altor lucruri mult mai necesare. Am descoperit, în curând, că civilizaţia este doar un strat superficial de spoială, de care te poţi debarasa cu uşurinţă, şi am înţeles care sunt adevăratele necesităţi ale vieţii, ca, de exemplu, gamela necesară raţiilor zilnice de mâncare şi apă. Când am primit-o, am legat-o de hainele mele zdrenţuite şi n-am scăpat-o niciodată din ochi.

Nu toată lumea s-a putut adapta vieţii din lagăr. Cei care nu au putut şi au abandonat speranţa au pierit. În limbajul lagărului, aceştia purtau numele de *muselmatm*, deoarece atitudinea lor lipsită de viaţă îi făcea. să semene cu musulmanii adânciţi în rugăciune. Supravieţuirea mea se datorează în mare parte unui noroc chior – nici voinţa, nici încăpăţânarea n-ar fi putut să mă salveze dacă aş fi fost trimisă în camerele de gazare. Dar am jurat să nu îngroş niciodată rândurile „musulmanilor”. Nu mi-am pierdut nicicând speranţa şi nici hotărârea de a le supravieţui naziştilor ca să mă bucur, în cele din urmă, de viaţa pe care o meritam cu toţii – şi eu, şi celelalte victime ale Holocaustului.

Birkenau se întindea pe o suprafaţă vastă, de peste 1, 7 km pătraţi, şi gemea de oameni de diverse naţionalităţi, dar nu am avut acces peste tot. În decurs de patru ani, lagărul „a găzduit” evrei care proveneau din întreaga lume, chiar şi din ţinuturi îndepărtate ca Norvegia şi Grecia, precum şi ţigani, deţinuţi politici şi infractori. La un moment dat, a existat chiar şi o grădiniţă, care a fost, în cele din urmă, lichidată, toţi copiii sfârşind în camerele de gazare.

Birkenau se „lăuda” şi cu o orchestră, condusă de

violonista austriacă Alma Rose. Orchestra era obligată să cânte în timpul execuţiilor şi să ţină concerte pentru administratorii lagărului. Alma Rose era fiica directorului Orchestrei Filarmonice din Viena şi nepoata lui Gustav Mahler. Se bucura de multă consideraţie, fiind renumită pentru menţinerea aceloraşi standarde profesionale ca acelea impuse înainte de război.

Într-un incident memorabil, deranjată de şoaptele supravei ghetoarelor SS, care vorbeau în timpul unui concert, Alma Rose le-a spus să facă linişte. Acestea, impresionate, ca majoritatea nemţilor, de noţiunea de autoritate, cât şi de rolul ei de dirijoare, s-au supus fără crâcnire. Dar, aşa cum se întâmpla de obicei la Birkenau, orchestra şi-a găsit sfârşitul odată cu moartea Almei Rose. Mulţi au dat vina pentru dispariţia ei subită pe o altă prizonieră, invidioasă pe statutul dirij oarei.

Când am ajuns la Birkenau, nu ştiam nici de lichidarea grădiniţei, nici de soarta Almei Rose, dar am înţeles foarte repede că lagărul era împărţit în mai multe tabere, ce puteau da naştere unor conflicte serioase sau unor sentimente de solidaritate. Cel mai important rol îl juca descendenţa evreiască.

De-a lungul timpului, prizonierii ne-evrei au obţinut mici concesii şi beneficii. Puteau să primească pachete cu mâncare, iar unii dintre deţinuţii aflaţi în sectorul Auschwitz I aveau la dispoziţie o piscină rudimentară (un rezervor de apă prevăzut cu o scândură din lemn pe post de trambulină) şi chiar un bordel. Aveau, de asemenea, acces la îngrijiri medicale şi instalaţii sanitare mult mai bune, putând să urce uneori pe scara ierarhică din lagăr în anumite poziţii-cheie, ce le confereau autoritate asupra celorlalţi prizonieri.

Prizonierilor evrei nu li se acordau concesii. Scopul naziştilor era exterminarea acestora, prin toate mijloacele posibile. Pentru evrei, lumea se transformase într-un haos, iar experienţele unei vieţi normale erau complet denaturate. Un prizonier ne-evreu bolnav primea o

consultaţie din partea unui doctor şi câteva medicamente de bază; unui prizonier evreu bolnav, care se bucura de „îngrijiri medicale”, i se injecta în inimă o doză letală de otravă. Femeilor însărcinate fie li se provocau avorturi în ultima lună de sarcină, fie le erau ucişi bebeluşii la naştere.

Existau, firește, tabere şi printre prizonierii evrei. Eram ţinuţi în zone străjuite de garduri în funcţie de naţionalitate, iar unele grupuri se descurcau mai bine decât altele. De exemplu, evreii polonezi, obişnuiţi deja cu condiţiile aspre de viaţă din ghetouri, trăiau mai mult decât evreii olandezi sau francezi, deprinşi cu un stil de viaţă mult mai confortabil.

Supravieţuirea depindea, într-o anumită măsură, şi de munca prestată, anumite „ocupaţii” aflându-se la mare căutare. Birkenau avea o, echipă de *Sonderkommandos* – prizonieri care munceau în camerele de gazare, sortând ultimele lucruri ale victimelor, extrăgând dinţii de aur şi eliminând cadavrele. Îndeplineau o sarcină cumplită, dar primeau, în schimb, mai multă mâncare şi se bucurau de condiţii de viaţă ceva, mai bune (deşi, după câteva săptămâni, sfârşeau şi ei în camerele de gazare). În biroul Gestapoului, lucrau şi evreice vorbitoare de limbă germană.

Prizonierele erau obligate să execute diverse îndeletniciri manuale, spălând rufe, fabricând muniţie pentru armata germană în unităţile externe de muncă sau sortând maldărele de haine şi lucruri ce aparţineau oamenilor deportaţi în lagăr.

La început, Mutti şi cu mine am fost ţinute în carantină împreună cu alte femei sosite la Birkenau cu acelaşi tren. Am stat izolate, timp de trei săptămâni, de restul lagărului, închise într-o baracă întunecată şi mohorâtă. Noaptea, dormeam în compartimentul din mijloc al unuia dintre paturile suprapuse, cu trei etaje, ce străjuiau pereţii; înghesuite una într-alta pe o scândură din lemn alături de alte opt femei. Ziua, stăteam afară, într-o

curte goală, în bătaia nemiloasă a ploii sau” a razelor toride de soare. O supraveghetoare *Kapos* avea propriul ei culcuş într-un colţ al barăcii şi îşi făcea singură de mâncare. Noaptea; ne făceam nevoile într-o găleată, care până dimineaţa era plină ochi. Fiecare baracă găzduia sute de femei.

Ziua începea la ora 4 dimineaţa, când eram chemate la apel. Acesta era unul dintre cele mai dificile momente ale zilei. Seara şi dimineaţa, prizonierele se aşezau în şir indian în faţa barăcilor, unde stăteau nemişcate, chiar şi ore întregi, în timp ce supraveghetoarele *Kapos* şi paznicii SS numărau şi renumărau deţinutele. Cea mai mică greşeală putea prelungi agonia aşteptării noastre, stând în picioare, îmbrăcate în haine subţiri, în bătaia unui soare toropitor sau a unei ploi reci.

Primele zile petrecute la Birkenau s-au dovedit testul suprem al supravieţuirii. Mutti şi cu mine am fost cât pe ce să leşinăm în timpul primului nostru apel ce se desfăşura de două ore. Nu mâncaserăm nimic zile de-a rândul, cât durase călătoria cu trenul, şi rataserăm raţiile distribuite în seara venirii noastre. Imediat cum ne-am întors în baracă, am înfulecat o bucată de pâine neagră, groasă de vreo zece centimetri, fără să-mi dau seamă că aceasta avea să fie porţia de mâncare pentru întreaga zi.

După câteva zile, am început să mă simt rău, acesta fiind preţul pe care îl plăteam, se pare, pentru nesăbuinţa de a fi nesocotit sfatul referitor la evitarea consumului de apă din lagăr. La început; simţind nişte dureri cumplite de stomac, am ieşit afară şi m-am uşurat în curte. Acest lucru era strict interzis – mergeam la toaletă, în masă, doar de trei ori pe zi, indiferent cât de bolnavi eram.

Supraveghetoarea *Kapos*, care se ocupa de baraca noastră, era hotărâtăsă mă pedepsească.

— Ticăloasă mică ce eşti! mi-a spus, privindu-mă printre gene. Nu sunteţi în stare să vă controlaţi propria mizerie. Nu e de mirare că vă îmbolnăviţi.

M-a obligat apoi să mă aşez în genunchi în curte, în

faţa celorlalte prizoniere, şi să ţin deasupra capului un scăunel greu din lemn. După câteva clipe, braţele au început să mă doară îngrozitor, dar ştiam că nu aveam voie să scap scăunelul din mâini.

— Hai, 6 să reuşeşti! m-a încurajat o femeie.

— Nu renunţa, Eva! mi-a şoptit alta.

Mutti stătea în faţa mea, dăruindu-mi putere din priviri şi ajutându-mă să trec cu bine prin momentele de calvar. După două ore, timp în care am continuat să ţin scăunelul deasupra capului, supraveghetoarea *Kapos* a hotărât că îmi ispăşisem pedeapsa. Nu ştiu cum am reuşit această performanţă, dar când totul s-a terminat, m-am prăbuşit la pământ, răsuflând uşurată.

Speram că boala va trece cumva de la sine, dar nici vorbă de aşa ceva – temperatura îmi creştea pe zi ce trecea şi deveneam tot mai slăbită. În cele din urmă, am fost cuprinsă de delir. Femeile din baracă bombăneau, spunând că ar trebui să mă duc la infirmerie. Erau convinse că aveam tifos.

Am rugat-o pe Mutti, printre hohote isterice de plâns, să nu mă trimită acolo. Infirmeria era doar o glumă sinistră: semăna cu o unitate medicală normală, dar ştiam cu toţii că numai spital nu era. Când am ajuns în lagăr, „infirmeria” se întindea pe o suprafaţă mare, cuprinzând un complex de barăci. Degaja un aer oficial prin prezenţa asistentelor şi a doctorilor îmbrăcaţi în halate albe, care consultau fişele pacienţilor. Scopul lor era însă de a-i ucide pe pacienţii evrei, nu de a-i vindeca. Adesea, bolnavii zăceau în paturi, în propria mizerie, în timp ce medicii SS le studiau dosarele, fără să-i examineze vreodată. De ce şi-ar fi bătut capul? Nu le păsa de suferinţa oamenilor şi nici nu aveau de gând să-i vindece.

— Nu mă trimite acolo! o imploram pe Mutti.

În cele din urmă, văzându-mă mistuită de boală, a fost nevoită să ceară o consultaţie medicală. Era convinsă că, iară o intervenţie de specialitate, voi muri.

Cuprinsă de delir, îmi amintesc doar vag drumul pe

care l-am făcut cu mama la spital. Odată ajunse acolo, ne-am aşezat pe nişte scaune tari din lemn din faţa uşii, unde, aşteptând să intrăm, pendulam deseori între realitate şi lumea viselor.

În final, un infirmier ne-a invitat înăuntru şi, confirmându-rie că aveam tifos, mi-a dat nişte pastile. Acest lucru este în sine un miracol. Ştiam că evreii nu primeau tratament. Habar nu am de ce cazul meu era diferit de al altora. Poate că, dornici să scape de rugăminţile disperate ale lui Mutti, infirmierii au acceptaţ, să-mi dea un tratament.

Nimeni nu ştia dacă aveam să trec cu bine peste noaptea aceea, dar când m-am trezit a doua zi de dimineaţă, febra dispăruse. Mă simţeam slăbită, dar aveam să supravieţuiesc.

Boala ne-a măcinat cea mai mare parte a timpului petrecut în carantină, astfel că, în curând, a venit şi vremea să fim repartizate într-o unitate de muncă. Ne-am aşezat, ca de obicei, în şir indian şi ne-am aţintit ochii înainte, evitând privirile soldaţilor SS, care ne examinau din cap până în picioare.

— Asta poate să meargă în Canada, l-am auzit spunând pe unul dintre ei, în timp ce mă scruta cu atenţie.

„Canada” era cea mai râvnită şi mai preţuită unitate de muncă. Purta acest nume deoarece era un „ţinut ăl făgăduinţei”, o întindere vastă, dincolo de lagăr, unde aşteptau să fie sortate şi clasificate maldăre întregi de lucruri aparţinând prizonierilor ajunşi la Birkenau. Cei care lucrau în „Canada” reuşeau să facă rost de mai multă mâncare, de ţigări sau de alte articole pe care le negociau în barăci în schimbul raţiilor de aliiriente. Munca în această unitate însemna o adevărată îmbunătăţire a vieţii noastre.

— Pot s-o iau şi pe mama? l-am întrebat deodată pe soldatul SS, ţintuindu-l cu privirea.

Toată lumea a încremenit într-o tăcere mormântală; nu era o idee prea fericită să te adresezi soldaţilor SS.

Vădit surprins, acesta a făcut însă un pas înapoi şi, mânând-o pe mama ca pe o vacă, mi-a răspuns, ridicând din umeri:

— Da, de ce nu?

Micile îmbunătăţiri înregistrate în cele mai cumplite condiţii de viaţă dau naştere unor momente de fericire supremă astfel încât, în prima mea zi de muncă, am pornit spre „Canada" copleşită de bucurie. Lucram afară, departe de lagăr şi de chipurile scofâlcite ale prizonierilor, care ne reaminteau adevărul crud al situaţiei noastre.

„Canada" părea o ţară a minunilor, plină de lucruri surprinzătoare; Când am început să scotocesc printr-un maldăr uriaş de obiecte din metal, ce străluceau în bătaia soarelui, am descoperit cu uimire că era un morman de ochelari. Un alt depozit era înţesat până în tavan de plăpumi, pe când altul adăpostea doar proteze pentru mâini şi picioare. Pretutindeni vedeai grămezi de încălţăminte, geamantane şi cufere de toate formele şi mărimile, într-o magazie se aflau numai valize pentru copii, inscripţionate cu grijă de părinţi cu numele şi data naşterii micilor lor stăpâni. Un alt depozit era plin de cărucioare goale, ca o creşă pustie, de unde pruncii nu se mai întorceau niciodată.

Scopul unităţii „Canada" era de a-i deposeda pe evrei de toate bunurile posibile şi de a le trimite în Germania, unde erau apoi distribuite soldaţilor şi familiilor lor, dar şi oamenilor de rând. Bărbaţii din Germania se bărbiereau cu brice evreieşti, în timp ce mamele nemţoaice împingeau cărucioare ce legănaseră cândva prunci evrei, iar bunicii germani citeau articolele din ziare despre eforturile de război purtând ochelari ce aparţinuseră unor evrei, în iulie 1944, 2.500 de ceasuri de mână au fost trimise locuitorilor din Berlin, care îşi pierduseră casele şi" proprietăţile în timpul raidurilor aeriene ale Aliaţilor. O fostă deţinută poloneză, Wanda Szaynok, a fost martora unui transport de cărucioare goale pentru copii, înşirate câte cinci, ce se îndreptau spre gara din Auschwitz. Erau atâtea cărucioare,

încât îţi trebuia o oră ca să le sortezi.

În efortul disperat de a nu „irosi” absolut nimic, naziştii strângeau până şi părul prizonierilor, pe care îl transformau apoi în covoare şi şosete. Şuviţele mai lungi de doi centimetri erau folosite la fabricarea perucilor, astfel încât mulţi nemţi din cel de-al Treilea Reich, mândri de originile lor ariene, au ajuns să poarte peruci fabricate din părul evreilor morţi.

Toate acestea stau mărturie jafurilor de amploare comise de nazişti, lucru ce ne poartă cu gândul la sumele exorbitante de bani câştigate de nemţi de pe urma însuşirii proprietăţilor evreieşti de orice natură, acesta fiind, de altfel, şi unul dintre motivele războiului crâncen dus împotriva noastră.

În crematorii, o echipă de muncitori scotea dinţii de aur ai victimelor. Dinţii erau introduşi în acid pentru îndepărtarea ţesuturilor şi a muşchilor şi transformaţi în lingouri de aur „ce urmau să fie apoi trimise în Germania. Aurul ar fi trebuit refolosit în industria dentară a SS-ului (un singur stoc, precum cel din 1942, adunat pe parcursul unui an, ar fi asigurat dantura întregului personal SS pe toată perioada celor cinci ani de război), dar o mare parte ajungea, inevitabil, în mâinile administratorilor lagărului, cât şi în conturile băncilor din Elveţia, printre care şi Banca Reglementelor Internaţionale de la Basel.

În opinia naziştilor, „furturile” comise de administratori constituiau o problemă majoră. Toate bunurile însuşite oficial trebuiau declarate superiorilor din Berlin, dar mulţi soldaţi erau angrenaţi într-un sistem de corupţie desfăşurat pe scară largă, strângând averi considerabile din furturile săvârşite în unitatea „Canada”. La un moment dat, înainte de venirea noastră, naziştii efectuaseră o anchetă privind faptele de corupţie din lagăr şi îi arestaseră pe mulţi dintre administratori, îndepărtându-l, temporar, din funcţie, şi pe fondatorul său, comandantul Rudolf Hoss. (Fusese, de fapt, promovat, încredinţându-i-se supravegherea de la Berlin a întregului

sistem de lagăre de concentrare, dar iubea atât de mult Auschwitz-ul, încât se afla deja acolo în momentul sosirii noastre.)

În prima mea zi de muncă în „Canada”, trebuia să scotocésc printre maldărele de haine în căutarea unor „comori” tăinuite, iar descoperirile pe care le făceam îmi stârneau uimirea. Oamenii ascunseseră, în căptuşeala hainelor, bani şi bijuterii, dar şi mâncare, ceasuri, documente şi alte articole, precum tacâmuri, convinşi fiind că le vor fi de folos într-o bună zi.

În timp ce soldaţii SS cădeau deseori în patima unei lăcomii ieşite cu totul din comun, disperaţi să fure tot ce puteau de la victimele lor, descoperirile mele scoteau la iveală un adevăr devastator. Uneori, „comorile” pe care le găseam erau doar câteva fotografii de familie frumos împăturite – o poză micuţă a unui bebeluş sau fotografia veche a unui cuplu – ascunse în tivul unei jachete.

Privind fotografia unor părinţi care îşi ţineau copilul în braţe, am realizat cu groază că poza era singurul lucru de valoare al celui care o ascunsese şi că aceşti oameni nu se vor mai vedea niciodată. Pieriseră cu toţii.

„Canada” era doar un cimitir sinistru de obiecte, iar dincolo de copacii înalţi, ce despărţeau această lume ciudată de restul lagărului, se aflau camerele de gazare şi crematoriile. Acestea lucrau în acel moment la capacitate maximă, ucigând peste 400.000 de evrei ungari.

Era uşor de presupus că am fi împărtăşit aceeaşi soartă, dar destinul avea, se pare, alte planuri pentru noi, hărăzindu-ne o întâlnire în „Canada”, ce va juca un rol covârşitor în supravieţuirea noastră.

Deoarece căpătasem o rană urâtă la ceafă, pe care un timp o ignorasem, dar care devenea tot mai mare şi mai dureroasă, Mutti mi-a sugerat să mergem la spital pentru un tratament.

La început, am refuzat, la fel de reticentă ca şi prima dată, dar am acceptat în cele din urmă şi ne-am înscris pe lista pacienţilor, aşteptând să ne vină rândul la o

consultaţie. În ziua stabilită, Mutti m-a însoţit la spital, unde ne-am aşezat la rând, în speranţa că vom primi ajutor.

La scurt timp după venirea noastră, şi-a făcut apariţia o asistentă. Deşi nu i-am acordat prea multă atenţie, am observat că purta un halat alb, era bine făcută şi avea chipul încadrat de un păr negru. Am auzit-o apoi pe Mutti strigând „Minni!”

— Fritzi! i-a răspuns, uluită, asistenta.

Minni era verişoara mamei din Praga. Petrecuserăm multe vacanţe împreună; ea şi mama crescuseră practic ca două surori.

Minni era căsătorită cu un renumit doctor dermatolog, care îi trata pe naziştii de la Auschwitz de câteva luni bune. Deşi amândoi erau prizonieri evrei, reuşiseră să obţină o poziţie privilegiată, iar Minni se folosea de postul ei de asistentă ca să ajute cât mai mulţi oameni cu putinţă.

Mutti a reuşit să poarte în fugă o discuţie cu verişoara ei; împărtăşindu-şi amândouă poveştile ce le aduseseră la AuschwitZ; Mama i-a spus, de asemenea, în şoaptă, că tata şi Heinz se aflau şi ei acolo.

— Voi încerca să vă ajut cu tot ce îmi va sta în putinţă, ne-a şoptit Minni. Daţi-mi de veste dacă aveţi nevoie de mine!

Minni s-a dovedit a fi cu adevărat îngerul nostru păzitor, căci ne-a salvat viaţa cât timp am stat în lagăr.

13

O iarnă mohorâtă

Viaţa la Auschwitz-Birkenau era dominată de spaimă şi oroare şi, la început, am reuşit să supravieţuiesc doar cu ajutorul mamei.

Încercaţi, dacă puteţi, să vă imaginaţi cum erau nopţile! Dormeam, înghesuite ca sardinele, împreună cu alte opt femei. Când una dintre noi simţea nevoia să se întoarcă pe o parte, trebuia s-o facem toate. Dacă nu voiai să capeţi vreo infecţie în urma muşcăturilor de ploşniţe,

trebuia să aduni, una câte una, insectele ce cădeau din patul de deasupra. Într-o dimineaţă, mi-am găsit cana plină de ploşniţe. Stomacul mi s-a întors pe dos în clipa în care le-am zdrobit cu degetele, murdărindu-mă de sânge. Într-o noapte, m-am trezit speriată din somn şi am văzut cu groază cum un şobolan îmi ronţăia picioarele. Am început să ţip înspăimântată şi scârbită.

Dar ce uram cel mai mult era să-mi aştept rândul la toaletă, căci eram mereu ultima care folosea găleata pe timpul nopţii. Era întotdeauna plină şi cea care o folosea ultima trebuia s-o care, preţ de vreo douăzeci de barăci, ca s-o golească. Indiferent ce făceam, sarcina îmi revenea invariabil doar mie.

Singurele lucruri care mă ajutau să merg mai departe şi să îndur nopţile cumplite erau prezenţa lui Mutti şi faptul că dormeam în braţele ei.

Încercaţi, de asemenea, să vă imaginaţi lupta acerbă pe care o duceam cu foametea! Raţiile de mâncare constau dintr-o zeamă chioară şi călduţă la micul dejun sau din câteva guri de cafea făcută dintr-un înlocuitor, urmate, seara, de o bucată de pâine neagră. Porţiile noastre de calorii erau mult sub cele primite de prizonierii ne-evrei; intenţia era aceea de a ne înfometa încet şi sigur. Se întâmpla uneori să ratezi momentul distribuirii raţiilor, iar ingredientele „substanţiale” din mâncare, ca legumele din supă, erau de obicei păstrate pentru prizonierele care îşi asiguraseră o poziţie privilegiată printre supraveghetoarele *Kapos*. Dacă păstrai o parte din raţie ca s-o mănânci mai târziu, ţi-o fura deseori o altă deţinută înfometată.

Mutti a găsit din nou soluţia salvatoare. Descoperind maldărul de resturi alimentare aruncate de la bucătării, spăla şi tăia, de exemplu, câte un vârf verde de morcov, considerând că pregătea o aşa-zisă salată plină de vitamine. Oamenii negociau orice în schimbul unor preparate hrănitoare, astfel că „bunătăţile” făcute din coji de cartofi şi vârfuri de legume se aflau la mare căutare în

baraca noastră. Mutti şi cu mine am pus, de asemenea, bazele unui negoţ înfloritor, oferind, în schimbul altor lucruri, batistele pe care le scăpau pe jos prizonierele proaspăt ajunse în lagăr. Minni ne ajuta şi ea, trimiţându-ne de la spital bucăţi de brânză şi uneori chiar şi cârnaţi. Deşi aparent minore, acestea erau metode extrem de importante de supravieţuire.

Încercaţi să vă imaginaţi mizeria în care trăiam! în timpul unui incident greu de uitat, una dintre supraveghetoarele *Kapos* a hotărât să ne pedepsească, stropindu-ne pe toate cu dejecţiile din găleata pe care o foloseam ca toaletă. Am stat zile de-a rândul murdară de fecale din cap până în picioare până când mi-au dat voie să fac un duş. O mică binecuvântare a fost, poate, faptul că, după prima săptămână petrecută în lagăr, niciuna dintre femei nu mai avea ciclu menstrual. Bănuiam că nemţii puneau bromură în supă, provocându-ne o senzaţie ciudată de plutire.

Lipsa ciclului menstrual era o binecuvântare şi din alt punct de vedere. Pare greu de crezut că soldaţii SS ar fi putut manifesta vreun interes sexual faţă de femeile înfometate, murdare şi zdrenţuite din lagăr, dar existau şi excepţii. Aceşti oameni aveau numeroase alte metode de distracţie şi duceau o viaţă de lux în comparaţie cu soldaţii care piereau pe Frontul de Est. Administratorii SS aveau o cantină bine aprovizionată, cu mâncare şi băutură din belşug, se bucurau de un cinematograf şi de un teatru şi plecau deseori în excursii de relaxare menite să le liniştească gândurile „bântuite” de activităţile, „neplăcute” pe care le instrumentau. În realitate însă, prea puţini dintre administratorii SS interogaţi după război au mărturisit că se simţeau tulburaţi de dramele petrecute în lagăr. Unii îşi aduseseră şi familiile cu ei, iar copiii lor se jucau nestingheriţi dincolo de gardurile de sârmă ghimpată. Alţii se bucurau de minivacanţe petrecute în staţiunea Solahutte, aflată în munţii din apropiere. Fotografiile făcute acolo îi surprind râzând, servind ceaiul

sau relaxându-se pe şezlongurile teraselor în compania supraveghetoarelor SS. Câţiva se duceau şi la biserică.

Poate că nu ne considerau fiinţe umane. Poate că, în opinia lor, eram într-adevăr nişte „paraziţi" ce trebuiau eradicaţi. Dar îmi este cu neputinţă să înţeleg psihologia unor oameni, chiar şi a unora înrobiţi cu totul de mentalitatea nazistă, care să le permită o atitudine atât de indiferentă faţă de un genocid săvârşit chiar sub ochii lor. Soţia lui Rudolf Hoss, comandantul lagărului, îşi sfătuia copiii să spele mereu căpşunile pe care le creşteau în curtea vilei, deoarece erau acoperite de un strat cenuşiu de scrum ce provenea din crematoriile învecinate. Discrepanţa imensă dintre plăcerea nevinovată a unui copil de a culege căpşuni şi actele înfiorătoare înfăptuite în timpul Holocaustului chiar sub privirile părinţilor mă împiedică să înţeleg mentalitatea nazistă.

E suficient doar să spun că administratorii SS se bucurau din plin de plăcerile vieţii de la Auschwitz, ce presupuneau, printre altele, partide de sex, dar şi idile romantice. În memoriile sale, o prizonieră povesteşte pasiunea pe care i-a stârnit-o unui soldat SS, care credea că trăieşte o adevărată poveste de dragoste. A fost uimit să descopere, la sfârşitul războiului, că „iubita" lui nici nu voia să audă de el. Din fericire, n-am fost nevoită să mă confrunt cu o astfel de situaţie, dar stăteam mereu cu ochii în patru în eventualitatea unui viol. Dacă voiau o prizonieră pentru satisfacerea plăcerilor carnale, le-ar fi ales pe cele din unitatea „Canada", deoarece erau mai bine îngrijite, iar duşurile, ceva mai frecvente, pe care le făceam le ofereau mai multe oportunităţi.

Celelalte deţinute mă avertizaseră să fiu extrem de atentă când mă duceam la duşuri, deoarece se aflau afară şi erau împrejmuite de un gard scund din lemn. Am observat că un paznic tânăr începea să-mi acorde tot mai multă atenţie. Mă urmărea la duşuri, dar şi în alte părţi ale lagărului, fără să mă piardă nicio clipă din ochi.

Într-o zi, una dintre supraveghetoarele *Kapos* mi-a

ordonat să duc un mesaj unei persoane de la depozit. Întorcându-mi privirea; l-am văzut pe paznic mergând iute după mine cu puşca pe umăh Am intrat cât am putut de repede în depozit şi m-am ascuns sub cel mai apropiat maldăr de haine, unde am stat aproape fără suflare cel puţin o jumătate de oră. Simţeam cum maldărul devine tot mai mic sub mâinile îndemânatice ale femeilor care sortau hainele şi mă rugam ca soldatul să plece înainte ca ascunzătoarea mea să iasă la iveală.

Pericolele erau cât se poate de reale, dar Mutti făcea tot ce-i stătea în putinţă să mă apere, aşezându-se în faţa mea la duşuri său în pat. Prizonierele de la Birkenau aveau prea puţine mijloace de apărare, dar mama a făcut tot ce-a putut ca să mă ajute.

În timp ce Mutti juca rolul umbrei mele, Pappy era raza mea de speranţă.

În iunie 1944, lucram de trei săptămâni în unitatea „Canada4. Lagărul fremăta de activităţi intense, nemaiîntâlnite în toţi cei patru ani ai existenţei sale. În luna martie a acelui an, Germania încheiase un pact cu Ungaria şi preluase frâiele ţării: naziştii puteau, în sfârşit, să pună mâna pe ultima comunitate de evrei din Europa, rămasă până atunci de neatins. Sosirea şi gazarea imediată a unei jumătăţi de milion de evrei ungari solicitau la maximum maşinăria de ucis de la Auschwitz-Birkenau. Rudolf Hoss s-a întors de la Berlin ca să supravegheze personal operaţiunea. A ordonat imediat construirea unei ramificaţii a căilor ferate spre centrul lagărului şi a renovat crematoriile pentru ca acestea să funcţioneze la capacitate maximă. A vopsit până şi pereţii camerelor de gazare. Hoss ştia din proprie experienţă că principala problemă logistică nu o constituia uciderea oamenilor, ci înlăturarea cadavrelor, motiv pentru care a ordonat săparea câtorva gropi noi în spatele crematoriilor, unde cadavrele puteau fi arse în aer liber.

Primul tren cu evrei ungari a sosit pe 15 mai, cu doar câteva zile înaintea noastră. Au urmat apoi alte şi alte

trenuri încărcate de oameni, dintre care cei mai mulţi au fost trimişi direct la moarte. Fireşte, nu toţi puteau fi ucişi imediat, deşi camerele de gazare lucrau la capacitate maximă, astfel încât grupuri mari de prizonieri erau trimişi să-şi aştepte sfârşitul printre copacii din spatele camerelor de gazare. Este înfiorător să vezi fotografiile acestor oameni, stând pe iarbă împreună cu părinţii şi copiii lor, de parcă se aflau la picnic, fără să ştie ce soartă îi aşteaptă.

Majoritatea îşi luaseră cu ei foarte multe lucruri, iar maldărele de obiecte, tot mai numeroase, nu mai încăpeau în cele treizeci de depozite, extinzându-se şi în împrejurimi. Munca în unitatea „Canada” nu fusese nicicând mai solicitantă. Într-o bună zi, m-am aşezat istovită la soare, în timpul pauzei de masă, ca să mă odihnesc puţin şi să-mi mănânc raţia. Câţiva bărbaţi prizonieri treceau prin faţa gardului electric, de cealaltă parte a lagărului, iar chipul unuia dintre ei mi-a atras atenţia.

— Pappy! l-am strigat, alergând spre el.

Părea mai slab, îmbrăcat în uniforma închisorii şi purtând o beretă pe cap, dar era tatăl meu, fără urmă de îndoială.

— Evi! mi-a răspuns Pappy, apropiindu-se de gard.

Ne priveam unul pe celălalt, stând cât mai aproape cu putinţă. Aş fi putut să-l ating cu mâna, dar gardul electric era mult prea periculos.

M-a întrebat unde era Mutti şi i-am spus că lucrăm împreună în „Canada”.

— Ce face Heinz? l-am întrebat apoi.

Mi-a răspuns că era bine şi că lucra la fermă, în aer liber.

— Ascultă-mă, Eva! mi-a spus în şoaptă. Lucrez în atelierul de cherestea, unde am o funcţie de răspundere. Voi aranja cumva să vin mâine din nou aici la aceeaşi oră. Ai putea s-o aduci pe Mutti?

Mama. a fost, fireşte, încântată şi uşurată să afle că Pappy şi Heinz erau teferi şi nevătămaţi, iar a doua zi am

reuşit să venim amândouă la locul de întâlnire. Pappy şi-a ţinut promisiunea, făcându-şi apariţia la ora stabilită, astfel încât părinţii mei au putut să schimbe câteva cuvinte.

— Fritzi, în ce hal ţi-au tăiat părul! a exclamat tata.

Mama şi-a trecut mâna peste capul pleşuv, schiţând un zâmbet timid.

— Nu-ţi face griji, Erichi o să crească la loc.

Pe chipul tatii se citea o tristeţe adâncă „de parcă imaginea mamei i-ar fi evocat realitatea crudă a situaţiei noastre.

— O, Fritzi, ce se va alege de noi? a întrebat apoi, cu glas tânguitor.

Trebuia să plece în scurt timp, dar a promis că revine şi m-a rugat să-i fac rost de nişte ţigări, pe care să le ofere în schimbul altor lucruri de care avea nevoie în lagăr. Paznicii mă vedeau uneori aruncându-i peste gard câte un pachet de ţigări, dar nu mi-au făcut necazuri.

Apoi, într-o bună zi, Pappy a încetat să mai vină la gard. Am continuat să-l aştept în pauzele de masă, dar n-a mai venit niciodată. Eram înnebunită de grijă. Încercam să mă consolez cu ideea că fusese transferat într-un alt post, de unde nu mai putea să plece cu atâta uşurinţă, dar gândul înspăimântător al morţii sale mă bântuia fără încetare.

Activitatea febrilă din unitatea „Canada” începea treptat să încetinească, acest lucru însemnând că Mutti şi cu mine aveam să fim transferate în curând în alte secţii. În cele două luni petrecute la Birkenau, fuseseră ucişi mai mulţi evrei, majoritatea unguri, decât în ultimii doi ani. În jur de 3 300 de oameni, uneori chiar şi 4 300, fuseseră deportaţi în fiecare zi în lagăr şi trei sferturi dintre aceştia fuseseră trimişi direct în camerele de gazare. Flăcările crematoriilor arseseră în fiecare noapte, până la ivirea zorilor. Acum însă, pieriseră cu toţii, iar noi terminasem de sortat lucrurile pe care prizonierii le aduseseră cu ei.

Am fost transferate în alte unităţi de muncă. La

început, am cărat pietre dintr-un capăt în altul al lagărului şi le-am spart în bucăţi, apoi am ajuns într-o baracă, unde am. împletit sfori din bucăţi dure de cauciuc necesare grenadelor de mână.

Timpul petrecut în baracă s-a dovedit cea mai dificilă şi mai neagră perioadă din viaţa mea, dintr-un singur motiv – lucram singură, căci din toamnă, Mutti făcea parte din grupul celor „selectate”.

Am observat că mama era tot mai slabă, iar munca grea îşi punea amprenta asupra ei, dar nu mi-am dat seama în ce situaţie precară se afla.

Într-o zi, am fost chemate la duşuri, o experienţă traumatizantă de fiecare dată, căci duşurile puteau oricând să însemne gazarea. Am scăpat cu viaţă şi de această dată, dar când am ieşit din duşuri, l-am văzut pe Mengele aşteptându-ne în faţa uşilor. Am defilat, goale şi ude, prin faţa lui, în timp ce el ne hotăra soarta. Ne privea cu indiferenţa rece a unui clinician, stabilind cine trăia şi cine era „selectat”.

Am răsuflat uşurată, tremurând ca varga, când am ajuns în grupul supravieţuitoarelor. De data asta însă, Mutti nu se mai afla lângă mine. Căutând-o cu privirea, nu mi-a venit să cred când am văzut-o în grupul celor „selectate”.

Un ţipăt cumplit mi-a scăpat printre buze, iar Mutti a încercat să vină la mine ca să mă liniştească, dar una dintre supraveghetoarele *Kapos* a lovit-o cu o curea din piele.

— Încearcă să iei legătura cu Minni! mi-a spus în şoaptă, îndreptându-se spre uşă, împreună cu celelalte prizoniere. Şi, în timp ce o priveam îndepărtându-se, nu credeam că aveam s-o mai văd vreodată.

Lunile următoare au trecut înecate într-o lentoare neagră şi lipsită de speranţă. Am reuşit să iau legătura cu Minni, asumându-mi un risc imens când m-am dus la spital, în toiul nopţii, strecurându-mă printre paznici şi evitând luminile proiectoarelor. Mi-a promis că va încerca să facă

tot ce îi va sta în putinţă, dar nu îmi garanta nimic.

Fără Mutti, bântuită de gândul că Pappy pierise ucis şi neştiind dacă Heinz mai era sau nu în viaţă, simţeam că mă prăbuşesc într-o prăpastie adâncă. Eram singură pentru prima oară, în baracă, iar seara, la culcare, plângeam până adormeam. În zori, străbăteam cu paşi târşâiţi pământul golaş, în drum spre muncă, scrutând cu disperare împrejurimile încremenite în suflarea rece a iernii. Ce rost mai avea viaţa? Ce mai conta dacă erai bun sau rău? Ce alinare îţi oferea „Dumnezeu”?

În barăcile unde lucram, vorbeam foarte puţin, copleşită de tristeţe, împletind ore în şir, chiar şi paisprezece ore, sforile rdin cauciuc, rupând cu dinţii şi cu degetele rănite materialul dur, şi rugându-mă ca munca mea să corespundă standardelor. Ştiam că aceia care nu reuşeau să ţină pasul cu* aceste norme piereau iute în camerele de gazare. Am căpătat, în curând, degerături la picioare şi răni purulente, din cauza cărora abia mai reuşeam să merg… îmi pierdeam, încetul cu încetul, voinţa de a trăi.

Într-o bună zi, supraveghetoarea *Kapos* m-a strigat şi mi-a spus să ies afară. Am ignorat-o, căci orice abatere de la rutină însemna, de obicei, o veste proastă.

— Ieşi afară! a repetat, ţipând. Cineva vrea să te vadă.

M-am supus, şovăitoare, sperând să nu fi atras atenţia vreunui ofiţer SS, dar când mi-am ridicat privirea, l-am văzut cu uimire pe tata.

— Pappy! am strigat, aruncându-mă, în hohote de plâns, în braţele lui.

Arăta mai slab şi mai bătrân decât ultima dată când îl văzusem1, dar mă strângea în braţe la fel de tare ca odinioară.

— Nu te da bătută! mi-a spus el. O să supravieţuim. Războiulnti va mai dura mult. Încearcă să rezişti! Unde e Mutti? m-a întrebat apoi.

Cât îmi doresc acum să fi păstrat tăcerea, dar, în

clipele acelea, dorinţa de a-mi împărtăşi povara era mult prea copleşitoare.

— A fost selectată pentru camerele de gazare, i-am mărturisit cui A fost gazată, Pappy.

L-am simţit crispându-se din cap până în picioare şi, făcând un pas înapoi, m-a privit cu groază şi durere. Încerca să-şi stăvilească lacrimile, dar ochii îi trădau suferinţa.

Mi-a promis că va încerca să vină din nou şi să le convingă pe bucătărese să-mi dea ceva în plus de mâncare. Am încuviinţat, plângând de bucurie că Pappy şi Heinz trăiau, iar eu nu mai eram complet singură.

Şi-a şters lacrimile şi şi-a luat apoi la revedere cu un sărut, învăluiţi amândoi în tăcere, căci vorbele nu-şi mai aveau rostul.

În ciuda durerii provocate de vestea morţii lui Mutti, tata s-a ţinut de cuvânt, după cum aveam să descopăr în seara aceea la bucătărie. Nu ştiu cum reuşea să obţină asemenea favoruri; nu se afla sub protecţia SS-ului, dar ocupa o funcţie importantă în atelierul de cherestea – ca să nu mai vorbim şi de farmecul personal cu care natura îl înzestrase.

— Ai un ţaţă minunat! mi-a spus bucătăreasa poloneză, chicotind şi dându-şi ochii peste cap.

Apoi mi-a oferit un bol de supă caldă cu legume – un lux greu de imaginat.

A ştiut mereu cum să cucerească femeile, chiar şi pe cele înfometate şi zdrenţuite din lagăr.

A reuşit să mai vină încă o dată. Mi-a spus că trebuia să mai rezist încă puţin, deoarece trupele aliate înaintau tot mai mult pe teritoriul Europei, iar războiul avea să se sfârşească în curând.

Îi văd şi acum chipul din ziua aceea – grav, îndurerat şi plin de iubire – şi regret amarnic că n-a putut să mai vină încă o dată ca să-i împărtăşesc vestea pe care aveam s-o primesc în curând: Mutti trăia. Se afla la spital – Minni îi salvase viaţa.

14

Eliberarea

Am petrecut ultimele săptămâni ale războiului pe patul de spital, alături de Mutti, fără să băgăm de seamă nici zăpada ce cădea afară, nici venirea Crăciunului. Pierduserăm noţiunea timpului şi pendulam între o realitate mistuită de foamete şi visuri legate de viitor, vorbind fără încetare despre bucatele delicioase pe care le vom savura când vom fi din nou libere. Tânjeam după o friptură rumenă de pui, în timp ce mama îmi descria senzaţiile uluitoare pe care le vom simţi când vom muşca cu poftă dintr-o porţie de clătite cu dulceaţă şi smântână.

Din ziua „selecţiei”, când o văzusem pentru ultima oară, Mutti trecuse de câteva ori pe lângă moarte. De la duşuri, a ajuns în barăcile morţii, ultima escală înainte de călătoria finală spre camerele de gazare. Mi-a povestit că a fost martora unor scene înfiorătoare – unele dintre femeile condamnate la moarte se rugau şi plângeau, în timp ce altele, cu minţile rătăcite, se agăţau cu disperare de uşile ferecate. Respectându-şi promisiunea, Minni a intervenit personal pe lângă Josef Mengele, care i-a dat de înţeles că va încerca s-o ajute. Minni nu ştia dacă doctorul avea s-o salveze sau nu pe mama, dar când uşile barăcilor s-au deschis şi femeile au pornit pe ultimul drum, Mutti a descoperit că nu se afla pe listă – avea să trăiască.

Apoi, tocmai când se credea în siguranţă, Mutti s-a trezit în ultimul moment selectată într-un alt grup de femei destinate camerelor de gazare. Un alt paznic o adăugase pe listă ca să completeze numărul deţinutelor condamnate. Apropiindu-se de biroul administrativ, unde paznicii bifau numerele prizonierelor, Mutti le-a spus că numărul ei nu se afla pe listă. Aceştia i-au verificat spusele şi au descoperit mânioşi că avea dreptate. Mutti a scăpat astfel din nou ca prin urechile acului din ghearele morţii.

Celelalte femei din grupul ei au pornit, mânate ca animalele, spre camerele de gazare – iar mai târziu, flăcările crematoriilor le-au mistuit rămăşiţele. La un

moment dat, şi-a acceptat, resemnată, soarta, mi-a mărturisit Mutti. Singurul lucru pe care şi-l dorea era ca eu şi Heinz să supravieţuim, să ne căsătorim şi să avem, într-o bună zi, copii.

Între timp, m-am îmbarcat şi eu într-o aventură primejdioasă ca să-i fiu alături, evitând la mustaţă „selecţia" morţii. Acum ne puneam speranţele supravieţuirii în mâinile lui Minni.

Când am găsit-o din nou pe Mutti, zăcând pe un pat de spital sub o pătură subţire, era doar o mână de om, numai piele şi os. Deşi era încă o femeie tânără, de nici patruzeci de ani, lipsurile şi foametea îşi puseseră amprenta asupra ei, făcând-o să pară mult mai bătrână. Mi-am dat seamă că se afla în pragul morţii. Perioada cât am fost obligate să stăm despărţite a marcat o schimbare crucială în relaţia noastră, ajutându-mă să înţeleg că era rândul meu acum să am grijă de mama.

În iarna anului 1944, lucrurile începeau să se schimbe la Auschwitz-Birkenau. Sorţii războiului le erau acum potrivnici nemţilor. În timp ce trupele britanice, americane şi canadiene înaintau pe teritoriul Franţei şi al Belgiei, sovieticii câştigau tot mai mult teren pe Frontul de Est, apropiindu-se de Auschwitz cu fiecare zi care trecea.

Reichsführerul Heinrich Himmler, care supraveghease, în numele SS, operaţiunea de exterminare a evreilor, a înţeles că soartă le era pecetluită, iar cei responsabili pentru aceste crime nu vor fi trataţi cu blândeţe atunci când natura fărădelegilor lor va ieşi la iveală. În octombrie, a ordonat sfârşitul operaţiunii de lichidare a evreilor, iar în noiembrie, a hotărât ca toate camerele de gazare şi crematoriile de la Auschwitz să fie aruncate în aer. Intenţia era de a ascunde orice urmă a genocidului săvârşit acolo.

Într-o noapte, o explozie puternică a spulberat tăcerea din lagăr şi o minge imensă de foc a brăzdat cerul, distrugând astfel o parte din crematorii.

Haosul şi indisciplina îşi puneau tot mai mult

amprenta asupra vieţii noastre, înlocuind pericolele cunoscute cu altele noi şi ăccentuându-ne sentimentele de teamă şi nesiguranţă. În perioada în care Himmler ordona sfârşitul camerelor de gazare, sute de *Sonderkommandos* (prizonieri care lucrau în crematorii) s-au răzvrătit împotriva soldaţilor SS. S-au luptat corp la corp cu naziştii, ucigând câţiva paznici şi fugind în satele din apropiere. Ei şi-au dat seama că erau martori-cheie ai atrocităţilor comise în lagăr şi aveau să fie ucişi. Revolta lor a fost, în cele din urmă, înăbuşită, iar autorii au fost cu toţii prinşi şi executaţi, dar rebeliunea a avut şi urmări pozitive – deţinuţii dintr-o cameră de gazare fiind eliberaţi înainte de a fi ucişi.

Nu ştiam nimic de revolta *Sonderkommandos*, dar am observat că aveam mai mult timp la dispoziţie, deoarece paznicii păreau preocupaţi de alte lucruri, renunţând chiar şi la apelurile pe care le uram cu toţii atât de mult.

Viaţa noastră depindea însă de toanele soldaţilor SS, iar teama de a fi ucişi într-un atac spontan înlocuia spaima provocată de perspectiva gazării. Eram conştienţi de faptul că şi noi eram martori – iar paznicii SS se temeau de soarta pe care aveau să le-o hărăzească sovieticii. Ar fi putut fi tentaţi să ne ucidă pe toţi pentru ca dramele Holocaustului să piară odată cu noi.

La începutul lui ianuarie, aceste temeri deveneau tot mai întemeiate. Gardienii SS au început să dărâme gardurile electrice, turnurile de pază şi o parte din barăci. Unele dintre documentele şi actele meticulos concepute, referitoare la soluţia finală, au pierit mistuite în flăcări, iar cadavrele îngropate în spatele camerelor de gazare au fost arse în gropi deschise.

Armata sovietică înainta cu repeziciune. Pe 12 ianuarie, aceasta a înfrânt trupele germane la Baranow şi se îndrepta acum spre Cracovia. Pe 16 ianuarie, avioanele sovietice au bombardat depozitul de alimente de la Birkenau.

Înaintarea rapidă şi raidurile aeriene ale trupelor sovietice creau panică în rândul nemţilor. Într-o dimineaţă, câţiva soldaţi SS şi-au făcut apariţia în pragul spitalului şi ne-au ordonat celor care ne puteam ţine pe picioare să ieşim afară. Mutti era atât de slăbită, încât abia se ridica din pat, după săptămâni întregi de suferinţă, dar la insistenţele lui Minni, ne-am strâns păturile şi am pornit, cu paşi împleticiţi, spre uşă.

Lagărul ne oferea un tablou sinistru, dar impresionant. Cerul albastru contrasta izbitor cu stratul alb şi gros de zăpadă ce se aşternuse pretutindeni. Am stat afară, timp de câteva ore, clănţănind din dinţi, într-un frig pătrunzător. Nu se întâmpla nimic. Din depărtare, răzbăteau zgomote de împuşcături, sugerându-ne prezenţa tot mai apropiată a trupelor sovietice. Când o sirenă antiaeriană a început să sune asurzitor, paznicii ne-au ordonat mânioşi să intrăm înăuntru. S-au întors apoi spre seară şi ne-au obligat să ieşim iar afară, dar sirena antiaeriană le-a dejucat din nou planurile şi soldaţii ne-au ordonat, la fel de mânioşi, să intrăm înăuntru.

Jocul soldaţilor a avut consecinţe dramatice pentru unele femei din spital. Temperaturile extrem de scăzute le-au slăbit şi mai mult organismul, astfel încât multe dintre ele au murit în timpul nopţii. De dimineaţă, am văzut-o pe Minni cărând cadavrele, cu o expresie sumbră pe chip. A trecut la un moment dat pe la Mutti şi, punându-i mâna pe cap, i-a spus să reziste.

Soldaţii au continuat, timp de câteva zile, să ne ţină afară în frigul muşcător, dar am observat că multe dintre femei rămâneau în pat.

— Hai să stăm aici şi să sperăm că nu ne va observa nimeni lipsa! i-am sugerat, în cele din urmă, lui Mutti.

A fost o decizie hotărâtoare. Când m-am trezit a doua zi de dimineaţă, pe 19 ianuarie 1945, am descoperit cu uimire că lagărul era învăluit într-o tăcere mormântală. Am scrutat împrejurimile şi am văzut că baraca era aproape goală. Nimic nu trăda forfota obişnuită a dimineţilor. M-am

ridicat din pat şi am ieşit afară ca să explorez locurile. Nimeni nu mi-a ieşit în cale. Cu câteva luni în urmă, Birkenau găzduise zeci de mii de prizonieri. Acum însă, nu vedeam nici urmă de paznici, de câini, de soldaţi în turnurile de pază, de doctori – sau de Minni.

Peste noapte, nemţii au închis centrala telefonică, au ars documentele şi au pornit în coloane spre inima celui de-al Treilea Reich, luând cu ei mii de femei de la Birkenau (şi bărbaţi de la Auschwitz I). Spre deosebire de celelalte lagăre de muncă, abandonate pur şi simplu, Hitler a ordonat ca niciun deţinut de la Auschwitz apt de muncă să nu fie lăsat în urmă. Se pare că doar o mână de prizonieri, aflaţi într-o stare de sănătate cumplit de precară, ca noi, mai rămăsese în lagăr.

Eram cu toţii doar piele şi os, dar am început imediat să ne organizăm ca să putem supravieţui până la venirea sovieticilor. Fuga nemţilor ne oferea un sentiment de izbăvire – cât am visat să apuc ziua asta! –, dar ştiam că mai aveam de trecut alte obstacole grele. Mă temeam că nimeni nu avea să ne găsească şi vom muri de foame, aşteptându-ne eliberatorii. Şi mai cumplit era gândul că nemţii se vor întoarce şi vor ocupa din nou lagărul, condamnându-ne la moarte când ne aflam la un pas de libertate.

Dar înainte de a explora aceste scenarii înspăimântătoare, trebuia să găsesc puterea şi voinţa de a duce la bun sfârşit sarcinile zilnice, vitale supravieţuirii noastre.

Unele dintre acestea erau de-a dreptul sinistre. În prima dimineaţă după fuga nemţilor, Olga, o prizonieră poloneză, m-a rugat s-o ajut să transporte cadavrele celor care muriseră în timpul nopţii. Gândul îmi provoca fiori de spaimă – n-am atins niciodată un cadavru şi, deşi moartea se afla pretutindeni la Birkenau, am găsit o cale de a mă refugia din faţa cruntei realităţi. Eram însă una dintre puţinele prizoniere suficient de puternice ca să îndeplinească această sarcină şi am înţeles motivul pentru

care ea îmi ceruse ajutorul.

Înlăturarea trupurilor rigide ale femeilor pe care ajunsesem să le cunosc atât de bine a fost cel mai înfiorător lucru pe care am fost nevoită să-l fac. În timp ce le transportam afară şi le priveam ochii deschişi şi gurile căscate, mă gândeam la viaţa lor irosită în zadar şi la faptul că rezistaseră – fără să-şi piardă speranţa – aproape până la final. În acele câteva zile, am văzut mai mulţi oameni murind decât în toată perioada petrecută la Birkenau.

Alte activităţi erau mai puţin sumbre, dar la fel de istovitoare. În prima noastră dimineaţă de libertate, am găsit o cămară cu rafturile înţesate de pâine neagră şi ne-am îndesat buzunarele până la refuz. A doua zi, m-am strecurat printr-o gaură din gardul electric şi am găsit nişte barăci pline cu haine călduroase, plăpumi şi bunătăţi la care nici n-aş fi îndrăznit să visez brânză şi dulceaţă, făină şi cartofi. Ne-am aşezat pe podea şi ne-am înfruptat cu lăcomie din bucatele delicioase.

Am luat două plăpumi şi am găsit nişte cizme de călărie pe măsura mea – prima încălţăminte bună pe care o purtam după ani buni. Eram atât de încântată de ele, încât nici n-am observat că nu erau identice. Am găsit nişte haine şi pentru Mutti – o rochie bleumarin de lână, mult prea scurtă pentru ea, nişte ciorapi gri de lână şi o pereche de ghete cu şireturi. Ţinuta, „asortată” cu capul pleşuv, nu o ajuta deloc să arate mai bine.

Ne-am înfăşurat fiecare într-o plapumă şi am pornit să căutăm mâncare în locurile pustii, arătând ca nişte creaturi ciudate, venite de pe alte tărâmuri.

Apa reprezenta, de asemenea, o problemă majoră. Câteva ore mai târziu după fuga nemţilor, pe 19 ianuarie, avioanele ruseşti au bombardat complexul industrial al concernului IG Farben, care producea, cu ajutorul prizonierilor din lagărele de la Auschwitz şi Monowitz, substanţe chimice, printre care şi gazul Zyklon B. Raidurile aeriene au distrus reţelele de alimentare cu apă

şi energie electrică, lăsându-ne fără lumină şi apă potabilă. La început* am topit zăpadă, apoi m-am dus, împreună cu femeile mai zdravene, să spargem gheaţa de pe lacul din apropiere, întorcându-ne în barăci cu găleţi pline cu apă.

Ne bucuram că am reuşit să supravieţuim în cele câteva zile de libertate, dar ne confruntam în continuare cu multe probleme. Viaţa în lagărul abandonat ne făcea să ne simţim la fel de vulnerabile ca întotdeauna în faţa frigului şi a posibilităţii ca nemţii să se întoarcă în orice clipă.

Pe 25 ianuarie, un detaşament de trupe SD (serviciul secret al SS) s-a întors pe neaşteptate în lagărul de la Auschwitz Ixu ordinul expres de a lichida toţi prizonierii rămaşi în viaţă. Exact în momentul în care se pregăteau să-şi execute victimele bolnave şi fragile, aliniate în zăpadă, raidurile aeriene ale sovieticilor le-au dejucat din nou planurile, determinându-i pe soldaţi să plece la fel de repede cum veniseră.

A doua zi, în primele ore ale dimineţii, trupele SS s-au întors la Birkenau cu maşini blindate şi au incendiat crematoriile V, apoi au pornit să arunce în aer podurile din împrejurimi. Pe cer, avioanele germane şi cele ruseşti duceau lupte aprige.

Zorii zilei următoare ne-au prins purtând discuţii aprinse: în încercarea de a găsi o soluţie pentru impasul în care ne aflam. Vorbeam de ore bune, întrebându-ne ce să facem şi unde să ne ducem, când o femeie a deschis larg uşa barăcii, strigând în gura mare că la poartă se afla un urs.

Acest lucru părea puţin probabil, dar la Birkenau orice era posibil. Ne-am dus, agitate, la intrarea în lagăr ca să vedem ciudăţenia. Era într-adevăr un „urs” – un bărbat corpolent, îmbrăcat într-o blană de urs, care ne privea la fel de uluit. Poate că ar fi trebuit să fiu ceva mai precaută, dar, lăsându-mă purtată de o bucurie neţărmurită, m-am dus în fugă la el şi l-am strâns în braţe. Era 27 ianuarie 1945, iar trupele sovietice veniseră să ne elibereze.

De-a lungul timpului, au existat multe păreri revizioniste referitoare la rolul şi la faptele forţelor aliate. Unele pun sub semnul îndoielii ideea personajului „negativ” sau „pozitiv” jucat de cele două tabere implicate în război, şi poate pe bună dreptate. Documentele atestă faptul că englezii şi americanii ştiau, încă din 1943, de operaţiunea de exterminare a evreilor din Auschwitz şi au respins o cerere de bombardare a camerelor de gazare primită în vara anului 1944. Un reprezentant al Ministerului Afacerilor Externe din Marea Britanie a scris că bombardarea lagărului de la Auschwitz ar genera „un exod de refugiaţi”, care s-ar îndrepta spre Palestina, pe atunci încă protectorat britanic, şi ar pretinde înfiinţarea unui stat independent. Poate că bombardarea

Auschwitz-ului n-ar fi schimbat cu nimic situaţia, deoarece majoritatea victimelor îşi găsiseră deja sfârşitul. Poate că şi mai mulţi oameni ar fi fost ucişi în timpul atacului – cine ştie? Cert este că, pentru Aliaţi, câştigarea războiului şi menţinerea unei politici antiimigrare constituiau nişte priorităţi mult mai importante decât sprijinirea evreilor.

Multă cerneală a curs şi va mai curge, probabil, despre rolul soldaţilor ruşi şi campania lor de violuri săvârşite asupra femeilor din Germania. Aş vrea să spun că deplâng soarta acestor femei, dar, ţinând seama de ororile îndurate de familia mea în timpul regimului nazist, mi-e cu neputinţă s-o fac. Trebuie să înţelegeţi că nu pot să nutresc o opinie obiectivă despre acest subiect – rănile provocate de propriile mele suferinţe şi pierderi nu se vor vindeca niciodată. Din punct de vedere moral, cred că drepturile omului trebuie să se aplice la scară universală, iar atrocităţile comise împotriva semenilor noştri trebuie condamnate.

Experienţele mele trăite alături de soldaţii sovietici sunt cu totul altele, căci aceştia s-au dovedit cu adevărat eliberatorii şi prietenii mei. Primii soldaţi care au ajuns în lagăr făceau parte din Armata 60 a Frontului I Ucrainean,

aflat sub conducerea generalului Pavel Kurocikin. În zilele următoare, grupuri mai mici sau mai mari de soldaţi şi-au stabilit tabăra în lagăr. Ne ofereau mese îmbelşugate, stăteau de vorbă cu noi şi ne lăsau să ne încălzim în faţa focurilor lor.

Mutti credea în continuare că era mai bine să plecăm din barăci, aşa că ne-am încropit, împreună cu Olga şi Yvette, franţuzoaică de origine, un adăpost temporar într-unul dintre posturile de pază ale santinelelor germane. Acesta se afla într-o clădire mică şi confortabilă, unde dormeam, pentru prima dată de la venirea noastră la Auschwitz, în paturi adevărate.

Aşteptam, cu sufletul la gură, sfârşitul războiului sau vreun indiciu care să ne spună că nemţii au fost izgoniţi pentru totdeauna. Ne aflam încă foarte aproape de linia frontului, iar trupele sovietice veneau şi plecau în funcţie de cursul războiului. 231 de soldaţi ruşi au pierit în timpul luptelor de eliberare a lagărului şi în conflictele cu trupele germane care se retrăgeau.

Încordarea, nesiguranţa şi pericolele ne pândeau la tot pasul. Plecând într-o zi să aducă apă, Mutti s-a trezit în cale cu un camion plin cu soldaţi SS. Priveam, îngrozită, de la fereastra postului de pază cum nemţii o luau prizonieră împreună cu alte femei din lagăr. Yvette şi Olga încercau să mă liniştească, dar nimic nu-mi alina sufletul frânt. Cum era posibil s-o pierd pe Mutti tocmai acum? mă întrebam cu disperare. A reuşit să se întoarcă abia târziu în noapte, îi văzuse pe nemţi împuşcându-le pe celelalte femei şi a înţeles că singura ei cale de scăpare era să se prăbuşească în zăpadă şi să se prefacă moartă. Clătinându-se, nesigură, pe picioare, a început să tuşească şi, prefăcându-se că leşină, s-a prăbuşit la pământ, unde a rămas inertă timp de câteva ore. S-a întors apoi la barăci, croindu-şi drum printre cadavrele însângerate.

Trăiam vremuri primejdioase şi disperate. Faptul că ne aflăm atât de aproape de libertate conferea morţii un aspect şi mai sinistra. E greu să accepţi ideea că multe

dintre femei au pierit răpuse, nu de mâinile naziştilor, ci mâncând cu poftă bucatele calde şi delicioase oferite de eliberatorii noştri. După o perioadă îndelungată de foamete, organismul lor nu s-a putut adapta schimbărilor bruşte de dietă.

Viaţa şi dorinţa de supravieţuire m-au determinat să înfăptuiesc lucruri de-a dreptul uluitoare. Într-o zi, căutând ceva de mâncare împreună cu Olga, am dat peste un cal mort, împuşcat de armata sovietică.

— Ajută-mă! m-a rugat Olga, în şoaptă, luând un cuţit şi începând să taie pântecul animalului, ce zăcea, aburind, în zăpadă. Ia priveşte! a continuat apoi.

Mi-am aţintit ochii în altă parte, căci nu voiam să văd tabloul macabru. În pântecul iepei se afla un mânz format pe jumătate. Am simţit cum stomacul mi se întoarce pe dos şi mi-am întors privirea.

— O să iasă o tocăniţă bună din el, a spus Olga.

Am închis ochii, înfiorată de spaimă, la gândul că va trebui să mănânc un mânz nenăscut. Eram însă mistuită de o foame nimicitoare, dar şi de o dorinţă acerbă, aproape primitivă, de a consuma carne. N-am gustat din mânz, dar, în seara aceea, m-am aşezat în jurul focului şi ne-am înfruptat cu toţii din carnea de cal.

În timp ce ne recăpătăm, încetul cu încetul, puterile, am început să privim cu speranţă spre viitor. Făceam tot felul de supoziţii referitoare la soarta lui Pappy şi a lui Heinz şi ne doream cu disperare să-i căutăm în lagărul destinat bărbaţilor de la Auschwitz I. Olga ne-a părăsit, întorcându-se acasă în Polonia, dar Yvette locuia încă împreună cu noi şi voia să ne însoţească în lagărul pentru bărbaţi. Eram animate nu doar de dorinţa de a-i căuta pe Pappy şi pe Heinz, ci şi de ideea de siguranţă pe care ne-o inducea prezenţa la Auschwitz I a unui contingent mult mai mare de trupe sovietice.

Am hotărât că era mult mai sigur şi mai uşor să mă duc doar cu Yvette, fără Mutti. Am pornit amândouă spre lagăr, străbătând un drum lung şi anevoios prin troienele

de zăpadă. În faţa ochilor, ni s-au ivit, în cele din urmă, complexul de cărămidă, cu trei etaje, şi camioanele sovietice parcate pe marginea drumului. Imediat cum am ajuns la intrare, Yvette s-a oprit ca să stea de vorbă cu soldaţii, dar eu am mers mai departe.

Am trecut pe sub arcada din metal gravată cu celebrul slogan nazist *Arbeit Macht Frei* – „Munca te eliberează”. Mi se părea un simbol atât de neînsemnat pentru o ideologie atât de distructivă.

Nu fusesem niciodată în Auschwitz I, iar străzile sale, străjuite de clădiri mohorâte, confereau lagărului un aspect cu totul diferit faţă de spaţiile largi de la Birkenau. Hotărâtă să-i găsesc pe Pappy şi pe Heinz, am intrat în prima baracă locuită ce mi s-a ivit în cale. Încântaţi să mă vadă, bărbaţii m-au bombardat cu întrebări despre soţiile şi fiicele lor dispărute. Din păcate, nu puteam să le ofer informaţii utile şi nici ei nu ştiau nimic de soarta tatălui şi fratelui meu. Mi-am continuat drumul, intrând în toate barăcile şi întrebând de ei în stânga şi în dreapta pe toţi cei care-mi ieşeau în cale. În cele din urmă, cineva mi-a spus că Pappy şi Heinz plecaseră din lagăr cu câteva zile în urmă, în marşul forţat, condus de trupele germane. La aflarea veştii, am simţit o strângere de inimă – sperasem cu atâta ardoare că îi vom găsi! Dar erau încă în viaţă – reuşiseră cumva să scape de camerele de gazare. Eram toţi patru în viaţă, în ciuda vitregiilor sorţii, şi acest lucru îmi dădea speranţă. Erau puternici şi vor reuşi să supravieţuiască în continuare.

În căutările mele, am dat peste un bărbat cunoscut; Era slab, numai piele şi os, cu ochii adânciţi în orbite şi învelit într-o pătură. Când m-am apropiat, s-a ridicat de pe pat.

— Cred că vă cunosc, i-am spus eu. Sunt Eva, fetiţa care se juca cu Anne în Merwedeplein.

Era Otto Frank. M-a recunoscut şi a încuviinţat.

— Ştii cumva unde sunt Anne şi Margot? m-a întrebat apoi, cu aceeaşi disperare în glas ca şi a mea.

I-am explicat că n-am întâlnit niciun cunoscut din Amsterdam în lagăr.

Se făcuse deja târziu şi era timpul să mă întorc la refugiul nostru din postul de pază, dar Yvette refuza cu încăpăţânare să mai vină cu mine. Încântată să se afle în lagărul bărbaţilor, nu mai voia nici în ruptul capului să se întoarcă la Birkenau. În ciuda rugăminţilor mele – era un drum lung, iar din depărtare răzbăteau încă zgomote de împuşcături –, a rămas la Auschwitz I.

Mi-am luat inima în dinţi şi am pornit pe drumul întunecat, sub imperiul unei imaginaţii bogate, care mă făcea să aud cum gloanţele îmi şuieră pe la ureche. Când am ajuns, în cele din urmă, la postul de pază, m-am prăbuşit, istovită şi uşurată, în braţele lui Mutti, care mă aştepta, îngrijorată, în prag. Am căzut amândouă de acord că ar fi mai bine să ne mutăm la Auschwitz I, iar a doua zi, în timp ce ne strângeam lucrurile, i-am povestit din nou întâlnirea mea cu Otto Frank. 1

Făcând primii paşi spre o nouă viaţă, realizam prea puţin că nu aveam să-i mai văd pe mulţi dintre oamenii cunoscuţi în trecut, iar pe cei pe care îi voi întâlni aproape că nici nu îi voi mai recunoaşte, bântuiţi şi chinuiţi de experienţele trăite în lagăr.

Mutti şi cu mine vom pleca în curând de la Auschwitz, dar majoritatea prietenilor mei n-au fost la fel de norocoşi.

Susanne Lederman, cea pe care o admiram atât de mult, a plecat din Westerbork spre Auschwitz pe 16 noiembrie 1943 şi a sfârşit în camerele de gazare pe 19 noiembrie, imediat după sosirea în lagăr.

Herman de Levie, băiatul care mi-a oferit un buchet de flori şi voia să fie primul meu prieten, a ajuns în lagărul din Theresienstadt pe 4 septembrie 1944 şi a murit pe 15 decembrie.

Janny Koord, cea mai bună prietenă a mea, a fost deportată la Auschwitz, împreună cu fratele ei, Rudi, şi părinţii lor, pe 7 septembrie 1943. Janny a fost gazată pe

10 septembrie, imediat cum a ajuns în lagăr, în timp ce fratele ei a fost trimis să muncească în minele de cărbuni, unde a murit pe 31 decembrie.

Anne şi Margot Frank au fost deportate alături de părinţii lor, Edith şi Otto, pe 3 septembrie 1944, cu ultimul tren ce avea să plece din Westerbork spre Auschwitz. În octombrie 1944, Anne şi Margot au fost trimise în lagărul din Bergen-Belsen, aflat în Germania. Edith a rămas în Birkenau, unde a murit în ianuarie 1945, cu zece zile înainte de eliberare. Trăind în condiţiile mizere din lagăr, ambele fete s-au îmbolnăvit, iar în martie 1945 – cu puţin înainte de eliberare – au pierit şi ele.

Peste un milion de evrei au fost ucişi la Auschwitz-Birkenau, iar în ziua eliberării doar 6.000 mai erau în viaţă. Deşi nemţii au trimis la Berlin multe dintre lucrurile furate de la prizonieri şi au incendiat depozitele din unitatea „Canada", trupele ruseşti au găsit în lagăr peste un milion de articole vestimentare, 43 255 de perechi de încălţăminte şi peste 6 800 de kilograme de păr feminin. Analizele eşantioanelor de păr, inclusiv a celor refolosite de companiile germane, au scos la iveală prezenţa acidului cianhidric, unul dintre elementele componente ale gazului Zyklon B.

Mutti şi cu mine ne datorăm viaţa zeiţei Fortuna, puterii voinţei şi protecţiei lui Minni. Am reuşit să supravieţuim celei mai cumplite ideologii din istoria omenirii, bazată pe epurare etnică şi genocid. Naziştii ne-au vânat neamul pe tot cuprinsul Europei, mânaţi de obsesia şi de hotărârea frenetică de a extermina seminţia evreiască. Am rămas în viaţă, dar va trebui să învăţ să trăiesc din nou într-o lume care, aveam să descopăr mai târziu, nu manifesta nici cel mai mic interes faţă de ororile trăite în lagăr.

În ianuarie 1945, nimic din toate astea nu-mi tulbura gândurile. Eram copleşită de bucuria că trăiam, de fericirea că nu aveam să mai sufăr de foame şi de plăcerea de a purta haine călduroase. Un singur lucru îmi stăruia în

minte – gândul de a ne întoarce la Amsterdam şi de a ne reîntâlni cu Pappy şi cu Heinz.

15

Drumul spre casă

— Oare ce fac acum Pappy şi Heinz? am întrebat-o pe Mutti.

— Poate că mănâncă o tocăniţă şi vorbesc despre noi, mi-a răspuns ea.

Ne plăcea să ne imaginăm că se aflau undeva în lume – nu ştiam unde – şi se gândeau la noi şi la viitorul nostru.

În ianuarie 1945, ne-am trezit într-un impas: prizonieratul nostru luase sfârşit, dar războiul nu se încheiase încă. Marii generali nazişti au înţeles că, în urma bombardamentelor devastatoare ale Aliaţilor asupra proviziilor şi infrastructurii germane, înfrângerea şi capitularea erau inevitabile, în timp ce civilii, obosiţi de război, se luptau să supravieţuiască în condiţii tot mai grele. Predarea armelor părea singura soluţie, dar Hitler refuza să accepte ideea. A jurat să nu facă niciun pas înapoi şi a impus continuarea ostilităţilor până în primăvara anului 1945, sacrificând sute de mii de soldaţi şi prefăcând Europa într-o ruină.

Viaţa noastră era încă dominată de pericole şi de nesiguranţă. După ce-am plecat de la Birkenau, am găsit o cameră goală într-una dintre barăcile din lagărul de la Auschwitz şi ne-am instalat acolo. Paturile adevărate în care dormeam, chiar dacă erau suprapuse, şi intimitatea camerei ne confereau o oarecare senzaţie de normalitate. Mâneam supa caldă, de varză şi cartofi, pe care ne-o ofereau soldaţii, şi legam noi prietenii cu ceilalţi prizonieri. Dar chiar şi aşa, viitorul părea la fel de incert. Urmăream cu sufletul la gură activitatea soldaţilor sovietici, care veneau şi plecau din lagăr. Viaţa noastră se afla, practic, în mâinile lor.

Într-o noapte, cam trei săptămâni mai târziu după ce ne-am instalat la Auschwitz, stăteam amândouă cu ochii pe pereţi şi ascultam vuietul artileriei şi al rafalelor de

împuşcături. Undeva, în apropiere, se dădea o luptă crâncenă.

— Crezi că nemţii câştigă din nou teren? am întrebat-o pe Mutti, cu emoţie în glasi

— Nu ştiu, Evi, mi-a răspuns ea, dar sunt convinsă că ruşii vor avea grijă de noi.

A doua zi de dimineaţă, un soldat ucrainean a apărut, agitat, în pragul uşii şi ne-a spus că nemţii se apropie de lagăr şi că ar fi mai bine ca toţi supravieţuitorii să se adăpostească în spatele liniilor sovietice. Nimic nu era mai cumplit decât gândul de a cădea din nou în mâinile naziştilor, aşa că am acceptat, bucuroase, să plecăm.

Într-o dimineaţă rece de februarie, ne-am strâns lucrurile şi cele două plăpumi într-o plasă cusută de Mutti şi am pornit spre gară. Camioanele sovietice treceau pe lângă noi, transportând alţi prizonieri de la Auschwitz-Birkenau. În urma noastră, scena uneia dintre cele mai cumplite crime din istoria omenirii pierea învăluită în ceaţă.

Ne îmbarcam acum într-o altă călătorie, ce speram să ne poarte spre casă şi spre familia noastră.

În gara din Auschwitz ne aştepta un marfar cu vagoane pentru vite, exact ca acela cu care veniserăm. De data aceasta însă, vagoanele au rămas deschise, iar trenul oprea deseori ca să primim mâncare şi să mergem la toaletă. Dormeam cu Mutti pe plăpumile întinse pe podea şi ne încălzeam la o sobiţă aprinsă în mijlocul vagonului.

Nu cunoşteam destinaţia finală, dar am aflat că ne îndreptam spre Katowice, unde sovieticii ne vor hotărî soarta. Deşi le eram recunoscători ruşilor pentru că ne-au salvat din ghearele naziştilor, viaţa ne era încă guvernată de forţe necunoscute, iar noi nu ne puteam lua încă destinul în propriile mâini.

Astăzi, poţi ajunge de la Auschwitz la Katowice în doar două ore de mers cu maşina, dar atunci călătoria noastră cu mărfarul rusesc a fost cumplit de lentă. Polonia era devastată de război, pierzând o cincime din şosele şi 6

250 de kilometri de căi ferate. În plus, trenul nostru trebuia să acorde prioritate garniturilor militare, pline cu soldaţi, aflaţi în drum spre front, oprindu-se frecvent la nodurile feroviare.

Ţinuturile prin care treceam păreau pustii; cei patru ani şi ceva de ocupaţie germană secătuiseră comunităţi întregi de oameni. Trei milioane de polonezi fuseseră ucişi, iar evreii polonezi păreau să fi dispărut în totalitate.

Când ne opream în gările micuţe ca să ne dezmorţim picioarele, vedeam ruinele satelor bombardate şi arse până în temelii. Cea mai mare parte a Europei arăta aproape la fel. Oraşe întregi zăceau năruite la pământ, în timp ce oamenii trăiau în casele distruse de bombardamente sau în craterele lăsate de bombe. De fiecare dată când poposeam în vreun sat dărăpănat, din gropile adânci, se iveau bătrâne gârbovite, dornice să ne ofere ouă şi cartofi în schimbul oricăror alte lucruri de care ne puteam lipsi. Părea un ţinut populat numai de femei bătrâne şi copii.

În timp ce străbăteam meleagurile poloneze, legănate de mersul alene al trenului, cădeam deseori într-o stare de semiconştienţăi simţind doar că eram vie. Purtam uneori conversaţii cu ceilalţi oameni, cuibăriţi în jurul focului din sobă, dar cel mai adesea ne pierdeam cu toţii în propriile gânduri şi amintiri. Când făceam câte un popas şi coboram ca să ne dezmorţim oasele înţepenite, purtam discuţii însufleţite cu soldaţii sovietici. Cei cu rădăcini evreieşti ne strângeau mâinile, încântaţi să împărtăşim aceeaşi sorginte. Alţii; bântuiţi de amintirile războiului, ne arătau fotografii cu familiile lor şi ne întrebau dacă ştim ceva de soarta celor dragi. Indiferent de religie sau de trecut, păreau animaţi cu toţii de o admiraţie profundă faţă de Stalin, dar şi de o sete neţărmurită de răzbunare izvorâtă din suferinţele îndurate din partea nemţilor.

Aceste popasuri ne ofereau ocazia de a ne cunoaşte unii cu alţii şi, în scurt timp, între bărbaţii şi femeile mai tinere din tren au început să se lege relaţii extrem de strânse. Adormeam adesea în gemetele oamenilor care

făceau sex la adăpostul întunericului;

Trei săptămâni mai târziu, după ce-am plecat de la Auschwitz, pe 5 martie, am ajuns la prima noastră destinaţie.

1 Trupele naziste distruseseră mii de ani de cultură şi civilizaţie, ştergând de pe faţa pământului oraşe ca Varşovia, dar am descoperit că, în ciuda atmosferei posomorâte şi deprimante, Katowice era relativ intact; în aer pluteau miresme de primăvară; era încă frig, dar copacii erau înmuguriţi. Am fost încartiruite în cazărmile de la marginea oraşului, prevăzute cu saltele din paie şi o cadă, unde am făcut prima mea baie după doi ani.

— Mutti, e minunat! am exclamat, bălădindu-mă în apa caldă. Simt că trăiesc din nou!

De-acum, mă întremasem suficient de mult încât îmi permiteam să fac mofturi la pâinea galbenă de mălai pe care ne-o ofereau sovieticii.

— Mănânc-o! îmi ordona mama, dar eu strâmbam din nas, spunându-i că nu-mi place.

Ziua, ne plimbam prin Katowice, bucurându-ne de străzile oraşului şi uitându-ne prin vitrinele magazinelor, chiar dacă multe dintre ele erau goale. Odată cu trecerea timpului, aşteptam cu sufletul la gură să vedem ce ne rezervă viitorul. Se zvonea că nemţii câştigau tot mai mult teren în Polonia şi ar putea chiar să recucerească oraşul Katowice. Era posibil, de asemenea, ca sovieticii să ne strămute din nou spre o destinaţie necunoscută.

Pe 31 martie, am pornit spre Est. La primul popas, când am coborât din tren ca să-mi întind picioarele, am zărit chipul mohorât al unui bărbat cunoscut, care stătea singur pe şine. Era Otto Frank. Ştiam de la Rootje de Winter, o prietenă comună, că Otto se afla în acelaşi tren cu noi. Tot ea ne-a spus şi că Edith Frank murise la Auschwitz, iar Rootje fusese nevoită să-i împărtăşească vestea cumplită lui Otto.

— Îngrozitor! a murmurat Mutti. Sărmanul! Aş vrea să vorbesc cu el şi să-i transmit compasiunea noastră.

Acum avea ocazia s-o facă. Am ajutat-o să coboare din vagon şi ne-am îndreptat încet spre Otto. Apoi le-am făcut din nou cunoştinţă.

— Domnule Frank; v-o prezint pe mama mea.

— Am fost odată acasă la dumneavoastră ca să vă întreb dacă Anne ar vrea să ia lecţii particulare împreună cu Eva, a spus mama; Regret nespus pierderea suferită.

Otto a încuviinţat, dar părea mult prea istovit şi trist ca să poarte o conversaţie. Ne-am întors apoi în vagon şi ne-am continuaţ călătoria.

Străbăteam acum un ţinut deluros, presărat cu căsuţe din lemn* în satele unde se desfăşuraseră lupte crâncene, oamenii trăiau în case din paie, dar în alte locuri am văzut gospodării bogate, cu porci şi găini în bătătură – un simbol al vieţii în mijlocul dezolării.

Sperasem că dramele noastre luaseră sfârşit, dar soarta avea, se pare, alte planuri. În cea de-a treia zi a călătoriei noastre, ne-am oprit lângă oraşul Lemberg (acum Lvov), iar Mutti a coborât ca să-şi facă nevoile. După câteva minute, trenul a pornit din loc pe când mama stătea încă ghemuită pe vine.

— Mutti, Mutti! am strigat, întinzându-i braţul în timp ce alerga pe lângă şine.

Era încă slăbită şi n-a putut să mă prindă de mână ca să se urce în tren. Ceilalţi oameni din vagon i-au întins şi ei mâinile, dar ri-a putut să le prindă.

— Opriţi! am strigat, în timp ce trenul prindea viteză. Aşteptaţi-o şi pe mama!

Soldaţii nu-şi dădeau seama că Mutti rămăsese jos şi privea, neputincioasă, cum mărfarul se pierdea în depărtare.

— O să ne găsească ea, nu-ţi face griji! au încercat ceilalţi să mă încurajeze.

— Cum ne-ar putea găsi când nici noi nu ştim unde mergem? le-am răspuns, disperată că eram din nou singură.

Puteam doar să sper că ne vom reîntâlni într-o bună

zi.

După alte trei zile de călătorie, am ajuns în Cernăuţi, un oraş din Ucraina, unde am fost încartiruiţi într-o clădire pustie, ce fusese cândva o şcoală. Eram înnebunită de griji; nu-mi venea să cred că o pierdusem din nou pe Mutti. Era complet singură şi nu puteam să fac nimic ca s-o ajut. Puteam doar să aştept şi să încerc să nu-mi pierd speranţa.

Într-o noapte, luminile de pe hol s-au aprins brusc, iar soldaţii ne-au trezit din somn, cărând găleţi pline cu cartofi.

— Mai vin! mai vin! ne-au explicat ei.

În drum spre front, alţi soldaţi aveau să poposească în oraş şi trebuiau să mănânce. Mă simţeam obosită, dar n-am ezitat nicio clipă să le întind o mână de ajutor.

Am aflat apoi că multe dintre femeile din lagăr au refuzat să se supună.

— De ce să le facem de mâncare? s-au plâns ele. Am muncit şi aşa pe brânci. Suntem nişte victime.

În clipa aceea, m-am hotărât să nu mai joc rolul victimei, indiferent de trecutul trăit în lagăr. Nu voi accepta niciodată această mentalitate – cea a nevolnicului înrobit de nazişti. Nu eram o nevolnică, ci o supravieţuitoare.

În noaptea aceea, am curăţat mai mulţi cartofi decât în toată viaţa mea, într-o atmosferă scăldată în votcă şi în muzica sălbatică a dansurilor ruseşti.

Istovită şi ameţită de aburii alcoolului, m-am prăbuşit apoi într-un somn adânc, presărat numai de vise cu cartofi.

— Lasă-mă în pace! am mormăit când cineva a încercat să mă trezească puţin mai târziu. Lasă-mă să dorm! l-am rugat pe cel care continua să mă zgâlţâie ca tărie.

Mi-am tras apoi plapuma peste cap şi m-am răsucit pe-o parte. Dar „hărţuitorul” refuza să-mi dea pace.

— Ce e? am întrebat exasperată, deschizând, în cele din urmă, ochii.

Era Mutti.

Pierzând trenul în apropiere de Lemberg, Mutti a străbătut de una singură ţinuturi ce aparţinuseră cândva Austriei şi a stat, împreună cu o familie de evrei, în Colomeea. Câţiva soldaţi sovietici au reuşit să-i spună, printr-un limbaj complicat al semnelor, că trenul de la Auschwitz se îndrepta spre Cernăuţi şi au acceptat s-o ducă o bună bucată de drum. S-a urcat apoi într-un aii tren, unde se aflau şi câţiva prizonieri de război britanici, cărora le-a dat o scrisoare – prima după trei ani – pentru bunicul Rudolf şi bunica Helen.

— Evi! m-a strigat mama, cu lacrimi în ochi.

Era încântată să mă vadă, dar, în loc s-o primesc cu braţele deschise, mi-am vărsat mânia asupra ei.

— Unde ai fost? am strigat cu furie. Cum de-ai pierdut trenul? Am înnebunit de spaimă…

Şi am continuat s-o cert, cuprinsă de isterie, până am rămas fără suflare.

Mutti m-a ascultat răbdătoare, apoi m-a strâns în braţe şi mi-a explicat ce s-a întâmplat.

— Chiar dacă am aflat că sunteţi în Cernăuţi, mi-a fost greu să mă orientez ca să ajung aici, pentru că nu înţeleg numele gărilor.

Din fericire, numele gării din Cernăuţi era scris în germană, nu în rusă, altfel nu ne-am mai fi regăsit niciodată.

Apoi am strâns-o şi eu cu putere în braţe, simţindu-i trupul încă fragil.

— Evi, îţi promit că nu ne vom mai despărţi niciodată, mi-a spus ea.

Cernăuţiul avea să-mi ofere încă o surpriză de neuitat – filmele de la cinematograf. Paznicul ne-a lăsat să intrăm fără tragere de inimă. Arătam încă şocant, chiar şi după standardele oamenilor răvăşiţi de război pe care îi vedeam pretutindeni. Înăuntru, între ecran şi sala de cinema, firişoarele de praf dansau vesele în lumina galbenă a proiectorului, oprind timpul în loc. În faţa noastră, împăraţul Franz Joseph cârmuia vechiul imperiu de parcă

nimic nu s-ar fi schimbat. Grădinile Palatului Schönbrunn străluceau în toată splendoarea lor, la fel de magnifice ca în copilăria mea. Personajele din film vorbeau o germană frumoasă şi melodioasă, care mi-a atins corzile sensibile ale inimii; era limba mea maternă, o limbă dulce, pe care o vorbeam cu mult timp înainte ca naziştii s-o pângărească.

Apoi, când filmul s-a sfârşit şi s-au aprins luminile, ne-am trezit din nou în sala ponosită de cinema, cu scaune zgrunţuroase de catifea, ce-mi provocau mâncărimi pe sub hainele sărăcăcioase şi mult prea mari. Mi-am trecut mâna prin părul scurt şi ţepos – un stigmat al lagărelor de concentrare, care ne trăda obârşia şi locul de unde veneam, la fel cum Steaua lui David ne trăda cândva sorgintea evreiască. Stăteam pe scaune, alături de Mutti şi de alte femei de la Auschwitz, întrebându-mă, pe acordurile muzicii lui Johann Strauss, ce însoţea genericul de pe ecran: cum am ajuns de acolo aici?

Întrebând încă în stânga şi în dreapta de Pappy şi de Heinz, în încercarea de a afla ce li se întâmplase, şi vorbind fără încetare despre ei, ne pregăteam să pornim din nou la drum. De data aceasta, aveam să străbatem ţinuturile pustiite de război din estul Ucrainei, îndreptându-ne spre Odessa, oraş-port la Marea Neagră.

Ucraina suferise cumplit de pe urma războiului, devastată, rând pe rând, de armatele sovietice şi germane. Pământurile ei bogate fuseseră grânarul Uniunii Sovietice, umplându-i hambarele cu cereale şi legume şi cămările cu carne. Acum, nu vedeam decât grohotişul războiului, tancuri şi vehicule militare arse, drumuri distruse, cratere de bombe şi tranşee. Uniunea Sovietică a pierdut douăzeci şi şapte de milioane de oameni în cel de-al Doilea Război Mondial, iar şapte milioane dintre aceştia erau din Ucraina – aproape unu din cinci locuitori.

Această situaţie dezolantă părea să se fi schimbat uşor când am ajuns în gara din Odessa, scăldată în razele unui soare tropical. Oraşul se bucura de o climă caldă şi era străjuit de lanţuri deluroase şi verzi, ce se împleteau

cu apele limpezi ale Mării Negre. Deşi războiul îşi pusese amprenta asupra infrastructurii sale, distrugându-i alimentarea cu apă potabilă, coronamentul verde al copacilor, florile pline de culoare şi energia oamenilor ne-au readus la viaţă. Am descoperit că Odessa era un oraş de o frumuseţe rară, creată de mâna omului. Stăteam la un palat de vară abandonat, ce aparţinuse cândva ţarului, o adevărată bijuterie arhitecturală, cu fresce splendide pictate pe tavane şi pardosele delicate de parchet.

Adevărata minune o constituiau însă pasta şi periuţa de dinţi primite din partea unuia dintre soldaţii australieni, încartiruiţi pe terenurile palatului, care aşteptau să plece acasă. Nu mă măi spălasem pe dinţi încă de dinainte de a ajunge la Auschwitz, iar senzaţia era uluitoare.

Timp de şase săptămâni, am înotat în apele Mării Negrei purtând un costum de baie improvizat, am făcut plajă, sorbind cu nesaţ căldura soarelui, şi am explorat oraşul cu tramvaiul alături de Mutti. Pe 11 mai, am împlinit şaisprezece ani şi am dat o mică petrecere. Una dintre fetele grupului nostru mi-a dăruit un colier din scoici făcut de mână.

Prizonierii de război primeau frecvent pachete de la Crucea Roşie, dar noi, evreii, nu beneficiam de nimic din partea acestei organizaţii. Soldaţii australieni erau însă prietenoşi şi generoşi şi ne ofereau ciocolată şi alte bunătăţi. Mama s-a împrietenit cu unul dintre ei, un soldat pe nume Bill, care i-a propus să-l însoţească la baza militară din ţara lui natală. Ea l-a asigurat că avea o căsnicie fericită şi aştepta să-şi regăsească soţul, dar răspunsul lui Bill ne-a îngheţat sângele în vene, în ciuda căldurii de afară:

— S-ar putea să fii văduvă, Fritzi.

Aceasta era o posibilitate pe care niciuna dintre noi nu era încă pregătită s-o înfrunte.

Pe 7 mai 1945, am aflat vestea pe care toată lumea o aştepta cu sufletul la gură – Germania acceptase capitularea necondiţionată. Hitler îşi curmase zilele cu o

săptămână înainte. Războiul se încheiase, iar împrejurimile palatului răsunau acum de bucurie, de cântece, de dansuri, de râsete şi de declaraţii de dragoste scăldate din belşug în băutură. În ziua aceea, am sărbătorit împreună libertatea – soldaţi, prizonieri de război, sovietici şi refugiaţi. Apoi, câteva zile mai. târziu, ne-am trezit din nou singure – australienii plecaseră în toiul nopţii. Prieteniile legate în timpul războiului puteau fi profunde, dar, de obicei, erau efemere.

Mutti şi cu mine eram îngrijorate în privinţa viitorului. Odată cu sfârşitul războiului, speram să ne întoarcem la Amsterdam, dar chiar şi această ultimă etapă a călătoriei noastre avea să se dovedească extrem de complicată. Când Mutti s-a dus să completeze formularele de înregistrare pentru întoarcerea în Olanda, a primit un răspuns năucitor din partea unui funcţionar olandez cu origini evreieşti:

— Dar nu sunteţi olandeze, sunteţi austriece. Avem şi aşa destui evrei pe cap în Olanda ca să vă mai primim şi pe voi.

Aveam să descoperim, aşadar, că sfârşitul războiului nu însemna şi sfârşitul prejudecăţilor, nicidecum.

Dar Mutti nu voia nici în ruptul capului să ne întoarcem în Austria. Am reuşit, în cele din urmă, să ne înscriem pe lista pasagerilor unei nave militare neozeelandeze, *HMS Monowai*, ancorată în Odessa, ce avea să ne ducă în Marsilia.

Pe 20 mai, ne-am urcat la bordul navei, unde ofiţerii, îmbrăcaţi în uniforme albe, ne-au invitat într-o lume cu totul nouă. O lume cu paturi curate şi cearşafuri apretate, cu feţe de masă din m şi ceşti din porţelan şi cu bucate delicioase, din care ne puteam înfrupta după pofta inimii. Tabloul uluitor al sălii de mese i-a stârnit lui Mutti un şuvoi de lacrimi. În cea de-a doua zi de călătorie, căpitanul ne-a spus prin difuzor că nu era cazul să facem stocuri de mâncare în cabine – era din belşug şi puteam să mâncăm oricând voiam. După calvarul îndurat, era copleşitor să te

simţi din nou tratat ca o fiinţă umană.

Am străbătut strâmtoarea Bosfor, trecând pe lângă Istanbul şi intrând apoi în apele Mării Mediterane – o mână de supravieţuitori din lagăre, cu chipuri hăituite şi haine zdrenţuite. Femeile stăteau în cabinele de pe puntea superioară, în timp ce bărbaţii dormeau în hamacuri pe puntea inferioară. L-am văzut de câteva ori pe Otto Frank, pierdut în gânduri, cu privirea rătăcită.

O săptămână mai târziu, am ajuns în Franţa, printre sunete de fanfară şi strigăte de bucurie. Când am coborât de pe navă, le-am făcut cu mâna oamenilor veseli de pe chei, dar în momentul în care, pe pasarelă, şi-a făcut apariţia şi un grup de prizonieri nemţi, trimişi acasă, francezii ne-au întors spatele, învăluiţi într-o tăcere covârşitoare.

Spre disperarea mea, Mutti a rămas în urmă ca să înlesnească procesul de înregistrare a pasagerilor. Trezindu-mă singură, m-am înfruptat nestingherită din bucatele oferite din belşug la festivitatea organizată cu ocazia venirii noastre. În cele din urmă, când: a apărut şi mama, m-am repezit la ea, mânioasă şi ameţită de aburii alcoolului:

— Unde ai stat atât? îţi bagi nasul peste tot. Ai pierdut tot ce-a fost mai bun de mâncare!

A doua zi, ne-am urcat într-un tren, care ne-a purtat de-a lungul Franţei. Pe drum, trecând prin multe oraşe franceze, am văzut chipul lui Hitler atârnat în streang. Când trenul oprea în gări, oamenii de pe peron ne ofereau pâine şi tâmpe geamurile vagoanelor – gest uluitor, mi-am spus în gând, până când am înţeles că darurile le erau destinate soldaţilor francezi întorşi de pe front, nu nouă.

Europa era dominată de haos şi de un puhoi de oameni strămutaţi, peste douăzeci de milioane de suflete rătăcite, care încercau să-şi găsească drumul spre casă. Această migrăţie covârşitoare atrăgea după sine o stare generală de confuzie şi încălcarea completă a legilor şi a ordinii. Pare un număr copleşitor, dar cifrele nu mai sunt

deloc ameţitoare când te gândeşti că printre aceştia se aflau milioane de sclavi din lagărele de muncă silnică, dar şi oameni care fugeau de pe Frontul de Est, etnici germani, speriaţi de armatele sovietice din Polonia, Republica Cehă şi Ungaria, cărora li se adăugau patru milioane de nemţi, refugiaţi în propria ţară. Iar statisticile nu includ forţele aliate şi nici numărul imens de soldaţi nemţi care se predau.

Am reuşit să ajungem până în sudul Olandei, unde am aşteptat ca Aliaţii să construiască pontoane peste râuri ca să putem străbate ultima parte a drumului. Vedeam pe geamul autobuzului câmpurile întinse de lalele, morile de vânt şi fermele ţării care mi-a oferit cândva un cămin.

Am intrat, în cele din urmă, în Amsterdam şi ne-am oprit în faţa clădirii imense a Gării Centrale, construită în secolul al XIX-lea. Am coborât din autobuz şi am rămas încremenită, simţind sub picioare, pentru prima oară după atâta amar de vreme, pământul olandez. Fremătam, de emoţie şi încântare, pierdută în acelaşi timp în semnificaţiile, tainice ale unui moment gravat în timp. Eram acasă (indiferent ce însemna asta), dar fără să ne bucurăm de primirea caldă a vreunui prieten, de chipurile surâzătoare ale oamenilor sau de acordurile vesele ale fanfarelor din Franţa. Şi, cel mai dureros, fără să-i avem alături pe Pappy şi pe Heinz.

Câţiva funcţionari publici stăteau la câteva mese demontabile şi aşteptau să ne ia, în evidenţă, dar nu îi interesau nici locul de unde veneam, nici unde ar trebui să ne ducem şi, cu atât mai puţin, ce ne va rezerva viitorul Din momentul în care căzusem prizonieri în mâinile naziştilor, fiecare clipă a vieţii noastre fusese strict dirijată şi controlată: Acum însă, nimeni nu părea interesat să ne conducă destinul.

Eram cu adevărat liberă şi cumplit de înspăimântată.

„Viaţa mea prinde aripi din nou acum, dar habar nu am ce să fac cu ea”, mi-am spus în gând.

— Unde să mergem? am întrebat-o apoi pe Mutti.

Oraşul era mohorât şi trist, chiar şi în toiul verii, iar oamenii treceau în grabă pe lângă noi, cu privirea plecată în pământ.

— Hai să încercăm la familia Rosenbaum! mi-a răspuns ea, ridicând din umeri, cu o expresie încruntată pe chip, amintindu-şi de bunii noştri prieteni de dinainte de război.

Ne-am luat singurul bagaj pe care îl aveam cu noi şi am pornit, cu paşi greoi, să străbatem străzile oraşului. Clădirile şi canalele păreau neschimbate, dar atmosfera Amsterdamului era cu totul diferită.

Olandezii îndураseră urgii cumplite în ultimii ani de război, astfel încât oamenii nu manifestau nici cel mai mic interes faţă de problemele refugiaţilor evrei întorşi din lumea largă. La vremea aceea, se ştiau prea puţine lucruri despre Holocaust şi despre ororile petrecute în lagărele de concentrare. „V-am adăpostit în anii ’30”, păreau să ne spună din priviri. „Ce mai căutaţi acum aici? Ce mai vreţi de la noi?”

În 1944, naziştii le-au spus că bărbaţii olandezi, cu vârste cuprinse între şaisprezece şi patruzeci de ani, vor fi deportaţi în Germania pentru muncă silnică. Acest lucru a provocat resentimente puternice în rândul populaţiei, determinându-i pe oameni să se alăture, în număr tot mai mare, Mişcării de Rezistenţă, în total, o treime din bărbaţii olandezi, aproape 500.000 de oameni, au ajuns să lucreze în Germania, fie obligaţi, fie de bunăvoie.

Apoi, în iarna anului 1944, Amsterdamul a cunoscut o perioadă de foamete cumplită, cunoscută sub numele de „Iarna Foametei”.

Trupele aliate au eliberat sudul Olandei în toamna anului 1944, dar Amsterdamul şi restul ţării au rămas sub dominaţie germană. În septembrie 1944, guvernul olandez, aflat în exil la Londra, le-a cerut angajaţilor din căile ferate declanşarea unei greve menite să stagneze transportul trupelor germane şi să faciliteze aterizarea Aliaţilor în apropiere de Arnhem. Peste 30.000 de muncitori feroviari

au participat la grevă, dar nemţii şi-au condus singuri trenurile militare, aşa că misiunea de aterizare a Aliaţilor s-a soldat cu un eşec. Consecinţele grevei s-au dovedit dramatice, întrucât nemţii le-au tăiat olandezilor căile de aprovizionare cu alimente. Interdicţia a durat doar şase săptămâni, dar, chiar şi după ridicarea ei, aprovizionarea cu alimente n-a putut să revină la normal, pentru că reţeaua de căi ferate fusese grav afectată de război. Transportul de cărbuni din sudul ţării, eliberat de trupele aliate, a fost, de asemenea, oprit, iar gazele şi electricitatea au fost tăiate. În iarnă, situaţia era de-a dreptul disperată: oamenii tăiau copacii de pe străzi ca să facă rost de lemne pentru foc şi porneau în „expediţii de vânătoare” în zonele rurale, unde găseau doar bulbi de flori. Peste 20.000 de oameni au murit de foame.

Străbătând străzile Amsterdamului în prima zi când ne-am întors acolo, vedeam pe chipurile trecătorilor 6 expresie sumbră şi aspră, astfel încât, atunci când am ajuns cu Mutti în faţa casei familiei Rosenbaum, am bătut la uşă cu o oarecare şovăială. Ne întrebam dacă mai stăteau acolo şi dacă vor fi încântaţi să ne vadă.

Din fericire, nu aveam de ce să ne facem griji. Când a deschis uşa şi ne-a văzut în pragul casei sale, Martin Rosenbaum a exclamat cu un zâmbet generos pe chip: „Fritzi Geiringer!”

Martin mai avea un motiv pentru care părea atât de fericit în ziua aceea. Într-o lume măcinată de tristeţe şi dezolare, ce purta încă rănile sângerânde ale războiului, soţii Rosenbaum aveau de ce să zâmbească. După ani de încercări zadarnice, Roşi, soţia lui Martin, adusese pe lume primul lor bebeluş – un băieţel, pe nume Jan, care avea doar trei zile. Înainte de război, soţii Rosenbaum erau nişte fumători înrăiţi, astfel că anii de austeritate s-ar putea să se fi dovedit salutari. Roşi se afla încă la spital, dar am acceptat încântate să rămânem un timp la ei ca să le dăm o mână de ajutor când se va întoarce acasă cu bebeluşul.

Spre deosebire de mulţi alţi evrei întorşi în ţară,

puteam să ne mutăm din nou în vechiul nostru apartament din Merwedeplein numărul 46. Datorită intuiţiei lui Pappy, era încă înregistrat, ca şi mobila noastră, pe numele proprietarei sale, o doamnă de religie creştină. La început, fiind mult prea speriate şi intimidate de experienţele trăite ca să ne întoarcem acolo singure, am acceptat recunoscătoare propunerea soţilor Rosenbaum de a locui un timp în casa lor. (îl adoram pe băieţelul lor minunat, care a devenit astăzi un bărbat extraordinar şi un prieten foarte bun.)

Înţelegând că nici soţii Rosenbaum n-o duceau prea bine (stocurile de mâncare sau de combustibil erau la limită), Mutti şi-a amintit de proviziile noastre ascunse în geamantanul din depozit şi se întreba dacă mai sunt încă acolo. După ce ne-am instalat în noua noastră locuinţă, am pornit în căutarea soţilor Reitsma, cei care ne adăpostiseră în casa lor cu puţin înainte de a cădea cu toţii în mâinile naziştilor. Ca şi soţii Rosenbaum, şi ei locuiau la Amsterdam şi au fost la fel de încântaţi să ne vadă. Doamna Reitsma crea modele pentru timbre imprimate cu ocazia eliberării ţării, iar fiul lor, Floris, era student la Universitatea din Amsterdam. Ne-au spus că nu mai rămăsese nimic din proviziile noastre – le mâncaseră pe toate ca să poată supravieţui vremurilor de restrişte din timpul războiului.

Se pare însă că n-au fost prea gustoase.

— Până şi ciocolata avea gust de naftalină, i-a spus doamna Reitsma mamei. Dar nu ne-a deranjat prea tare.

— Mă bucur că v-au fost de folos, a răspuns Mutti.

16

Din nou la Amsterdam

Câteva zile mai târziu după întoarcerea noastră la Amsterdam, cineva a bătut la uşa familiei Rosenbaum. Când am deschis, l-am văzut în prag pe Otto Frank. Părea calm, dar era la fel de slab ca şi ultima dată când l-am zărit la bordul navei cu care am plecat din Odessa. L-am invitat înăuntru şi l-am condus la Mutti. Ea i-a zâmbit, dar era

evident că nu o recunoştea.

— Ne-am mai întâlnit, nu-i aşa? l-a întrebat mama. În tren.

El s-a încruntat un timp, ca şi când scotocea prin sertarele tainice ale amintirilor sale, apoi a clătinat din cap.

— Îmi pare rău, dar nu-mi aduc aminte, i-a răspuns el. Am aflat numele dumneavoastră de pe lista supravieţuitorilor. Aş vrea să ştiu ce s-a întâmplat cu Margot şi Anne.

Otto şi Mutti au stat mult timp de vorbă, încercând să se încurajeze unul pe celălalt cu gândul că ne vom reîntregi la un moment dat familia.

După câteva săptămâni, am realizat că venise vremea să plecăm acasă, chiar şi fără Pappy şi Heinz „aşa că Mutti a luat cheile apartamentului nostru. Când am ajuns în piaţa din Merwedeplein şi am urcat treptele spre casă, am avut senzaţia că mă întorc în timp.

Mutti a băgat cheia în broască şi a descuiat uşa: sufrageria, mobilată cu toate lucrurile noastre, ne-a întâmpinat tăcută şi lipsită de viaţă. Scaunele erau întoarse în aceeaşi poziţie, de parcă tocmai atunci ne-am fi ridicat în picioare, iar draperiile păreau că aşteaptă să fie trase la ferestre.

Am atins cu mâna semnul făcut de Pappy pe peretele din dormitor când mi-a măsurat înălţimea. De afară răzbăteau aceleaşi glasuri zgomotoase de copii.

În seara aceea, am auzit o maşină oprindu-se în apropiere, apoi zgomotul portierelor trântite şi am fost convinsă că Pappy şi Heinz veneau acasă. Dar vocile s-au pierdut în întuneric, creându-mi senzaţia stranie şi ameţitoare că întreaga lume era întoarsă pe dos.

Când am adormit, în cele din urmă, dorindu-mi cu ardoare să-i revăd pe tata şi pe fratele meu, am visat, pentru prima oară de când plecasem de la Auschwitz, ororile trăite în lagăr. Se făcea că o prăpastie neagră şi adâncă mi-a apărut în cale, devenind din ce în ce mai

mare, până când întreaga lume a pierit înghiţită în străfundurile ei – şi am început să ţip înspăimântată, trezind-o pe Mutti din somn.

În săptămânile următoare, viaţa a început să îmbrace straiele unei aparente normalităţi, deşi totul se schimbase fundamental.

Mutti şi cu mine am făcut tot ce ne-a stat în putinţă să aflăm ce se întâmplase cu Pappy şi cu Heinz, dar pretutindeni domnea haosul. Toţi îşi căutau familiile, Mutti a dat chiar şi un anunţ în ziar prin care cerea informaţii despre ei, dar eforturile noastre au fost în zadar.

Devenind acum capul familiei, mama trebuia să plătească atât chiria apartamentului din Merwedeplein, cât şi cheltuielile noastre de întreţinere. În primele luni după întoarcerea noastră la Amsterdam, a învăţat să facă curele din pielea rămasă nefolosită în timpul afacerii lui Pappy. Când mă întorceam acasă, găseam deseori apartamentul plin de bucăţi de piele gata să fie cusute. La început, s-a bucurat de multe comenzi, cochetând chiar şi cu ideea de a le vinde la export, dar, odată cu’trecerea timpului, vânzările curelelor nu mai reuşeau să ne asigure traiul, aşa că Mutti a început să se orienteze spre altceva. Îşi dovedise deja firea uluitor de adaptabilă şi de flexibilă, aşa că nu i-a fost greu să-şi găsească un alt loc de muncă. A acceptat propunerea lui Martin Rosenbaum de a lucra ca secretară la fabrica lui de cravate.

Aşa cum învăţase cândva să gătească, să repare lucruri şi să facă curele, trebuia să înveţe să şi dactilografieze – o sarcină deloc uşoară, după cum avea să descopere în curând.

— O, Evi! Cum o să mă descurc? se plângea ea de fiecare dată când se întorcea seara acasă, cu geanta plină de hârtii acoperite cu sute de greşeli de dactilografié. Nu trebuie să afle cât de nepricepută sunt, îmi spunea, hotărâtă să exerseze şi să descifreze tainele dactilografiei.

Colegii ei s-ar putea să fi intuit însă, la început, nivelul scăzut al productivităţii sale.

Ca să câştig şi eu nişte bani, am început să pictez modele florale pe broşe mici din lemn. La un moment dat, am primit o comandă pentru 600 de broşe.

Ca să suplimentăm câştigurile, am acceptat să locuim cu încă două chiriaşe, refugiate evreice ca şi noi. Una dintre ele era Truda Heinemann, membră a unei dinastii editoriale.

Mi se părea ciudat să locuim în acelaşi apartament cu două femei complet necunoscute, dar noţiunea de normalitate a vieţii îşi pierduse semnificaţia şi nimic nu mă determina s-o regăsesc; Chiar şi aşa, Mutti nu avea de gând să stea cu mâinile în sân şi să mă lase să mă adâncesc în tristeţe şi în amărăciune. Pe când locuiam încă la familia Rosenbaum, mama i-a scris rectorului de la Amsterdam Lyceum, explicându-i circumstanţele în care mă aflam. Deşi fusesem nevoită să-mi întrerup studiile o bună bucată de vreme, Mutti l-a rugat să mă primească din nou la ore ca să-mi termin şcoala – era o condiţie vitală pentru viitorul meu. Domnul Gunning, rectorul liceului, a acceptat, iar eu aveam să încep din nou orele la sfârşitul lunii august.

Pe când încercam să ne croim viaţa de zi cu zi, eforturile noastre de a afla ce s-a întâmplat cu Pappy şi cu Heinz deveneau tot mai frenetice. Din ce în ce mai mulţi oameni se întorceau din diverse părţi ale Europei, iar Amsterdamul era practic sufocat de anunţuri cu persoane dispărute. Mutti i-a căutat pe listele Crucii Roşii, dar n-a găsit nimic.

Otto Frank ne-a vizitat deseori în vară aceea. Pe 25 iulie, a aflat că Margot şi Anne pieriseră amândouă. Două surori, supravieţuitoare ale lagărului din Bergen-Belsen, i-au confirmat faptul că fiicele lui muriseră de tifos. Vestea l-a distrus pe Otto. La momentul acela, părea că e sfârşitul vieţii lui.

Am vărsat cu toţii lacrimi amare, iar după plecarea lui Otto, m-am cuibărit în poala lui Mutti şi ne-am ţinut mult timp în braţe.

— Măcar noi două ne avem una pe alta, Evi, a spus Mutti, mângâindu-mi braţul. El nu mai are pe nimeni.

Otto a continuat să ne viziteze, dăruind şi primind, la rândul său, cuvinte de încurajare. În timpul uneia dintre aceste vizite, am auzit pentru prima oară de jurnalul lui Anne. În ziua aceea, Otto a adus un pacheţel împachetat într-o hârtie maro şi legat cu o sfoară. Tremura de emoţie povestindu-ne cum Miep Gies, una dintre persoanele care i-au adăpostit pe membrii familiei Frank, a găsit jurnalul în pod, după ce aceştia au fost arestaţi, şi l-a păstrat ca să i-l dea lui Anne când se va reîntoarce acasă. Aflând că Margot şi Anne muriseră, i-a dat jurnalul lui Otto. El a încercat să-l citească imediat, dar nu reuşea să parcurgă mai mult de câteva pagini o dată.

Cu mâinile tremurânde, a desfăcut pacheţelul şi a început să ne citească fragmente din jurnal. Citea încet, cu glas frânt, izbucnind în cele din urmă în lacrimi. Descoperea uluit o altă Anne – o Anne pe care nu o recunoştea, o Anne care descria lumea cu profunzimea unui adult.

Mutti şi cu mine eram la fel de uimite. Pe atunci, nimeni nu şi-ar fi putut imagina că jurnalul avea să fie publicat şi cu atât mai puţin că avea să intre în istoria literaturii schimbând viziunea lumii.

Pe 8 august 1945, Crucea Roşie ne-a trimis răspunsul de care ne temeam atât de tare. Aceste scrisori ajungeau în toate colţurile Europei, conţinând doar câteva rânduri, reci şi formale, ce aveau să fie citite cu ochi înspăimântaţi şi neîncrezători, printre lacrimi şi suspine.

Nu-mi amintesc aproape nimic din ziua aceea. Amintirile sunt atât de dureroase, încât le-am ferecat într-un sertăraş din minte şi ferecate au rămas până în ziua de astăzi.

Scrisoarea celor de la Crucea Roşie ne confirma, într-un limbaj aproape clinic, moartea lui Pappy şi a lui Heinz. Plecaseră, de la Auschwitz într-unul dintre „marşurile morţii” şi ajunseseră în lagărul de concentrare de la

Mauthausen din Austria pe 25 ianuarie 1945.

Pappy fusese repartizat într-o unitate de muncă, dar a murit la ora 6.20 în dimineaţa de 7 martie. Scrisoarea menţiona, de asemenea, că Heinz murise de epuizare la o dată nespecificatăi între aprilie şi 10 mai 1945.

La aflarea veştii, Mutti a rămas ore în şir încremenită la masa din bucătărie, cu scrisoarea în mână, iar eu mă plimbam de colo colo prin apartament, complet uluită, neputând să cred ceea ce aflasem.

De-a lungul anilor, am primit mai multe scrisori.de la Crucea Roşie, conţinând informaţii contradictorii şi chiar diverse date de naştere în cazul lui Heinz. Mutti a continuat să le scrie celor de la Crucea Roşie până în anii ’50, încercând să afle adevărul, dar n-am primit niciodată un răspuns clar şi nici n-am cunoscut vreun prizonier din Mauthausen care să ne confirme informaţiile furnizate de organizaţia umanitară. Trebuie să accept acum faptul că nu vom afla niciodată ce li s-a întâmplat cu adevărat.

Este un lucru atât de familiar: sunetul metalic al cutiei de scrisori, fâşâitul hârtiei introduse prin fanta uşii şi atingerea uşoară a plicului ce cade pe covorul de la intrare. Desfaci apoi plicul cu ştampila oficială a instituţiei şi citeşti cele câteva paragrafe ce-ţi pecetluiesc soarta. Chiar şi astăzi, mi-este cu neputinţă să descriu sentimentul perfid ca o otravă, ce-mi cuprinde sufletul, atunci când realizez că primirea unei scrisori – un lucru banal – poate însemna uneori sfârşitul lumii tale.

Cu puţin înainte de Crăciunul anului 1945, Mutti i-a scris mamei ei, revărsându-şi sentimentele cum nu a mai făcut-o vreodată de faţă cu mine şi mărturisindu-i alinarea pe care i-o oferea prietenia cu Otto Frank.

Herr Frank susţine că tristeţea este o dovadă de egoism. Ne deplângem soarta pentru că ne lipsesc cei dragi, dar nu-i mai putem ajuta pe cei dispăruţi, deoarece ei nu mai simt durerea…

Nu-i împărtăşesc părerea în această privinţă, întrucât cea mai mare durere mi-o provoacă gândul că viaţa le-a

fost curmată fără sens, că aripile le-au fost frânte şi zborul întrerupt mult prea devreme…

Mă gândesc mereu că „Heinzerr şi-ar fi pierdut vederea pentru că ne făceam prea multe griji din cauza asta – dar destinul i-a cruţat suferinţa. N-ar trebui, aşadar, să ne plângem.

Nu ştim câtă tristeţe ne rezervă viaţa…

…O răsfăţ pe Evi nu ca să uite suferinţele îndurate, ci ca să nu cadă pradă unui dor neţărmurit. Nu vreau să spună: „Pappy m-ar fi lăsat să fac asta” sau „Aş fi putut să discut asta cu Heinz”.

Aş dori să le ţin cumva locul în viaţa ei, de aceea vreau să câştig cât mai mulţi bani, pentru ca Evi să înveţe şi să facă tot ce-i pofteşte inima – ca şi când tatăl ei ar mai fi încă în viaţă…

Sper să nu-i stric caracterul frumos şi să nu fac greşeli…

Puteam face însă împreună ceva – care ne-ar fi ajutat să-i simţim mult mai aproape pe Pappy şi pe Heinz. Mi-am amintit că, în drum spre Auschwitz, Heinz mi-a spus că îşi ascunsese picturile sub podeaua adăpostului lor, şi am convins-o pe Mutti să mergem amândouă acasă la Gerada Katee-Walda ca să vedem dacă mai erau încă acolo.

Mi se părea ciudat să fac aceeaşi călătorie pe care o făcusem cu doar un an şi jumătate în urmă ca să-i vizităm pe Pappy şi pe Heinz. Mi-era greu să cred că nu-i vom putea strânge în braţe la capătul călătoriei noastre.

Mutti şi cu mine aşteptam cu inima strânsă reîntâlnirea cu Gerada Katee-Walda, dar când am bătut la uşă, în prag au apărut doi tineri, care ne-au spus că doamna Katee-Walda mi mai locuia acolo. Când le-am explicat motivul vizitei noastre, tinerii ne-au privit suspicioşi, iar bărbatul a întins mâna, încercând să ne oprească.

— Nu vrem să ne implicăm în povestea asta, ne-a spus el.

— Vă rugăm să ne lăsaţi înăuntru, am insistat eu.

Vrem doar să… Bărbatul era însă de neclintit, iar Mutti m-a apucat de mână, trăgându-mă după ea.

După câţiva paşi, s-a întors din drum, spunând cu glas frânt:

— Ştiu că priviţi cu suspiciune vizita noastră, dar nu ne-a mai rămas nimic de la fiul meu, cu excepţia acestor picturi, iar fiica mea îşi doreşte cu ardoare să aibă grijă de ele.

Vorbele mamei atinseseră corzile sensibile ale femeii, astfel încât, în cele din urmă, deşi fără tragere de inimă, bărbatul s-a dat şi el la o parte, lăsându-ne să intrăm în casă.

Am urcat treptele şi am intrat în camera ce-i găzduise cândva pe Pappy şi pe Heinz. M-am aşezat pe podeaua de sub fereastra mansardei şi mi-am plimbat degetele pe scândura descrisă de Heinz, în timp ce mi-l imaginam făcând la fel. „O, Heinz!” mi-am spus în gând. „De ce n-ai venit să-ţi iei singur tablourile?”

Nu mă aşteptam să găsim ceva, dar când am ridicat scândurile, am văzut sub ele câteva pânze. Am întins mâna şi le-am mângâiat, una câte una. Mutti le-a scos, tremurând, din ascunzătoare, etalând, sub privirile noastre uluite, talentul şi imaginaţia debordantă ale lui Heinz.

— Priveşte barca asta cu vele! a exclamat Mutti.

Ambarcaţiunea plutea pe apele unui golf însorit, de parcă autorul tabloului nu avea nicio grijă pe lume.

Am găsit încă intacte douăzeci de picturi semnate de Heinz şi zece semnate de Pappy.

Una dintre ele mi-a frânt sufletul şi mi-a umplut ochii de lacrimi, lăsându-mă aproape fără suflare. Heinz se pictase stând la un birou; calendarul de pe perete avea încercuită data de 11 mai ziua mea de naştere. Am simţit o strângere cumplită de inimă când am realizat că se gândise la mine, la fel cum şi eu mă gândeam la el. Îmi doream cu disperare să-l mai văd, să-i mai aud râsul şi să-i mai ascult poveştile – măcar o singură dată.

17

O nouă viaţă în ciuda intenţiilor ei frumoase, mă simţeam atât de îndurerată şi de mânioasă, încât o acuzam pe Mutti pentru tot ce mi se întâmpla şi îmi revărsam deseori furia asupra ei.

5 ianuarie 1946

Fleur a plecat. De ce-a făcut asta? Nu ştie că nu suport să stau singură?

Cât timp am citit, nu i-am resimţit lipsa atât de tare. Dar acum nu pot să mai citesc. Nu e o carte potrivită pentru mine. Oare Fleur ştie asta? Eu aş fi citit-o înainte să i-o dau copilului meu.

Mă simt cumplit de nefericită şi nu ştiu de ce. Îmi vine să-mi pun capăt zilelor.

Nu am niciun pic de respect pentru mine. Doar un dispreţ fără margini. Fleur nu mă înţelege.

Pappy m-ar fi înţeles. Nu ştiu de ce, dar am senzaţia că Pappy şi Heinz sunt încă în viaţă. Şi, într-o bună zi, îmi vor sări în ajutor.

Nu înţeleg de ce Fleur nu mă creşte aşa cum ar trebui. Ştie că asta îmi doresc. Dacă un om devine matur, poate să facă orice, îmi dau seama că Fleur e mult prea îngăduitoare şi îmi face mai mult rău decât bine. Dacă aş fi băiat, cine ştie ce s-ar alege de viaţa mea? Sunt îngrozitor de nefericită şi deznădăjduită. Mă dezgustă tot ce mă înconjoară, iar de mine mi-e absolut silă. Îi iubesc pe Vaz Dias şi pe membrii familiei Czopp. De ce Fleur nu mă învaţă tainele iubirii? Poate că e geloasă? Vai şi amar!

Aceste rânduri, ce-mi sunt adresate, scot la iveală vâltoarea sufletească în care mă zbăteam în ianuarie 1946. Fleur e mama. Am botezat-o aşa pe când ne aflam la Bruxelles, deoarece credeam că numele ei avea rezonanţe mult prea germanice. Nu-mi mai aduc aminte despre ce carte era vorba şi nici unde plecase mama (probabil la magazin – nu era un motiv pentru o scenă atât de dramatică). Dar eram o adolescentă nefericită şi confuză şi credeam cu tărie că tata şi Heinz erau încă în viaţă.

Se întâmpla uneori ca oameni declaraţi fie dispăruţi,

fie morţi să apară pe neaşteptate după ani întregi de absenţă, de aceea convingerea mea nu era întru totul neîntemeiată. Sentimentele îmi erau alimentate şi de datele eronate din scrisorile Crucii Roşii privind anul naşterii lui Heinz. Toate acestea nu făceau decât să-mi întărească siguranţa că ne aflam în faţa unei greşeli cumplite.

Ani mai târziu, tresăream de fiecare dată când auzeam afară portiera unei maşini, convinsă fiind că se întorseseră acasă. Mi se părea de neconceput faptul că eu, o adolescentă firavă, reuşisem să supravieţuiesc, pe când tata – un om puternic şi energic – pierise în lagăr. Mă simţeam copleşită de vinovăţie, pentru că ultima dată când îl văzusem la Auschwitz îi spusesem că Mutti pierise în camerele de gazare. Eram ferm convinsă că abandonase voinţa de a trăi.

Bănuiesc că multe adolescente se vor identifica cu sentimentele pe care le nutream faţă de mama. Mutti era cea mai apropiată persoană din lume, dar şi cea pe care o detestam uneori cel mai tare. Ostilitatea mea era animată şi de ideea antagonismului dintre mine şi Mutti, căci eu eram fetiţa tatii, iar Heinz – băieţelul mamei. Mutti şi cu mine nu alcătuiam perechea potrivită.

(Dacă sunteţi curioşi să ştiţi, Vaz Dias era un băiat cu care am ieşit de câteva ori în oraş. Nu-mi amintesc să fi fost îndrăgostită de el, de fapt sunt convinsă că n-a fost niciodată vorba de aşa ceva – dar, la vremea respectivă, nutream sentimente profunde pentru el.)

Această scrisoare a zăcut vreme îndelungată îngropată printre multe alte hârtii şi fotografii din apartamentul meu aflat în nordul Londrei. Când am recitit-o, m-a frapat gândul sinuciderii. Îmi amintesc foarte bine sentimentul de dezgust, de inutilitate şi deznădejde, dar nu-mi amintesc să fi avut vreodată gânduri suicidale.

Astăzi, prin natura profesiei mele, întâlnesc adesea oameni aflaţi în împrejurări triste, care îmi mărturisesc fie că s-au gândit la ideea sinuciderii, fie că au încercat să-şi

curme zilele. Încerc să-i încurajez, depănându-mi propria poveste şi îndemnându-i să nu-şi piardă speranţa, căci circumstanţele vieţii se vor schimba mereu, uneori în bine, alteori în rău. Nimic nu rămâne la fel. Îmi dau seama acum că şi eu am cochetat cu ideea sinuciderii şi pot spune, cu mâna pe inimă, că aceste sentimente sunt efemere.

Vindecarea rănilor provocate de traume şi pierderi ireversibile reprezintă un proces atât de lent şi de anevoios, încât uneori nici nu recunoşti paşii mici, ca de melc, pe care îi faci în drumul spre normalitate. Sunt zile, fireşte, când mă simt abătută, tristă şi melancolică, dar le pot spune tuturor celor pierduţi în deznădejde şi deprimare că timpul vindecă rănile şi viaţa poate merge mai departe.

Când citesc această scrisoare, îmi este cu neputinţă să cred că nefericirea mea a rămas un mister pentru toţi cei din jur, dar se pare – lucru reliefat într-o altă scrisoare – că nici măcar Mutti nu-mi cunoştea adevăratele sentimente. Imediat după ziua ei de naştere din luna februarie a acelui an (două săptămâni mai târziu după rândurile pe care le aşternusem, deznădăjduită, pe hârtie), le-a scris bunicilor mei, descriindu-le tava din lemn pe care i-o făcusem, pictată cu flori şi gravată deasupra cu cuvintele „Mes Fleurs”. „Evi reprezintă o adevărată bucurie în viaţa mea. Este un copil tandru, curajos şi bun la suflet. De-aţi şti cât s-a străduit să-mi aducă puţină fericire de ziua mea…”

În 1979, când am împlinit 50 de ani, Mutti mi-a dăruit un cadou inedit – patru pagini de elogii, scrise la maşină, evocând trecutul nostru şi ridicându-mi în slăvi firea maleabilă şi flexibilă care m-a ajutat să mă adaptez atât de bine vieţii la Amsterdam.

Te-ai întors la şcoală şi, pentru că, în cei doi ani cât am stat ascunse, ai continuat să înveţi, te-ai adaptat foarte bine la

Lyceum. Nu erai însă prea încântată de faptul că experienţele trăite îţi confereau mai multă maturitate

decât ceilalţi copii.

Întâlnirea cu Letty, o fostă prietenă, s-a dovedit salutară. Se întorsese, împreună cu mama ei, din lagărul de la Theresienstadt, unde tatăl şi fratele ei (Herman, primul meu „iubit") îşi găsiseră sfârşitul. Şi ea se confruntă cu aceleaşi fantasme ca şi tine. Odată cu trecerea timpului, ai legat alte prietenii, ai început să te duci la petreceri, să te plimbi cu barca, să duci o viaţă normală.

Am făcut tot ce mi-a stat în putinţă să-ţi fiu şi mamă, şi tată, şi frate.

Ultimele cuvinte scrise de Mutti mă impresionează def fiecare dată când le citesc, căci îmi dezvăluie greutăţile prin care a trecut ca să-mi ofere o viaţă normală. Da, mi-a fost şi mamă, şi tată, şi frate. A preluat frâiele existenţei noastre, rol ce-i revenise până atunci tatii, şi, înfruntându-şi cu mult curaj propria deznădejde, a călăuzit paşii fiicei ei, răvăşită de amintiri, spre un orizont mai senin.

Îmi vine greu să cred însă că mă considera fericită cu noul meu univers, la care mă „adaptasem4 atât de uşor. Făceam plimbări cu barca, e adevărat, şi mă duceam la petreceri, dar asta numai la insistenţele ei. Dacă m-ar fi lăsat de capul meu, nici nu m-aş fi ridicat din pat. „Ai dus o viaţă activă, dar cred că ţi-a *plăcut*", a adăugat ceva mai târziu în epistola ei. Nimic nu era mai departe de adevăr.

Frecventam, fără tragere de inimă, cursurile de la Amsterdam Lyceum, simţindu-mă mult mai matură decât colegii mei. Înainte de război, păream mai mică decât eram cu adevărat. Acum însă, experienţele trăite, pe care nimeni nu le înţelegea, îmi gârboveau umerii ca o povară cumplită.

Câţiva dintre vechii mei prieteni şi cunoştinţe s-au întors la Amsterdam, oferindu-mi prilejul de a petrece timpul în compania lui Ninni Czopp, pe care am cunoscut-o în lagărul de la Westerbork şi care ne-a fost alături când am ajuns la Birkenau. Ninni locuia acum cu sora ei în oraşul Hilversum şi aveau grijă de Rusha, fetiţa fratelui lor.

El şi soţia lui fuseseră deportaţi într-un lagăr, unde îşi găsiseră sfârşitul.

Mutti şi cu mine ne-am ataşat de fetiţă şi de un alt băieţel, Robbie, fiul celei care îi adăpostise înainte de a fi capturaţi. Ca să-i ajutăm, am scris familiei noastre din Anglia, ce: rându-le să ne trimită nişte haine de copii.

Am aflat, de asemenea, că verişoara noastră, Minni, îngerul păzitor de la Birkenau, supravieţuise războiului, deşi soţul ei pierise. După eliberare, Minni s-a întors singură la Praga, unde a stat un timp, apoi ne-a făcut o scurtă vizită în drum spre Palestina, unde voia să înceapă o nouă viaţă alături de cei doi fii ai ei, aflaţi deja acolo. Am ţinut o legătură strânsă cu Minni până la sfârşitul vieţii sale, marcată de o altă tragedie cumplită – moartea lui Stephen, mezinul familiei, ucis de o mină de teren în timpul Războiului de Independenţă al Israelului din 1948.

Viaţa n-a fost deloc îngăduitoare cu cei care au supravieţuit.

Ellen, fata care îi stârnise interesul lui Heinz, înainte de a ne ascunde din calea nemţilor, s-a întors în Merwedeplein şi am fost încântate s-o revedem. Războiul şi-a pus însă amprenta asupra ei, iar Ellen şi-a pierdut, uşor-uşor, minţile. Când ne întâlneam uneori, mă întreba cu ochi pustii şi goi: „Unde e Heinz? Nu înţeleg unde e Heinz”. În cele din urmă, familia ei a fost nevoită s-o interneze într-un spital de psihiatrie, unde şi-a petrecut tot restul vieţii. M-am dus o dată în vizită la ea, dar nu m-a recunoscut.

Chiar şi cei care n-au fost deportaţi, ca soţii Rosenbaum, sufereau de anxietate şi tulburări mintale. Martin Rosenbaum reuşise să rămână în ascunzătoare şi scăpase, fizic vorbind, teafăr şi nevătămat din ghearele ocupaţiei germane. Dar odată cu trecerea timpului, era tot mai neliniştit şi mai agitat. Bântuit de mania persecuţiei şi a capturării, a devenit atât de protector, încât nu-l lăsa pe Jan nici măcar să traverseze singur strada. În cele din urmă, a sfârşit şi el internat în spital – un final atât de trist

pentru unul dintre cei mai dragi şi mai loiali prieteni ai noştri.

Toţi noii mei prieteni erau evrei. Nu ne-am manifestat niciodată făţiş sentimentul de solidaritate, dar simţeam instinctiv nevoia de a sta împreună. Chiar şi aşa, mă simţeam copleşită de făţărnicie, râzând şi vorbind cu ei, când, de fapt, aveam senzaţia că ne desparte un zid din sticlă de restul lumii.

O singură persoană a reuşit să-mi cucerească inima: verişorul meu Tom, care pe atunci avea doar zece ani.

În perioada imediat următoare războiului, era extrem de dificil să călătorim în Marea Britanie – pe de o parte, pentru că în Europa domina încă haosul, iar pe de alta, pentru că eram austrieci; consideraţi, aşadar, „duşmani”. Bunica Helen a încercat să obţină permisiunea de a ne vizita la Amsterdam, dar acest lucru necesita multe scrisori de recomandare din partea unor olandezi.

Mutti a cerut viză de turist pentru Marea Britanie, dar cererea i-a fost respinsă prin intermediul unei scrisori „extraordinare; scrisă pe o hârtie ce purta antetul Ministerului de Interne. Ni se comunica astfel că, în ciuda solicitării făcute de secretarul de stat, potrivit căreia cazul nostru trebuia tratat cu înţelegere, cererea noastră pentru obţinerea vizei a fost respinsă-Bănuiesc că, în afara problemelor din 1945, Anglia se confrunta şi cu un deficit al articolelor de papetărie.

Cu toate acestea, nu ne-am dat bătute şi, imediat cum am obţinut viza, am traversat canalul şi am pornit spre nordul Angliei; unde aveam să ne reîntâlnim cu bunicii, cu mătuşa, cu unchiul şi cu verişorul meu.

Tom avea doar trei ani când a plecat, împreună cu părinţii lui, din Viena, dar a crescut în oraşul Darwen din comitatul Lancashire; ascultând poveşti despre isprăvile mele şi ale lui Heinz. Apoi, timp de doi ani, scrisorile noastre au încetat să mai ajungă în Anglia şi nimeni nu mai ştia nimic de soarta noastră. Toată lumea s-a gândit la tot ce putea fi mai rău, până într-o bună zi, când au primit

scrisoarea mamei trimisă cu ajutorul unui soldat britanic pe care îl cunoscuse în tren.

— Eram cu toţii speriaţi de moarte, povesteşte Tom, dar când am primit scrisoarea lui Fritzi, am izbucnit în lacrimi şi ne-am strâns în braţe, răsuflând uşuraţi la vestea că ea şi Evi scăpaseră cu viaţă şi erau în siguranţă.

Mi se părea incredibil să-i văd din nou pe bunicii mei. În tot acest timp, păreau să fi trăit doar în imaginaţia mea. Războiul îşi pusese amprenta şi asupra lor. Nu mai întruchipau prototipul austriecilor din clasa de mijloc, dintr-un oraş pe care îl cunoşteau prea bine, unde bunicul se întâlnea, în fiecare duminică, cu prietenii lui la tavernă, iar bunica se dondănea toată ziua cu Hilda, menajera lor. Veniseră într-o ţară complet necunoscută, fără vreun ban în buzunar şi fără să ştie o iotă de engleză, şi se stabiliseră într-un apartament semidecomandat, cu trei camere, aflat într-o zonă industrială din nordul ţării.

Bunica se adaptase uşor. A învăţat în scurt timp engleza şi citea *Daily Express* în fiecare zi de la un capăt la altul. Avea grijă de casă, gătea pentru întreaga familie şi croia haine ca să facă rost de bani. Era un lucru uluitor, ţinând seama de faptul că, la Viena, toate îndatoririle casnice îi reveneau Hildei.

Bunicul însă nu s-a adaptat la fel de uşor. N-a învăţat niciodată mai mult de câteva cuvinte în engleză şi asculta întotdeauna emisiunile BBC-ului transmise în germană. Cu timpul, a reuşit să-şi fructifice talentul muzical, cântând la pian după ureche în diverse localuri din Darwen şi primind câte o bere de la noii lui prieteni. Îi plăcea să fie în centrul atenţiei, mândru de talentul său şi bucuros să stârnească din nou admiraţia celor din jur.

Am stat un timp în Darwen, unde am împărţit patul cu Tom, verişorul meu în vârstă de zece ani. Vizita noastră a rămas adânc întipărită în mintea lui, în timp ce peste amintirile mele s-a mai aşternut uitarea. Îşi aminteşte şi astăzi noaptea în care l-am ţinut treaz până în zori, povestindu-i despre război şi despre Auschwitz.

I-am povestit despre foamete, frig şi teama de moarte. Despre mizerie şi boli – dar şi despre cruzimea soldaţilor SS. Am vorbit toată noaptea. I-am arătat tatuajul de pe braţ, povestindu-i cum l-am căpătat. I-am povestit până şi despre fâşiile de cauciuc pe care trebuia să le împletim şi de spaima că nu-mi făceam norma.

Ce povară cumplită i-am pus atunci pe umerii plăpânzi! Nu aş fi împărtăşit povestea mea nimănui altcuiva, dar poate că mi-am pus sufletul pe tavă în faţa lui Tom pentru că era doar un copil. Poate credeam că era prea mic ca să înţeleagă ce îi spuneam.

Acest episod scoate la iveală faptul că eram încă fragilă fizicşi psihic şi sufeream de o depresie profundă. Până pe la mijlocul anului 1946, am ţinut o dietă strictă, din paste făinoase şi orez, pentru ca aparatul digestiv, înfometat atâta amar de vreme, să se recupereze treptat. Gingiile îmi sângerau, eram anemică şi mă simţeam slăbită. Noaptea, somnul îmi era încă bântuit de coşmarurile trăite în lagăr; ziua, plângeam adesea şi îmi revărsam mânia asupra mamei.

Poate că Mutti a fost nevoită să-şi stăvilească sentimentele, pentru ca atunci când ne vom întoarce la Amsterdam să mai putem fi încă o familie. Dacă şi-ar fi descătuşat propria durere şi suferinţă, ne-am fi prăbuşit într-un hău fără fund, de unde n-am mai fi ieşit niciodată.

Era evident că nu ne înţelegeam deloc una pe cealaltă. Mă întrebam câteodată cum de putea să pară atât de veselă. Când mă întorceam uneori acasă, o găseam fluierând şi cântând în timp ce făcea curele – lucru de care mă plângeam în scrisorile pe care le scriam rudelor din Anglia.

„Nu sunt fericită cu Fleur. E obsedată de muncă, de curele, dar nu şi de gospodărie. Acum fluieră şi cântă în timp ce croieşte pielea pentru curele şi asta mă scoate din sărite – doar ştiţi foarte bine că n-are prea mult har muzical”.

Pe lângă aceste critici nemiloase, am adăugat şi

faptul că mama nu cunoştea noţiunea de iubire. „Cel mai rău este că Fleur nu ştie nici să răsfeţe, nici să iubească”, le scriam eu. „Susţine că nici tu, bunică Helen, nu i-ai arătat prea multă dragoste şi că n-am nevoie de iubire. Dar se înşală amarnic. Căci am nevoie de iubire. De multă iubire. Inima îmi tânjeşte cu ardoare după dragoste şi tandreţe”. Probabil că Mutti mi-a citit scrisoarea, căci iată ce-i scrie bunicii ceva mai târziu:

Ce părere ai de felul în care mă descrie? Situaţia nu e chiar atât de tragică, dar vrea să-mi stea toată ziua în poală ca s-o mângâi şi n-am timp numai de ea. Mai trebuie să şi muncesc.

Evident că are nevoie de multă iubire şi atenţie… Alaltăieri, în timp ce făceam curele, Eva a pus ceva la gramofon, iar gândul mi-a zburat – ca întotdeauna – la trecut. Aveam senzaţia că viaţa mea de dinainte de război a fost doar un vis – că am trăit mereu doar alături de Eva, iar soţul şi fiul meu au fost doar roadele imaginaţiei mele. Am vărsat lacrimi amare la gândul că amintirile mele nu mai par reale. Mi-e greu să cred că am dus cândva o altă viaţă.

Habar nu aveam ce se petrecea în sufletul lui Mutti. Abia acum îmi dau seama, mult prea târziu, că amândouă aveam inima frântă, dar nu ne puteam împărtăşi sentimentele şi nici alinare nu ne puteam oferi.

Cu firea lui tăcută şi blândă, preocupat de tot ce se întâmpla în jurul său, Otto Frank avea să joace un rol extrem de important în viaţa noastră. Avea şi el destule. griji. După o luptă îndelungată ca să pătrundă pe piaţa editorială, şi-a văzut, în sfârşit, visul cu ochii – prima ediţie din *Jurnalul Annei Frank* a fost publicată în Olanda în 1946. La scurt timp după aceea, întreaga viaţă a lui Otto se derula numai printre contracte de traducere şi publicare a jurnalului pe piaţa străină, cunoscând apoi, odată cu apariţia ediţiei din Statele Unite, succesul internaţional.

Îi voi fi mereu recunoscătoare pentru că a găsit

puterea să se gândească la viitorul meu când rănile provocate de dispariţia fiicelor lui erau încă sângerânde. Cum şi mama se afla în aceeaşi situaţie, pierzându-şi fiul în lagăr, apela deseori la ajutorul lui, cerându-i sfatul în diverse privinţe legate de mine.

Întotdeauna, Otto a făcut tot ce i-a stat în putinţă să ne ajute, oferindu-ne soluţii cât mai practice. M-a trimis la Paris împreună cu Herbert, fratele lui mai mic, şi apoi m-a luat cu el la Londra, unde avea să participe la o conferinţă organizată de Uniunea Mondială a Iudaismului Progresist!

Londra s-a dovedit o adevărată revelaţie pentru mine. O priviserăm cu toţii ca pe un izvor de libertate şi posibilităţi, dar, când am ajuns acolo, am descoperit un oraş răvăşit de război, cu clădiri năruite, raţii de alimente şi nici urmă din rafinamentul unor oraşe ca Viena. Dar în ciuda acestor lucruri, îmi plăceau energia şi anonimatul în care te puteai pierde cu uşurinţă, veselia debordantă şi imbatabilă a oamenilor, dar şi zumzetul uşor perceptibil al unui oraş care se îndrepta spre viitor. Nu mai exista nimic din splendorile latente ale vechii Europe Imperiale.

Am petrecut cinci zile în clădirea înaltă şi albă a primăriei de lângă Regent’s Park, plimbându-mă alături de o rudă cu origini evreieşti, o urmaşă a lui lady Montagu, bând ceai în Park Lane şi vizitând cluburi private şi scumpe.

A fost o experienţă frumoasă, dar una dintre amintirile ce îmi stăruie şi astăzi în minte evocă un moment mai puţin plăcut. Trezindu-mă într-o dimineaţă, am descoperit pe cearşaful alb şi apretat urme roz de sânge din gingii. Sufeream de o timiditate şi de o neîncredere de sine covârşitoare, ce îmi vor afecta cumplit viaţa şi în anii următori. Astfel, în loc să explic ce se întâmplase, am încercat să înlătur pata de pe cearşaf, frecându-l cu coaja unei portocale aflate într-un coş cu fructe – dar n-am făcut altceva decât să-l murdăresc şi mai tare. În cele din urmă, am aşezat cearşaful invers, cu pata lângă picioare, sperând că nu va observa nimeni.

După călătoria la Londra, Otto a încurajat-o pe mama să mă ducă în Elveţia şi să ne întâlnim apoi cu el. Privind lucrurile retrospectiv, era evident că deveneau tot mai ataşaţi unul de celălalt. Până şi bunica Helen, care a stat cu noi la Amsterdam câteva luni, şi-a dat seama ce se întâmplă. „Otto e mai potrivit pentru mine decât pentru tine”, i-a spus lui Mutti, referindu-se la diferenţa de şaptesprezece ani dintre ei. La vremea respectivă însă, nu vedeam nimic din toate astea şi habar nu aveam de relaţia lor tot mai strânsă.

Urmând sfatul lui Otto, am pornit cu mama spre Alpii elveţieni. Eram încântată să mă aflu din nou în munţi, dar nu puteam să sufăr activităţile organizate seara. Mutti mă obliga să mă duc la dans. Voia să mă împiedice cu orice preţ să duc o viaţă de pustnic, dar uram să ţopăi de colo colo pe ringul încins de dans, în braţele unor soldaţi elveţieni, care purtau mereu uniforme militare de lână şi erau lac de năduşeală.

Aceste vacanţe reuşeau să mă transpună un timp într-o altă lume, dar, când ne întorceam la Amsterdam, cădeam din nou pradă aceleiaşi depresii puternice.

Ce voi face oare mai departe în viaţă? era întrebarea ce stătea pe buzele tuturor.

După cum avea s-o spună şi mama în rândurile aşternute pe hârtie în ziua în care am împlinit 50 de ani, nu eram „o elevă strălucită” şi nu manifestam nici cel mai mic interes faţă de lectură sau ortografie. Deşi învăţam din greu ca să termin liceul şi obţineam note bune, gândul de a petrece trei sau patru ani într-un amfiteatru universitar, studiind nişte subiecte academice obscure, se dovedea o încercare mult prea grea pentru psihicul meu traumatizat.

Perioada petrecută la Auschwitz şi apoi cea din Ucraina lăsaseră urme adânci în sufletul meu. Amsterdamul părea acum un orăşel mohorât, unde oamenii se cunoşteau cu toţii între ei, iar ritmul vieţii părea să se deruleze cu încetinitorul. „Nu vreau să mai stau aici”, le-am scris bunicilor mei. „E cea mai dezgustătoare ţară din

lume”.

Mă simt stânjenită acum de gândurile mele. Olanda ocupă un loc aparte în inima mea şi, după cum aţi putut vedea în capitolele anterioare, am fost fericiţi aici înainte de ocupaţia germană. Dar în primii ani de după război, totul părea posomorât. Ca mulţi alţi oameni, am trăit experienţe înspăimântătoare, în urma cărora mi-era cu neputinţă să mai duc o viaţă normală. Trebuia să iau lumea cu asalt şi să-mi croiesc un alt drum, dar nu ştiam cum s-o fac.

„Ce profesie ar trebui să îmbrăţişezi?” a scris Mutti în scrisoarea ei. „Aveai calităţi artistice, dar şi o minte orientată spre tehnică. M-am gândit, aşadar, că arta fotografică ar fi o alegere bună şi ai fost de acord cu mine”.

A fost o idee salutară, ce i-a aparţinut iniţial lui Otto. Înainte de război, fusese pasionat de fotografie şi avea o colecţie bogată de fotografii de familie făcute cu aparatul său, Leica. Acum, după dispariţia lui Edith, a lui Margot şi a Annei, îşi pierduse interesul pentru fotografie şi nu mai folosea nici aparatul.

În familia noastră, eu am jucat mereu rolul „pragmaticului”, în timp ce Heinz era „artistul”, dar Otto a descoperit că şi eu eram un talent neşlefuit. I-a sugerat astfel mamei nu doar cariera pe care s-o urmez, dar m-a şi ajutat să-mi fac ucenicia într-un studio de lângă canalul Herengracht, dăruindu-mi apoi preţiosul aparat Leica, o adevărată comoară, pe care o păstrez cu sfinţenie.

În ultimul an de liceu, îmbinam munca de la studio cu orele de la şcoală. Studioul realiza diapozitive cu lucrări de artă şi arhitectură. Petreceam mult timp în camera obscură a atelierului, dar am descoperit că îmi plăcea să împletesc viziunea artistică a încadrării unei fotografii cu tehnica folosirii luminii, a aperturii şi a developării unei poze.

Îmi ocupam timpul, iar asta era cel mai important. Uram orele libere dintre şcoală şi culcare; n-am reuşit

niciodată să mă afund în paginile unei cărţi, iar întâlnirile în oraş îmi abăteau rareori gândurile de la Pappy şi de la Heinz. Uneori, mă mai şi distram, cum s-a întâmplat la un moment dat într-un bar dintr-un cartier al Amsterdamului, cunoscut acum sub numele de Cartierul Roşu, când am văzut cum nişte marinari americani le învăţau pe fetele din oraş să danseze swing şi jive. Un spectacol pe cinste!

O altă întâmplare nostimă mi-a readus zâmbetul pe buze. Într-o seară de vineri, mama l-a invitat la masă pe un soldat israelian din brigada evreiască, dar acesta a supărat-o încă de la bun început, punându-şi picioarele pe măsuţa de cafea şi întrebând-o ce avea de mâncare. Comportamentul lui i-a zădărnicit speranţele lui Mutti de a-mi găsi un soţ prea curând, dar n-a renunţat la căutări, punând ochii pe un alt tânăr care s-ar putea încadra în tabloid ginerelui ideal.

Henk era fiul unor prieteni de familie de la sinagogă, care mă cucerise cu zâmbetul lui fermecător şi cu firea sa veselă. Am ieşit împreună de câteva ori, iar relaţia noastră începea să devină tot mai serioasă.

Dar oricât de mult îmi plăcea să petrec timpul cu Henk, gândul îmi zbura deseori la Pappy, aşteptându-mă să-l văd în colţul străzii; sau la Heinz, amintindu-mi o conversaţie purtată cândva cu el.

Amintirile erau mult prea copleşitoare, de aceea preferam să-mi umplu timpul cu activităţi istovitoare şi solicitante.

După ce am terminat liceul, am început să lucrez cu normă întreagă la studio. Îmi plăceau oamenii cu care lucram, mai ales Jaap, şeful meu fluşturatic, care mă punea să mă aşez pe genunchii lui ca să mă înveţe tehnicile artei fotografice şi mă plimba cu motocicleta.

Dar nimic din toate astea nu-mi alunga amărăciunea din suflet, continuând să fiu la fel de capricioasă şi dificilă cu Mutti. Într-o fotografie, unde stau lângă canal în timpul pauzei de masă, par cumplit de nefericită. Amsterdamul părea să mă sufoce cu amintiri nimicitoare. Ca să las

trecutul în urmă şi să-mi clădesc un alt viitor, aveam nevoie de o schimbare radicală.

Otto şi Mutti au înţeles şi ei asta. Trăgând nişte sfori, Otto mi-a găsit de muncă pentru un an într-un studio dintr-un alt oraş pe care îl cunoşteam într-o oarecare măsură – un oraş mare şi întins, unde Eva Geiringer, cea de odinioară, se putea pierde în anonimat, încercând să-şi croiască un drum în viaţă –, Londra.

18

Procesul

Cu excepţia eforturilor depuse zi de zi ca să ne reclădim viaţa, anii petrecuţi la Amsterdam după război au fost marcaţi de un eveniment major: procesul celor care ne-au trădat şi ne-au dat pe mâna naziştilor în timpul războiului, Amsterdamul mişuna de informatori, astfel încât multe familii de evrei n-au aflat niciodată cu exactitate cine le-a trădat. În unele cazuri, trădarea n-a fost opera unei singure persoane.

Misiunea oficială a predării evreilor le revenea „vânătorilor de evrei" din Coloana Henneicke (o divizie de investigaţie din cadrul Biroului pentru Afaceri Evreieşti, ce purta numele anchetatorului-şef Wim Henneicke, un tânăr cu părul creţ, lipsit de scrupule, care deţinuse în trecut o companie de taxi fără licenţă). „Vânătorii de evrei" erau, de obicei, tineri fără educaţie, care se alăturaseră partidului nazist olandez NSB. Aceştia se lăudau adesea că „trăiau pe picior mare", câştigând şapte guldeni şi jumătate (echivalentul astăzi a 50 de lire sterline) pentru fiecare evreu arestat.

Un alt rol important în capturarea evreilor l-au jucat civilii angajaţi ca informatori de Coloana Henneicke şi plătiţi regeşte pentru fiecare evreu trădat. Unii oameni îşi trădau chiar şi propria familie, cum s-a întâmplat în cazul unei femei care şi-a predat cumnata în mâinile nemţilor din cauza unei dispute legate de un aparat de radio. Alte optzeci de familii au ajuns în lagărele de concentrare în urma denunţurilor făcute de o evreică, având şi ea, în final,

acelaşi sfârşit. Din unităţile „vânătorilor de evrei” mai făceau parte ideologii nazişti, loiali cauzei lui Hitler, cât şi informatori şi turnători de rând, animaţi de motive personale, care uneori nu depăşeau graniţele purei meschinării.

În timpul ocupaţiei naziste, Amsterdamul gemea de oameni dispuşi să meargă până în pânzele albe ca să-i trădeze pe evrei – dar, la sfârşitul anilor ’40, roata dreptăţii s-a întors, iar foştii informatori s-au trezit faţă în faţă cu propriile fapte.

Spre deosebire de Otto, care n-a aflat niciodată cu exactitate identitatea celor care i-au trădat familia, noi ştiam prea bine cine ne-a pecetluit soarta.

Gerada Katee-Walda, cea care l-a şantajat pe tata, cerându-i tot mai mulţi bani – de la 400 la 700 de guldeni pe lună, o. sumă astronomică, echivalentă astăzi cu 5.000 de euro. Ea a pus în mişcare întregul lanţ de evenimente, ce au dus, în cele din urmă, la sfârşitul tatii şi al lui Heinz. După arestarea noastră, Gestapoul i-a făcut o vizită doamnei Katee-Walda. Ca să-şi asigure pielea, le-a oferit ofiţerilor adresa unei alte familii, care ascundea patru evrei. Membrii familiei respective şi cei pe care îi adăposteau au fost arestaţi şi deportaţi, pierind apoi cu toţii.

Gerada Katee-Walda a ajuns în faţa completului de judecată în 1947 şi a fost condamnată la şapte luni de închisoare. Mai târziu şi-a schimbat numele şi a dispărut.

O altă categorie a „vânătorilor de evrei” o constituia grupul de indivizi care urzeau intrigi menite să ne trimită direct în mâinile naziştilor. Asistenta olandeză, aparent „cumsecade”, care i-a întâmpinat la gară pe tata şi pe Heinz şi i-a condus apoi în adăpostul unde aveau să fie arestaţi se Lumea Miép Braams. Era iubita lui Jannes Haan, membru al Rezistenţei olandeze, şi avea misiunea de a-i proteja pe evrei şi de a ajuta Mişcarea de Rezistenţă. Odată cu trecerea timpului, Ha în a devenit tot mai suspicios, bănuind că iubita lui era agent dublu, deoarece

multe familii de evrei, a căror soartă i-o încredinţase, dispăruseră fără urmă sau fuseseră arestate. Intuindu-i suspiciunile, Braams ha trădat pe Haan Gestapoului şi acesta a fost executat.

Statisticile efectuate mai târziu scot la iveală faptul că Miep Braams a predat în mâinile nemţilor în jur de 200 de familii evreieşti, printre care şi a noastră. Făcea parte dintr-un grup mai mare de informatori aflaţi sub controlul lui Pieter Schaap, un poliţist olandez cu puternice vederi antisemite. Două dintre femeile din echipa lui Schaap erau evreice – Ans van Dijk şi Branca Simons.

Ans van Dijk şi-a câştigat notorietatea, fiind singura femeie din Olanda condamnată la moarte pentru rolul jucat în timpul ocupaţiei germane şi executată în ianuarie 1948. Van Dijk era o vânzătoare, în vârstă de treizeci şi şapte de ani, care a reuşit să evite deportarea din 1943, acceptând să trădeze alţi evrei – şi şi-a îndeplinit misiunea cu mult entuziasm, predând peste 100 de oameni în mâinile naziştilor.

Branca Simons, şi ea evreică, este cea care i-a întâmpinat pe tata şi pe Heinz în noua lor ascunzătoare, oferindu-le o masă delicioasă în timp ce aştepta venirea Gestapoului. Sub oblăduirea lui Pieter Schaap, Simons a amenajat o aşa-zisă casă conspirativă pe Kerkstraat numărul 225, unde pretindea că locuieşte împreună cu „soţul” ei, Wim Houthuijs, un borfaş de rând, membru şi el al grupului de „vânători de evrei”. împreună, primeau în „casa” lor numeroase familii deznădăjduite, care nu bănuiau că adăpostul lor era, de fapt, o capcană. Simons a fost şi ea condamnată la moarte pentru faptele ei, dar sentinţa i-a fost mai târziu comutată în ani grei de temniţă.

Procesul pe care mi-l amintesc cel mai bine este cel al lui Miep Braams, deoarece Mutti a fost chemată ca martoră.

Pe când se afla încă în exil, guvernul olandez concepuse un sistem menit să-i aducă pe colaboraţionişti în faţa justiţiei. În baza Legii Speciale a Justiţiei, aveau să

fie înfiinţate mai multe tribunale pe tot cuprinsul Olandei, printre care şi Instanţa Specială de Judecată pentru cazurile cele mai grave. Într-o ţară proaspăt eliberată ca Olanda, Departamentul de Investigaţii Politice, sub controlul Biroului Procurorului General, analiza sute de mii de cazuri.

Ca să vă puteţi face o idee despre numărul ameţitor al persoanelor anchetate, au fost întocmite 450.000 de dosare. Aproape jumătate dintre acestea au fost înaintate procurorului şi 50.000 de oameni au fost aduşi în faţa completelor de judecată, în timp ce 16.000 au fost judecaţi de Instanţa Specială de Judecată.

Miep Brâams fusese deja judecată pentru colaborarea ei cu naziştii, dar cazul stagnase din cauza lipsei de probe. În mai 1948, am aflat că avea să fie judecată pentru a doua oară.

— Vreau să vin şi eu, i-am spus lui Mutti. Vreau s-o văd cu ochii mei!

— Ştiu, Evi, mi-a răspuns ea, dar copiii şi adolescenţii nu au voie în sălile de judecată. Poate fi o experienţă tulburătoare sau traumatizantă.

— Traumatizantă! am exclamat, nevenindu-mi să-mi cred urechilor. Dar din cauza ei am ajuns la Auschwitz! Dacă n-ar fi fost ea, Pappy şi Heinz ar fi astăzi în viaţă!

Mutti a încercat să mă liniştească, dar era cu neputinţă să eludăm legile instanţelor. Trebuia, aşadar, să se ducă singură.

În ziua procesului, avea să-mi spună Mutti mai târziu, Miep Braams stătea în boxa acuzaţilor, afişând o atitudine calmă şi degajată. Mâinile, bine îngrijite, şi le ţinea împreunate în faţă; chipul împietrit în nepăsare nu-i trăda nici cel mai mic fior de emoţie atunci când mama îi descria faptele, povestind cum ne-a predat în mâinile nemţilor – o familie complet necunoscută, care voia doar să supravieţuiască. În timp ce Mutti o privea cu durerea unei mame şi a unei soţii care pierduse aproape totul, Braams o scruta cu ochi reci ca de gheaţă. Nu părea măcinată de

remuşcări.

„Îmi doream cu ardoare să mă duc în boxa acuzaţilor şi să-i scot ochii!” mi-a spus Mutti mai târziu, printre lacrimi amare, sub imperiul unei suferinţe cum rar mi-a fost dat să văd vreodată. „Nu regreta nimic din ce-a făcut”.

Braams nu era doar calmă şi imperturbabilă, ci şi vicleană, ascunzând un as preţios în mânecă. În timpul războiului, salvase viaţa unei singure evreice, o personalitate de renume.

Paula Lindberg-Salomon era o renumită cântăreaţă de operă contralto[12] din Berlin, care scăpase, împreună cu soţul ei, din lagărul de tranzit de la Westerbork în 1943 şi a stat ascunsă în sudul Olandei până la sfârşitul războiului. Lindberg şi-a exprimat recunoştinţa faţă de Braams, care o ajutase să se ascundă şi să supravieţuiască.

A fost un proces complex şi îndelungat, dar în aprilie 1949 judecătorii, au dat verdictul. Braams a fost găsită vinovată şi condamnată doar la şase ani de închisoare.

Verdictul era de-a dreptul revoltător.

— Cum poţi să ispăşeşti doar şase ani de închisoare când eşti vinovat de moartea a 200 de oameni? am întrebat-o pe Mutti, cu mânie în glas.

— Nici mie nu-mi vine să cred, Evi. O să fie liberă peste câţiva ani şi o să ducă din nou o viaţă normală – când noi i-am pierdut pentru totdeauna pe Pappy şi pe Heinz.

Şi exact asta s-a şi întâmplat.

După cum aveam să descoperim mai târziu, instanţele de judecată dădeau deseori verdicte blânde colaboraţioniştilor nazişti. Orice putea înclina balanţa în favoarea celui acuzat – declaraţia unei persoane cu origini evreieşti căreia i s-a întins, într-un fel sau altul, o mână de ajutor sau pledoaria unei soţii sau a unei mame. Deşi 140 de oameni au fost condamnaţi la moarte, 100 dintre aceştia aii scăpat teferi şi nevătămaţi, după ce pedeapsa le-a fost comutată mai târziu la închisoare pe viaţă,

12 Voce feminină cu registrul cel mai grav, cuprinzând aproximativ două octave (n.tr.)

deoarece guvernul olandez se temea că un număr prea mare de execuţii ar fi putut afecta starea de spirit a cetăţenilor. „Un vânător de evrei” primea în medie zece ani de închisoare, dar unii au primit doar douăsprezece luni.

Mi-ar plăcea să cred că aceşti oameni – şi Miep Braams în mod deosebit – şi-au primit adevărata pedeapsă după moarte, dar experienţele trăite la Auschwitz mi-au anulat credinţă în puterea divină a lui „Dumnezeu” sau în existenţa vieţii de apoi.

Dacă nu avem parte de dreptate în această lume, atunci nici n-o vom mai cunoaşte vreodată.

19

Londra

Vremea era rece şi umedă în primăvara când am ajuns la Londra, dar eram animată de speranţa unui nou început. Se pare că toată ţara era însufleţită de acelaşi sentiment. Ne aflam în luna mai a anului 1951, iar Anglia părea hotărâtă să arunce cătuşele austerităţii postbelice, organizând Festivalul Marii Britanii.

Peste opt milioane şi jumătate de oameni au luat cu asalt cartierul South Bank din Londra ca să participe la inaugurarea sălii de spectacole Royal Festival Hall. Lângă ea, se înălţa spre cer, ca un simbol al modernismului, un turn din oţel şi aluminiu, în formă de ţigară, înalt de 92 de metri, ce purta numele de Skylon. Marea Britanie se pregătea să se reclădească şi să se îndrepte cu paşi repezi spre viitor, concepând planuri urbanistice şi de investiţie în National Health Service[13], înfiinţat cu trei ani în urmă.

Oamenii răvăşiţi de război voiau să savureze din nou plăcerile vieţii, bucurându-se cu miile de târgul organizat în Battersea Pleasure Gardens, plimbându-se cu trenuleţiil şi cutreierând localurile de tip Heuriger, construite în stil european. Viitorul părea promiţător – poate chiar ispititor.

Mutti m-a condus, cu ochii în lacrimi, la Gara Centrală din Amsterdam, promiţându-mi că va veni în vizită, dar în sufletul meu tristeţea dispărea încetul cu

13 Sistemul de asistenţă medicală de stat din Regatul Unit (n.tr.)

încetul, lăsând locul nerăbdării.

— Să ai grijă de tine, mi-a spus Mutti, şi să-mi povesteşti în scrisori tot ce faci!

— Aşa o să fac, i-am promis.

— O să vin în vizită şi o să mergem împreună în Darwen, la bunica Helen.

Îmbrăţişând-o şi sărutând-o cu drag, m-am urcat iute în tren. Adevărul era că abia aşteptam să plec şi, cu bucuria tipică a tinerilor, speram că Mutti mă va înţelege.

Îmi luasem deja rămas-bun de la Henk. Ţineam la el, dar mi-era greu să desluşesc uşurinţa cu care porneam în această aventură de una singură. Mi-a propus să ne căsătorim şi i-am răspuns că o să mă mai gândesc. Mă simţeam complet detaşată de toată povestea asta.

Otto îmi găsise de muncă pentru un an întreg, iar Sam, un tânăr pe care îl cunoşteam din Amsterdam, dar care stătea în Anglia, mi-a dat numele unei pensiuni unde puteam să locuiesc. Am luat trenul din Amsterdam spre Hook van Holland şi am pornit apoi spre Anglia cu feribotul. Ajunsă pe tărâm englez, am luat un alt tren spre gara Liverpool Street, unde Sam avea să mă aştepte şi să mă ducă apoi la pensiune.

Impresia pe care mi-a făcut-o Londra, acum când îi călcam pragul pentru a doua oară, nu era nici pe departe favorabilă: zona din preajma gării părea lin ţinut pustiu şi năruit de bombardamente, iar străzile înguste şi clădirile rămase în picioare nu arătau nici ele mai bine, părând sărăcăcioase şi murdare.

Sam mi-a explicat că aveam să locuiesc în partea de nord-vest a Londrei, nu prea departe de miile de evrei vorbitori de germană, care se stabiliseră în Golders Green şi Hampstead, dintre care cel mai renumit era Sigmund Freud.

Cu salariul mic pe care mă aşteptam să-l câştig de la noul meu angajator, nu voi putea, din păcate, să locuiesc printre ei. Am luat metroul şi ani coborât la staţia Willesden Green, îndreptându-ne apoi spre Cricklewood,

printre rânduri de case şi arcade de magazine, ce-mi păreau o versiune ciudată a visului englezesc. Clădirile, prevăzute cu ferestre cu menouri „şi grădini mici cu trandafiri, stăteau înţesate unele într-altele. Grupuri de copii zdrenţuiţi se jucau râzând printre maldărele de dărâmături, apărute printre clădiri în „urma bombardamentelor nimicitoare, lansate de avioanele germane, menite să realizeze „planul urbanistic al domnului Hitler”, cum le numeau localnicii.

Când am bătut la uşa casei de pe Chichele Road numărul 91, în prag a apărut doamna Hirsch, stăpâna pensiunii, care m-a strâns cu drag în braţe. Cricklewood era locuit în mare parte de irlandezi din clasa de mijloc, dar cum doamna Hirsch era evreică de origine cehă, m-a asigurat că mă aflam pe mâini bune.

În ciuda diverselor condiţii de trai îndurate în ultimul timp, viaţa într-o pensiune din Anglia s-a dovedit un adevărat şoc pentru mine. Era, fireşte, infinit mai bine decât traiul în satele arse până în temelie sau în casele năruite de bombardamente din estul Europei, dar nu era nici pe departe la fel de luxoasă ca vechea noastră locuinţă din Viena şi nici confortabilă ca micul nostru apartament din Merwedeplein.

Casa era întunecată şi îngustă, învăluită într-o atmosferă cumplit de rece, de care nu reuşeai să scapi nici dacă stăteai lipit de gura sobei, gata să-ţi arzi sprâncenele. Baia era prevăzută cu un boiler ciudat, montat pe perete şi alimentat cu fise. Am ajuns să asociez, în scurt timp, maşinăria cu un monstru periculos, de care mă apropiam cu multă prudenţă. După ce îl alimentam cu toate fisele pe care le găseam la îndemână, mă retrăgeam câţiva paşi ca să mă feresc de stropii fierbinţi de apă pe care boilerul îi împrăştia în toate direcţiile. După câteva minute, apa se răcea din nou.

Noaptea, închideam uşa dormitoarelor şi ne băgăm, tremurând, în pat, îmbrăcaţi în pijamale şi cămăşi de noapte groase, din flanelă, învelindu-ne în cearşafuri atât

de reci, încât aveai senzaţia că înoţi în apele îngheţate ale mării. Vântul şuiera prin găurile ferestrelor expuse curentului. Adormeam în zgomotul liniilor de troleibuz, ce ajungeau la capătul străzii şi porneau apoi din nou în cursă cu un huruit strident.

Îmi plăcea această ţară nouă şi ciudată, dar nu puteam să înţeleg cum de căpătase Anglia imaginea de simbol al modernismului.

— Ce e asta? am întrebat într-o seară, arătând cu mâna „bucatele” din farfurie.

— La ce te referi? mi-a răspuns doamna Hirsch, făcând un pas în urmă şi ţintuindu-mă cu privirea.

— Asta e mâncare pentru măgari! i-am ripostat, luând morcovul imens din farfurie şi legănându-i-l pe la nas.

N-am ştiut niciodată să-mi păstrez părerile depreciative numai pentru mine. În Austria, mâneam morcovii tăiaţi felii sau bastonaşe. La Amsterdam, olandezii îi mâncau piure. Aici însă, mă aflam în faţa unei monstruozităţi culinare, din care trebuia să muşc cu dinţii. La un capăt mai avea încă şi frunze – arăta de-a dreptul hilar.

— E foarte bun pentru tine, mi-a spus doamna Hirsch, privindu-mă printre gene. Are multe vitamine.

Nu prea ştiam să apreciez grija pe care mi-o purta doamna Hirsch. Alimentele au fost raţionalizate până în 1954, dar gazda mea mă aproviziona deseori cu câte un pacheţel pentru prânz, constând dintr-un borcan de salată cu cartofi sau cârnaţi. În momentul de faţă, cumpărase şi păstrase morcovul doar pentru mine, fără să-l împartă şi celorlalţi chiriaşi.

Eram încă obsedată de mâncare după foametea îndurată la Auschwitz şi încercam să mă adaptez bucătăriei britanice. Ani observat că, atunci când colegii şi vecinii mei voiau o gustare, cumpărau o pungă cu cartofi prăjiţi şi ceapă murată şi le înfulecau oftând de plăcere. Eu aşteptam însă cu nerăbdare pachetele cil mâncare de la

Amsterdam, adevărate minuni ale lumii, şi le atacam cu lăcomie.

Într-unul dintre primele pachete primite, se afla şi o ciocolată olandeză delicioasă – o raritate în Londra anilor ’50 – care i-a făcut cu ochiul unuia dintre chiriaşii de pe acelaşi palier cu mine. Într-o seară, mi-a bătut la uşă şi mi-a spus că se numea Zvi Schloss şi era originar din Germania. Am stat mult de vorbă în noaptea aceea, încercând să desluşim marile „mistere” ale existenţei noastre, ca, de exemplu, tehnica de folosire a boilerului din baie. La un moment dat, văzând pachetul cu mâncare, ochii au început să-i licărească veseli, atraşi de batonul de ciocolată.

Am realizat, în scurt timp, că mă simţeam extrem de bine în compania lui Zvi. Era studenţia LSE (London School of Economics), unde voia să-şi ia diploma de master, şi era înzestrat cu o inteligenţă fină şi un simţ ascuţit al umorului. Nu era foarte înalt, având cam aceeaşi înălţime ca şi mine, dar mă simţeam atrasă de constituţia lui minionă, de ţinuta, îngrijită, de chipul fermecător şi de părul negru ce se rărea la tâmple. Ceva din alura lui îmi amintea de tata şi mi-a fost uşor să mă apropii de el.

La Londra, legăturile mele de familie erau acum doar simple amintiri, nici pe departe o realitate palpabilă, pe care o întâlneam zilnic la fiecare colţ de stradă. Străbăteam singură oraşul fără să mă tem că sunt o tânără anonimă într-o ţară necunoscută – eram doar o persoană printre miile de străini, fiecare cu propria poveste;

În fiecare dimineaţă, luam metroul de la Willesden Green şi porneam spre oraş. Unii oameni urau compartimentele înghesuite ale metroului şi tunelurile lungi, ce se întindeau pe kilometri întregi, dar mie îmi plăceau legănatul ritmic al trenului, întunericul din vagoane şi mirosul de năduşeală, de apă de colonie, de ploaie şi fum de ţigară. Călătorii, înţesaţi unii într-alţii, erau politicoşi, dar nu-ţi adresau niciodată vreun cuvânt şi nici nu-ţi întâlneau privirile.

Lucram la Woburn Studios din Bloomsbury. Studioul cuprindea parterul şi subsolul uneia dintre clădirile de pe Tavistock Street, iar noi realizam postere imense reproduse după imagini proiectate pe perete. Era o muncă dificilă şi solicitantă, dar îmi oferea ocazia de a învăţa lucruri noi. Lucram tot în camera obscură a studioului, dar puteam să-mi lărgesc puţin orizonturile şi să îndeplinesc chiar şi alte sarcini (deşi acestea presupuneau doar proiectarea reflectoarelor pentru lumină).

Într-o zi, şeful meu, domnul Peck, m-a invitat să-l însoţesc la o şedinţă foto de pe aeroportul Heathrow. Pe atunci, Heathrow funcţiona ca aeroport civil doar de cinci ani şi abia începuseră lucrările la primele terminale. Străbăteam cu maşina Londra, şi periferiile sale pe un drum ce nu părea să se mai sfârşească. Am ajuns, în cele din urmă, pe pista de aterizare, unde ne-am oprit în faţa unui avion de pasageri, de Havilland Cornet.

M-am urcat, alături de domnul Peck, la bordul avionului, unde am făcut toată ziua fotografii unor modele îmbrăcate în costume de stewardese, care se prefăceau că oferă meniuri delicioase. Acum, când zbor pretutindeni în lume, împreună cu alte sute de călători la clasa economic, îmi amintesc cu zâmbetul pe buze cât de încântată am fost să pătrund în lumea strălucitoare a transportului aerian – dar şi cu o oarecare nostalgie legată de atitudinea mult mai relaxată privind securitatea zborurilor.

În acele zile, eram cumplit de retrasă şi de tăcută, stăpânind engleza doar la nivel de şcoală, dar am reuşit să-mi fac prieteni printre colegii de muncă. împărtăşeam plăcerile tinerilor săraci din oraş, cumpărând, de exemplu, un singur ziar în fiecare zi şi oferindu-l tuturor să-l citească. Nu duceam o viaţă socială prea activă, dar, în afară de colegii de muncă, întâlneam diverşi oameni la pensiune. Unul dintre aceştia, un chiriaş irlandez, m-a invitat la un moment dat la o cursă de câini. M-am împrietenit, de asemenea, cu un bărbat mai în vârstă, măcelar de meserie, practicant al bucătăriei cuşer

evreieşti, pentru că îmi plăcea mirosul de cârnaţi pe care îl emana în jurul său. Am început chiar să şi ies în oraş cil doi tineri.

Deşi nu uitasem de promisiunea făcută cu jumătate de gură de a mă căsători cu Henk când mă voi întoarce la Amsterdam, am început să mă întâlnesc mai des cu Sam. Lucra ca mecanic auto, dar voia să devină rabin. Era şi mai timid decât mine, dacă se poate spune aşa ceva, şi suferea de bălbism. Ne duceam deseori la conferinţele şi evenimentele organizate la Quaker Meeting House de pe Euston Road, unde Sam se lupta cu handicapul său ca să pună o întrebare. Umerii i se crispau şi se făcea roşu la faţă de încordaredar reuşea mereu să dea glas întrebărilor sale, indiferent de efortul pe care îl depunea ca să articuleze cuvintele. Îi admiram strădania şi curajul, dar mă înfioram la gândul că aş putea trece prin aceleaşi experienţe înspăimântătoare.

Pentru că mă ajutase atât de mult şi îmi găsise un loc unde să stau la pensiunea doamnei Hirsch, Sam îşi închipuia, probabil – şi pe bună dreptate –, că ne lega mai mult decât o simplă prietenie.

Dar, indiferent cât de mult îl plăceam – şi pe el, şi pe Henk –, un alt tânăr juca un rol mult mai important în viaţa mea. Devenind tot mai apropiaţi, Zvi a început să mă însoţească la diverse activităţi. Mergeam deseori împreună la Festivalul Marii Britanii şi ieşeam la picnicuri împreună cu ceilalţi chiriaşi în Battersea Pleasure Garden, unde am observat – cu o urmă de gelozie şi iritare – că Zvi făcuse o adevărată pasiune pentru o altă femeie, o nemţoaică blondă şi voluptuoasă, mult mai îndrăzneaţă ca mine, dar măritată.

Într-o seară, ne-am dus să vedem o piesă de teatru în micuţa sală de spectacole de la capătul străzii, dar la întoarcere n-am mai reuşit să găsim drumul spre casă din cauza unei neguri atât de dese, că puteai s-o tai cu cuţitul. Zvi aproape că se îneca în atmosfera înăbuşitoare. În alte zile, ne duceam în Hampstead Heath, străjuită în

depărtare de priveliştea magnifică a Catedralei St. Paul şi de City of London, şi vorbeam despre diverse lucruri – dar niciodată despre experienţele războiului!

Am fost impresionată când Zvi m-a invitat să jucăm tenis, deşi scorul său deplorabil dezvăluia faptul că acest sport nu era punctul lui forte. În ciuda eforturilor sale, nu eram încă sigură dacă Zvi se simţea atras de mine sau de deliciile mele îmbrăcate în ciocolată. Nu era însă singurul peţitor cu care ieşeam în oraş, iar întâlnirile cu alţi băieţi mă împiedicau să mă implic într-o relaţie emoţională mult prea serioasă, lucru care, credeam eu, îmi convenea de minune.

20

Povestea lui Zvi

În perioada copilăriei petrecute la Viena şi apoi a vremurilor tulburi când am străbătut Europa, împreună cu familia mea, în căutarea unui refugiu din calea nemţilor, Zvi trecea şi el prin experienţe traumatizante în landul Bavariei, aflat la graniţa cu Austria.

Tatăl lui, Meier, s-a născut într-un sat bavarez, într-o familie de fermieri şi negustori evrei. Când a izbucnit Primul Război Mondiali Meier a fost nevoit să plece pe front, iar când s-a întors acasă, era un om cu totul schimbat – un soldat nevolnic, cu spiritul frânt, care suferea de reumatism şi de o boală gravă a inimii.

În loc să se întoarcă în satul natal, tatăl lui Zvi s-a mutat în Ingolstadt, un oraş aflat la nord de München, şi a pus bazele unei afaceri cu hamei, folosit la fabricarea berii.

Când Zvi a venit pe lume, în 1925, tatăl lui era deja un prosper om de afaceri şi cap de familie. Prima lui soţie murise la naşterea lui Shlomo, fratele vitreg al lui Zvi, iar mama lui Zvi, descendentă a unei familii bogate de negustori de vinuri din Württemberg, îi devenise cea de-a doua soţie.

Zvi s-a bucurat încă de la bun început de dragostea familiei! Când încep şcoala, copiii din Germania primesc un con imens din hârtie colorată, plin cu dulciuri. Părinţii

lui Zvi au angajat un pictor care să-l imortalizeze pe pânză alături de conul cu dulciuri şi au atârnat tabloul pe peretele din sufragerie.

În scurt timp însă, lucrurile au început s-o ia pe un făgaş descendent pentru familie. Tulburările economice din Germania anilor ’20 au dus la stagnarea afacerilor, iar certurile au devenit o constantă în viaţa familiei lui Zvi. Tată Tlui a început, în cele din urmă, să vândă materiale pentru costume şi haine; mai târziu, a încercat să vândă asigurări de viaţă şi chiar ţigări.

Bunicii lui Zvi s-au mutat acasă la părinţii lui ca să reducă cheltuielile. Bunicul său era un doctor respectabil, care oferea deseori consultaţii gratuite dacă pacienţii se confruntau cu greutăţi financiare, lucru tot mai des întâlnit. În curând, a devenit membru al Partidului Social Democrat.

Bunicul lui Zvi este cel care i-a stârnit interesul pentru limbile străine, pasiune pe care a împărtăşit-o toată viaţa. Seara, îşi aduna nepoţii în jurul biroului şi citeau poveştile lui Rudyard Kipling, în timp ce Shlomo învăţa cuvinte în engleză, iar Zvi făcea diverse comentarii.

Dar în ciuda acestor momente senine, familia Schloss se confrunta cu greutăţi. Aveau puţini prieteni în Ingolstadt, iar antisemitismul devenea tot mai intens.

„Nu aveam nici măcar un prieten la şcoală. De fiecare dată când mă vedeau, băieţii îmi spuneau pe un ton depreciativ că sunt evreu”, mi-a povestit Zvi mult mai târziu. „Erau cam patruzeci de familii de evrei în oraş, dar nu aveau copii de vârsta mea, care să frecventeze aceleaşi cursuri, aşa că mă simţeam cu totul izolat. Odată, băieţii au alergat după mine până am ajuns în vârful unor trepte abrupte de piatră. Am alunecat de acolo şi m-am prăbuşit până la baza treptelor, rănindu-mă grav la spate şi fracturându-mi câteva coaste. Pe străzile din Ingolstadt, simţeam pretutindeni un aer ostil, oamenii refuzând să ne mai vorbească sau să ne întâlnească privirile”.

Un an mai târziu, după ce naziştii au ajuns la putere,

în 1934, tatăl lui Zvi a fost arestat „pentru propria protecţie”. A fost deportat în lagărul de la Dachau, care „găzduia” pe atunci; în mare parte, comunişti, opozanţi ai lui Hitler şi infractori, dar şi câţiva evrei.

Dachau era înfăţişat ca lagăr de muncă, dar dintre miile de oameni închişi pe nedrept acolo puţini au mai scăpat teferi şi nevătămaţi. vi „Viaţa a devenit tot mai grea. Îi scriam tatii doar câteva rânduri, din când în când, pe cărţi poştale tipizate, cu un spaţiu restrâns pentru corespondenţă. Iar el ne răspundea în aceeaşi manieră. Numai aşa puteam ţine legătura cu el”.

Vă puteţi imagina gândurile şi sentimentele lui Zvi când, uitându-se într-o bună zi pe geam, a văzut cum o maşină decapotabilă îşi croia încet drum, purtându-l, printre mulţimea entuziasmată de oameni, pe însuşi Adolf Hitler.

Ingolstadt era un cuib de nazişti, iar Hitler îşi vizita un bun prieten, care era liderul partidului local. „Părea că toţi locuitorii din oraş veniseră să-l vadă pe Hitler. Svastica flutura pe clădiri, iar oamenii îl întâmpinau cu un entuziasm aproape isteric”.

Zvi mi-a descris vâltoarea sentimentelor trăite mai târziu când şi-a amintit evenimentele. „Ar fi trebuit să-i arunci o bombă în maşină, îmi spuneau oamenii adesea. Dar eram doar un copil şi nimeni nu şi-ar fi putut imagina ce avea să urmeze”.

Zvi l-a văzut pe Hitler de trei ori în Ingolstadt. „Nu ieşea cu nimic în evidenţă. Mi se părea greu de crezut că un individ atât de banal putea fi responsabil pentru atâtea crime, pentru eradicarea aproape în totalitate a seminţiei evreieşti”.

Într-o zi, deschizând uşa de la intrare, l-a văzut în prag pe tatăl său. Întoarcerea lui Meier a survenit pe neaşteptate, dar acesta se schimbase dramatic. Era slab şi nervos şi nu putea să stea într-o cameră cu uşile închise. După doi ani îndelungaţi, tatăl lui Zvi fusese eliberat din lagărul de la Dachau cu condiţia ca familia să plece din

Germania în decurs de două luni. Fără să mai stea o clipă pe gânduri, Meier a încercat să obţină vize ca să plece cu toţii într-o altă ţară.

Părea o sarcină imposibilă. În 1936, multe dintre ţări refuzau să accepte refugiaţi evrei fără niciun ban în buzunar, iar încercările familiei de a pleca păreau zadarnice. În cele din urmă, cum perioada de graţie se apropia de final, iar părinţii lui Zvi începeau să intre în panică, au aflat că ambasada britanică din München păstra câteva vize pentru Palestina pentru cazuri de extremă urgenţă. Au depus cerere şi, din fericire, vizele le-au fost acordate.

„Am plecat din Germania împreună cu fratele şi părinţii mei, călătorind mai întâi cu trenul spre München şi străbătând apoi Austria, de unde am ajuns în portul Triest din Italia”, îşi amintea Zvi.

Ajunşi în Triest, s-au urcat la bordul unei nave italieneşti şi au pornit spre Haifa, aflată pe atunci pe teritoriul Palestinei guvernate de Marea Britanie. Zvi avea unsprezece ani.

„Înainte de venirea naziştilor la putere, eram nişte cetăţeni respectabili şi oameni de afaceri prosperi, dar când ne-am urcat la bordul navei, eram doar nişte imigranţi sărmani. După experienţele trăite la Dachau, tata era un om complet distrus fizic şi psihic. Când am pus din nou piciorul pe pământ, ne-am treziţ într-un ţinut complet nou, unde totul ne era străin – mirosurile, locurile, limba şi oamenii. Avea să devină însă temelia unei noi vieţi. Şi eram liberi”.

Obosiţi, şi precauţi, membrii familiei Schloss s-au lepădat de obiceiurile nemţeşti, adânc înrădăcinate în caracterul lor, şi au început o viaţă nouă într-o ţară răvăşită şi mistuită de sărăcie, unde, privind lucrurile din prisma nemţilor, părea să domine haosul.

Viaţa era cumplit de grea. În Germania, tatăl lui Zvi a avut propria afacere. Acum trebuia să urce şi să coboare dealurile din oraş, cărând un căruţ încărcat cu butoaie de

băutură. Dată fiind sănătatea lui precară, era o sarcină extrem de ingrată, dar era mai bine decât să-şi vadă familia murind de foame.

Tatăl său l-a înscris pe Zvi la o şcoală particulară, unde a început să înveţe ebraica şi să se obişnuiască, încetul cu încetul, cu noua lui ţară.

„Nu mai eram nevoit să fug de hoardele de băieţi germani, care mă arătau cu degetul, strigându-mi că sunt evreu, dar în Haifa trebuia să evit străzile periculoase, dominate de tensiunile şi animozităţile dintre comunitatea de evrei şi cea de arabi din Cartierul Vechi. Îmi amintesc cum autorităţile britanice patrulau prin oraş în uniformele lor kaki, purtând pantaloni lungi până la genunchi şi coifuri albe”.

În scurt timp însă, viaţa de familie s-a schimbat irevocabil, în 1938, bunicii lui Zvi au venit în vizită din Germania ca să participe la ceremonia de Bar Mitzvah[14]. Deşi situaţia evreilor din Germania lui Hitler devenea tot mai incertă, au hotărât să se întoarcă acasă. „Pare o decizie uluitoare”, spune Zvi acum, „dar erau bătrâni şi trăiau de-o viaţă în Germania. Sperau că lucrurile vor reveni la normal, iar ţara va scăpa din ghearele naziştilor”.

Dar după cum am putut vedea cu toţii, speranţele lor s-au dovedit zadarnice. Neputând să îndure viaţa sub regimul nazist şi nici umilinţa supremă provocată de pierderea prestigiului profesional, bunicul lui Zvi şi-a curmat zilele. Apoi, odată cu declanşarea războiului, bunica sa a fost deportată într-un lagăr de concentrare din Letonia, de unde nu s-a mai întors niciodată.

Şi în Haifa aveau loc schimbări dramatice. Din cauza muncii anevoioase, sănătatea tatălui său s-a înrăutăţit şi a murit în urma unui infarct. Zvi îşi dorea cu disperare să-şi continue studiile, dar ştia că va trebui să abandoneze şcoala pentru a-şi găsi ceva de muncă. „Credeam că o cale de a câştiga bani era un post la bancă – şi de acolo am şi

14 Ceremonie religioasă iudaică de trecere spre maturitate şi primire ca membru al comunităţii, având loc la vârsta de 13 ani (n.tr.)

pornit, angajându-mă, la treisprezece ani, ca mesager”.

Înainte de a muri, tatăl său îi găsise un loc de muncă la Banca Feuchtwanger, al cărui proprietar era un evreu de origine germană. Zvi şi-a continuat studiile la seral timp de mulţi ani, până a reuşit să-şi ia examenele.

În acelaşi timp, se implica tot mai mult în mişcarea sionistă. Războiul din Europa tulbura apele în Palestina. Naziştii şi partenerii lor erau dornici să captureze Orientul Mijlociu ca să pună mâna pe petrolul ţărilor arabe, dar şi pe Delta Nilului. Avioanele lui Mussolini bombardau Haifa, aruncând în aer rezervoarele şi rafinăriile de petrol şi înălţând spre cer mingi imense de foc.

„Ne înspăimânta gândul că am putea să cădem în mâinile naziştilor, dar nici dominaţia britanică nu se dovedea o alternativă prea fericită”, spune Zvi.

Cartea Albă a Marii Britanii din 1939 propunea înfiinţarea unui stat independent palestinian, guvernat de arabi şi de evrei. Numărul reprezentanţilor din guvern al celor două comunităţi avea să fie proporţional cu’numărul cetăţenilor lor din anul respectiv. Documentul impunea anumite restricţii privind imigrarea evreilor şi drepturile acestora de a cumpăra pământul arabilor.

Actiil impunea, de asemenea, un număr limitat de imigranţi evrei, 75.000, pe o perioadă de cinci ani, constând dintr-o cotă anuală de 10.000 plus o cotă suplimentară de 25.000 pentru cazurile de urgenţă pe aceeaşi perioadă de timp. După 1944, imigraţia avea să depindă de permisiunea majorităţii arabe.

La sfârşitul războiului, au început să apară primele rapoarte privind Holocaustul. „Ne simţeam cu toţii devastaţi de catastrofa ce se abătuse asupra poporului evreu”, descrie astăzi Zvi reacţia generală a oamenilor. „Am auzit zvonuri referitoare la atrocităţile din Europa, dar ne era greu să le credem. Doar n-o fi dracu’ chiar atât de negru, ne spuneam noi. Trăiam în negare. Vedeam apoi nave pline cu refugiaţi evrei luând ţărmurile cu asalt doar ca să fie arestaţi şi întorşi din drum de britanici, care îi

trimiteau în taberele de refugiaţi din Cipru. Era şocant şi incredibil”.

În 1945, Zvi s-a înscris în Haganah, o organizaţie evreiască paramilitară clandestină. Soldaţii” se întâlneau seara ca să se antreneze la moara de măcinat grâu din Haifa. „Eram pregătit să mă lupt pentru poporul meu şi pentru un stat evreiesc independent”. În luna noiembrie a acelui an, Organizaţia Naţiunilor Unite a votat în favoarea unui plan de separare, care propunea retragerea trupelor britanice de pe teritoriul Palestinei şi înfiinţarea a doua state independente – arab şi evreu. Tensiunile dintre cele două comunităţi au atins apogeul. Mulţi reprezentanţi din ambele tabere nu erau de acord cu planul propus şi nici cu graniţele viitoarelor state.

Pe 30 decembrie 1947, un grup al miliţiei arabe a intrat în rafinărie şi a ucis treizeci şi nouă de muncitori evrei.

„Deşi aveam pregătire militară (ştiam să folosesc armele şi chiar grenadele), mergeam cu teamă pe stradă”, povesteşte Zvi. „Odată, în vechiul cartier din Haifa, am auzit o maşină oprind chiar în spatele meu. Când m-am întors, am văzut un arab cu pistolul îndreptat spre mine. M-am ferit iute, scăpând ca prin urechile acului”.

Pe 15 mai 1948, când s-a înfiinţat Statul Israel, Zvi s-a înrolat imediat în Armata Israeliană, urmaşa organizaţiei Haganah, unde a servit timp de doi ani, mai întâi pe post de casier şi apoi cenzor în unitatea serviciilor secrete ale armatei.

Fiind înzestrat cu mai multă inteligenţă şi mai puţină forţă fizică, a realizat că viaţa cazonă nu i se potrivea.

„Îmi amintesc o întâmplare cumplit de nefericită când, bolnav de dizenterie, m-am oprit într-un sat de druizi ca să mă spăl la fund într-o troacă de vite sub privirile uluite ale fetelor din sat. Ce experienţă minunată – şi pentru mine, şi pentru ele!”, în orele libere, Zvi stătea în cortul său de armată, ponosit şi prăfuit, citind şi studiind, iar după satisfacerea stagiului militar, şi-a ocupat din nou

postul de la bancă.

„Mi-am dat seama că, dacă voiam să avansez în carieră, va trebui să plec un timp din Israel ca să capăt mai multă experienţă peste hotare”, povesteşte el. Cei de la bancă l-au ajutat să găsească un post la Londra, iar Zvi a pus piciorul în Anglia în 1950, purtând un palton vechi german, din cauza căruia părea un personaj desprins parcă din romanele secolului al XIX-lea.

Îmi amintesc foarte bine paltonul acela – era oribil, dar Zvi părea să ţină la el. Chiar din primele zile ale relaţiei noastre, abia aşteptam momentul să-l arunc. La vremea aceea, Zvi nu realiza că va avea nevoie de un palton nou. Iernile aspre din Europa reprezentau un inconvenient temporar, credea el, deoarece era hotărât să se întoarcă la postul de la bancă din Israel. Dacă n-aş fi apărut, într-o bună zi, la pensiunea unde stătea, debordând de păreri năucitoare, dar şi de provizii delicioase de ciocolată, şi-ar fi dus, cu siguranţă, planul la bun sfârşit.

Soarta ne-a împletit însă căile, iar viaţa amândurora s-a schimbat pentru totdeauna – în bine.

21

Nunta

M-am căsătorit într-o dimineaţă frumoasă de vară la Amsterdam. Un singur nor îmi întuneca orizontul – viitoarea mea soacră. Frau Schloss m-a respins încă din clipa în care a auzit de existenţa mea. Nu accepta gândul că îi răpeam fiul.

Zvi mă ceruse de soţie, cu multe luni în urmă, în timp ce ne plimbam prin Hampstead Heath.

— Te iubesc, Eva, şi cred că eşti o fată extraordinară, mi-a spus, deodată, cu emoţie în glas. Vrei să fii soţia mea?

Dacă am fi fost personajele unei poveşti romantice, i-aş fi acceptat propunerea pe loc, dar două lucruri mă făceau să stau încă în cumpănă. Îmi plăcea Zvi, fără doar şi poate, dar nu reuşeam să-mi descâlcesc sentimentele şi nici nu ştiam dacă, şi cu cine, voiam să mă mărit. Trecuseră doar câţiva ani de când îi pierdusem pe Pappy şi

pe Heinz şi, deşi mă mutasem la Londra şi duceam o viaţă cât mai normală cu putinţă, nu simţeam pentru nimeni o dragoste profundă.

I-am răspuns că propunerea lui mă făcea fericită, dar aveam nevoie de timp ca să rumeg lucrurile în tihnă. În următoarele câteva săptămâni, am încercat să-mi fac ordine în gânduri şi să înţeleg ce-mi doream cu adevărat. Voiam să-i cer sfatul lui Mutti.

— Cu cine crezi că ar trebui să mă mărit? am întrebat-o în timpul uneia dintre vizitele ei la Londra.

Mă privea adâncită în gânduri. Zvi întruchipa prototipul intelectualului, dar nu puteam să uit nici de „semipromisiunea” făcută lui Henk la Amsterdam.

— Cred că ar trebui să te măriţi cu Zvi, mi-a răspuns Mutti, în cele din urmă. Nu e doar un băiat cumsecade, ci şi inteligent şi interesant. Este extrem de important ca soţul tău să-ţi stârnească mereu interesul. Şi Henk este un băiat drăguţ, dar cred că Zvi este alegerea corectă.

Zvi era într-adevăr inteligent; şi misterios (învăluit într-un trecut exotic petrecut în Palestina), dar mai exista un lucru care îmi stătea în cale – Mutti însăşi. Nu i-am spus niciodată asta, dar, după toate experienţele trăite împreună, n-aveam nici cea mai mică intenţie de a mă muta pentru totdeauna într-o altă ţară, lăsând-o de izbelişte. Aşa că răspunsul meu a fost negativ.

— Îţi mulţumesc foarte mult pentru propunerea făcută, i-am spus lui Zvi, pentru că pe atunci respectam bunele maniere, dar nu pot să mă căsătoresc cu tine. Mama e văduvă şi vreau să-i fiu alături la Amsterdam.

Fără să mai stau prea mult pe gânduri şi fără să-mi simt inima frântă, mi-am continuat munca la Woburn Studios şi viaţa, la pensiunea doamnei Hirsch. Zvi părea să-mi fi acceptat hotărârea cu mult calm, deşi acum susţine că a fost mereu convins că îmi va cuceri inima şi că nu voi putea să rezist farmecului său. La vremea respectivă, credeam că nimic nu mă va face să mă răzgândesc – dar mă înşelam amarnic.

— Eva, vreau să-ţi dau o veste.

De data aceasta, interlocutorul meu era Otto Frank, care părea crispat. Venise la Londra cu afaceri şi abia aşteptam să-l văd. Se întâlnea cu mama în fiecare zi la Amsterdam, iar ea îi spusese deja că refuzasem propunerea lui Zvi. Acum, Otto părea hotărât să-mi spună ceva.

— Ai observat, probabil, că mama ta şi cu mine suntem destul de apropiaţi… Ne-am îndrăgostit unul de celălalt şi, de îndată ce îţi vei face ordine în viaţă, ne-am hotărât să ne căsătorim.

Vestea m-a luat cu totul prin surprindere. Sentimentele pe care le nutreau unul pentru celălalt nu mai erau de mult un secret pentru nimeni la Amsterdam, dar pentru mine relaţia lor n-a fost niciodată mai mult decât o simplă prietenie. Multe alte doamne puseseră ochii pe Otto, dar el se simţea profund ataşat de mama – iar relaţia lor, după cum puteam să văd acum, nu se baza doar pe o prietenie şi pe o înţelegere reciprocă, ci pe o adevărată poveste de iubire.

În timp ce eu mă adaptam vieţii londoneze, Otto îi scria mamei epistole lungi din călătoriile pe care le făcea în Statele Unite pentru promovarea *Jurnalului Annei Frank*. Îi povestea totul în aceste scrisori bătute la maşină, descriindu-i până şi meniurile şi costurile acestora (considera scump un meniu în valoare de 99 de cenţi), îi promitea apoi că îi va împărtăşi mai multe detalii când se vor întâlni între patru ochi şi făcea planuri ca să se mute împreună când avea să se întoarcă în ţară. La Amsterdam, mama se ducea la muncă în fiecare zi cu tramvaiul, iar Otto o însoţea deseori, mergând alături pe bicicletă. În staţii, mama cobora pe refugiu şi îşi trimiteau bezele.

Eram uluită, dar fericită să aflu că mama nu avea să rămână singură tot restul vieţii. Nutream sentimente destul de contradictorii, dar ţineam mult la Otto şi n-aş fi vrut să par egoistă, descătuşându-mi durerea pe care am simţit-o pentru fata la aflarea veştii. Un lucru era însă cert

– eram liberă să-mi duc viaţa după bunul-plac şi să accept propunerea lui Zvi dacă asta îmi doream cu adevărat.

După o perioadă de gândire, m-am hotărât să accept cererea în căsătorie a lui Zvi, dar „numai după ce îi vei cere permisiunea mamei”, i-am spus eu. „Vine în vizită săptămâna viitoare şi veţi putea vorbi în tihnă”.

A doua zi după venirea mamei la Londra, am plecat toţi trei la plimbare prin Hampstead Heath, un loc ideal pentru discuţiile noastre de familie.

Zvi i-a spus mamei, cu emoţie în glas, că voia să mă ia de soţie. Mutti a acceptat – cu o singură condiţie. L-a rugat să nu plecăm în Israel. După toate experienţele trăite împreună, nu putea să îndure gândul despărţirii de unicul ei copil şi nici ideea de a nu ne vedea ani buni de acum încolo.

Zvi părea realmente şocat de rugămintea mamei. Nutrea o mândrie şi o loialitate profundă faţă de Israel şi voia să contribuie la clădirea unei noi naţiuni evreieşti. Deşi îi plăcea să studieze la Londra, nu avea de gând, ca şi mine de altfel, să se stabilească acolo. Iar mama lui, ca şi Mutti, nu voia să locuiască la mii de kilometri depărtare de singurul ei copil. Căsătoria noastră implica sacrificii mult mai mari decât îşi imaginase el. Îi citeam pe chip gândurile şi sentimentele contradictorii, în timp ce analiza pe toate faţetele cererea lui Mutti. În cele din urmă, trăgând adânc aer în piept, şi-a dat acordul.

— Oare cât o fi ceasul? a întrebat Mutti deodată.

Angrenaţi cu toţii în discuţie, am uitat că Mutti trebuia să prindă trenul spre casă. Niciunul dintre noi nu avea ceas, aşa că Zvi a pornit cu paşi repezi spre un grup de oameni ca să-i întrebe ora, îl priveam cil stupoare cum aleargă.

— Uită-te cum fuge! i-am spus lui Mutti. Platfusul îl face să semene cu Charlie Chaplin.

Mutti a încercat să mă consoleze, dar eu priveam cu multă îndoială căsătoria noastră.

— Nu sunt încă sigură că îmi doresc să ne căsătorim,

i-am spus lui Zvi, după plecarea mamei. Am crezut că faci sport, dar m-am înşelat. Voiam să mergem la schi şi să escaladăm împreună munţii;

Aceste aspecte par lipsite de importanţă, cu atât mai mult acum, când înţeleg prea bine suişurile şi coborâşurile unei căsnicii îndelungate. Vreau doar să înţelegeţi că, pe vremea aceea, îmi conturasem în minte tabloul viitorului meu soţ şi nu ştiam dacă Zvi se încadra în acest portret. Aveam senzaţia că mă arunc în întuneric.

Am stat două ore de vorbă, timp în care Zvi a pledat cu ardoare în favoarea căsătoriei noastre, spunându-mi că în viaţă trebuia să-mi asum şi riscuri şi promiţându-mi că va face totul ca să fie exact aşa cum îmi doream. Eram încă mult prea naivă ca să-mi dau seama că oamenii fac rareori acest lucru.

A reuşit să mă convingă şi, copleşită de încântare şi de emoţie, am stabilit data nunţii peste câteva luni. Urma să ne căsătorim la

Amsterdam. Între timp, aveam să-mi termin contractul de muncă de la Woburn Studios şi să-l duc pe Zvi în vizită la familia mea din Darwen.

Nu aveam de unde să ştiu că, în ciuda încurajărilor ei, Mutti i-a scris mai târziu mătuşii miele, întrebând-o dacă Zvi şi cu mine formam un cuplu potrivit şi exprimându-şi temerile legate de nunta noastră.

Cât timp nu e măritată, mi-e greu să cred că povestea poate deveni realitate… Mă voi simţi însă copleşită de disperare când se va stabili într-o altă ţară. Dar voi fi nevoită să-mi stăvilesc sentimentele şi să sper că, în ciuda acestui sacrificiu imens pe care trebuie să-l fac, îşi va găsi fericirea…

Fără să-i cunosc temerile, eu mă desfătam în voie din cupa fericirii. M-am întors, bucuroasă, în Olanda, unde am început să încropesc un trusou de bază.

Pe 19 iulie 1952, ne-am unit destinele la primăria din Amsterdam, în faţa mamei şi a bunicii mele, a lui Otto şi a câtorva prieteni, dar şi a lui Frau Schloss.

Mama lui Zvi venise din Israel ca să participe la ceremonie şi stătea cu noi în Merwedeplein, aşteptând cu toţii întoarcerea fiului ei din Anglia. El îmi spusese deja că mama lui nu era deâoc încântată de vestea căsătoriei noastre şi considera că nunta era o greşeală cumplită. Bunica se afla şi ea la noi şi, într-o seară, după ce toată lumea s-a dus la culcare, am intrat în camera doamnei Schloss ca să-i urez noapte bună.

— Ai catadicsit, în sfârşit, să vii să vorbim! mi-a spus ea, privindu-mă cu aversiune, în timp ce mă bombarda cu o listă lungă de motive pentru care n-ar trebui s-o despart de fiul ei drag.

A fost un moment cumplit de stânjenitor. Îmi dădeam prea bine seama că, acceptând să-i îndeplinească rugămintea mamei, Zvi a frânt inima familiei sale, dar nu puteam să trec nici peste comportamentul ei grobian.

În ziua nunţii, mama şi bunica mă priveau cu lacrimi de fericire în ochi, în timp ce soacra plângea în batistă. A urmărit ceremonia cu chipul contorsionat de durere, de parcă suferea de indigestie.

Din nefericire pentru noi, surprizele nu s-au oprit aici.

— Priviţi! ne-a spus ea, fluturându-ne paşaportul pe la nas. Am obţinut viza pentru Elveţia, aşa că pot, să vin cu voi în luna de miere. Mi-am şi făcut bagajele.

Trăgând adânc aer în piept, m-am dus val-vârtej în camera lui Zvi, spunându-i cu mânie în glas:

— Mama ta n-are ce să caute în luna noastră de miere! Şi va trebui să i-o spui personal.

Sărmanul Zvi! După o discuţie stânjenitoare, purtată între patru ochi cu mama lui, ne-am adunat cu toţii ca să facem câteva fotografii de nuntă, apoi am pornit amândoi spre coasta olandeză, de unde am luat trenul spre Elveţia, unde aveam să petrecem luna de miere.

Munţii au fost mereu pentru mine un loc magic încă de când eram copil, şi abia aşteptam să-i cutreier alături de soţul meu.

În prima dimineaţă a călătoriei noastre, m-am urcat în cel mai apropiat telescaun, bucurându-mă de aerul proaspăt şi priveliştea magnifică. În timp ce telescaunul urca tot mai sus, lăsând în urmă pajiştile verzi, am descoperit cu stupoare că Zvi se ţinea strâns de bara de protecţie. Avea ochii închişi şi era ud de năduşeală.

— Ce-ai păţit? l-am întrebat.

— Nu pot să privesc în jos, mi-a răspuns. Când se termină?

Ajungând, în scurt timp, la capăt, am coborât din telescaun, uimită să aflu că Zvi avea rău de înălţime. În faţa noastră, o cărăruie şerpuitoare urca spre crestele înalte ale munţilor pe care mi-am dorit cu atâta ardoare să le explorez. Am pornit la drum, scăldată în razele toride de soare, oprindu-mă pe alocuri ca să culeg plantele pe care le adunam cândva împreună cu familia mea. De pe creste, vedeam văile ce se întindeau, maiestuoase, la poalele munţilor. Mă simţeam ca peştele în apă. Am realizat, în cele din urmă, că singurele zgomote pe care le auzeam erau cele scoase de bocancii mei şi am aruncat o privire în urmă. Unde era Zvi?

— Eval. Eva! l-am auzit strigând.

L-am găsit ţinându-se strâns cu braţele de o stâncă imensă; stătea lipit de ea, sculptat parcă în piatră, şi tremura ca varga.

— Nu pot să merg mai departe, mi-a spus, întinzând mâna spre mine. Nu pot să merg nici înainte, nici înapoi. Va trebui să mă ajuţi.

L-am prins, uluită, de mână şi l-am condus încet pe cărăruie.

Mai târziu, pentru ca aventura noastră să se încheie cum nu se poate mai rău, am mâncat o tocană de miel, iar Zvi şi-a petrecut toată noaptea vomitând în chiuveta din dormitor.

— Mă simt îngrozitor, gemea el, ţinându-se de burtă, în timp ce eu stăteam pe întuneric în noaptea toridă de vară şi mă întrebam ce aveam să fac cu un soţ atât de

ciudat.

Spre deosebire de cuplurile din ziua de astăzi, care locuiesc împreună ani buni înainte de a se căsători, noi nu ne cunoşteam prea bine, iar relaţia noastră era cât se poate de nevinovată. (Zvi credea că pruncii se năşteau din buricul mamei lor.) Căsătoria a fost o adevărată călătorie de iniţiere, presărată cu multe descoperiri, linele de-a dreptul năucitoare. Îmi imaginasem că Zvi semăna cu tata, pentru că aveau anumite trăsături în comun, şi că toţi bărbaţii erau înzestraţi cu energia, pasiunea, dinamismul şi personalitatea tatii. Credeam, de asemenea, că Zvi avea o fire sportivă, deoarece l-am văzut o dată curăţând o pereche de bocanci de munte pe fereastra dormitorului său – ce criteriu ca să accepţi o cerere în căsătorie! începeam să înţeleg acum că poate Zvi nu semăna deloc cu tata.

22

Un lanţ indestructibil y

Următoarea nuntă din familia noastră a avut loc un an mai târziu, când mama a devenit soţia lui Otto. Mutti ne-a anunţaţ fericitul eveniment abia după încheierea ceremoniei şi am înţeles imediat motivul: s-au căsătorit pe 10 noiembrie 1953, iar pe 11 noiembrie era ziua tatii. Mutti ştia că data nunţii ei mi-ar fi provocat multă amărăciune.

Otto locuia de câtva timp cu mama în Merwedeplein, dar, bântuiţi amândoi de fantasmele trecutului, au hotărât să înceapă un nou capitol al vieţii lor în Elveţia, aproape de rudele rămase în viaţă ale lui Otto. Deşi era hotărât să meargă până în pânzele albe ca să publice jurnalul lui Anne şi să-i confere recunoaşterea pe care o merita, războiul şi pierderea familiei lăsaseră o amprentă puternică asupra psihicului şi sufletului său. Plângea adesea, avea convulsii şi suferea de o depresie profundă. Aşadar, indiferent cât de mult iubea Otto Amsterdamul, îi era cu neputinţă să mai stea acolo.

Îi înţelegeam prea bine sentimentele; războiul şi

evenimentele ulterioare lăsaseră urme adânci şi în sufletul meu.

După luna de miere, Zvi şi cu mine am închiriat două camere într-o casă de lângă Anson Road, dar niciunul dintre noi nu era încântat de noua noastră locuinţă. Stăpâna casei era văduvă şi avea două fiice nemăritate, proprietarele unui magazin de delicatese cu specific evreiesc, ce purta numele de Green's. Peste tot era mizerie, iar camerele erau întunecate şi posomorâte. Aveam un dormitor mic şi o sufragerie prevăzută cu o chicinetă, dar trebuia să ne spălăm vasele în baia comună, a cărei chiuvetă rămânea mereu murdară în urma celorlalţi chiriaşi.

După căsătorie, respectând convenţiile vremii, renunţasem la postul de la Woburn Studios, dar viaţa casnică mă deprima cumplit de tare, aşa că Zvi a fost de acord să-mi caut un alt loc de muncă şi să urmez nişte cursuri ca să-mi umplu timpul.

Am depus numeroase CV-uri şi, în aşteptarea răspunsurilor, m-am înscris la o şcoală de arte şi meserii ca să învăţ arta ţesutului şi a fabricării mănuşilor. Prima mea zi, a fost un dezastru. La sfârşitul cursurilor, simţeam o nevoie imperioasă de a mă duce la baie, dar eram prea timidă ca să întreb pe cineva unde o puteam găsi. E greu de înţeles cât de nocivă poate fi timiditatea dacă. n-ai suferit niciodată din această cauză, dar experienţele traumatizante petrecute la Auschwitz şi pierderea lui Pappy şi a lui Heinz mă împiedicau să vorbesc cu oamenii. Simplul gând de a întreba unde se află toaleta mi se părea înspăimântător, aşa că am strâns din dinţi şi am luat-o la fugă spre staţia de autobuz. Nu era un drum lung, dar mi s-a părut o veşnicie până când autobuzul s-a urnit din loc. Am ajuns, în cele din urmă, la destinaţie şi am ţâşnit ca din puşcă spre casă, simţind agonia fiecărui pas. Am ajuns acasă exact la timp, dar, spre disperarea mea, cărbunarii tocmai aduseseră stocurile de cărbuni, iar pe atunci acestea erau ţinute în baie.

— Îmi pare rău, scumpo, mi-a spus unul dintre ei, ridicând mâna. Va trebui să mai aştepţi, căci mai avem puţină treaba.

Să mai aştept? Nici vorbă! Nu mai puteam să aştept nici măcar o secundă. M-am aşezat pe zidul scund din grădină şi, în ciuda eforturilor mele, n-am putut să mă abţin. M-am udat toată şi, după plecarea cărbunarilor, am alergat pe scări, să mă schimb.

În seara aceea, i-am povestit lui Zvi chinul prin care trecusem şi, deşi s-a dovedit înţelegător, îmi dădeam seama că îşi privea cu stupoare soţia atât de timidă în public, dar atât de sinceră şi de directă între patru ochi. Am jurat, în lagăr, că nu voi mai juca niciodată rolul victimei, dar, zece ani mai târziu, afişam aceeaşi imagine, cel puţin în public – cea a unei fete molatice şi sfioase, nicidecum a uneia îndrăzneţe şi sociabile, cum eram cândva.

La scurt timp după acest incident, mi s-a oferit un post pentru o perioadă de probă de două săptămâni la un studio foto din Victoria. După perioada de probă, mi s-a propus postul cu normă întreagă, dar ştiam că aveam să-l urăsc şi nu voiam să-l accept: Aţi putea crede că soluţia era cât se poate de clară – aş fi putut să-i refuz; spunându-le că „postul nu mi se potriveşte”. Aş fi putut să le spun că circumstanţele mele personale nu mai erau aceleaşi ca în perioada de probă. Aş fi putut să le resping propunerea sub un pretext oarecare. Dar nu puteam să fac nimic din toate astea, deşi ştiam prea bine că nu voiam să-l accept. După multe clipe de zbucium, l-am rugat pe Zvi să sune la studio şi să le spună că fusese detaşat la Manchester, motiv pentru care trebuia să plecăm din Londra. Era o minciună elaborată pentru o problemă cât se poate de simplă.

Nu mi-am dovedit talentul nici în arta ţesutului şi nici în cea a fabricării mănuşilor. Am reuşit să fac o singură mănuşă şi să ţes o eşarfă în nuanţe de roz şi stacojiu, pe care i-am trimis-o soacrei mele, în Israel. „Culorile eşarfei

îmi displac cel mai tare…”, mi-a scris ea, cu aceeaşi înverşunare ca întotdeauna.

— N-o să mai fac niciodată nimic pentru mama ta, i-am spus, indignată, lui Zvi, deşi, ca să fiu sinceră, s-ar putea ca ea să fi avut dreptate.

Pentru că Zvi ocupa acum un post bine plătit în cadrul agenţiei Strauss Turnbull, voiam să ne luăm prima noastră casă. Imediat cum am avut resursele necesare, ne-am cumpărat un mic apartament la parterul unei clădiri de pe Olive Road, unde ne-am amenajat şi o grădină, plantând un măr pe care aveam să-l luăm cu noi când ne-am mutat din nou, măr ce produce şi astăzi recolte îmbelşugate.

Din exterior, viaţa părea perfectă – eram doi tineri care îşi croiau un drum în lume – dar, în realitate, încă mă luptam cu efectele tardive, emoţionale şi fizice, ale experienţelor petrecute la Auschwitz.

Nici nu ne mutaserăm bine în Olive Road, când m-am trezit cu o febră moderată, ce refuza să cedeze, indiferent cât de mult mă odihneam. Mă simţeam rău aproape tot timpul. În final, în urma unor analize, am descoperit că aveam fibroză pulmonară şi tuberculoză osteoarticulară. Era o veste cumplită, cu atât mai mult cu cât, la vremea aceea, aveai nevoie de luni sau poate chiar de ani întregi ca să te vindeci de tuberculoză.

Am fost trimisă la renumitul Royal National Orthopaedic Hospital din Stanmore, unde, timp de trei săptămâni, am făcut analize şi radiografii, până într-o bună dimineaţă, când un doctor a venit la căpătâiul meu, spunându-mi că nu am tuberculoză şi sunt liberă să plec. Eram încântată să părăsesc spitalul friguros şi prost izolat, ce părea primitiv în comparaţie cu alte instituţii medicale din Europa. Doctorul mi-a spus că fibroza pulmonară indica faptul că am suferit de o boală gravă cândva în trecut – probabil în lagăr.

Acesta nu era sfârşitul problemelor mele medicale. La scurt timp după ce m-am întors acasă, am descoperit că Auschwitz-ul purta vina unor consecinţe mult mai

dramatice.

Într-o zi ploioasă, tipic londoneză, m-am hotărât să ţin un curs de geologie la Muzeul Naţional de Istorie. La sfârşitul cursului, tremurând ca varga sub burniţa rece de afară, am traversat strada şi am intrat într-o cafenea ca să beau o ceaşcă de ceai. Aşezându-mă la masă şi aşteptând comanda, am observat că un bărbat mai în vârstă de la o masă învecinată mă privea insistent. În cele din urmă, s-a aplecat spre mine, dregându-şi glasul. „Oare ce avea de gând să-mi spună?” m-am întrebat în sinea mea. Dar în locul unui taifas jovial, m-a rugat să-l las să-mi citească viitorul în palmă. Deşi ştiam că era o prostie, m-am lăsat mânată de curiozitate. Mi-am întors mâna şi l-am lăsat să-şi plimbe degetele peste palma mea.

— Mda, a început el, stând amândoi cu ochii pironiţi asupra liniilor ce-mi prevesteau viitorul. Asta de aici ne spune că vei avea o viaţă lungă.

Era, fără îndoială, o veste bună.

— Dar stai puţin, că pe asta nu o disting prea bine, a continuat, cu glas şovăitor, încruntându-se şi scrutându-mi mâna cu şi mai multă ardoare. Linia asta ne spune dacă vei avea sau nu copii, dar nu e uşor de urmărit – nu-mi dau seama dacă vei avea sau nu o familie.

Nu m-am gândit niciodată până atunci că s-ar putea să nu am copii. Am strâns, înspăimântată, mâna. Imaginea familiei zugrăvite de Pappy ca un lanţ indestructibil mi-a stăruit mereu în minte, iar gândul că s-ar putea să nu-i dăruiesc niciodată copii lui Zvi mi se părea insuportabil.

M-am dus acasă, cu ochii în lacrimi, şi am trântit uşa în urma mea. Zvi stătea în sufragerie.

— Hai să nu mai cântărim lucrurile prea mult şi să facem un copil chiar acum! i-am spus eu.

— De acord, mi-a răspuns, privindu-mă uimit. Dar credeam că vrei să mai aştepţi până vom reuşi să ne mutăm într-o casă mai mare.

— Nu. Trebuie să ne punem imediat pe treabă.

Un timp însă, profeţia ghicitorului în palmă părea să

se adeverească; Am încercat un an întreg să facem un copil, dar eforturile noastre păreau în zadar.

În cele din urmă, am făcut o programare la Elizabeth Garrett Anderson Hospital de pe Euston Road şi, în timp ce stăteam în sala de aşteptare, gândul că s-ar putea să nu avem niciodată copii îmi împovăra tot mai mult sufletul.

Doctorul mi-a confirmat cele mai cumplite temeri. Calvarul trăit la Auschwitz îmi provocase un dezechilibru hormonal, iar organismul meu nu mai funcţiona cum trebuie. Am urmat un tratament hormonal şi am aşteptat să se întâmple o minune – dar în zadar.

Cu timpul, am început să mă afund într-o tristeţe fără margini, astfel că, în toamna anului 1955, Zvi mi-a sugerat să le facem o vizită mamei şi lui Otto în Norvegia, ca să ne alungăm gândurile negre. Pe atunci, Norvegia nu era o destinaţie turistică de talie internaţională, aşa că ne-am bucurat în tihnă de frumuseţea fiordurilor şi a cascadelor, încercând, fără succes, să vorbim cu localnicii în engleză, delectându-ne cu carne de ren şi cutreierând locurile cu autobuzele din oraş. În ciuda problemelor mele, am reuşit să mă relaxez şi să mă bucur de vacanţă, iar când ne-am întors la Londra, am descoperit că ciclul îmi întârziase. Eram, în sfârşit, însărcinată.

În pofida experienţelor cutremurătoare pe care destinul mi le presărase în cale, sarcina şi naşterea erau încă un mister pentru mine.

În primele luni, m-am simţit îngrozitor de rău, vomând doar la simplul miros de mâncare; într-o seară, servindu-l pe Zvi cu o tocană, am vomitat chiar pe podeaua de lângă masă imediat cum am ridicat capacul de pe oală şi am simţit mirosul mâncării.

— Ce faci? a început să strige Zvi. Vomiţi în farfuria mea!

Orbită de mânie, am luat capacul voluminos şi l-am lovit cu putere în cap, lăsându-l aproape fără suflare. Deşi eram timidă în public, cu Zvi eram extrem de temperamentală şi nu îi ascundeam asta.

După cele nouă luni de sarcină, am ajuns la o maternitate din City of London, fără să ştiu prea multe despre venirea pe lume a pruncilor.

Mutti şi Zvi au venit cu mine în ambulanţă „dar, respectând procedurile din acele vremuri, au rămas la uşa spitalului.

Pe atunci, însoţitorii femeilor însărcinate nu aveau voie în incinta maternităţii, iar eu îi priveam disperată la gândul că aveam să rămân singură.

— Veniţi mâine! le-a spus asistenta, pe un ton sec, apucându-mă cu fermitate de cot şi îndrumându-mă pe holul spitalului.

— Seamănă cu un miel dus la tăiere, a spus Mutti, supărată, strângându-l pe Zvi de braţ.

Asistenta m-a condus într-un salon, unde mi-a spus să mă întind în pat şi să stau cuminte. M-am supus fără crâcnire, întrebându-mă ce avea să se întâmple mai departe. Am simţit deodată o durere copleşitoare şi am scos un ţipăt sfâşietor.

Uşa salonului s-a deschis şi în prag a apărut asistenta.

— Nu mai face atâta gălăgie! mi-a spus ea. Mai ai încă ore bune de aşteptat până îţi vine sorocul, a adăugat, închizând uşa în urma ei.

În toiul nopţii, sfâşiată de dureri atroce, ţipam fără încetare, cu mâinile încleştate pe abdomen, convinsă că trăiam cea mai cumplită experienţă din viaţa mea, pe care numai o nebună ar fi putut să şi-o dorească cu atâta ardoare. Dar în clipa în care pruncul a venit pe lume, m-am răzgândit. Nu era o frumuseţe ieşită din comun, cu atât mai mult cu cât avea icter, dar când mi-am ţinut fetiţa în braţe, am înţeles că acesta era momentul pe care îl aşteptam.

— Sunt pregătită să mai fac pe loc încă un bebeluş, i-am spus asistentei, care credea, probabil, că am luat-o razna.

Am hotărât s-o numim Caroline Ann. În următoarele

luni, fetiţa s-a transformat într-o frumuseţe rară, cu ochi ageri şi strălucitori şi părul negru ca abanosul. Apariţia lui Caroline a însemnat 6 schimbare fundamentală în viaţa mea, credea Zvi, şi nu se înşela, căci îmi umplea viaţa de bucurie. Indiferent cât de întunecat este trecutul, naşterea unui prunc întruchipează imaginea optimismului desăvârşit.

Trăiam acum un nou capitol din viaţa mea, presărat de grijile şi temerile unei proaspete mămici. Am realizat imediat că micul nostru apartament nu era suficient de spaţios pentru toţi trei, aşa că am cumpărat o casă mai mare în Edgware, o suburbie londoneză. Casa trebuia renovată în totalitate, deoarece fusese rechiziţionată de armată în timpul războiului. Otto ne-a oferit un împrumut pentru plata în avans a casei, ajutându-ne să ne mutăm imediat şi să începem lucrările de renovare.

Toate temerile mele legate de căsătorie s-au dovedit neîntemeiate. Zvi nu era doar un soţ tandru şi de nădejde, ci şi un tată dedicat şi devotat; îşi adora fetiţa şi petrecea ore întregi jucându-se cu ea şi schimbându-i scutecele. Pregătea chiar şi micul dejun, în fiecare dimineaţă, pentru chiriaşul nostru, în timp ce eu o hrăneam în tihnă pe Caroline. Slavă Domnului că am acceptat să-i devin soţie, căci nu-mi imaginez cum ar fi fost viaţa mea fără el.

Pe atunci, Edgware părea mai degrabă un cătun englezesc, nicidecum o suburbie londoneză, şi, deşi îmi plăcea atmosfera lui liniştită, mă simţeam deseori mult prea singură. Ziua, casa era goală şi tăcută, iar străzile, pustii şi liniştite. Zvi mi-a sugerat să lucrez din nou ca fotograf, dar eram mult prea timidă ca să interacţionez cu clienţii.

Când Mutti şi Otto au venit în vizită la noi, i-am înfăţişat mamei planul meu, iar ea a preluat imediat frâiele problemei. Pe vremea aceea, femeile îşi lăsau copiii afară, în cărucioare, pe pajiştea din faţa casei, ca să se bucure de aerul curat. Mama a pornit din casă în casă şi, oriunde vedea câte un cărucior afară, le întreba pe proaspetele

mămici dacă erau de acord să le fac fotografii copiilor lor. Am primit, în curând prima comandă, punând astfel bazele unei afaceri promiţătoare cu fotografii înfăţişând prunci şi copii mici, fotografii pe care le developam într-un şifonier de la parter, transformat în camera obscură. Eram un fotograf talentat, cu multă experienţă profesională, căruia îi lipsea însă încrederea în propriile abilităţi.

Dezastrul a survenit în momentul în care am abordat fotografia de nuntă. Am acceptat, încântată, propunerea de a face fotografii la nunta unui profesor din partea locului şi am muncit din greu toată ziua, având grijă să surprind momentele cele mai frumoase, în anii ’50, nunta reprezenta cel mai important eveniment din viaţa unui cuplu. Vă puteţi imagina, aşadar, groaza pe care am simţit-o când am intrat în camera obscură ca să developez pozele şi am descoperit că filmul era complet gol – nu captasem nici măcar o singură imagine.

Cu gândurile învolburate şi sufletul răvăşit, n-am închis un ochi toată noaptea, încercând, în zadar, să găsesc o soluţie. Trei săptămâni mai târziu, proaspeţii însurăţei m-au sunat ca să mă întrebe când aveau să primească fotografiile.

— Nu ştiu cum să vă spun… am îngăimat eu, trăgând adânc aer în piept. Îmi pare rău să vă anunţ că a avut loc un accident şi am pierdut toate pozele…

Am strâns cu putere receptorul în mână, aşteptând furtuna de la celălalt capăt al firului, în locul acesteia, s-a aşternut o tăcere mormântală. După câteva secunde bune, am început să mă întreb dacă interlocutoarea mea a înţeles ce i-am spus.

— O, Doamne! mi-a răspuns, în cele din urmă, încordată, dar politicoasă. Păcat… Dar cum nu mai avem ce să facem, o lăsăm baltă.

Mai târziu, m-am aşezat lângă Zvi, încă uluită de cele întâmplate.

— Îţi imaginezi ce-am fi păţit dacă ar fi fost o nuntă evreiască? l-am întrebat.

Ne-am privit, cu sprâncenele ridicate, imaginându-ne reacţia emoţională pe care ar fi provocat-o un incident de acest gen; Englezii, erau nişte oameni ciudaţi, dar plăcuţii care ştiau să-şi stăpânească foarte bine sentimentele.

Le agream personalitatea excentrică, bunele maniere, răbdarea şi antipatia profundă pe care o nutreau faţă de noţiunea de autoritate, refuzând cu încăpăţânare să facă tot ce li se spune. (Din acest punct de vedere, se deosebeau cu totul de nemţi.) Cu toate acestea, mi-era greu să înţeleg firea rezervată a britanicilor.

Atât timp cât rămâneam o persoană timidă, era evident că nu aş fi reuşit niciodată să-mi fac o prietenă din rândul englezoaicelor; Cum deja o adusesem pe lume pe Jacky, cea de-a doua fiică a noastră, petreceam multe ore vorbind cu copiii din parc sau de pe malul lacului din împrejurimi. În timpul plimbărilor mele, am observat că o doamnă frecventa aceleaşi locuri ca şi mine şi speram să intru în vorbă cu ea. Mi-a trebuit însă mult timp ca să-mi iau inima în dinţi şi s-o abordez, căci, în ciuda „discursurilor" pregătite cu mult înainte, îmi pierdeam curajul în ultimul moment şi plecam fără să-i vorbesc.

Într-o zi, am apelat la serviciile unei bone ca să plec în oraş şi, când am ieşit din casă, am văzut că şi vecina mea se pregătea de plecare. Am urmărit-o până în staţia de autobuz, concepându-mi discuţia în minte, dar când am văzut autobuzul în depărtare; m-a cuprins o spaimă cumplită. M-am aşezat la coadă în spatele ei. Autobuzul a oprit în staţie, uşile s-au deschis şi posibila mea prietenă s-a urcat. Dacă aveam de gând s-o abordez, trebuia s-o fac atunci ori niciodată, dar nu reuşeam să-mi iau inima în dinţi şi să mă urc în autobuz. M-am ascuns, în schimb, în spatele unui copac şi am rămas acolo până când maşina a plecat din staţie. Eram o cauză pierdută.

Din fericire, reuşisem să-mi fac o bună prietenă. La scurt timp după naşterea lui Caroline, am cunoscut-o pe Anita, care devenise şi ea mamă de curând. Am rămas prietene până în ziua de astăzi. Petreceam multe ore

împreună pe malul lacului din Edgware, legănând pruncii în cărucioare, depănând amintiri şi vorbind despre viaţa noastră. Eram destul de apropiate, dar nu mă aşteptam ca Anita să mă însoţească în noul capitol din viaţa mea pe care aveam să-l încep în Elveţia. Pentru un timp ne-a fost alături, totuşi.

Zvi a primit propunerea de a lucra la Zürich pentru o bancă israeliană. Postul reprezenta o avansare pentru el, dar eu nu voiam să mă mut şi s-o iau de la capăt într-o altă ţară. Mi-a promis că vom închiria casa şi ne vom întoarce peste câţiva ani, aşa că, în final, am acceptat. Nu mă bucuram deloc să plec din Edgware ca să trăiesc iar pe continent (în ciuda perspectivei ispititoare de a schia la sfârşit de săptămână). Mă consolam însă cu gândul că voi fi din nou aproape de Mutti şi de Otto, chiar dacă ştiam că erau ocupaţi până peste cap cu publicarea *Jurnalului Annei Frank*.

23
Otto şi Fritzi

Am întrebat-o odată pe mama cum putea să fie atât de fericită şi de îndrăgostită de Otto când avusese o căsnicie atât de frumoasă alături de tata. Nu voiam să rămână singură tot restul vieţii, dar, dacă mă gândeam bine, nimic nu putea rivaliza cu fericirea şi cu armonia vieţii noastre de familie şi nimeni nu l-ar fi putut înlocui pe Pappy, o personalitate atât de marcantă şi de dominantă.

Mutti mi-a explicat că erau doi bărbaţi complet diferiţi, care i-au ieşit în cale în momente cu totul diferite.

— Evi, când eram tânără, tatăl tău a fost soţul ideal pentru mine, mi-a spus ea. Era răvăşitor şi captivant şi lua toate deciziile în numele nostru. Viaţa alături de el era o mare aventură, căci nu ştiam niciodată ce avea să se întâmple a doua zi. Relaţia cu Otto este cu totul diferită. Semănăm mult mai bine. Discutăm, ne sfătuim şi luăm decizii împreună. Tatăl tău a fost soţul ideal pentru mine în tinereţe, iar Otto este soţul ideal pentru mine acum, când

mă aflu între două vârste. Am suferit mult amândoi şi ne înţelegem de minune, a adăugat apoi.

Argumentele ei erau perfect întemeiate, dar simţeam încă o strângere de inimă când vedeam cât de mult se iubesc. Nimeni nu putea să-i ia locul lui Pappy în sufletul meu, dar trebuie să spun că Otto a fost un tată vitreg extraordinar şi un bunic tandru şi iubitor pentru copiii mei. Le ţinea fotografiile în portmoneu, arătându-le altor oameni cu mândrie şi încântare.

Zvi şi cu mine aveam acum trei fete – Caroline, Jacky şi Sylvia, care s-a născut în Elveţia. În fiecare an, Mutti şi Otto le luau pe rând la ei ca să le cunoască pe fiecare în parte. Sărbătorile şi Crăciunul le petreceam întotdeauna împreună cu toată familia.

Fiind pasionată de schi, abia aşteptam să petrecem vacanţele de iarnă în Alpi. Cum îmi plăcea uneori să dorm până mai târziu, nu eram deloc încântată când Mutti şi Otto ne trezeau dis-de-dimineaţă, bătând cu bastonul în podea şi spunându-ne cu glas vesel că era timpul să ne sculăm.

Otto rămăsese neamţ până în măduva oaselor şi nu-i plăcea să-i vadă pe cei din jur lâncezind în pat.

— Se cunoaşte că a fost în armata germană, bombănea Zvi, referindu-se la faptul că Otto servise în armata imperială germană în timpul Primului Război Mondial. (Nu-i plăcea nici firea mea dezordonată; când am stat împreună la Londra, după ce ne-am mutat din Elveţia, îşi punea salopeta de lucru şi făcea curăţenie în garaj sau în grădină.)

Vara, Otto şi Mutti veneau la noi ca să petrecem împreună vacanţele la mare, mai întâi în Cornwall şi apoi, ani mai târziu, în Toscana. Ne jucam cu fetele pe plajă, făceam exerciţii de gimnastică şi înotam cu toţii în mare.

Căsătoria cu Mutti conferise un nou sens vieţii lui, după cum avea să-i explice unei tinere care-i creionase portretul, bazându-se pe faptele sale din perioada războiului şi pe cele imediat următoare.

Toate aceste lucruri s-au întâmplat cu douăzeci şi şase de ani în urmă şi, deşi această perioadă a jucat un rol important în viaţa mea, lăsând o amprentă de neşters asupra sufletului meu, am fost nevoit să merg mai departe şi să-mi clădesc o nouă viaţă… Trebuie să mă vezi, aşadar, nu doar în postura tatălui lui Anne Frank, rol zugrăvit în carte şi în piesa de teatru cu acelaşi nume, ci şi în postura unui bărbat care îşi iubeşte nepoţii şi noua viaţă de familie.

Îşi adora cu adevărat familia şi nepoatele, învăţându-le să patineze în Elveţia, organizând jocuri de Anul Nou şi dăruind cadouri tuturor copiilor din staţiune. Le-a cumpărat fetelor noastre o bicicletă în timpul unei vacanţe petrecute în Italia şi le-a însoţit apoi pe jos pe drumurile colbuite în timp ce ele învăţau" s-o folosească.

Jacky povesteşte cum Otto le depăna poveşti în Edgware, „poveşti atât de captivante, încât abia aşteptam să le aflu continuarea".

Cu toate acestea, rândurile sale aşternute mai sus reprezintă doar o parte din adevărul mult mai complex. Viaţa noastră a fost mereu bântuită de fantasmele trecutului, iar succesul *furnalului Annei Frank* trezea la viaţă şi umbrele celor dispăruţi, conferindu-le, mai ales lui Anne", un rol important, adesea devastator, în existenţa noastră.

Otto şi Mutti au petrecut mai bine de treizeci de ani ocupându-se de publicarea sau de punerea în scenă a jurnalului, iar mai târziu de administrarea Fundaţiei „Anne Frank" (casa memorială şi muzeul) din Amsterdam şi a Fundaţiei „Anne Frank" din Elveţia, răspunzând în acelaşi timp unui volum imens de corespondenţă din întreaga lume.

Locuind mai întâi în micul apartament din mansarda casei surorii lui Otto din Basel şi apoi în casa lor din Birfselden, Otto şi mama petreceau ore întregi, încercând să răspundă tuturor scrisorilor primite. *Jurnalul Annei Frank* atingea corzile sensibile ale cititorilor, mai ales ale celor tineri, iar Otto era hotărât să le răspundă fiecăruia în

parte. Se plimba de colo colo prin birou; citind scrisoarea unei fete de şaptesprezece ani din California, care îi spunea că părinţii ei nu o înţeleg.

— Ce crezi că ar trebui să-i răspundem? o întreba pe mama, care stătea, adâncită în gânduri, în faţa maşinii de scris.

În 1963, Otto, împreună cu un grup de susţinători, a reuşit să salveze de la demolare şi să cumpere clădirea din Prinsengracht numărul 263, înfiinţând acolo Casa Anne Frank din Amsterdam. S-a implicat cu trup şi suflet în administrarea şi conducerea organizaţiei, controlând chiar şi activitatea personalului. El şi Mutti veneau în Olanda cel puţin o dată pe lună ca să verifice cum se desfăşurau lucrurile.

Otto se ocupa, de asemenea, de aspectele legate de publicarea jurnalului în diverse ţări, ducând, în acelaşi timp, o luptă crâncenă cu scriitorul american Meyer Levin pentru drepturile de autor ale piesei de teatru bazate pe jurnal. Toate acestea au lăsat o amprentă puternică asupra psihicului, şi aşa fragil, al lui Otto.

Meyer Levin l-a cunoscut pe Otto la scurt timp după apariţia primelor ediţii ale jurnalului şi a scris o piesă de teatru cu acelaşi nume, care a fost pe placul lui Otto. Piesa înfăţişă evenimentele descrise de Anne, punând accentul pe moştenirea ei evreiască. Regizorii de teatru se temeau însă că era mult prea tristă pentru public, motiv pentru care refuzau s-o pună în scenă: Ca urmare, Frances Goodrich şi Albert Hackett, scenariştii filmelor *The Thin Man*, *Tatăl miresei* şi *Şapte mirese pentru şapte fraţi*, au scris o versiune a piesei lui Levin mult mai edulcorată şi cu mai puţine accente evreieşti.

Relaţia de prietenie dintre Otto şi Meyer Levin s-a deteriorat, iar Levin l-a purtat pe Otto prin tribunale ani de-a rândul. Cazul i-a implicat pe toţi cei care au avut tangenţă cu Meyer sau cu Otto, printre care şi Eleanor Roosevelt, ducând la o dispută de proporţii, cu accente de vendetă. Levin scria acuzaţii dure în ziarele din ţările pe

care Otto urma să le viziteze.

„Purtarea ta va întruchipa pentru totdeauna imaginea răului suprapusă peste cea a binelui şi simbolul trădării unui tată care a măsluit cuvintele fiicei”, i-a scris Levin lui Otto în ianuarie 1960.

Saga piesei i-a distrus viaţa lui Meyer Levin. După moartea sa, fiica lui Levin a scris că, în disputa cu Otto, „tatăl ei îşi pierduse busola morală”. Eu nutream însă o oarecare simpatie pentru Meyer Levin, în ciuda greutăţilor presărate în calea lui Otto. Piesa lui era mult mai bună, iar acuzaţiile sale potrivit cărora soţii Hackett şi Lillian Hellman au tras nişte sfori pentru a împiedica punerea ei în scenă conţineau, fără doar şi poate, un sâmbure de adevăr. În ansamblu, cazul reprezintă un exemplu revelator al sentimentelor aprinse şi poate chiar a nebuniei stârnite de moştenirea lui Anne Frank – o moştenire ce avea să-mi influenţeze şi mie viaţa, mai ales după ce-am început să-mi expun experienţele în public.

Pe lângă luptele supărătoare purtate prin tribunale cu Meyer Levin, Otto era, de asemenea „implicat în numeroase alte procese legale împotriva celor cu vederi antisemite şi a celor care negau Holocaustul, punând la îndoială veridicitatea jurnalului sub pretextul unei scrieri false, ce purta fie semnătura lui Otto, fiet pe cea a lui Meyer Levin.

În 1959, Otto, împreună cu două edituri, a intentat un proces în Germania împotriva lui Lothar Stielau şi Heinrich Buddeberg, care susţineau că jurnalul era un fals. Trei experţi au fost trimişi la Basel ca să analizeze jurnalul, declarându-i, în final, autenticitatea. Procesul a continuat până în octombrie 1961, când avocaţii lui Stielau au anunţat că acesta îşi retrăgea acuzaţiile, „neavând niciun temei în sprijinul afirmaţiei că jurnalul era un fals”.

De-a lungul anilor, Otto a fost nevoit, în repetate rânduri, să apeleze la justiţie ca să apere autenticitatea jurnalului. Unul dintre cele mai cunoscute procese este cel din 1976, intentat lui Robert Faurisson, un contestatar al

Holocaustului. În urma verdictului juraţilor, editorul lui Faurisson, Heinz Roth din Frankfurt, a primit interdicţia de a mai publica pamflete ce negau veridicitatea jurnalului.

Aceste lupte legale îndelungate, însoţite de obicei de creşterea numărului de scrisori cu caracter antisemit şi a atacurilor la persoană, l-au epuizat pe Otto. Ultimul proces a avut urmări cu totul neaşteptate în momentul în care Otto a fost informat de sosirea unei alte echipe de experţi din Germania cu scopul de a analiza toate materialele pe care le deţinea cu privire la Anne;

Otto, de-acum bătrân şi bolnav, a interpretat cuvânt cu cuvânt această înştiinţare şi i-a dat lui Gor Suijk, unul dintre cei mai buni prieteni ai săi „câteva pagini rămase nepublicate din jurnal. Otto considera, probabil, că acele pagini conţineau informaţii intime, iar prin hotărârea de a i le oferi lui Suijk le transmitea autorităţilor germane faptul că le preda astfel toate materialele deţinute, fără să le dezvăluie însă secretul acestora.

Nu ştiu dacă intenţia lui era de a-i ceda pentru totdeauna paginile lui Suijk. Otto supraveghea cu minuţiozitate fiecare detaliu în parte din procesul de publicare a jurnalului şi îi plăcea să ţină totul sub control. Tind să cred că n-ar fi vrut ca aceste pagini să ajungă sub ochii publicului larg, chiar dacă încasările obţinute din vânzări puteau finanţa activităţile caritabile organizate în numele promovării jurnalului în Statele Unite.

Cele cinci pagini conţineau gândurile lui Anne despre căsnicia părinţilor ei, precum şi părerea că Otto nu o iubise niciodată cu adevărat pe mama ei. Rândurile aşternute pe hârtie îi trădau propria conştientizare sexuală, dar şi scepticismul legat de părerile tatălui ei potrivit cărora toţi nemţii erau nazişti, pe care le considera complet neîntemeiate. Aceste pasaje n-au schimbat cu nimic conţinutul jurnalului, iar eu şi Mutti am regretat amarnic publicarea lor şi nebunia stârnită ulterior.

Succesul jurnalului a avut, totodată, şi aspecte pozitive, oferindu-ne ocazia de a cunoaşte oameni minunaţi

şi generând evenimente impresionante. În călătoriile lor, Otto şi Mutti descopereau cu uimire înrâurirea covârşitoare pe care moştenirea lui Anne o exercita asupra lumii întregi. Mulţi dintre cei impresionaţi profund erau tineri obişnuiţi, dar au fost şi personalităţi marcante ale vremii, printre care John F. Kennedy, pe atunci senator al Statelor Unite, cu o carieră promiţătoare în politică şi căruia îi datorăm punerea în scenă a piesei, în scop caritabil, în New York. Ajuns mai târziu preşedinte, i-a cerut secretarului de stat pentru muncă să depună o jerbă de flori la casa memorială din Amsterdam.

Otto şi Mutti au avut prilejul să facă o fotografie alături de Andrey Hepburn, propusă pentru rolul lui Anne din filmul cu acelaşi nume. Actriţa copilărise în Olanda în timpul celui de-al Doilea Război Mondial şi fusese profund afectată de deportarea evreilor, dar, în cele din urmă, a refuzat rolul, susţinând că ar fi fost o experienţă mult prea copleşitoare pentru ea. S-a declarat mereu impresionată de jurnalul lui Anne, iar ani mai târziu, a participat la un spectacol muzical pe scena Teatrului Barbican din Londra, unde a citit pasaje din jurnal. Întâlnind-o în culise, ne-am îmbrăţişat cu drag şi am izbucnit amândouă în plâns.

— Ai readus-o pe Anne la viaţă, i-am spus, gâtuită de emoţie.

Jurnalul Annei Frank a generat un simţ extraordinar al responsabilităţii, obligându-i pe Otto şi pe mama să se dedice cu trup şi suflet misiunii lor, astfel încât moştenirea lui Anne să fie protejată şi transmisă generaţiilor viitoare aşa cum se cuvine. Duceau un trai cumpătat, evitând să meargă cu taxiul şi alegând meniuri cât se poate de simple.

— Banii pe care îi câştigăm sunt banii lui Anne, spunea Otto, hotărât să nu permită nimănui să ducă o existenţă luxoasă pe seama jurnalului.

Uneori, mi se părea însă mult prea exagerat. Dacă ieşeam să luăm masă cu admiratorii lui Anne Frank, Otto le plătea meniul, fără să facă asta niciodată pentru mine

sau pentru Zvi. Voia să fie corect.

Cu toate acestea, recunoaşte că a fost nedrept într-o singură privinţă. În agendele şi în corespondenţa purtată înainte de publicarea jurnalului vorbeşte deseori despre ambele copile, fără să facă vreo diferenţă între Anne şi Margot. Poate că a preferat-o pe una în detrimentul celeilalte, aşa cum fac mulţi părinţi, dar nu există nicio dovadă în acest sens. Scrie adesea despre Margot, despre pasiunile şi personalitatea ei. După succesul jurnalului însă, gândurile sale se îndreaptă numai spre Anne, pomenindu-le doar rareori pe Margot sau pe Edith, prima lui soţie, şi numai corelate cu Anne.

Jurnalul şi moştenirea lui Anne i-au acaparat întreaga existenţă şi – deşi era amabil cu toată lumea – îşi pierdea interesul faţă de cei care mi se declarau „fanii” lui Anne Frank.

Când stătea la noi, invoca adesea numele lui Anne, dând-o ca exemplu copiilor mei: „Anne n-ar fi făcut niciodată asta…”, spunea el dacă fetele făcuseră vreo năzbâtie sau dacă ar fi trebuit, în opinia lui, să se poarte cu totul altfel Pomenindu-i mereu numele în faţa copilelor mele; încerca să-i menţină vie amintirea, lucru pe care îl înţeleg prea bine, dar câteodată devenea enervant. Se întâmpla ca uneori să le strige „Anne”.

Sylvia, mezina noastră, voia să dorm cu ea în pat ori de câte ori ne duceam în vizită la Mutti şi la Otto, deoarece se simţea bântuită de o prezenţă „fantomatică”.

„Cu multe săptămâni înainte de vizita noastră, gândul de a le trece pragul mă înspăimânta din cale-afară”, povesteşte ea. „Apartamentul părea un muzeu, iar Basel devenise în imaginaţia mea «un oraş al fantomelor»”.

Copilele mele îl considerau pe Otto bunicul lor, dar îşi doreau ca el să joace cu adevărat acest rol.

„Ne-a învăţat să patinăm şi să mergem pe bicicletă”, spune Sylvia, „dar am simţit mereu o barieră între noi. Am ştiut întotdeauna că ne aflăm pe locul al doilea în viaţa lui

Mutti şi a lui Otto, după Anne Frank. Poate că eu am fost cea care a pus această barieră, dar ne-a făcut mereu să credem că trebuie să ne ridicăm la nivelul lui Anne”.

Trebuie să recunosc că apariţia lui Otto a însemnat o schimbare dramatică în viaţa noastră, conferindu-ne bucurii şi împliniri inimaginabile. Când mă simţeam pierdută într-o lume cu totul străină, mi-a întins de nenumărate ori o mână de ajutor, călăuzindu-mă cu blândeţe spre noi destinaţii. Încercam deseori să-i înţeleg freamătul lăuntric la gândul că eu trăiam în timp ce fetele lui pieriseră în lagăr, dar pot spune cu mâna pe inimă că nu mi-a dat niciodată de înţeles că mi-ar purta pică. Mi-a arătat dragoste şi tandreţe ca şi cum aş fi fost fiica lui.

Dacă cineva îmi stârnea resentimente, acela nu era Otto, ci Mutti. Când Otto ne-a oferit avansul pentru casa din Edgware, ne-a rugat să le rezervăm, lui şi mamei, camera din faţă pentru vizitele la Londra. Petreceau câte trei luni pe an la noi, sejururi pe care le aşteptam cu nerăbdare, făcându-mi planuri să mă duc la cumpărături sau să iau masa cu Mutti. Mă supăram, evident, când îmi vedeam planurile năruite pentru că voiau să răspundă la nişte scrisori sau să rezolve alte probleme legate de jurnal. Făceam rezervare la un restaurant sau îmi plănuiam un „raid” prin magazinele din oraş şi vedeam cum orele dimineţii trec una câte una, iar Mutti şi Otto analizează scrisori după scrisori.

— Aţi terminat? o întrebam pe mama, văzând cum ora mesei îmi scapă printre degete.

— Mai avem încă o scrisoare, îmi răspundea ea. Mai e încă timp de cumpărături.

Şi orele treceau, prânzul se pierdea, iar eu mă duceam din nou să-i deranjez.

— Trebuie să ne grăbim, îi spuneam eu.

Mutti îi arunca o privire lui Otto şi el îmi arăta cu mâna maldărele de scrisori rămase încă fără răspuns, iar planurile mele se duceau din nou pe apa sâmbetei.

Mama punea mereu pe primul loc relaţia ei cu Otto,

iar eu îmi doream uneori să-mi acorde mai multă atenţie.

În 1968, am descoperit cil uimire că eram din nou însărcinată, dar sarcina s-a dovedit dificilă încă de la bun început. Pentru că sufeream de colită, m-am dus să consult un doctor, care m-a supus unor investigaţii extrem de dureroase.

În noaptea aceea, am pierdut sarcina şi am ajuns de urgenţă la spital, în timp ce fetele au rămas în grija bunei mele prietene, Anita. Zvi era plecat cu afaceri în Israel, unde trebuia să stea câteva săptămâni, dar Mutti şi Otto aveau să se întoarcă în curând dintr-o călătorie în Danemarca. Am stat în spital câteva zile cu gândul la copilele rămase acasă. Mă aflam într-un moment când aveam o nevoie disperată de mama.

— Vino să stai cu mine, Mutti! am rugat-o la telefon. Am nevoie de tine.

— E dificil, mi-a răspuns ea. Ştii că trebuie să mai rămânem câteva zile aici. Totul e deja planificat. Cum aş putea să-l las singur pe Otto?

A venit trei zile mai târziu, după încheierea vizitei în Danemarca; O, ce n-aş fi dat ca măcar atunci să mă fi pus pe primul loc!

În ciuda resentimentelor mele create de acest incident, am petrecut multe clipe frumoase împreună. Sărbătoream întotdeauna aniversarea mea, a lui Otto (care avea loc imediat după a mea, pe 12 mai) şi pe cea a soţului mătuşii Sylvi în aceeaşi zi, prilej cu care dădeam o petrecere de pomină. Copiii compuneau şi interpretau scheciuri sau spuneau glume spre deliciul lui Mutti, care îi acompania cu râsul ei puternic şi răsunător.

În 1980, când a împlinit 90 de ani, Otto a început să manifeste primele semne de boală, deşi până atunci n-a avut niciodată probleme grave de sănătate. „Nu sunt bolnav”, le spunea el oamenilor, „sunt doar obosit”.

Nu avea de unde să ştie că un doctor îi spusese lui Mutti, cu câteva luni în urmă, că suferea de o formă gravă de cancer şi nu mai avea mult de trăit.

I-am vizitat în primăvara şi în vara anului 1980 şi am văzut cum boala îşi punea tot mai mult amprenta asupra lui Ottol Se bucura încă la fel de mult de compania celor din jur, dar, simţiriduse din ce în ce mai slăbit, nu putea să primească mai multe vizite deodată. Era tras la faţă şi avea pielea aproape cadaverică. În ciuda eforturilor sale, în ultimele săptămâni nu se mai putea ridica din pat, iar Mutti îl ajuta să mai facă vreo câţiva paşi prin apartament. Prietenii o sfătuiau să-l trimită la spital, dar ea nici nu voia să audă, insistând să-l îngrijească acasă. Spre sfârşit, pentru că suferea de pleurezie, a fost internat în spital.

A murit pe 20 august sub ochii lui Mutti, care-i stătea la căpătâi.

Otto Frank a devenit o figură paternă pentru mulţi dintre cititorii jurnalului, fiind, de asemenea, şi un binefăcător dornic să răspândească în lume mesajul toleranţei şi al înţelegerii. Moartea sa a stârnit valuri de condoleanţe, iar cei de la Fundaţia „Anne Frank” din Olanda s-au gândit chiar să închirieze un avion pentru oamenii care doreau să participe în număr mare la funeralii.

Respectându-i dorinţa, Otto a fost incinerat după o slujbă religioasă simplă, lucru contrar tradiţiei iudaice, apoi am organizat o ceremonie comemorativă, unde Mutti a pus înregistrarea unui interviu acordat de Otto, oferindule oamenilor şansa de a-i asculta cuvintele. Vocea lui calmă răsuna în casa lor mică precum o prezenţă nepământeană, care cunoştea rolul pe care avea să-l joace în istorie.

În timpul ultimei lui vizite în Olanda pentru a comemora ziua de naştere a lui Anne de pe 12 iunie, a primit cu încântare din mâinile reginei Beatrix cea mai înaltă distincţie a ţării – *Orde van Oranje-Nassau*. Era un tribut pe măsura strădaniilor şi faptelor sale publice, dar prietenii şi familia deplângeau nu doar pierderea unei personalităţi de renume, ci şi pe cea a unui om simplu. Eu, Zvi şi fetele noastre îi duceam cumplit de mult dorul, dar mama se simţea cu totul pierdută fără el.

— Viaţa mea s-a sfârşit, spunea ea, privindu-i portretul din sufragerie. De ce m-ai părăsit, Otto?

A reuşit să păstreze moştenirea trecutului, trăind în acelaşi timp în prezent. „Nu mă întorc niciodată pe acelaşi drum”, i-a spus cândva unei tinere, o admiratoare a lui Anne Frank, conducând-o cu paşi repezi spre următoarea staţie de tramvai, fără să se uite nicio clipă înapoi.

24

Noi începuturi

Nimic nu te face să reflectezi mai mult asupra propriei vieţi ca momentul împlinirii vârstei de cincizeci de ani. Chiar dacă acest prag nu reprezintă un catalizator menit să genereze schimbări majore pe plan personal, nu poţi să nu priveşti înapoi şi să te gândeşti de unde ai plecat şi unde ai ajuns. Pe 11 mai 1979, când am împlinit cincizeci de ani, am sărbătorit cu toată familia şi Mutti mi-a dăruit un discurs presărat cu iubire şi tandreţe.

În povestea ei aşternută cu migală pe hârtie, îmi descrie copilăria, pomenind doar în treacăt experienţele din timpul războiului (care n-ar fi făcut altceva decât să întristeze auditoriul) şi susţinând, în paragrafele menţionate deja, că mă adaptasem perfect de bine vieţii postbelice din Amsterdam. Vorbeşte apoi despre căsnicia mea cu Zvi, despre cele trei fiice ale noastre, despre viaţa din Elveţia, despre cea din Anglia şi despre magazinul meu de antichităţi.

Una dintre cele mai mari bucurii – cea de a deveni bunică – se lasă încă aşteptată, dar, rezumând povestea mamei, am avut deja parte de o viaţă plină. Am avut multe dintre lucrurile pe care şi le doreau femeile din generaţia mea – o căsnicie fericită, care a trecut testul timpului (spre deosebire de multe altele pe care le-am văzut năruindu-se), am trei fiice sănătoase şi sclipitoare, un venit substanţial care ne-a asigurat un trai tihnit, o casă frumoasă, o identitate şi-o profesie ce-mi defineau personalitatea – mai întâi, ca fotograf şi apoi ca anticar.

Cu toate acestea, firele nevăzute ale Holocaustului,

traumele trăite la Auschwitz şi durerea pierderii lui Pappy şi a lui Heinz se împleteau în tăcere cu toate aspectele vieţii mele. Fantasmele trecutului mă bântuiau în public, prefăcându-mă într-o umbră a ceea ce am fost cândva, iar noaptea mă ţineau captivă în lanţurile unor coşmaruri înspăimântătoare. Ridicaseră chiar o barieră între mine şi Mutti, căci, în ciuda experienţelor trăite împreună, nu puteam să vorbim despre ele şi nici să ne oferim alinare una alteia. Am realizat că deveniseră parte din fiinţa mea şi mă întrebam dacă aş fi putut să mă schimb.

Cei şase ani petrecuţi în Elveţia m-au făcut să înţeleg cât de mult uram autoritarismul şi regulile de orice natură. În 1958, când Zvi a primit un post în cadrul băncii israeliene, Leumi, ne-am mutat într-o căsuţă frumoasă din satul Pfaffhausen aflat în apropiere de Zürich. Fetele puteau să se joace în aer liber, să se dea cu sania în fiecare zi şi să schieze la fiecare sfârşit de săptămâna, bucurându-se de o copilărie cu adevărat idilică.

Dar, în ciuda peisajelor magnifice, viaţa nu-mi părea deloc idilică. Birocraţia care guverna toate aspectele vieţii publice şi orizontul îngust al oamenilor îmi îngrădeau existenţa.

— Am descoperit că, în pofida faptului că eram vorbitori nativi de germană, reuşeam cu mai multă uşurinţă să socializăm cu americanii stabiliţi în satul nostru decât cu elveţienii get-beget, din rândul cărora ne-am făcut puţini prieteni.

Regulile şi disciplina severă scoteau la iveală firea mea rebelă. Parcam unde aveam chef în vechiul cartier din Zürich, stârnind mânia poliţiştilor, cărora le ignoram ordinele de a-mi muta maşina; Ce-ar fi putut să-mi facă, la urma urmei? Nimic n-ar fi putut rivaliza cu experienţele trăite într-un lagăr de concentrare. Când medicii au refuzat s-o externeze pe Jacky din spital doar pentru că refuza să mănânce mămăliga pe care i-o serveau în fiecare zi, am înfulecat-o eu şi mi-am luat apoi fetiţa acasă. (Renumitul spital de copii din Zürich avea doar două zile

de vizită pe săptămână. Era mult mai curat decât spitalele din Anglia, dar mult mai strict.)

Spre groaza tuturor, am ţinut un tren pe loc, smulgând fluierul din mâna mecanicului de locomotivă şi refuzând să i-l dau înapoi până nu l-am văzut pe Zvi venind pe peron cu bagajele şi urcându-se în vagon. Deşi n-aş fi furat nimic cu bună ştiinţă, priveam cu îngăduinţă ori de câte ori fetiţele mele mâncau câte o bucăţică de brânză de pe rafturile magazinelor fără s-o plătească. Jafurile îndurate în timpul războiului sub oblăduirea naziştilor şi luptele acerbe duse ani mai târziu pentru obţinerea restituirilor financiare mi-au conturat un tablou cu totul diferit despre caracterul sacru al „dreptului de proprietate" şi al proprietăţii private.

Nu vă recomand să faceţi nimic din toate astea – cu atât mai mult dacă nu vreţi să aveţi necazuri. Vă descriu doar aluatul din care eram plămădită, aluat ce mă face şi astăzi să acord prea puţină importanţă regulilor arbitrare stabilite de oameni. Căci tocmai aceste „reguli" ne-au impus să purtăm Steaua lui David pe haine şi ne-au trimis la moarte în vagoanele de vite. Ce s-a întâmplat cu „legile" despre compasiune, umanitate şi dreptul la viaţă când am avut nevoie de ele?

La vârsta de cincizeci de ani, aceste gânduri şi sentimente rămâneau încă adânc ferecate în sufletul meu.

Când ne-am întors acasă în Edgware, am realizat că fantasmele trecutului ne bântuiau încă viaţa, deşi refuzam să vorbim despre ele. Tablourile lui Pappy şi ale lui Heinz atârnau pe pereţi, iar numele lui Anne Frank era deseori pomenit în casa noastră, unde Otto ţinea prelegeri de istorie în faţa unor grupuri de copii. Toţi trei – r eu, Mutti şi Otto – aveam tatuate pe braţ numerele de identificare din lagăr., Cu toate acestea, nu vorbeam niciodată despre Holocaust, iar fetele mele nu-mi sondau niciodată trecutul.

Am fost şocată, aşadar, când, într-o zi, aflându-mă cu una dintre fetiţe la doctor, acesta, văzându-mi numărul de pe braţ, m-a întrebat:

— Pot să vă pun o întrebare personală? Sunteţi un om normal?

— Cum adică? i-am răspuns, copleşită brusc de teamă şi de dorinţa de a-mi ascunde braţul.

— Cum mai puteţi fi o persoană normală după toate experienţele prin care aţi trecut?

Am plecat, ameţită, din; clinică. Poate că nici nu mai eram normală. Cum aş fi putut defini un om normal? N-am luat-o razna, ca mulţi alţi supravieţuitori ai Holocaustului, dar ştiam că era ceva în neregulă. Aveam senzaţia că nişte fire în organismul meu nu erau bine conectate între ele. Singurul mod în care puteam să explic ce mi se întâmplă era faptul că nu mă simţeam bine în pielea mea.

Pe de altă parte, Zvi era bântuit şi el de propriile-i fantasme. Era un om inteligent şi harnic, care studiase din greu şi muncise pe brânci, ajungând dintr-un simplu refugiat sărman un bancher de succes, dar era încă măcinat de temerile şi incertitudinile copilăriei. Nu putea să sufere firimiturile – un simbol al sărăciei, în Edgware, obsesia lui devenise atât de copleşitoare, încât ţineam tot timpul în priză un aspirator cu care Zvi aspira în timpul mesei fiecare firimitură în parte, obligându-le pe fete să-şi ridice farfuriile în aer ca nu cumva să-i scape vreuna.

Copilăria petrecută într-o casă învăluită într-o mare de tristeţe şi nelinişte le-a înnegurat, fără doar şi poate, sufletul copilelor mele, afectându-le în diverse moduri.

Jacky, fiica noastră mijlocie, îşi aminteşte că trecutul era un subiect tabu, despre care nu ştia mai nimic, cu excepţia faptului că Pappy şi Heinz pieriseră ucişi în război (lucru des întâlnit în multe dintre. familiile generaţiei noastre).

Pentru ea, familia noastră era caldă, tandră şi fericită, dar una dintre celelalte două fiice ale noastre mi-a spus că a crescut întotdeauna cu sentimentul că nu m-am implicat niciodată îndeajuns în viaţa lor. Cuvintele ei m-au durut, căci am încercat să le fiu mereu alături, fie ducându-le la şcoală, fie învăţându-le să conducă (lucru pe

care nu vă sfătuiesc să-l faceţi, deoarece Jacky a abandonat o dată maşina în mijlocul unei intersecţii şi s-a întorsi plângând, acasă), fie încurajând-o pe Caroline să înfiinţeze fan clubul trupei Jackson Five, fie traversând întreaga Europă ca să le stau la căpătâi dacă îşi rupeau un picior la schi.

Fetele mele erau cele mai dragi şi mai importante persoane din lume, cărora am încercat să le dăruiesc cât mai multă fericire cu putinţă, deşi am fost destul de severă cu ele, căci voiam să le pregătesc pentru o viaţă presărată uneori de greutăţi. Supravieţuitorii Holocaustului îşi răsfaţau adesea copiii, revărsând asupra lor toată dragostea şi atenţia de care erau capabili; uneori, grija lor devenea exagerată. Am cunoscut o femeie în Israel care se urca în copac după fiul ei ca să-i dea să mănânce o banană.

Cum în toţi aceşti ani Zvi petrecea mai tot timpul la bancă, eu am jucat rolul liantului între membrii familiei mele, dar poate că nu toate strunele mele emoţionale erau bine acordate. Privind lucrurile retrospectiv, îmi dau seama că eram complet „dezacordată”.

Din fericire, în această perioadă, am avut parte de un ajutor neprecupeţit din partea lui Mutti, a lui Otto şi a bunicii Helen, până la moartea ei, survenită în 1963. Am avut, de asemenea, şi bone în regim *au pair*. Dintre acestea, cea mai iscusită s-a dovedit a fi Elizabeth Ravâsio, o tânără elveţiană de optsprezece ani, care ne-a fost mult timp alături. A rămas până în ziua de astăzi vecina, prietena şi colega mea de muncă. Am descoperit că Elizabeth era talentată aproape în orice domeniu, fie că era vorba de îngrijirea copiilor, de decorarea casei sau de vânzarea obiectelor de colecţie din magazinul meu de antichităţi.

Interesul meu pentru antichităţi a dat naştere unui alt proiect în care Otto a jucat un rol extrem de important. Sora lui, Leni, avea un magazin frumos de antichităţi în Basel şi m-a rugat s-o ajut să găsească obiecte de vânzare. Plimbându-mă prin pieţele de antichităţi din Londra, m-a

învăţat cum să-mi conduc propria afacere.

Edgware Antiques şi-a deschis porţile în 1972, iar Elizabeth şi cu mine am format o echipă extraordinară. Pentru că m-am priceput mereu să repar lucruri, am urmat nişte cursuri de restaurare a obiectelor din lemn şi porţelan. Afacerea noastră a devenit tot mai extinsă şi mai bine organizată, iar eu am ajuns cunoscută ca fiind singura vânzătoare de antichităţi din Edgware. Vindeam, în general, altor comercianţi şi, în timp ce Elizabeth se ocupa de clienţi, eu cutreieram comitatele din jurul Londrei în căutarea obiectelor istorice lăsate în urmă de foştii lor proprietari. Mă mândream cu faptul că puteam să repar un birou din lemn, să fac rost de douăzeci de ceasuri cu pendulă sau să scotocesc prin toate cotloanele unei case înţesate de vechituri până găseam o nestemată de preţ. Am descoperit, la un moment dat, câteva păpuşi valoroase din porţelan din perioada victoriană, înfăşurate în prosoape vechi şi ascunse într-un colţ. Uneori, câte un vânzător de antichităţi îmi cumpăra toate obiectele din magazin şi apoi trebuia să luăm totul de la capăt.

Aveam un talent aparte pentru fotografie, dar antichităţile erau cu adevărat pasiunea mea – o pasiune pe care mi-am perfecţionat-o cu migală şi iscusinţă. Afacerea a fost înfloritoare timp de mulţi ani şi, odată cu schimbarea profilului, ne-am reorientat şi spre târgurile de antichităţi. Cea mai bună achiziţie pe care am făcut-o a fost o placă olandeză de faianţă cu chipul lui Iacob Israel, pe care am găsit-o într-un magazin de vechituri de pe Harrow Road. Am cumpărat-o cu nouă lire sterline, iar a doua zi am primit un telefon din partea unui profesor de la Oxford, care pusese şi el ochii pe ea. Mi-a oferit, rând pe rând, o sută, apoi două sute, iar în final, două mii de lire sterline, dar, pentru că îmi plăcea foarte mult, n-am vrut să mă despart de ea.

Găsisem cariera ideală. Mi-a plăcut întotdeauna riscul şi cred că moştenisem flerul tatii pentru afaceri. Nu-mi lipseau niciodată ideile şi manifestam acelaşi spirit de

iniţiativă ca Mutti şi bunica Helen, care îşi deschiseseră, după război, propriile afaceri la Amsterdam şi Darwen. Şi ele s-au aflat cândva la cheremul altora, dar când au fost nevoite să ia taurul de coarne, au făcut-o fără să se mai uite vreodată în urmă. Cum nu era momentul să stea pe gânduri şi să-şi pună întrebări legate de feminitatea lor, şi-au suflecat mânecile şi s-au apucat de treabă, dovedindu-şi tăria de caracter şi spiritul întreprinzător.

La începutul anilor ’80, eram deja o femeie de succes, mândră să-şi conducă propria afacere şi fericită să-şi vadă fetele croinduşi propriul drum în viaţă. În sufletul meu, eram însă aceeaşi adolescentă traumatizată, eliberată în 1945 din lagărul de la Auschwitz. Acum, Zvi era directorul băncii Leumi din Londra, poziţie care ne obliga să organizăm serate şi recepţii fastuoase. Mă întrebam deseori dacă oaspeţii noştri îmi simţeau freamătul lăuntric ascuns în spatele unei măştisurâzătoare şi sociabile. „Voi reuşi vreodată să-mi înfrunt temerile şi să fac pace cu trecutul?” era întrebarea ce-mi bântuia gândurile fără încetare. Atingând pragul de cincizeci de ani, habar nu aveam că mă îndreptam spre o nouă aventură a vieţii mele, la capătul căreia mă aşteptau schimbări dramatice.

25

O zi de primăvară

Ziua care mi-a schimbat viaţa era cât pe ce să se piardă în neantul zilelor obişnuite.

În 1985, Casa „Anne Frank” din Amsterdam a organizat la New York, Frankfurt şi Amsterdam trei expoziţii de succes despre viaţa şi moştenirea lui Anne lăsată lumii întregi. Doi membri tineri ai personalului, Jan Eric Dubbelman şi istoricul Dienke Hondius, aflaţi sub îndrumarea directorului lor Suijk, erau încântaţi să transmită mai departe mesajul expoziţiei, dar administratorii Casei „Anne Frank” priveau lucrurile cu îndoială. Expoziţia era costisitoare şi, patruzeci de ani mai târziu, după eliberare, considerau că aceasta nu stârnea

„suficient interes”.

Din fericire, Jan Eric şi Dienke îşi îndeplineau misiunea cu multă pasiune. Exponatele fuseseră deja traduse în engleză pentru expoziţia din America, existând şi o versiune în olandeză, astfel că următoarea destinaţie părea să fie, fără doar şi poate, Marea Britanie. Fără fonduri necesare, dar hotărât să-şi ducă misiunea la bun sfârşit, Jan Eric a venit la Londra, unde s-a cazat temporar în cartierul Islington. Cutreierând apoi, în lung şi în lat, capitala, a răspândit vestea organizării expoziţiei, luând legătura cu consiliile patronate de Partidul Laburist, simpatizant al mesajului pe care organizatorii voiau să-l transmită.

„Am descoperit repede că exista «suficient interes» pentru organizarea expoziţiei”, spune Jan Eric. A conceput, în curând, o listă cu zece consilii din Marea Britanie dornice să găzduiască evenimentul – începând cu GLC din Londra (Greaterlondon Council).

Invitaţia pe care am primit-o la adresa din Dorset Drive numărul 49 părea mică şi neînsemnată. Organizarea expoziţiei mi se părea o idee extraordinară: în unele ţări, *Jurnalul Annei Frank* se vânduse în milioane de exemplare, creând cluburi, biblioţeci, străzi şi chiar un sat Anne Frank, înfiinţat în anii ’60, lângă oraşul Wuppertal din Germania şi destinat refugiaţilor. În alte ţări, printre care şi Marea Britanie, jurnalul nu se bucurase de acelaşi succes şi aveam senzaţia că oamenii refuzau să afle adevărul despre Holocaust. Credeam, de asemenea, că lecţiile Holocaustului erau cât se poate de relevante: în anii ’80, Războiul Rece, apartheidul şi conflictele ce măcinau lumea din America Centrală până în Irlanda de Nord deveneau tot mai violente. Era un moment ideal pentru o dizertaţie despre toleranţă şi înţelegere între oameni.

Că. nd m-am trezit însă în dimineaţa de 12 februarie 1986, nimic nu prevestea punctul de cotitură pe care avea să-l cunoască viaţa mea. Zvi mi-a adus cafeaua în pat, aşa

cum făcea în fiecare dimineaţă, şi apoi a plecat la muncă. Mi-am pus halatul şi, coborând la parter, am dat drumul la radio, umplând apoi două boluri cu cereale pentru mine şi Mutti. A venit şi ea la bucătărie şi am început să ne alegem ţinutele pentru expoziţie. Nu ştiam că aveam să mă întorc în Edgware vădit tulburată şi profund schimbată.

Amintirile legate de primul meu discurs ţinut la Expoziţia „Anne Frank" îmi stăruie doar vag în minte – îmi amintesc doar şocul pe care l-am simţit în clipa în care Ken Livingstorie m-a îndemnat să mă urc pe scenă şi spaima ce mi s-a cuibărit în suflet văzându-le în public pe Mutti, Jacky şi Carolirie, alături de un grup de prieteni, care mă priveau cu emoţie şi nerăbdare. Nu ştiu cum s-a scurs timpul în care mi-am ţinut pledoaria, dar după ce-am terminat de vorbit, m-am trezit în braţele lor.

„Bravo! Bravo!" îmi spunea Mutti, bătându-mă pe umăr. Oameni complet străini îmi mulţumeau sau comentau pe marginea discursului meu, iar eu le răspundeam ameţită şi copleşită de uşurare şi adrenalină, fără să realizez măcar ce le spuneam.

Aveam senzaţia că traversez o prăpastie între prezentaşi trecut. Gândurile îmi erau deodată invadate de amintirile vieţii trăite la Amsterdam, alături de Pappy şi de Heinz, de imaginile înspăimântătoare ale drumului spre Auschwitz şi de momentul despărţirii noastre pe peronul lagărului. Îmi aminteam frigul; mizeria, gerul şi foametea îndurate la Birkenau. Şocul şi spaima trăite în clipa în care am văzut-o pe Miitti îndreptându-se spre camerele de gazare. Aceste amintiri, adânc ferecate în sufletul meu şi învăluite mulţi ani în uitare, îmi cotropeau acum mintea într-o cascadă învolburată şi clocotitoare.

— Ziua de astăzi a fost realmente uluitoare, i-am spus mai târziu lui Zvi, stând epuizaţi în pat, în casa, în sfârşit, învăluită în tăcere. Am fost cumplit de înspăimântată când mi-au cerut să vorbesc în public. Nici nu-mi dau seama cum de mi-am găsit cuvintele. Apoi oamenii au început să-mi pună întrebări. Nu m-am gândit niciodată că povestea

mea ar putea stârni interesul cuiva. Acum, trebuie s-o iau de la capăt şi să-mi depăn din nou amintirile, deoarece organizatorii vor să mă ia cu ei la toate expoziţiile din ţară.

Stăteam în pat, înconjurată de lucruri ce-mi erau atât de familiare: scrinul antic, pe care îl iubeam atât de mult, sau perdelele cu trandafiri roz, ce străluceau în bătaia soarelui de dimineaţă. Acum însă, totul îmi părea complet diferit. Povestea depănată pentru prima oară în public s-a dovedit o adevărată aventură – înspăimântătoare, încântătoare şi istovitoare, secătuindu-mi puterile şi imaginaţia. Gândul de a repeta experienţa întrecea orice închipuire. Ce-aş putea să mai povestesc?

— O să te ajut şi eu, a spus Zvi. Vom concepe discursul împreună, apoi îl voi scrie la maşină.

Şi asta am şi făcut. La fel cum Mutti şi Otto lucraseră împreună, concepând răspunsuri pentru fiecare scrisoare primită, Zvi < s-a aşezat în faţa maşinii de scris şi a început să-mi aştearnă povestea pe hârtie.

— Dar nu-mi redă sentimentele! am protestat, fluturându-i manuscrisul pe la nas. E mult prea faptică. Nimic nu-mi descrie spaima şi singurătatea. Şi nici deznădejdea pe care am simţit-o cu toţii când ne-am luat rămas-bun.

— Sunt o persoană faptică, mi-a ripostat Zvi, ridicând din umeri.

Nu era vina lui că nu putea să îmbrace în cuvinte complexitatea şi gama sentimentelor trăite, cu atât mai mult cu cât nici eu nu le explorasem în profunzime. Am încercat să confer mai multă sensibilitate cuvintelor aşternute pe hârtie, abordând cu teamă dizertaţiile fiecărui eveniment în parte.

Am organizat expoziţia în diverse oraşe şi comitate din Anglia, dar două dintre ele mi-au rămas adânc întipărite în minte. Cunoşteam bine oraşul Leeds, căci Sylvia studiase acolo. Pe atunci, rata mare a şomajului din perioada guvernării Thatcher şi grevele minerilor lăsaseră o amprentă puternică asupra comitatului Yorkshire, iar

oraşul părea să fi cunoscut zile mult mai bune.

Stăteam în casa unuia dintre membrii comitetelor organizatoare, îmi amintea de locuinţa semidecomandată pe care o ocupaseră cândva bunicii, mătuşa şi unchiul meu în Darwen şi simţeam cum răcoarea zilelor de primăvară tipic englezeşti pătrundea prin pereţii dormitorului.

Mulţi evrei au venit să vadă expoziţia, dar şi numeroşi englezi din clasa de mijloc. Pe atunci, Holocaustul nu era un subiect dezbătut atât de mult cum este astăzi, astfel că aşteptam evenimentul cu emoţie şi încordare.

Îmi amintesc, de asemenea, că am vizitat pentru prima oară Aberdeenul, un oraş cu clădiri solide din piatră şi locuitori al căror limbaj marcat de un puternic accent scoţian îl înţelegeam uneori cu multă greutate. În ciuda climei reci din nordul ţării, oamenii din Aberdeen au întâmpinat evenimentul cu multă căldură. Îmi amintesc chiar de o tânără compozitoare şi scriitoare, autoarea unei piese muzicale şi a unei poezii impresionante, compuse cu această ocazie şi interpretate cu multă sensibilitate. Am ţinut mult timp legătura cu ea, trimiţându-ne scrisori vreme îndelungată.

În călătoriile mele prin Marea Britanie, mi-am făcut mulţi prieteni. N-am întâlnit niciodată în Anglia oameni cu vederi antisemite (deşi ştiam că antisemitismul exista şi aici, ca şi în multe alte locuri), dar m-am lovit deseori de comentarii răutăcioase, ca de exemplu „străini nenorociţi”, lansate la adresa persoanelor de alte naţionalităţi. Acum însă, reuşeam să comunic extrem de bine cu englezii, care păreau dornici să afle adevărul despre Holocaust Mă impresiona sinceritatea cu care răspundeau experienţelor mele;

Cei mai mulţi dintre participanţi erau; fireşte, evrei, dar odată cu răspândirea vestei despre organizarea expoziţiei noastre, tot mai multe grupuri şi organizaţii – printre care grupuri feministe, organizaţii militare sau congregaţii religioase – îmi cereau să le vorbesc despre

experimentele trăite.

Chiar şi cu ajutorul discursurilor scrise la maşină de Zvi, aceste prime evenimente s-au dovedit un adevărat calvar pentru mine – şi probabil şi pentru public. Mi-a fost mereu greu să citesc ceva de pe o foaie de hârtie, iar modul în care o făceam îmi conferea un aer pompos şi degajat, de parcă nu eu eram eroina poveştilor depănate, îmi era cu neputinţă să vorbesc liber în public şi să mă uit, relaxată; în ochii oamenilor, convinsă că întâmplările pe care aveam să le înfăţişez vor decurge lin, aşa cum era şi firesc. Am realizat că, dacă voiam să-mi ţin în continuare dizertaţiile, trebuia să-mi îmbrac povestea în cuvinte alese cu grijă – aşa că am început să folosesc tot mai puţin cuvintele lui Zvi şi tot mai mult pe ale mele.

Pe atunci, nu doar discursurile publice mi se păreau un adevărat calvar, ci şi evocarea evenimentelor trecute, pe care trebuia să le retrăiesc. La sfârşitul sesiunii, oamenii îmi puneau tot felul de întrebări, pe care le disecam cu migală, încercând să le ofer răspunsuri cât mai obiective cu putinţă. Erau întrebări cu caracter personal, dar şi moral şi filosofic. Mi-am dorit vreodată să nu fiu evreică? Mai credeam în Dumnezeu? Le voi putea acorda vreodată iertarea mea naziştilor sau Germaniei? Gardienii de la Auschwitz violau prizonierele? Cum am reuşit să supravieţuise dramelor trăite în lagăr fără s-o iau razna?

Mă zvârcoleam în fiecare noapte în pat, bântuită de aceste întrebări şi de fantasmele trecutului.

Într-o seară, în timp ce luam masa în oraş împreună cu Zvi, s-a ivit o ocazie cu totul neaşteptată.

— Nu ştim nimic despre trecutul tău, a spus Anita, prietena mea. Te rog să ne povesteşti, am vrea să-l cunoaştem.

Şi am început să vorbesc, şovăitoare, pe un ton mult mai personal despre experienţele mele şi ale lui Zvi, iar Anita şi soţul ei ne priveau fascinaţi.

— Eva, a spus Anita, când mi-am încheiat povestea şi am băut cu nesaţ un pahar cu apă, ar trebui să-ţi aşterni

povestea pe hârtie.

La vremea aceea, doar câţiva supravieţuitori ai Holocaustului reuşiseră să-şi transpună viaţa în file de cărţi şi nu mă gândisem niciodată că aş putea fi una dintre ei. Oare povestea mea era vrednică să vadă lumina tiparului? Am luat legătura cu Andrew Nürnberg, un renumit agent literar din Londra, care, ascultându-mi experienţele trăite, m-a asigurat că vom găsi un editor care să le publice.

Ştiam că nu va fi deloc uşor să evoc toate amintirile dureroase din trecut şi, pentru că nu stăpâneam prea bine nici arta naraţiunii, am apelat la ajutorul unei profesoare, Evelyn Kent, mama uneia dintre colegele de şcoală ale lui Jacky. Nu ştiam dacă va accepta să mă ajute să-mi scriu cartea, dar când i-am explicat, stânjenită, motivul vizitei mele, mi-a răspuns fără să mai stea vreo clipă pe gânduri:

— Eva, de ani buni aştept invitaţia asta!

Şi aşa a început aventura noastră. Evelyn a cumpărat unul dintre primele calculatoare apărute pe piaţă, iar eu mă duceam acasă la ea, seara la ora opt, şi îmi depănam povestea, în timp ce ea o scria pe calculator. Terminam, epuizate, pe la miezul nopţii, iar eu porneam spre casă, înfruntând frigul şi întunericul nopţii, copleşită de o stranie încântare la gândul că puteam să dau glas unor lucruri ferecate atâta amar de vreme în sufletul meu. Era o experienţă pe cât de înspăimântătoare şi de minunată, pe atât de tristă.

După doi ani de muncă, am terminat, în cele din urmă, manuscrisul cărţii *Povestea Evei*, iar Andrew Nürnberg a obţinut un contract de publicare cu Editura W.H. Allen din Marea Britanie. Cartea relata, cu lux de amănunte, întâmplările crude trăite la

Auschwitz şi nu ştiam cum aveau s-o primească oamenii. Cum vor reacţiona oare în faţa unor detalii scabroase, ca momentele în care supraveghetoarele din lagăr ne împroşcau cu găleţile pline de fecale sau sinistre ca acelea în care te trezeai dimineaţa lângă un cadavru?

Fiind martora problemelor cu care Otto s-a confruntat de-a lungul anilor, mai întâi cu Meyer Levin şi apoi cu cei care negau Holocaustul sau chiar cu oameni care susţineau că el este autorul jurnalului, eram conştientă de faptul că asumarea unui rol şi mai important în lumea lui „Anne Frank" nu va fi deloc o sarcină uşoară. O cunoscusem, firește, pe Anne înainte de a ne ascunde de naziști; iar Otto mi-a devenit mai târziu tată vitreg – transformându-mă, după moartea lui Anne, în sora ei vitregă. În ciuda acestor aspecte, mă aşteptam să înfrunt atacurile oamenilor, care mă vor acuza că am vrut să mă alătur „mişcării Anne Frank", fapt din care aş fi avut de câştigat.

Otto a fost adesea acuzat (pe nedrept) că a profitat de moartea fiicei sale. Ştiam prea bine că n-a fost mânat de câştigurile materiale, dar oamenii i-au adus acuzaţii dintre cele mai răutăcioase şi mai meschine, făcându-mă să mă întreb uneori dacă mai cunoşteau noţiunea de decenţă.

Şi nu mi-au înşelat aşteptările. O femeie m-a acuzat chiar de faptul că n-am cunoscut-o niciodată pe Anne, aducând ca argument în favoarea afirmaţiei sale culoarea pisicii lui Anne descrise incorect în paginile cărţii mele. Prietenii lui Otto şi declaraţiile făcute de Otto însuşi pe când era încă în viaţă atestă faptul că am cunoscut-o pe Anne şi că afirmaţia acuzatoarei mele era complet absurdă – dar am recunoscut că am descris eronat culoarea animalului. În timp ce scriam cartea, i-am mărturisit lui Evelyn că nu-mi amintesc ce culoare avea pisica. Pentru că şi ea avea un motan tărcat, m-a întrebat dacă nu cumva şi pisica lui Anne era tot tărcată. I-am răspuns, ridicând din umeri, că era posibil. Am aflat mai târziu că era neagră. Cam acestea erau „armele" puse în luptă de fanii lui Anne Frank.

În ciuda acestor acuzaţii, *Povestea Evei* s-a bucurat de un succes răsunător, datorită căruia am ajuns să mă plimb prin ţară într-o maşină sport pusă la dispoziţie de către directorii «editurii şi condusă de un şofer al aceleiaşi

companii. Bucurându-ne de un interes tot mai mare din partea presei, care dorea să afle cât mai multe lucruri despre viaţa dusă la Auschwitz, Mutti şi cu mine am fost invitate la diverse emisiuni de radio şi televiziune, printre care cea moderată de Selina Scott (pe atunci o mare celebritate) sau emisiunea *Womaris Hour*, difuzată de BBC Radio 4. Am acordat, de asemenea, numeroase interviuri ziarelor locale şi am dat autografe în librăriile din întreaga Anglie.

Poveştile descrise în paginile cărţii s-au dovedit o experienţă dureroasă pentru membrii familiei mele. Când am scris-o, am analizat cu mama detaliile fiecărui capitol în parte, iar când am terminat-o, s-a declarat mândră de produsul final, contribuind la cele două capitole referitoare la momentul selectării ei pentru camerele de gazare şi apoi la despărţirea noastră în timp ce ne aflam în drum spre Rusia. Am retrăit povestea împreună. Zvi a fost impresionat şi uneori uimit de detaliile dezvăluite în paginile cărţii, descoperind acum o latură mult mai profundă a soţiei sale.

Dintre toţi membrii familiei noastre, fetele mele au suferit cel mai mult, descoperind un trecut despre care nu le-am vorbit niciodată. Una dintre ele mi-a spus că nu vrea să citească *Povestea Evei*, dar, mai târziu, am găsit pe noptiera ei un exemplar deschis la mijloc. Nu voia să-mi spună că trăia şi ea acum, prin paginile cărţii, calvarul prin care trecusem cândva.

Cartea reprezenta pentru mine un tablou revelator al unui trecut plin de amintiri dureroase, ce mă purtaseră într-o călătorie anevoioasă şi impresionantă. Am descoperit că, împărtăşindu-le unei lumi întregi, detaliile înspăimântătoare ale perioadei petrecute la Auschwitz, adânc întipărite în mintea mea, nu mai păreau atât de intense, deşi nu vor dispărea niciodată cu desăvârşire. Le puteam lăsa însă în urmă. Cu toate acestea, rănile provocate de strămutarea familiei noastre şi de pierderea lui Pappy şi a lui Heinz nu se vor vindeca niciodată, iar

amintirea lor îmi va bântui sufletul pentru totdeauna.

După ce *Povestea Evei* a văzut lumina tiparului, mi-am dat seama că voiam să le vorbesc oamenilor şi despre Heinz.

— Toată lumea o pomeneşte pe Anne, îmi spunea Mutti, dar şi Heinz era un tânăr talentat, ale cărui aripi au fost frânte, ca şi lui Anne, mult prea devreme. Se pare că l-am lăsat să piară în uitare.

A trecut mult timp până ne-am văzut visul cu ochii. Mulţi ani după publicarea biografiei mele, am început să scriu, împreună cu prietena mea, Barbara Powers, o carte pentru tineri, intitulată *Promisiunea*. Aceasta spune povestea vieţii lui Heinz, presărată cu aventuri adolescentine, cu stihuri şi picturi ce-i poartă semnătura. Impresionat de întâmplările depănate în carte, Jack Ballantyne, un dramaturg şi regizor de teatru din Ohio, a intenţionat să scrie o piesă de teatru intitulată *A Light in the Darkness*, inspirată de povestea lui Heinz.

Acum, pentru că ţineam tot mai multe discursuri în public şi scriam cărţi, am început să-mi pierd interesul pentru magazinul de antichităţi. Dar noile mele experienţe nu trebuiau să fie doar o simplă descătuşare emoţională, ci să şi transmită lumii întregi un mesaj cu o puternică încărcătură spirituală.

Trebuie să mărturisesc că această nouă aventură mi-a presărat în cale şi câteva obstacole. După publicarea cărţii în America, sub egida Editurii St Martin’s Press, am primit invitaţia să ţin o prelegere la St. Petersburg, Florida. Era pentru prima dată când aveam să vorbesc în faţa publicului american şi aşteptam evenimentul cu încântare şi emoţie.

Am plecat în America cu Elizabeth Ravasio şi, cazându-ne la hotel, am aşteptat cu sufletul la gură desfăşurarea evenimentelor. Îmi imaginam că ne vom întâlni cu cineva care ne va spune cum va decurge seara şi îmi va potoli emoţiile, dar nimeni nu şi-a făcutapariţia. În cele din urmă, am primit un mesaj prin care ni se

comunicau data şi locul evenimentului, fără să ne ofere însă alte detalii. Odată cu trecerea timpului, emoţiile mele deveneau tot mai copleşitoare. Peste două zile, în seara evenimentului, când am ajuns la locul stabilit, gazda noastră ne-a spus că eram „un oaspete-surpriză” şi trebuia să aştept într-un soi de dulap până când aveam să-mi aud numele.

Am încercat să mă îmbărbătez cu gândul că, dincolo de uşă, mă aştepta un grup de oameni prietenoşi. M-am trezit însă în faţa unei săli înţesate de spectatori dornici să audă ce avea să le spună „oaspetele-supriză” venit tocmai din Anglia.

Aveam mintea golită de gânduri şi îmi simţeam gâtul uscat. Am tras adânc aer* în piept şi am prezentat o scurtă versiune a poveştii mele. O versiune extrem de scurtă. Apoi nu mai ştiam ce să spun şi mă uitam cu disperare la ceas. Deşi aveam senzaţia că trecuseră ore bune, vorbeam doar de zece minute.

„Aceasta e povestea mea. Vă mulţumesc foarte mult”, mi-am încheiat discursul, ieşind apoi din sală în timp ce publicul mă privea uluit.

După această experienţă, am urmat sfatul celor din jur de a-mi nota subiectele principale pe care voiam să le prezint, dar nici acest lucru nu s-a dovedit salutar, deoarece, când mă urcam pe scenă ca să iau cuvântul, nu-mi mai aminteam legăturile dintre tematici şi nici cum să trec de la un subiect la altul.

Singura opţiune era să-mi depăn povestea aşa cum o simţeam, cu sincopele aferente, sperând că publicul îmi va înţelege şi îmi va împărtăşi emoţiile. Acum, nu-mi mai notez niciodată subiectele pe care vreau să le abordez într-un discurs, oferind astfel şansa poveştii să se desfăşoare lin şi spontan. Le descriu oamenilor modul în care percepţia asupra trecutului se modifică odată cu trecerea timpului, reuşind astfel să comunic mult mai uşor cu ei, de parcă mi-ar fi vechi prieteni, şi să le explic ce înseamnă în momentul acela experienţele trecutului.

Menirea poveştii mele era aceea de a transmite un mesaj despre prejudecăţi şi toleranţă, dar şi de a clădi, alături de alţi oameni, un univers care să dăinuie mai presus de amintirile supravieţuitorilor din lagărele de concentrare.

Experienţa mea se putea dovedi extrem de salutară dacă o puneam în slujba Fundaţiei „Anne Frank” din Marea Britanie. Organizarea expoziţiei în diverse ţări din Europa era o acţiune costisitoare şi complexă, cu atât mai mult acum, când se bucura de un succes răsunător şi propunerile de a o găzdui erau tot mai numeroase. Jan Eric ne-a ales pe câţiva dintre noi să ne ocupăm de organizarea expoziţiei în Marea Britanie, dar la început n-am găsit oamenii potriviţi care să ne ajute să ne extindem operaţiunea. Abia în aprilie 1989, când am organizat expoziţia în Bournemouth, i-am cunoscut pe viitorii stâlpi ai Fundaţiei „Anne Frank”.

Bee Klug, o cunoştinţă de-a mea, a devenit preşedinte onorific pe viaţă. Rabinul David Soetendorp (fiul rabinului care conducea serviciile religioase în sinagoga din Amsterdam frecventată, de Mutti şi de Otto) a preluat rolul de preşedinte fondator. Tot el ne-a făcut cunoştinţă cu Gillian Walnes, care a acceptat mai întâi rolul de secretară şi apoi pe cel de director executiv. Gillian şi-a îndeplinit misiunea cu mult entuziasm şi devotament „ocupând şi astăzi această funcţie. Am promovat împreună mesajul Fundaţiei „Anne Frank”, vorbind în diverse locuri din lume – de la catedrale la închisori – şi ajungând la sufletul a milioane de oameni.

Înfiinţarea fundaţiei în Marea Britanie şi discursurile ţinuţe pretutindeni prin ţară, unde le înfăţişez oamenilor experienţele mele, îmi confereau satisfacţie şi un scop în viaţă. Nici nu mi-aş fi putut dori mai mult – dar un alt element, nou şi cu totul neaşteptat, avea, să mi se iveaască în cale: o piesă de teatru inspirată. din viaţa mea.

26

Piesa de teatru

Aceasta este o piesă despre întrebări. Unele dintre ele par imposibil de rostit în cuvinte. Altele nu-şi găsesc răspunsurile. Dar acest lucru nu diminuează importanţa formulării lor.

And Then They Came For Me: Remembering the World „of Anne Franky de James Still

Spectacolul unei actriţe care îţi interpretează rolul pe scenă poate fi o experienţă tulburătoare. Îţi va semăna oare? îţi va imita limbajul? Va reuşi să redea trăsăturile fundamentale ale personalităţii tale? Vei putea să comunici cu ea? Va scoate oare la lumină o latură a personalităţii tale de existenţa căreia nici n-ai ştiut vreodată? Sau va rămâne o persoană cu totul necunoscută? O actriţă, pe o scenă de teatru, interpretând un rol pe care nici măcar nu-l recunoşti.

În ciuda dorinţei sale de a produce o piesă de teatru şi apoi un film bazat pe *Jurnalul Annei Franky* Otto n-a văzut niciodată vreun spectacol. Nu putea să îndure gândul că actriţele vor rosti replicile fetelor lui, jucând rolul copilelor pe care nu-i mai era dat să le vadă vreodată. M-am întrebat dacă şi eu voi avea aceeaşi reacţie atunci când mi s-a propus să mă implic într-o nouă producţie despre prietenele lui Anne Frank şi moştenirea Holocaustului.

Ca director al Teatrului George Street Playhouse din New Brunswick, New Jersey, Susan Kerner a realizat impactul covârşitor pe care îl avea asupra publicului tânăr producţia ei din 1994 bazată pe *Jurnalul Annei Frank*. Se întreba dacă o nouă piesă de teatru va putea plasa Holocaustul într-un context mult mai larg. A demarat proiectul împreună cu Kristen Golden şi Stephen Mosel, de la Young Audiences New Jersey, şi au încredinţat scrierea piesei unui renumit dramaturg, James Still.

Susan m-a întrebat dacă eram de acord ca povestea familiei mele să se împletească cu intriga piesei, alături de cea a unui alt prieten al lui Anne, Ed Silverberg (pomenit în jurnal ca „Hello” Silberberg). A întrebat-o acelaşi lucru

şi pe Barbara Lederman, sora lui Sussanne Lederman, dar aceasta a refuzat-o.

Analizând propunerea pe toate faţetele, împreună cu Zvi şi Mutti, am ajuns la concluzia că era un proiect incitant şi valoros.

„Foarte mulţi dintre tinerii pe care i-am cunoscut prin intermediul expoziţiei nu ştiu mai nimic despre Holocaust”, i-am spus lui Zvi. „Poate că o piesă de teatru ca aceasta i-ar ajuta să înţeleagă mai bine lucrurile, atingându-le corzile sensibile alé sufletului şi determinându-i să se conecteze cu trecutul. La urma urmei, deşi cred că toate aceste întâmplări s-au petrecut cu mult timp în urmă, ştim prea bine că nu este deloc aşa”.

La scurt timp după ce-am acceptat propunerea, James Still a venit la Londra şi ne-am întâlnit de câteva ori ca să vorbim despre trecutul şi despre experienţele mele. Mi-a explicat că piesa nu avea să fie una obişnuită. Deşi actorii şi actriţele vor interpreta personajele noastre din anii ’40, scenele se vor intersecta şi cu proiectele noastre actuale, prezentaţe în interviuri filmate.

James a lucrat la scenariu timp de doi ani, trimiţându-mi deseori manuscrisele pentru evaluare. La un moment dat, mi-a spus că trebuia să comprime şapte ore de material într-o singură oră. A fost, de asemenea, nevoit să rescrie scenariul în funcţie de interviurile noastre filmate. Nu voia să citim replicile din scenariu* ci să răspundem la întrebări cât mai firesc cu putinţă. Pentru că răspunsurile noastre îl luau deseori prin surprindere, se vedea nevoit să rescrie manuscrisul.

În 1996, am avut, în sfârşit, şi produsul finit, de care eram cu toţii încântaţi. Piesa *And Then They Came For Me*: *Remembering the World of Anne Frank* a fost pentru prima oară pusă în scenă în octombrie 1996, la Indiana Repertory Theater, şi a avut apoi premiera în noiembrie 1996, la George Street Playliouse din New Brunswick Dând curs invitaţiei lui Susan Kerner de a vedea ultimele repetiţii, am ajuns, împreună cu Zvi, la New Jersey cu o zi înainte,

aşteptând cu nerăbdare producţia finală.

Ed Silverberg, Susan şi James se aflau şi ei acolo, alături de cameramanul care înregistra1 repetiţiile. Am urmărit în tăcere desfăşurarea piesei, aproape fără suflare, trăind din nou, timp de o oră cât a ţinut spectacolul, dramele şi emoţiile acelor zile. Inima îmi bătea năvalnic în piept auzind cuvintele rostite cândva de Pappy şi de Heinz.

Niciunul dintre personaje nu semăna cu noi – era o distribuţie multietnică, în care actriţa care o interpreta pe Anne Frank era de origine coreeană, iar interpretul tatii era un actor afro-american. Acest lucru m-a luat prin surprindere la început, căci nimeni nu ne avertizase. S-a dovedit însă o alegere înţeleaptă, deoarece personajele şi intriga piesei ne-au captat atenţia încă din primele momente, făcându-ne să uităm de originea etnică a actorilor şi transmiţând mesajul fundamental – înţelegerea şi toleranţa.

Mi-a fost cumplit de greu să privesc anumite scene desprinse din viaţa noastră şi, dacă James Still n-ar fi reuşit să creeze un echilibru perfect între aceste momente dramatice, presărându-le cu secvenţe ceva mai senine şi cu scene din viaţa lui Ed, mi-ar fi fost cu neputinţă să urmăresc spectacolul.

Când piesa a ajuns la final, am răsuflat uşurată pentru că James şi Susan creaseră o adevărată capodoperă teatrală, frumoasă şi bine echilibrată. Privind de jur-împrejur printre lacrimi, am văzut că Zvi, James, Susan şi Ed plângeau şi ei. Până şi cameramanul vărsa lacrimi amare. Am înţeles atunci puterea extraordinară a teatrului. Lucrurile pot lua o turnură imprevizibilă şi totul se poate duce de râpă, dar numai teatrul poate reuni oamenii, făcându-i să trăiască cu ochii lor experienţe uluitoare.

După avanpremiera din Indiana, m-am întors, împreună cil Elizabeth Ravasio, la New Brunswick ca să urmărim stagiunea de şase săptămâni a piesei. Mă, simţeam recunoscătoare să fac parte dintr-o producţie de succes, dar şi impresionată să întâlnesc şi să vorbesc cu

mulţi oameni dornici să-şi deschidă sufletul în faţa mea.

În următorii ani, am călătorit mult prin Statele Unite, urmărind diverse versiuni ale producţiei *And Then They Came For Me*. Am avut şansa să ajung în locuri încântătoare, precum Kennedy Center din Washington, D.C., dar ce m-a impresionat cel mai mult au, fost oamenii pe care i-am cunoscut în diverse orăşele, biserici şi şcoli din întreaga ţară.

Georgia Ensemble Theater din Atlanta a găzduit piesa timp de mulţi ani. Am fost deseori acolo, primind o distincţie de onoare din partea Senatului Georgiei şi participând, împreună cu distribuţia teatrului, la un turneu pe tot cuprinsul statului.

Discursul pe care l-am ţinut în faţa senatului mi-a oferit o experienţă de neuitat. Sosirea mi-a fost anunţată cu surle şi trâmbiţe, iar când am urcat treptele spré estradă, m-am trezit în faţa unei săli pline de oameni politici, nerăbdători să-mi asculte dizertaţia. Ţineam discursul în mână, dar imediat ce mi-am văzut auditoriul, mi-am dat seama că nix puteam să-l rostesc. L-am lăsat, aşadar, deoparte şi, oprivindu-i în ochi, le-am împărtăşit experienţele, vorbindu-le cu patos şi ardoare.

— Eva, mi-a spus mai târziu Elizabeth Ravasio, care mă însoţea în călătorie, a fost cel mai frumos discurs pe care l-ai ţinut vreodată. Aşa ar trebui să vorbeşti mereu.

Şi, astfel, dizertaţiile scrise la maşină au devenit istorie, în statele din sud, mulţi oameni albi mi-ai i împărtăşit amărăciunea legată de pierderea Războiului Civil şi ura faţă de „yankei”. „Dar e o poveste atât de veche”, le răspundeam ei i, nedumerită. „Evenimentele acestea au avut loc cu mult înainte de naşterea bunicilor voştri”. Dar în ciuda acestui fapt, nu-i puteau ierta, mi-au mărturisit ei. Am cunoscut, de asemenea, şi afroamericani din Sud, care mi-au împărtăşit, la rândul lor, suferinţei îndurate, spunându-mi că îmi înţelegeau prea bine pledoariile despre combaterea discriminării şi a prejudecăţilor.

Mesajul piesei părea să ajungă la sufletul tuturor celor bântuiţi de războaie sau discriminare. Am cunoscut un veteran al războiului din Vietnam, care m-a abordat la sfârşitul unui discurs şi mi-a povestit grozăviile pe care le văzuse în război, mărturisindu-mi că nici el nu putea să ierte. I-am răspuns că peste toate aceste orori se va aşterne uitarea. Am întâlnit, de asemenea, familii care adoptaseră copii vietnamezi sau cambodgieni veniţi în Statele Unite ca refugiaţi, oferindu-le cămine pline de iubire şi tandreţe.

În călătoriile mele prin Statele Unite, am realizat rolul extrem de important pe care îl juca dramaturgia în liceele americane, existând, chiar şi în şcolile rurale, teatre bine echipate, capabile să pună în scenă producţii de valoare.

Într-o zi, pe când mă aflam într-una dintre aceste şcoli şi încercam să le explic adolescenţilor ce înseamnă Holocaustul, primeam întrebări năucitoare din partea copiilor, cărora le era greu să înţeleagă ce le spuneam:

„Aveaţi voie să vă luaţi cu voi câinele sau pisica?”, m-a întrebat un băiat, urmat de o fată, care, ridicând mâna, a vrut să ştie cum petreceam zilele de duminică.

Trebuia să le explic, în cuvinte bine alese, că lagărele de concentrare nu semănau cu taberele lor de vară, mărturisindu-le că, odată ajuns la Auschwitz, nu mai scăpai cu viaţă.

Peregrinările prin America mi-au oferit ocazia să cunosc oameni de diverse naţionalităţi, de la mici congregaţii religioase existente în Texas la o importantă organizaţie de strângere de fonduri destinate Teatrului pentru Copii din Dallas, din cadrul renumitului Club Petroleum. Am cunoscut, de asemenea, şi indieni din Oklahoma, care mi-au spus că poporul lor îndurase aceleaşi fapte de discriminare şi genocid ca şi mine.

Piesa s-a jucat la Boston în acelaşi timp cu avanpremiera de pe Broadway a unei noi versiuni a *Jurnalului Annei Frank*, regizată de Wendy Kasselman şi

aşteptată cu nerăbdare de publicul american. Mulţi au preferat să vadă *And Then They Came For Me*. „Realitatea crudă a acestei piese m-a frapat cum n-a făcut-o nicio altă producţie a *Jurnalului Annei Frank*”, a scris Judith Klein în *Jewish Journal* din

Boston. „Intriga ei uluitoare m-a făcut să plâng – nu doar pe mine, ci şi pe cei din jur”.

O tânără, bolnavă de o boală aflată în stadiu terminal, şi-a exprimat dorinţa să vadă piesa şi a fost adusă în sală pe o targă; Familia ne-a spus mai târziu că spectacolul i-a mai înseninat puţin ultimele două săptămâni de viaţă.

Într-o altă seară, o tânără nemţoaică s-a ridicat în picioare, cu ochii în lacrimi. Ne-a povestit că bunicul ei fusese nazist, iar fratele lui făcuse parte din Mişcarea de Rezistenţă. În cele din urmă, bunicul ei şi-a ucis fratele, provocând o dramă în familia lor peste care nimeni n-a reuşit să mai treacă vreodată. Ea părăsise Germania ca să scape de trecutul familiei sale, refuzând, până în seara aceea, să povestească cuiva cele întâmplate.

Am fost încântată să prezentăm piesa pe scena Teatrului de Copii Arden din Philadelphia, cât şi de propunerea făcută de Muzeul Naţional al Libertăţii de a organiza, alături de spectacol, o expoziţie cu tablourile lui Heinz. Această propunere am primit-o şi în alte oraşe, precum Dallas, dar şi din California. Expunerea creaţiilor lui Heinz, cincizeci de ani mai târziu după moartea lui, îmi provoca un nod în gât. Mă bucur că puteam să le văd singură, în tăcere, căci nu cred că aş fi putut să ţin vreun discurs în preajma lor. „Vezi, Heinz, că nu te-am uitat?” îmi spuneam în gând. „Ţi-era teamă că nu vei lăsa nimic în urma ta, dar, sălăşluieşti încă în inima noastră. Ţi-ai făcut debutul”.

Piesa *And Then Fhey Came For Me* a fost găzduită cu succes, timp de mulţi ani, de New Conservatory Theater din San Francisco; bucurându-se de o susţinere imensă din partea comunităţii de homosexuali. Aceştia au fost şi ei

persecutaţi de nazişti şi continuau să fie şi în prezent victimele actelor de discriminare. Unul dintre regizori, Andrew, ne-a invitat deseori în locuinţa pe care o împarte cu James, partenerul lui de viaţă – trebuie să recunosc că este cea mai frumoasă casă pe care am văzut-o vreodată, decorată cu foarte mult rafinament şi bun-gust. M-am îndrăgostit de firea tolerantă şi de pofta de viaţă a locuitorilor din San Francisco, astfel că într-o zi l-am trimis pe Zvi să onoreze comanda de cărţi făcută de o librărie ca să mă bucur în voie de o paradă gay şi de un „festival al costumelor de piele" fără să-l aud bombănind tot timpul.

În 2001, am prezentat piesa în Hailey, Idaho, timp de două săptămâni, cu ajutorul unei celebrităţi hollywoodiene – Demi Moore. Demi şi Bruce Willis jucau un rol important în Hailey după ce au cumpărat o fermă imensă în apropiere. Au cumpărat şi au restaurat, de asemenea, Liberty Theater, căruia i-au asigurat o trupă de teatru permanentă, numită Trupa Nebunilor. Am stat în casa lui Demi din oraş, construită de Bruce Willis şi menită să găzduiască colecţia de păpuşi a soţiei sale. Era o casă încântătoare, tipic americană, construită în stilul secolului al XIX-lea. Singurul lucru tulburător şi cumva deranjant era tabloul în mărime naturală al lui Demi, care o înfăţişa complet goală şi însărcinată, aşa cum pozase pe coperta revistei *Vanity Fair*.

Ne întâlneam aproape în fiecare zi cu Demi şi cu cele trei fiice ale ei, bucurându-ne, în cele din urmă, de ajutorul actriţei, care s-a implicat activ în regizarea piesei şi în alegerea costumelor. În pauze, îi povesteam despre experienţele trăite, în timp ce ea îmi mărturisea greutăţile întâmpinate în copilărie. Relaţia noastră s-a transformat într-o frumoasă prietenie, înnegurată uşor de o ceartă survenită la petrecerea organizată după încheierea ultimului spectacol ţinut în oraş. Demi şi Bruce (care se despărţiseră şi aveau fiecare un alt partener) organizaseră o petrecere fastuoasă în cinstea noastră la casa lor din oraş, iar eu îmi invitasem la petrecere şi o bună prietenă,

care locuia în Idaho. Îi explicasem că nu aveam voie să facem fotografii în casă, dar prietena mea a ignorat regulile. Când a aflat, Demi i-a cerut filmul.

Era o situaţie extrem de stânjenitoare. Mă simţeam vinovată pentru neplăcerea creată, nutrind sentimentul că abuzaserăm cumva de încrederea ei, cu atât mai mult cu cât îi eram recunoscătoare pentru ajutorul acordat producţiei noastre. Am reuşit, în final, să rezolvăm lucrurile şi să rămânem prietene.

Într-o seară, în timpul şederii noastre în Idaho, aveam să ţin un discurs la Egyptian Theater din Boise. Când am ajuns, mi-am văzut cu uimire numele strălucind pe firmamentul teatrului alături de titlul discursului – *The Eva Schloss Story*. Mă simţeam copleşită de emoţii când am intrat în sala ocupată de peste 800 de oameni. În timp ce aşteptam încă sosirea publicului, sala a devenit neîncăpătoare pentru mulţimea de spectatori înţesaţi printre rândurile de scaune, dar şi pe scara de incendiu. Mi-am ţinut discursul sub „egida" poliţiei şi a pompierilor sosiţi şi ei în sală ca să se asigure că evenimentul avea să se desfăşoare fără incidente.

Eram impresionată şi uimită, totodată, de interesul uriaş manifestat faţă de Holocaust de locuitorii unui stat rural aflat în vestul Statelor Unite. Când oamenii au strâns bani pentru construirea în Boise a unui parc memorial dedicat lui Anne Frank – Idaho Anne Frank Human Rights Memorial Park –, am fost încântată să plantez un copac, cum a făcut-o şi Miep Gies.

Călătoriile întreprinse alături de producţia piesei *And Then They Came For Me*: *Remembering the World of Anne Frank* s-au dovedit un adevărat dar pentru mine, oferindu-mi ocazia să întâlnesc oameni minunaţi şi să cunosc experienţe tulburătoare, care m-au făcut să reflectez asupra propriului trecut. M-au ajutat, în mod deosebit, să comunic şi să stabilesc o legătură puternică cu generaţiile mai tinere. Mult mai recent, am avut prilejul să lucrez cu Nic Careem, un militant pentru pace şi toleranţă, cu

origini britanico-musulmane, care m-a ajutat să prezint piesa în şcolile din Marea Britanie, dar şi în ţări îndepărtate precum China.

În peregrinările mele, am cunoscut tineri dornici să sondeze complexitatea şi emoţiile piesei, schimbându-şi dramatic viziunea asupra lumii. Acest lucru a devenit cu atât mai evident în ţările unde oamenii au trăit experienţa unui regim despotic sau n-au reuşit; să facă pace cu propriile fantasme ale unui trecut bântuit de Holocaust.

Jenny Culank a fost primul producător britanic al piesei. Era director artistic; la Classworks Theatre din Cambridge. Voia să regizeze piesa încă de când văzuse prima producţie pusă în scenă de Susan Kerner la Gatehouse Theatre din Londra. Am realizat împreună câteva producţii fantastice alături de tineri din Marea Britanie. Apoi, în primăvara anului 2000, am primit un telefon din partea Muzeului „Anne Frank" din Amsterdam, prin care îmi spuneau că primiseră fonduri din partea Uniunii Europene şi mă întrebau dacă puteam regiza piesa în Letonia, cu scopul de a îmbunătăţi relaţiile dintre letoni şi ruşi.

După ce s-a eliberat de sub dominaţia sovietică în 1991, Letonia făcea primele tentative de analizarea: rolului jucat. În timpul Holocaustului. Naziştii invadaseră şi ocupaseră Letonia timp de patru ani, între 1941 şi 1945, răstimp în care fuseseră ucişi aproape toţi evreii letoni. Pe lângă aceştia, zeci de mii de evrei din Germania şi Austria au fost aduşi în Letonia, unde şi-au găsit sfârşitul, printre ei aflându-se şi bunicul lui Zvi. Escadroanele naziste de pe teritoriul ţărilor baltice presărau moartea în stânga şi în dreapta. Unii soldaţi SS erau atât de traumatizaţi de crimele săvârşite, încât înalţii ofiţeri ai regimului nazist au propus gazarea prizonierilor ca pe o metodă de ucidere care să-i afecteze mai puţin. Mulţi letoni împărtăşeau însă vederile antisemite, implicându-se activ în săvârşirea genocidului.

Patruzeci şi cinci de ani mai târziu, ţările baltice

abordau cu timiditate subiectul Holocaustului. Departamentul Internaţional al Muzeului „Anne Frank” considera Letonia locul ideal pentru programul de abordare a Holocaustului în comunităţi unde subiectul era evitat.

Experienţa s-a dovedit anevoioasă. La început, tinerii actori din distribuţia piesei – şase fete letone şi şase băieţi ruşi – nici nu ştiau de existenţa Holocaustului.

Pentru Jenny, experienţa a, fost cu atât mai tulburătoare cu cât familia ei, care emigrase în Marea Britanie, provenea dintr-o comunitate de evrei letoni.

— Le-am arătat o fotografie cu bunica mea letonă şi nu înţelegeau cum e posibil ca o englezoaică să aibă rude letone. Au stat închişi în Uniunea Sovietică fără să ştie ce se petrece în lumea largă.

Tinerii actori au stat cu Jenny timp de câteva săptămâni la o fermă izolată, unde au pregătit producţia.

„La început, habar nu aveam dacă vor reuşi să înţeleagă mesajul piesei sau dacă se vor putea contopi cu personajele interpretate. Le-am cerut să ţină un jurnal, ca Anne, şi m-au ascultat”.

Urma să mă alătur şi eu, în scurt timp, echipei de producţie, dar cam pe la mijlocul repetiţiilor am primit un telefon de la Jenny, care m-a rugat să stau de vorbă cu tinerii actori. Nu ştiam ce-aş fi putut să le spun, dar toţi erau dornici să mă cunoască şi să vorbească cu mine, punându-mi întrebări şi împărtăşindu-ne poveştile.

Când m-am alăturat echipei, în august, Jenny mi-a spus că producţia piesei avea să fie una dintre cele mai bune creaţii ale sale. Letonia se afla printre ţările prea puţin dornice să se confrunte cu trecutul lor şi cu soarta hărăzită evreilor. Tinerii actori din distribuţie se simţeau impresionaţi şi tulburaţi să descopere un adevăr atât de crud.

Primul spectacol urma să aibă loc la Muzeul Evreiesc din Riga, sub oblăduirea preşedintelui Letoniei. Seara a debutat cu un mesaj de pace şi toleranţă exprimat de

părinţii actorilor ruşi şi letoni, care şi-au dăruit unii altora câte un buchet de flori – gest cu totul impresionant într-o ţară unde conflictele etnice sunt atât de puternice.

James Still, autorul piesei, se afla şi el în sală şi am urmărit cu toţii desfăşurarea intrigii teatrale – fără să înţelegem nimic din replici, dar conectându-ne cu povestea depănată pe scenă. La sfârşitul piesei, am ţinut un discurs în faţa publicului, copleşită; ca de obicei, de sentimentul uluitor că depănarea şi împărtăşirea poveştilor de viaţă pot schimba concepţii şi viziuni.

Ştiam că unii dintre spectatorii mai vârstnici cunoşteau oameni cu mâinile pătate de sângele evreilor ucişi, sau poate erau ei înşişi implicaţi în uciderea evreilor. Dar cel mai tare m-a frapat întâlnirea cu un băiat din public, care n-a putut să-şi recunoască obârşia evreiască. Stigmatul era mult prea puternic. Sper că mesajul pe care am încercat să i-l transmit – cel al mândriei de a fi evreu – a ajuns la urechile şi la sufletul său.

După primul nostru spectacol ţinut la Riga, am plecat cu Jenny şi cu trupa de actori în Daugavpils, un oraş din sud-estul Letoniei, unde piesa s-a jucat într-o fabrică imensă, acum părăsită, unde se fabricau cândva ţigări ruseşti. Ţara se confrunta pe atunci cu o rată imensă a şomajului şi cu mari probleme sociale. După spectacolul din Daugavpils, m-am despărţit de trupa tinerilor actori, urându-le succes în drumul lor prin viaţă. Piesa va continua să se joace la fiecare sfârşit de săptămână, timp de un an întreg, în diverse oraşe din Letonia.

Înainte de a pleca din ţară, am căzut pradă vechii mele pasiuni pentru obiectele de colecţie şi am vizitat câteva dintre magazinele de antichităţi din Riga. Într-unul dintre acestea, am găsit un vas din porţelan perfect conservat din perioada Jocurilor Olimpice organizate de Hitler la Berlin în 1936. Răsucind vasul de pe o parte pe alta, în timp ce vorbeam în germană cu vânzătorul, mi-am amintit vâltoarea vremurilor de atunci. M-am revăzut, împreună cu familia mea, în apartamentul nostru din

Viena, ducând o viaţă tihnită, fără să ştim ce avea să ne rezerve viitorul. Am plătit vasul şi am plecat copleşită de gânduri – imaginându-mi drumul lung şi anevoios pe care l-am parcurs prin lume în doar câţiva ani, dar şi destinaţia la care încă nu am ajuns.

Jenny a realizat, de asemenea, o producţie memorabilă a piesei *And Then They Came For Me* în Irlanda de Nord, în 1999, reunind în sală copii de religie catolică şi protestantă – lucru cu totul neobişnuit. Au privit spectacolul separat, fiecare în grupul lui, dar prezenţa lor în aceeaşi sală reprezenta un pas înainte.

În orice colţ al lumii ne-am aflat, piesa s-a jucat cu sălile pline, în faţa unui public impresionat până la lacrimi de intriga desfăşurată pe scenă. Un singur om n-a înţeles piesa – Mutti.

După primul turneu din New Brunswick, m-am întors acasă cu o înregistrare video a spectacolului, pe care i-am pus-o mamei, convinsă că vom purta apoi o lungă discuţie pe marginea producţiei. Dar nici n-a văzut bine primele imagini, că a şi început să bombăne, încruntată şi nedumerită:

„Dar ăsta nu e Heinz. Şi nici ăsta nu e Pappy. Nimic nu aduce cu noi”.

În timp ce povestea se derula pe ecran, Mutti devenea tot mai agitată şi mai supărată. În perioada aceea, era din ce în ce mai confuză şi nu înţelegea nici în ruptul capului de ce îi asemănăm cu noi pe actorii de pe scenă – când nimic nu semăna cu familia noastră. Am realizat cu tristeţe că, în ciuda experienţelor trăite împreună şi a călătoriei întreprinse prin viaţă, bătrâneţea ridica un obstacol între noi, iar eu va trebui să fac următorii paşi fără ea.

27

Mutti

Discursurile ţinute în public mi-au transformat, fără îndoială, viaţa, eliberându-mi personalitatea din lanţurile timidităţii îşi schimbând, în acelaşi, timp percepţia pe care

cei din jur o aveau despre mine. Mai ales, pe cea a mamei.

În timp ce le vorbeam oamenilor, Mutti stătea adesea în primul rând sau în spatele meu, privindu-mă cu adoraţie şi veneraţie. Îmi dădeam prea bine seama că o făceam să se simtă mândră şi ca aprecia, în sfârşit, harurile cu care natura mă înzestrase. Nu aveam doar o fire „practică" şi „dibace". Descoperea acum aluatul din care eram plămădită cu adevărat.

Cu excepţia vremurilor tulburi trăite la Amsterdam imediat după încheierea războiului şi a resentimentelor pentru că nu mi-a fost alături după sarcina pierdută, Mutti şi cu mine am avut o relaţie extrem de strânsă, dar în ochii ei eram încă „micuţa Evi".

Când ai mai mulţi copii, e aproape inevitabil ca, văzându-i cum cresc, să nu-i etichetezi în funcţie de personalitatea ce începe uşor-uşor să se contureze, numindu-i „rebelul" sau „sportivul". De multe ori, copiii nu pot să sufere sau nu sunt de acord cu etichetele atribuite de părinţii lor.

În familia noastră, Heinz interpreta rolul personajului inteligent şi sensibil, hărăzit cu o fire artistică. Eu eram prototipul fetiţei sportive şi robuste, înzestrată cu mâini dibace şi iscusite. Heinz era într-adevăr inteligent, sensibil şi talentat, dar, odată cu trecerea timpului, tindeam să cred că natura mă înzestrase cu talente ascunse, rămase neexplorate şi neapreciate uneori de Mutti.

Când i-am vizitat pentru prima oară pe bunicii mei la Darwen după război, am auzit-o pe Mutti spunându-i bunicii Helen că „Eva va fi o bună croitoreasă când se va face mare, pentru că are mâini dibace". Gândul mă înspăimânta. „Nu vreau să fiu croitoreasă", îmi spuneam în sinea mea. Mai târziu, sfătuindu-se cu Otto, m-au îndrumat spre arta fotografiei – o carieră fascinantă, pe care am agreat-o de la bun început. Cu toate acestea, încă mă irita faptul că Mutti le spunea celor din jur că nu eram înzestrată cu o fire intelectuală.

În primii ani după moartea lui Otto, Mutti părea

complet pierdută şi deprimată, dar încetul cu încetul a început să-şi revină. Stătea mai mult timp cu noi, păstrându-şi totuşi casa din Elveţia. Otto îi cumpărase o căsuţă în Edgware, la o azvârlitură de băţ de a noastră, dar nu voia să locuiască acolo. Îşi clădise o nouă viaţă în Elveţia şi îşi făcuse mulţi prieteni acolo. Participa la reuniuni şi evenimente găzduite de Universitatea Vârstei a Treia (U3A) şi pleca în excursii în Italia.

A continuat să se implice în activitatea Muzeului „Anne Frank" din Amsterdam şi în cea a Fundaţiei „Anne Frank" din Elveţia, care controla drepturile de autor pentru publicarea jurnalului. Odată cu trecerea timpului, dezaproba uneori direcţia abordată de fundaţia elveţiană. împărtăşea concepţia lui Otto legată de cheltuirea prudentă a banilor şi de păstrarea unei imagini simple şi palpabile a moştenirii lăsate de Anne – în concordanţă cu spiritul jurnalului. După moartea lui Otto, Mutti considera că prezenţa ei la întâlnirile organizate de administratorii fundaţiei nu era mereu apreciată, simţindu-se din ce în ce mai marginalizată.

În ciuda acestui fapt, a continuat să ţină corespondenţa cu sute de oameni care îi scriau, dornici să afle cât mai multe lucruri despre Anne şi despre Otto. Maldăre de scrisori îşi aşteptau răspunsul, iar Mutti îşi îndeplinea misiunea cu acelaşi devotament cu care o făcuse alături de Otto.

Dar nu ne neglija nici pe noi, jucând un rol activ în viaţa noastră – şi nu doar a noastră, ci şi în cea a unor oameni pe care nu-i cunoştea prea bine. Şi dacă nu era de acord cu ce făceai, ţi-o spunea verde în faţă.

„Dacă voiai să vorbeşti cu cineva care să te asculte în tăcere – fără să-şi exprime părerea –, atunci Fritzi nu era persoana potrivită", spune vărul meu, Tom.

Pe atunci, Tom divorţase de curând şi locuia în Elveţia. Petrecea foarte mult timp cu Mutti, purtând discuţii lungi şi ascultând-o în timp ce îl învăţa cum să-şi facă ordine în viaţă.

„Nu ştiam pe ce cale s-o apuc în viaţă şi Fritzi, deşi pasionată de artele frumoase, mă sfătuia să aleg o profesie bine plătită, cu perspective atrăgătoare”.

Era exact sfatul pe care l-ar fi dat mama. Greutăţile vieţii o învăţaseră să fie cât se poate de practică, sfătuindu-te să alegi cariere care să-ţi ofere un trai decent şi o existenţă tihnită.

Spunea exact ce gândea şi, pentru că soarta oamenilor nu o lăsă indiferentă, punea multe întrebări şi cerea informaţii amănunţite. Uneori, prea multe şi prea amănunţite. Îmi scria epistole lungi, povestindu-mi tot ce făcea şi dorind să afle tot ce se petrecea în viaţa mea. Aveam trei fete de crescut acasă, conduceam un magazin de antichităţi şi vorbeam deseori cu Mutti la telefon în răstimpul dintre vizitele noastre frecvente. Cu alte cuvinte, nu aveam timp să scriu scrisori lungi – dar spune-i asta lui Mutti!

„Aş vrea să-mi scrii mai mult”, se plângea ea, făcându-mă să mă simt vinovată cum numai o mamă o poate face, „şi să-mi răspunzi la toate întrebările. Aş vrea să-mi răspunzi la fiecare întrebare în parte ca să…”

Otto a scris cândva că eu şi Mutti aveam o relaţie foarte strânsă: „Eva îi povesteşte totul – despre afacerea, pasiunile, viaţa privată şi cea socială. Iar mama vrea să afle fiecare amănunt în parte, punând nenumărate întrebări şi oferind sfaturi atunci când e cazul. Singura nemulţumire o constituie corespondenţa…”

Descrie apoi nerăbdarea cu care Mutti aştepta scrisorile, „verificând cutia poştală ori de câte ori venea poştaşul şi stând cu sufletul la gură până la sosirea unei scrisori”. Îşi făcea griji pentru că scrisorile din Anglia ajungeau abia după şase zile, în timp ce epistolele; din America veneau doar. după trei zile. „Dacă ţinea o scrisoare în mână, toate temerile dispăreau ca prin minune”.

Mama era obsedată de scrisori, lucru pe care îl putem vedea din volumul imens al corespondenţei sale.

Nu regret faptul că nu i-am răspuns la toate întrebările – multe dintre ele se refereau la lucruri mărunte, cum ar fi, de exemplu, cele legate de masa de prânz – dar regret că n-am vorbit mai mult despre experienţele cu adevărat importante trăite împreună.

Gândindu-ne la dramele prin care ne-a fost dat să trecem, poate părea ciudat faptul că am evitat să vorbim despre ele. La început, ne-am canalizat energia asupra dorinţei de a supravieţui primelor zile negre de după război, reclădindu-ne viaţa fără prea mult entuziasm. Apoi am plecat în Anglia şi m-am căsătorit, iar Mutti a devenit soţia lui Otto. După aceea, n-am mai găsit niciodată momentul potrivit. O priveam din exterior şi vedeam că se simţea fericită şi împlinită alături de Otto. Poate că acelaşi lucru îl vedea şi ea, privindu-mă din afară. Niciuna dintre noi n-a sondat adâncurile, refuzând să vorbească despre suferinţa ce încă ne măcina sufletul.

Cea mai mare surpriză pe care mi-a oferit-o scrierea acestei cărţi a fost descoperirea unei comori inestimabile păstrate cu sfinţenie de Tom: vrafuri de scrisori scrise de părinţii mei bunicilor înainte şi după război. Nu le citisem niciodată – nici măcar nu ştiam de existenţa lor –, dar când i-am spus lui Tom că scriam această carte, a început să mi le dea treptat, trimiţându-mi-le, mai întâi, prin poştă, apoi aducându-mi-le personal într-o cutie mare de pantofi.

Tremuram de emoţie citind rândurile scrise de părinţii mei. Tinzi să crezi că nu vei uita niciodată momentele trăite alături de cei dragi, dar, odată cu trecerea anilor, amintirile încep să se piardă în negura timpului. Acum, Pappy şi Mutti prindeau viaţă în aceste epistole, dând glas propriilor cuvinte, aşternute uneori în slove scrise cursiv, alteori în litere gotice, aproape indescifrabile sau bătute la maşină pe foi subţiri de hârtie. Le descopeream tainele cu ochii în lacrimi, uluită şi gâtuită de emoţie: da, aşa. erau în realitate. Iar eu uitasem asta.

Am redat deja chintesenţa acestor scrisori în paginile cărţii mele, dar, privind tabloul per ansamblu, îmi dau

seama că îmi pun sub semnul întrebării anumite premise legate de viaţa noastră. Descopeream, de exemplu, universul încântător pe care părinţii noştri ni l-au oferit la Amsterdam, chiar şi după ocupaţia germană. Evitau, fireşte, anumite subiecte din cauza cenzurii, dar, în ciudă acestui lucru, scrisorile lor trădau faptul că duceam o viaţă de familie cât mai normală cu putinţă. Singura aluzie a mamei la invazia nazistă o găsim ascunsă printre rânduri, atunci când spune că situaţia precară în care ne aflam „nu-i permite să-i dăruiască tatii *mai mulţi copii*”, deşi el îşi dorea asta cu ardoare.

Mai târziu, după întoarcerea noastră la Amsterdam de la Auschwitz, Mutti îi scrie deseori bunicii Helen, împărtăşindâW durerea pierderii lui Pappy şi a lui „Heinzerl” (micul ei Heinz) şi eforturile de a-şi stăvili lacrimile, încercând, de dragul meu, să fie cât mai curajoasă cu putinţă.

Într-o altă scrisoare, îi mărturiseşte că, în timp ce se îndrepta spre sinagoga din Amsterdam, împreună cu Otto şfHenk, fostul meu prieten, îşi dorea ca, în locul lor, să se afle fiul ei.

Citindu-le gândurile aşternute pe hârtie, îmi simţeam sufletul pustiit şi frânt. De ce nu ne-am împărtăşit niciodată sentimentele? Cum de nu mi-am dat seama că şi mama suferea la fel de mult ca şi mine? Am fost mereu convinsă că nu-mi percepea freamătul lăuntric, dar în scrisorile trimise bunicii Helen îi mărturisea că îmi înţelegea prea bine suferinţa şi mânia pe care o revărsam adesea asupra ei, dar se străduia să-mi fie şi tată, şi mamă, şi frate – toate laolaltă.

Cât îmi doresc să vorbesc acum cu Mutti despre toate astea! Nu mai pot să dau timpul înapoi ca să purtăm această discuţie, dar pot să mă consolez cu gândul că, apropiindu-ne de pragul bătrâneţii, a avut prilejul să petreacă timpul cu copiii şi nepoţii mei – strănepoţii ei. Toţi s-au dovedit o bucurie în viaţa ei.

În anii ’80, Zvi şi cu mine am cumpărat o casă de

vacanţă în apropierea comunei Mougins din sudul Franţei. Ne-am îndrăgostit de această zonă încă de prima dată când am vizitat-o la recomandarea doamnei Hirsch – stăpâna pensiunii de pe Chichele Road. Am cumpărat 6 căsuţă cu două camere, transformată în locuinţă dintr-o crescătorie de păsări, căreia i-am adăugat cu timpul alte două camere. Aici ne-am petrecut multe concedii şi vacanţe de vară.

Familia noastră începea acum să se extindă. În 1985, Jacky ne-a dăruit prima nepoţică – Lisa, o fetiţă frumoasă şi inteligentă, pe care o iubesc şi acum ca pe ochii din cap. La nunta ei petrecută de curând, Lisa l-a rugat pe Zvi ş-o conducă la altar şi, privindu-i cum mergeau braţ la braţ, am izbucnit cu toţii în lacrimi.

Trei ani mai târziu după naşterea Lisei, a venit pe lume şi frăţiorul ei. După trei fiice şi o nepoată, apariţia unui băieţel în viaţa noastră s-a dovedit o bucurie neţărmurită. Speram ca Jacky să-i dea numele tatii – Eric.

— De fapt, mă gândeam să-i spun Robert, mi-a mărturisit ea, spre marea mea dezamăgire.

Probabil că Jacky mi-a citit tristeţea pe chip. Eram cu ea în sala de naşteri şi, după ce l-a adus pe lume, l-a ridicat în braţe ca să-l vedem cu toţii.

— Acum, dacă îl privesc mai bine, îmi dau seama că nu seamănă cu un Robert, a spus apoi. Ci mai degrabă cu un Eric.

Eric era un băieţel blond, cu o fire veselă şi senină, care reuşea să cucerească inimile tuturor fetelor sau femeilor ce-i ieşeau în cale. Acum este un tânăr blond şi chipeş, care reuşeşte să frângă la fel de multe inimi.

Câţiva ani mai târziu după naşterea lui, în 1992, Caroline, fiica mea cea mare, ne-a dăruit un al doilea nepot – pe Alexander. Alex este înalt şi inteligent, tandru şi sensibil. Studiază matematica la Universitatea din Oxford, iar într-o bună zi – sunt convinsă de asta! – va reuşi să rezolve o ecuaţie complicată şi va schimba complet lumea.

Apoi cele două fiice ale Sylviei, Sophie şi Ella, au

apărut şi ele în familia noastră în 1993 şi 1996. Deşi sunt încă adolescente, putem vedea deja că au moştenit pasiunea noastră pentru artele frumoase. Vin deseori la noi şi ne împărtăşesc ultimele lor realizări. Sophie adoră să-şi perfecţioneze germana cu noi, iar Ella ne recită ultimele poezii învăţate.

Când copiii erau mici, petreceam toate verile la Mougins, bălăcindu-ne în piscină, plimbându-ne cu barca, mâncând îngheţată şi jucându-ne pe plajă. Începeam ziua cu o ceaşcă de ceai în pat, iar Zvi ne obliga pe toţi să mâncăm câte un morcov pentru că era bun, credea el, pentru gingii. Eu mă jucam apoi cu cei mici, în timp ce Zvi ne zâmbea şi ne făcea cu mâna, citind – uneori cu câte un copil în poală – *Financial Times* sau *The Economist*. Mutti ne privea de pe şezlong, încântată să-şi aibă familia alături. După masă, trăgeam cu toţii un pui de somn la umbră şi apoi le dădeam să mănânce copiilor câte un biscuit din renumita mea cutie portocalie cu biscuiţi – gustări de care ei se plângeau mereu că erau vechi şi râncede. (E adevărat că, după experienţele de la Auschwitz, nu arunc niciodată mâncarea. Când un grăunte de zahăr adunat de pe jos a fost cândva un deliciu, n-ai cum să strâmbi nasul la resturile de mâncare.) Seara, le pregăteam apoi o ciorbă de peşte.

Am cunoscut, firește, ca orice familie, suişuri şi coborâşuri, dar mă bucur că Mutti a avut parte de o viaţă lungă şi a văzut cum verigile lanţului din profeţia tatii au devenit indestructibile.

Natura a înzestrat-o pe Mutti cu o constituţie de fier. Cu excepţia unei histerectomii suferite la Amsterdam, la scurt timp după sfârşitul războiului, a fost rareori bolnavă. În timpul unei vacanţe petrecute la Mougins, a avut un accident, prinzându-şi mâna în şezlong. Am reuşit cu greu s-o eliberăm, printre ţipete sfâşietoare de durere, iar când am dus-o, în cele din urmă, la spital, am aflat că avea trei degete rupte. În loc să rămână la noi, a insistat să se întoarcă singură în Elveţia, aşa cum plănuise de la bun

început.

Ceva mai târziu, în timp ce traversa strada din apropierea casei sale din Birsfelden, a fost lovită de un tramvai. Accidentul îi putea fi fatal, dar Mutti era puternică şi şi-a revenit. Toate aceste incidente deveneau însă îngrijorătoare, făcându-ne să ne gândim serios la viitorul ei, aşa că am rugat-o să vină şi să locuiască cu noi, la Londra.

M-a ascultat şi a venit, dar n-a reuşit să se adapteze – trăia de ani buni în Elveţia şi îi era dor de casa şi de prietenii ei. „Sunt fericită în apartamentul meu cu Otto”, îmi spunea ea. „Când sunt acolo, îi simt prezenţa alături”.

Am fost de acord s-o lăsăm să se întoarcă în Elveţia, dar am angajat o menajeră de origine poloneză care să aibă grijă de ea. Lucrurile au mers bine un timp, apoi Mutti a început să protesteze, plângându-se de faptul că trebuia să stea cu o femeie străină în timp ce toată familia ei locuia în Anglia. A venit din nou la noi, dar neputându-se adapta, s-a întors iar în Elveţia.

Timp de câţiva ani, Mutti a tot călătorit de colo colo, locuind uneori cu noi, alteori în Elveţia, perioadă în care mă duceam s-o văd la fiecare sfârşit de săptămână.

În cele din urmă, mi-am dat seama că începea să aibă probleme cu memoria şi că nu mai putea să aibă grijă de ea.

În 1995, Mutti s-a mutat definitiv în Anglia şi a locuit cu noi în Edgware. La scurt timp, am început turneul prin lume cu piesa *And Then They Came For Me*, lăsând-o pe mama în grija lui Elizabeth Ravasio cât timp eram plecată. Elizabeth ne-a spus, în cele din urmă, că ar fi mult mai uşor pentru toată lumea dacă Mutti s-ar muta în casa ei, aflată la o azvârlitură de băţ de locuinţa noastră.

Elizabeth s-a dovedit o prietenă de nădejde pentru mama în ultimii ei ani, oferindu-i multă dragoste şi atenţie. Pe atunci, problemele de memorie deveneau tot mai acute, iar Mutti era tot mai confuză. La un moment dat, când cineva a venit să-i ia un interviu despre Otto, a căzut mult

timp pe gânduri, părând să scotocească prin sertarul cu amintiri, şi, în final, singurul lucru pe care şi l-a amintit a fost „capul lui mult prea mic”.

Ştiind cu toţii cât de mult îl iubise pe Otto şi cât de importantă fusese, pentru amândoi, relaţia lor, a fost dureros să vedem că îl uitase aproape cu totul.

Apoi, într-o seară, Elizabeth şi Mutti s-au hotărât să se ducă la cinema ca să vadă *Titanicul* cu Leonardo di Caprio şi Kate Winslet în rolurile principale. Rolul unei bătrâne care retrăieşte momentele cumplite ale catastrofei, amintindu-şi dramele şi moartea celor dragi, s-a dovedit o experienţă traumatizantă pentru Mutti. Şfa întors acasă vădit tulburată şi agitată. Lua pastile de dormit, de mulţi ani, iar în seara aceea, cred că a luat prea multe. Trezindu-se mai târziu ca să se ducă la toaletă, s-a împiedicat, ameţită, de cordonul halatului său şi a căzut, rupându-şi piciorul. Nu era deloc o privelişte plăcută – femurul îi perforase pielea, iar doctorii de pe ambulanţă au fost nevoiţi s-o transporte în braţe până la Salvare, în timp ce urla de durere.

La spital, şi-a mai revenit puţin, dar, în urma căzăturii, a suferit mai multe atacuri cerebrale minore. Medicii mi-au spus că în cazul bătrânilor care sufereau un atac cerebral le suspendau administrarea de perfuzii, lăsându-i să moară. Eram conştientă de faptul că Mutti nu mai avea mult de trăit – dar propunerea mi s-a părut revoltătoare.

— Nici vorbă de aşa ceva! le-am ripostat, mânioasă. Mama a supravieţuit ororilor de la Auschwitz. N-am de gând s-o las să moară acum de foame. Vom aştepta să i se împlinească sorocul.

Nici prin gând nu-mi trecea să-i las pe cei de la NHS (National Health Service) să-i curme viaţa mamei, o supravieţuitoare/a Holocaustului. Ideea înfometării oamenilor mi se pare şi astăzi la fel de revoltătoare, şi nimic nu mă poate convinge – nici măcar părerile avizate ale medicilor – că pacienţii nu realizează ce li se întâmplă.

Cred mai degrabă că este o soluţie mult mai ieftină şi mâi convenabilă pentru spitale.

Contrar opiniilor medicale, Mutti şi-a revenit suficient de mult încât să fie trimisă pentru recuperare la un spital murdar din partea locului, unde personalul nu părea să acorde prea multă atenţie pacienţilor. Hotărâte să n-o lăsăm să-şi sfârşească zilele într-un loc ca acela, Elizabeth şi cu mine am luat-o acasă;

Timp de câteva luni, am îngrijit-o amândouă, hrănind-o cu linguriţa şi transportând-o pe braţe şi, deşi era evident că sănătatea ei era tot mai şubredă, şi-a trăit ultimele zile înconjurată de cei dragi. În ciuda faptului că abia mai putea să vorbească şi stătea ghemuită în pat, îmi amintesc că ochii i-au licărit de bucurie când i-am adus-o pe Ella, mezina familiei, iar fetiţa s-a cuibărit în pat, lângă ea.

Mutti s-a stins din viaţă în 1998, la vârsta de nouăzeci şi trei de ani. A traversat grozăviile şi: istoria secolului XX. S-a născut în sânul unei familii numeroase, într-o perioadă în care Imperiul Habsburgic stăpânea o mare parte din Europa, apoi a supravieţuit Primului Război Mondial şi Holocaustului. A trecut prin schimbări şi împrejurări pe care puţini şi le pot imagina, păstrându-şi însă firea generoasă, umană – şi arţăgoasă. Mai presus de toate, a făcut tot ce i-a stat în putinţă să-mi ofere o viaţă fericită şi împlinită, canalizându-şi întreaga energie asupra acestei misiuni. A fost cea mai bună mamă din lume, fără ajutorul căreia n-aş fi putut supravieţui niciodată.

Câteva luni mai târziu după moartea lui Mutti, am plecat cu Elizabeth într-o călătorie în Japonia, ţară care manifestase mereu un interes aparte pentru povestea lui Anne Frank. Am vorbit în faţa unui public numeros, fascinat de istoria jurnalului, iar Expoziţia „Anne Frank”, care a prezentat multe obiecte personale ale familiei Frank, trimise în Japonia cu această ocazie, s-a bucurat de un număr-record de vizitatori. Pentru că Mutti a fost soţia lui Otto, povestea familiei mele a reprezentat şi ea un

capitol al expoziţiei – alături de câteva dintre tablourile lui Heinz –, lucru ce-mi conferea o bucurie nemărginită.

Am stat în Japonia mai bine de o lună şi, în timp ce cutreieram întinderile acestei ţări frumoase, mă gândeam adesea la misiunea extrem de importantă pe care Otto şi Mutti şi-au asumat-o şi au încercat toată viaţa s-o ducă la bun sfârşit. Niciunul dintre ei nu credea în viaţa de apoi, dar amândoi au înfăptuit opere de caritate şi au răspândit pretutindeni în lume mesajul toleranţei şi al compasiunii. Amândoi ar fi fost încântaţi să vadă trandafirul Anne Frank cultivat în Japonia, ale cărui petale fragile îşi schimbă culoarea din roz în portocaliu înainte de a se veşteji şi de a cădea.

28

Spre noi orizonturi

„Povestea lui Anne Frank ne învaţă o lecţie crudă de viaţă – cea a consecinţelor pe care trebuie să le suportăm când îi denunţăm pe cei din jur…”

Poate că fiecare individ în parte învaţă o lecţie cu totul diferită din poveştile Holocaustului. Omul cu care vorbeam îşi ispăşea pedeapsa la închisoarea Wormwood Scrubs – una dintre cele mai renumite puşcării din Marea Britanie. Acceptase să participe la un proiect organizat de Fundaţia „Anne Frank”, pe o durată de două săptămâni, şi ne explica acum ce învăţase din această experienţă.

Fundaţia a fost invitată pentru prima oară să participe la programele de reeducare a deţinuţilor în anul 2002 de directorul închisorii Reading, în încercarea de a combate rasismul şi crimele motivate de ură. În comunităţi închise, dominate de conflicte rasiale şi religioase, dar şi de homofobie, lucrurile pot scăpa uşor de sub control. De atunci, peste 22.000 de deţinuţi au fost integraţi în programe de reeducare, iar în 2011 expoziţia a fost organizată în paisprezece închisori şi instituţii educaţionale pentru delincvenţa juvenilă.

Programul presupune instruirea unui grup de deţinuţi, care se oferă să lucreze ca voluntari la

organizarea şi prezentarea evenimentului Anne Frank Travelling Exhibition, împărtăşindu-şi, de asemenea, propriile experienţe de viaţă şi opiniile legate de ură şi intoleranţă. Pentru că nimeni nu sare în ajutorul oamenilor închişi în penitenciare, m-am implicat de la bun început în acest program extraordinar. La sfârşitul celor două săptămâni, Steve Gadd, coordonatorul proiectului, îmi organizează o sesiune de discursuri ţinute în faţa deţinuţilor, cărora îmi împărtăşesc propriile-mi experienţe. Nu pot să vorbesc încadrai fiecărei expoziţii în parte; dar discursurile ţinute în închisori îmi oferă, fără urmă de îndoială, multe satisfacţii şi împliniri; având cu toţii foarte multe lucruri de câştigat de pe urma acestor evenimente.

Dacă stai bine să te gândeşti – şi mulţi evită s-o facă –, închisorile sunt locuri respingătoare, unde ar fi mai bine să nici nu calci vreodată. De-a lungul anilor, în care am vorbit în faţa unui public extrem de variat, din diverse instituţii, am fost nevoită să înfrunt propriile idei preconcepute referitoare la oamenii care ajung în închisori. Am cunoscut persoane ale căror vieţi erau lipsite de speranţă cu mult înainte de a comite o crimă – şi asta mă face să-mi doresc să-i fi ajutat mai devreme, scutind, astfel, societatea de consecinţele unui act sângeros şi de costurile detenţiei lor. Am realizat, încetul cu încetul, că poţi să înţelegi personalitatea complexă a unui criminal, fără să ignori crima în sine.

Acum, m-am obişnuit cu zgomotul porţilor din metal, cu zăngănitul cheilor şi cu tabloul zidurilor înalte, datorită cărora o vizită la închisoare devine o experienţă unică şi tulburătoare, dar la început, eram nervoasă şi speriată.

Dincolo de zidurile înalte din piatră ale închisorii Durham, se aflau unii dintre cei mai periculoşi criminali din Anglia. Era cu neputinţă să nule simt privirile pătrunzătoare cu care mă urmăreau prin ferestruicile înguste, în timp ce un gardian încuia o serie de porţi masive din metal, conducându-mă prin curtea interioară spre una dintre aripile închisorii.

Prima dată când m-am dus la Durham, am străbătut cu trenul, timp de trei ore, unele dintre cele mai frumoase privelişti din Anglia. Când trenul a intrat în gară, am văzut, înălţându-se semeaţă în zare, Catedrala Durham, o adevărată bijuterie arhitecturală, care, în ciuda maiestuozităţii sale uluitoare, n-a reuşit să-mi abată gândurile de la faptul? că aveam să mă întâlnesc cu cele mai periculoase femei din ţară. Mă întrebam ce vor spune despre povestea mea şi dacă vom reuşi să ne înţelegem unele pe altele.

Era o închisoare de maximă securitate şi, chiar după atâta amar de vreme, mă simţeam la fel de stânjenită de fiecare dată când gardienii îmbrăcaţi în uniforme îmi făceau percheziţie corporală. Fireşte, de această dată – îmi spuneam în gând – aveau grijă să nu introducem în închisoare obiecte sau substanţe interzise, precum chei sau droguri, nu să mă închidă într-un lagăr de concentrare.

Gillian Walnes, directorul executiv al Fundaţiei „Anne Frank” a ezitat mult până să îndrăznească să mă întrebe dacă vreau să le fac o vizită deţinuţilor din închisoare, gândindu-se că sârma ghimpată şi prezenţa paznicilor îmi vor reaminti de Auschwitz. Am asigurat-o că totul va fi bine, dar abia în acel moment am realizat că acele două experienţe nu aveau nimic în comun. Nu doar locurile sunt cu totul diferite* ci şi motivul pentru care oamenii sunt închişi acolo – deţinuţii din penitenciare îşi ispăşesc pedeapsa pentru crimele comise, în timp ce familia mea a fost închisă pe nedrept, pentru o vină imaginară.

Paznicul m-a condus într-o sală mare de sport, luminoasă, unde mă aşteptau spectatoarele îmbrăcate în haine de stradă, împreună cu instructorii lor. Pe drum, am zărit-o pe Rosemary West, închisă pe viaţă pentru rolul pe care îl jucase într-unul dintre cele mai răsunătoare cazuri de crime în serie din Marea Britanie. Ştiam că înfăptuise crime şi acte de tortură, motiv pentru care mă bucuram că se îndrepta spre bibliotecă, şi nu spre sala unde aveam să-mi ţin discursul. Ce-aş fi putut să spun în faţa unei

persoane închise pentru acte de sadism şi violenţă?

Mi-am ocupat, nervoasă, locul în sală şi am ascultat discursul de prezentare. Îmi concepeam în minte diverse formule introductive, dar, în final, m-am hotărât să trec direct la subiect.

— Unele dintre voi aveţi sufletul încărcat de ură, le-am spus. Deoarece cunosc prea bine acest sentiment, vreau să vă transmit un mesaj.

Am început să le descriu viaţa din Viena.

— Eram o familie fericită, dar fericirea noastră nu avea să dăinuie mult…

Apoi le-am povestit despre perioada petrecută la Amsterdam şi despre deportarea la Auschwitz.

La început, deţinutele păreau plictisite sau uşor curioase – cântărindu-mă din cap până în picioare ca să vadă dacă povestea mea merita ascultată. În sală, domnea acum o linişte mormântală.

— Nu ştiu cum am scăpat cu viaţă, mi-am continuat eu dizertaţia. Şi pentru mine este un mister. Nu ştiu nici *de ce* am supravieţuit. Fratele meu era mult mai talentat decât mine. Şi cu toate astea, eu sunt cea care a scăpat cu viaţă…

Mi-am dat seama că aceasta era chintesenţa mesajului pe care voiam să-l transmit spectatoarelor mele – pentru că eu am reuşit să supravieţuiesc, aveau să reuşească şi ele.

— Nu trebuie să ne pierdem speranţa nici atunci când viaţa pare sumbră. Trebuie să aveţi voinţa şi puterea de a vă schimba viaţa şi să înfăptuiţi ceea ce vreţi să înfăptuiţi.

Apoi exponatele ce constituiau obiectul Expoziţiei „Anne Frank” mi-au captat atenţia şi mi-am amintit ziua aceea din 1986, când Ken Livingstone mi-a îndreptat, fără să vreau, paşii spre o nouă direcţie.

— Această expoziţie mi-a schimbat viaţa, am conchis eu, şi sper că o va schimba şi pe a voastră.

M-am aşezat din nou pe scaun şi, sorbind dintr-un

pahar cu apă, am aşteptat întrebările auditoriului meu. M-am întrebat pentru o clipă ce avea să se întâmple dacă nimeni nu-mi va adresa nicio întrebare – dar mâinile au început să se ridice în aer şi întrebările să curgă nestăvilite – despre viaţa şi convingerile mele, dar şi despre puterea de a merge mai departe.

Mi-am dorit vreodată să fac pace cu vreun nazist? m-a întrebat cineva. „Nu, dar nimeni nu mi-a cerut-o vreodată”, i-am răspuns. Credeam în Dumnezeu? Am urmat şedinţe de consiliere psihologică? „Nu, dar: mi-ar fi prins bine”, am recunoscut eu. Expoziţia avea oare vreun rol pozitiv?

— Da, am răspuns. Vedeţi cât de periculoasă este discriminarea. Aveţi nevoie de curaj ca să luaţi atitudine atunci când vă confruntaţi cu nedreptatea. Trebuie să daţi glas adevărului şi dreptăţii. Mai târziu, în funcţie de asta, aţi putea lua alte hotărâri în viaţă.

Aceste femei nu mai erau acum doar nişte deţinute fără nume – căpătaseră o individualitate proprie şi aveau o poveste unică de viaţă. Unele erau condamnate pentru implicare în traficul cu droguri. Cele mai multe erau victimele violenţei domestice şi ispăşeau pedepse pentru că au luat atitudine împotriva bărbaţilor care le-au supus ăiii întregi abuzurilor şi violenţei.

— Mi-am ucis soţul, mi-a mărturisit Evelyn, o femeie înzestrată cu arta oratoriei, pe care am cunoscut-o în timpul unei vizite la una dintre închisorile din Londra.

Sinceritatea ei debordantă m-a luat prin surprindere, dar soarta i-o împărtăşesc multe alte femei. Am ţinut o lungă corespondenţă cu ea.

Am cunoscut multe victime ale nedreptăţii şi erorilor judiciare. Când m-am întors de la Durham, am primit o scrisoare de la 6 deţinută condamnată şi apoi eliberată prin recurs într-un caz mult mediatizat. Mi-a scris o scrisoare tulburătoare, mulţumindu-mi pentru discursul ţinut şi pentru experienţele de viaţă împărtăşite, care „m-au învăţat că – indiferent cât de grea este viaţa – vei reuşi

să supravieţuieşti dacă ai voinţa s-o faci… Deşi sunt încă în închisoare, sper ca într-o bună zi să-mi recapăt libertatea. Mă agăţ cu disperare de luminiţa de la capătul tunelului. Cuvintele tale mi-au dăruit speranţa şi puterea de a merge mai departe”.

Toate femeile pe care le-am cunoscut s-au corelat cu povestea mea în diverse moduri. În timpul unei vizite făcute recent în închisoarea Downview din Surrey, iri-am bucurat de susţinerea unei lesbiene atunci când le-am povestit despre persecuţiile îndurate sub regimul nazist de membrii comunităţii gay, dar şi de încurajările şi mulţumirile unei membre a grupului Irish Traveller[15] după ce le-am descris drumul spre Auschwitz în marfariirile încărcate cu ţigani; Ştiam că una dintre femeile din public supravieţuise genocidului din Rwanda[16], unde pieriseră mai mulţi membri ai familiei sale. Mă asculta în tăcere, fără să-mi pună vreo întrebare, dar sper că îmi simţea solidaritatea.

Discursurile ţinute în închisorile de bărbaţi mi-au oferit o experienţă cu totul diferită, dar impactul exercitat de Expoziţia „Anne Frank” a fost la fel de puternic. În timpul vizitei din decembrie 2011 la închisoarea Wormwood Scrubs, unul dintre deţinuţi, Mark, mi-a mărturisit că „tematica discursului nu m-a atras la început, dar acum îmi dau seama cât este de importantă, deoarece seamănă foarte mult cu sclavia şi dramele trăite de oamenii de culoare”.

Un alt deţinut, Paul, condamnat pentru crimă, în ciuda pledoariilor sale de nevinovăţie, susţine că „mi-am analizat cazul pe toate faţetele, cât şi tot ce mi s-a întâmplat în viaţă. Dar tematica dizertaţiilor tale plasează totul într-o altă perspectivă”.

La sfârşitul discursului, David Redhouse, directorul adjunct al închisorii, a asemănat penitenciarul cu un

15 Grup etnic itinerant, păstrător al tradiţiilor irlandeze (n.tr.)

16 în timpul genocidului din Rwanda din aprilie - iunie 1994 au fost masacraţi între 800 000 şi 1 milion de etnici tutsi şi etnici hutu. (n.tr.)

curcubeu, deoarece mai bine de jumătate din deţinuţii de la Wormwood Scrubs sunt negri. Există, de asemenea, şi un procent ridicat de prizonieri musulmani, dar şi de alte religii. Ne-a atras atenţia să nu urmăm calea uşoară a „ignorării modului de viaţă al semenilor noştri” şi să nu căutăm ţapi ispăşitori, mai ales în vremuri de restrişte.

Citind aceste rânduri, poate că vă spuneţi – da, sună bine, dar chiar ajută la ceva?

De câte ori mă întreb asta, mă gândesc la Faith, care a fost instruită ca ghid al expoziţiei în perioada detenţiei şi acum lucrează la Fundaţia „Anne Frank”.

— Când eşti la închisoare, te laşi cuprins de disperare, spune ea. Cum o să mai ies de aici? te întrebi fără încetare. Cum vei mai reuşi să-ţi reclădeşti viaţa afară? îţi analizezi faptele din trecut şi te întrebi ce poţi face în viitor – dacă ţi se va oferi o altă şansă. Trebuie să-ţi asumi responsabilităţi, susţine ea. Să-ţi analizezi valorile, să dăruieşti empatie celor din jur, plămădiţi dintr-un aluat diferit faţă de tine, şi să fii uman.

În afară de publicul din închisori, mai am un public cu totul diferit: copiii din şcoli. Spre deosebire de prizonieri, drumul lor prin viaţă se află abia la început, dar, în ciuda diferenţei mari de vârstă dintre noi, ne putem identifica adesea cu problemele celuilalt.

Tinerii sunt bântuiţi adesea de faptul că sunt diferiţi de ceilalţi şi nu se pot integra în societate. Ei înţeleg prea bine consecinţele periculoase ale hărţuirii şi violenţei în şcoli – iar povestea mea scoate şi mai mult în relief aceste consecinţe. Se luptă cu autorităţile, se ceartă cu părinţii şi au senzaţia că viaţa e sumbră şi lipsită de speranţă – exact aşa cum o percepeam şi eu.

Îmi croiesc povestea în funcţie de trecutul şi de vârsta lor. Încerc să-i cruţ pe cei mici de detaliile înspăimântătoare ale vieţii din lagăr, dar, de obicei, ei sunt cei care vor să afle toate amănuntele sinistre.

„Dar de ce paznicii nu mureau şi ei gazaţi atunci când deschideau uşile camerelor de gazare? Cum se

evapora gazul?” m-a întrebat, insistent, un băieţel de opt ani.

În clasele cu elevi majoritar musulmani, trebuie să le explic evenimentele istorice petrecute cu mult înaintea Holocaustului, dar copiii mă ascultă mereu cu multă atenţie.

Dornici să abordăm subiectul Orientului Mijlociu, mă întreabă uneori de ce soldaţii evrei ucid copii palestinieni. Încerc să le răspund cât mai obiectiv cu putinţă, oferindu-le cât mai multe informaţii şi expunându-mi punctul de vedere. Le explic că în acele părţi ale lumii se poartă un război crâncen şi, deşi nu vor să ucidă civili şi copii, se mai întâmplă uneori ca soldaţii să curme şi vieţi nevinovate atunci când caută terorişti ascunşi în casele oamenilor de rând.

În şcolile generale din cartierele sărace, le vorbesc despre scopul pe care trebuie să-l găseşti în viaţă, despre puterea de a trece peste vitregiile sorţii şi despre posibilitatea de a-ţi croi o existenţă frumoasă, în ciuda greutăţilor presărate în cale.

Îmi prezint discursurile în şcoli particulare şi de stat, în şcoli religioase şi internaţionale. Copiii sunt diferiţi unii de alţii şi reacţionează în diverse moduri, dar oriunde merg, întâlnesc mereu tineri receptivi, dornici să-mi capteze povestea şi mesajul – şi acest lucru îmi conferă speranţă în viitorul omenirii.

29

Întoarcerea la Auschwitz

Lagărul în care m-am întors în ianuarie 1995 era la fel de rece, de înnegurat şi de sumbru cum mi-l aminteam.

Nu era prima oară când mi se cerea să mă întorc acolo, dar am refuzat de fiecare dată. Acum, membrii unei echipe de filmare din Olanda m-au rugat să-i însoţesc la Auschwitz pentru realizarea unui scurtmetraj despre experienţele trăite acolo înainte de deschiderea lagărului pentru lumea întreagă în cadrul unei ceremonii internaţionale organizate cu ocazia împlinirii a cincizeci de

ani de la eliberare. Prima reacţie a fost să refuz din nou.

— Am fost convinşi că acesta va fi răspunsul pe care ni-l veţi da: Dar nu vreţi să vă mai gândiţi câteva zile? m-au întrebat ei.

După încheierea discuţiei purtate la telefon, am stat de vorbă cu Zvi. Mutti n-a vrut niciodată să se mai întoarcă acolo, spunând că nu vede rostul acestei vizite, cu excepţia retrăirii unor amintiri înspăimântătoare. Ştiam că alţi supravieţuitori au acceptat să se întoarcă şi au trăit senzaţia că „au închis complet cercul”, ca să folosim o sintagmă des întâlnită astăzi.

Poate că întoarcerea la Auschwitz îmi va conferi posibilitatea de a face pace cu trecutul. Dacă îl voi vedea din nou aievea, şi nu doar în visele cumplite din toiul nopţii, îmi voi recăpăta, poate, liniştea sufletească, iar fantasmele trecutului vor înceta să mă mai bântuie. Am acceptat propunerea şi am pornit la drum împreună cu Zvi.

Nici n-am ajuns bine la porţile de la Birkenau, că am şi simţit cum spaima mi se cuibăreşte în suflet. Turnurile de pază se înălţau înspăimântătoare în dimineaţa rece şi mohorâtă de iarnă, în timp ce străbăteam tăcuţi zăpada în drum spre lagăr.

Încă de cum am ajuns acolo, Zvi a început să plângă în tăcere – era o experienţă mult prea covârşitoare pentru el. Eu: nu mai puteam să plâng, căci nu mai aveam lacrimi. „E la fel de înfiorător ca şi atunci”, mi-am spus în gând.

Gardul din sârmă ghimpată, îndoit pe alocuri şi fără curent electric, împrejmuia încă locurile. Lagărul se întindea acum în depărtare, pustiu şi nemărginit. În 1944, fiecare zonă era înconjurată de garduri şi străjuită de paznici.

Câteva barăci stăteau încă în picioare, dar multe dintre clădirile din lemn dispăruseră, năruite, poate, de vreme şi putregai. I-am arătat lui Zvi drumul principal şi barăcile mărginite cu paturi de scânduri. Era întuneric şi umed înăuntru, cum a fost mereu. I-am povestit lui Zvi de noaptea în care m-am trezit în timp ce un şobolan îmi

ronţăia degetele de la picioare.

M-am dus apoi să văd. toaletele prevăzute cu scânduri găurite pe post de WC-uri. Am simţit cum stomacul mi se întoarce pe dos, amintindu-mi cât de tare uram să stau pe ele, în timp ce supraveghetoarele *Kapos* defilau pe lângă noi. Am schiţat un zâmbet amar gândindu-mă la sfatul lui Pappy de a nu mă aşeza pe toaletele publice infestate cu bacterii.

Am străbătut împreună întinderea lagărului, urmând şinele de cale ferată ce se opreau în dreptul camerelor de gazare şi al crematoriilor. În locul acestora, se înălţau maldăre de cărămizi rămase în urma clădirilor aruncate în aer de nazişti în speranţa că vor putea astfel să-şi ascundă crimele. Priveliştea îmi era cu totul străină – camerele de gazare şi crematoriile erau mereu ascunse de restul lagărului, deşi nu puteam nega realitatea crudă întruchipată de coşurile mereu fumegânde, de cenuşa ce se aşternea peste noi zi şi noapte şi de mirosul inconfundabil ce plutea în aer.

Ne-am oprit pentru câteva clipe şi am citit un fragment din *Povestea Evei*. Apoi am plecat.

Nu simţeam nici pace. Nici senzaţia cercului complet închis. Simţeam doar prezenţa copleşitoare şi împovărătoare a miilor de oameni – bunici, părinţi, copii şi prunci – care pieriseră pe aceste ţinuturi poloneze. Ucişi zi de zi, an de an, timp de patru ani – mi-era greu să cred au ajuns în rai. Cândva, oameni cu nume, vieţi şi identităţi proprii, acum anonimi pierduţi în uitare.

Pe drumul de întoarcere, am văzut că lucrările de renovare începute înainte de ceremonia de comemorare erau în plină desfăşurare. Ani de-a rândul, lagărul de la Auschwitz-Birkenau zăcuse învăluit în tăcere în spatele Cortinei de Fier, puţini oameni trecându-i pragul. Acum era îmbrăcat în straie noi, ca o adevărată atracţie turistică de talie internaţională. Diverse indicatoare le arătau vizitatorilor locurile ororilor – camerele de gazare, baraca evreilor ungari, spitalul. Am rămas complet fără grai când

am ajuns în faţa unui bufet cu autoservire nou construit. Muncitorii stăteau la mese, râzând, vorbind şi bând ciocolată caldă. Zvi a tresărit, înfiorat, când cineva i-a oferit ceva de mâncare.

„Nu”, a răspuns, ducându-şi, scârbit, mâna la gură. „Cred că mi se face rău”.

Eu aveam senzaţia că trăiesc un vis ciudat.

Am urmărit mai târziu ceremonia transmisă la televizor şi am ascultat discursul impresionant al lui Elie Wiesel:

„Deşi ştim că Dumnezeu e milostiv, Te rugăm, Dumnezeule Mare, să nu ai milă de cei care-au creat acest loc! Amintiţi-vă procesiunea nesfârşită a copiilor, care se pierd, tăcuţi, înspăimântaţi şi frumoşi, în noapte!” a continuat Wiesel, un supravieţuitor al lagărului de la Auschwitz, un scriitor de succes şi un laureat al Premiului Nobel pentru Pace. „Unul singur ne-ar putea sfâşia sufletul”, a adăugat, zdrobindu-ne inima cu adevărul spuselor sale. „Dar niciunul dintre ei n-a reuşit să le frângă sufletul ucigaşilor”.

Apoi marii lideri ai lumii au depus coroane de flori, spunând că asemenea lucruri n-ar trebui să se mai întâmple vreodată.

— Dar se întâmplă, i-am spus lui Zvi. Se întâmplă chiar acum în diverse părţi ale lumii.

Milioane de oameni vizitează Auschwitz-ul în fiecare ah, croindu-şi drum prin lagăr, cu căştile la urechi, în timp ce ascultă informaţiile oferite de un ghid. Am cunoscut oameni, unii chiar evrei, care vizitează lagărele de concentrare, declarându-se încântaţi de senzaţiile provocate de ideea morţii şi a grozăviilor înfăptuite acolo. Gândul îmi provoacă fiori, chiar dacă îi încurajez pe tineri să viziteze lagărele în scop educativ.

Încălţămintea, valizele şi părul victimelor, expuse la muzeul de la Auschwitz, vor putea fi păstrate pentru totdeauna, dar lagărul construit de nazişti se va nărui, în cele din urmă, sub imperiul vremii şi al stihiilor naturii, iar

Ausetiwitz-ul se va preface într-o întindere fetida de pământ, acoperită de muşte, bătută de soarele torid al verii şi îngropată iarna sub troiene de zăpadă. Cine ştie ce amintiri vor mai dăinui peste ani şi ani? Este doar un loc. Dacă vreau să transmit mai departe experienţele trecutului şi speranţele legate de viitor, trebuie să menţin vie amintirea oamenilor.

Timp de mulţi ani, am evitat să mai pun piciorul în Austria şi în Amsterdam, pentru că nu voiam să-mi amintesc momentele fericite trăite în trecut alături de Mutti, Pappy şi Heinz. În cele din urmă însă, la sfârşitul anilor ’70, m-am întors la Viena împreună cu Zvi şi cu fiica noastră, Sylvia. Austria era la fel cum mi-o aminteam, fermecându-mă, fără să vreau, cu oamenii ei surâzători şi relaxaţi, cu mâncarea şi băutura delicioase, dar şi cu zilele însorite petrecute la ţară. Am cutreierat împreună Viena, ducând-o pe Sylvia la Palatul Schönbrunn, prin grădinile căruia am alergat şi m-am jucat cândva. Aş fi vrut să-i duc să vadă casa unde am crescut alături de Heinz, dar memoria mi-a jucat deodată feste, învăluind adresa în mantia uitării: în ciuda căutărilor mele prin sertarele ferecate ale minţii, mi-a fost cu neputinţă să mi-o amintesc, deşi ştiam prea bine drumul spre Lautensackgasse. Când am ajuns acasă, mi-am amintit imediat adresa. Poate că psihicul meu încerca să mă protejeze, astfel că n-am mai încercat niciodată să revăd casa.

De atunci, am mai fost în Austria de câteva ori, gândindu-ne, la un moment dat, chiar să cumpărăm un apartament acolo, dar frumuseţea amintirilor din copilărie n-a reuşit niciodată să înlăture teama şi anxietatea întâmplărilor trăite mai târziu.

Acum pot să-mi recunosc şi să-mi declar obârşia austriacă, dar timp de mulţi ani am negat orice legătură cu patria-mamă. Când oamenii mă întrebau de unde vin, le spuneam că sunt olandeză.

Locul pentru care simt însă o afinitate cu totul aparte este Amsterdamul. Cât a trăit Otto, nu l-am vizitat prea

des, dar după moartea lui, asumându-mi un rol mult mai activ în acţiunile desfăşurate de Fundaţia „Anne Frank”, am început să călătoresc în Amsterdam tot mai des. Oraşul îmi stârneşte mereu amintiri din trecut; ochii îmi înoată în lacrimi de fiecare dată când pun piciorul pe aeroport, gândindu-mă cât de mult i-ar fi plăcut lui Heinz să se întoarcă aici şi cum destinul i-a refuzat această şansă. Locurile îmi provoacă sentimente contradictorii, dar mă simt legată de prietenii mei olandezi şi, dacă nu mi-aş fi întemeiat o familie la Londra, aş fi rămas aici pentru tot restul vieţii. În afară de munca desfăşurată în cadrul Fundaţiei „Anne Frank”, m-am implicat cu entuziasm şi în activităţile Muzeului Mişcării Olandeze de Rezistenţă. Am donat mai multe lucruri, printre care tablourile lui Heinz, paşaportul lui şi al tatii, cât şi uniforma rusească pe care am primit-o după ce-am fost eliberată de la Auschwitz, piese ce au devenit exponate permanente ale muzeului.

Uniforma a fost cât pe ce să ajungă din nou în Rusia. În ianuarie 2010, am fost invitată la Moscova ca să mă întâlnesc cu unii dintre soldaţii, care au eliberat lagărul Auschwitz-lBirkenau în 1945. În cadrul unei conferinţe de presă, le-am arătat ziariştilor uniforma, povestindu-le cum am ajuns în posesia ei şi cum am purtat-o tot drumul prin Ucraina, străbătând apoi apele mărilor spre Marsilia şi ajungând, în cele din urmă, la Amsterdam.

— Grozav! mi-a spus unul dintre organizatorii ruşi, cu un licăr vesel în ochi. Dar cred că uniforma ar trebui să rămână, ca piesă de muzeu, aici, la Moscova.

— Iar eu cred că aveţi destule uniforme sovietice, i-am răspund Permiteţi-mi, aşadar, să nu mă despart de ea!

Lăsând gluma la o parte, mă simţeam recunoscătoare pentru şansa de a le mulţumi personal soldaţilor care eliberaseră lagărul, în amintirile mele, erau nişte tineri înalţi şi voinici, îmbrăcaţi în uniforme groase de iarnă ca nişte blănuri de urs. Acum, purtau amprenta anilor, având părul cărunt, umerii gârboviţi şi purtând ochelari şi etalându-şi cu mândrie pe sacouri medaliile câştigate pe

câmpul de luptă.

I-am întrebat ce sentimente au trăit atunci când au ajuns la Auschwitz şi dacă s-au aşteptat vreodată să găsească asemenea lagăre ale morţii, presărate încă cu supravieţuitori înfometaţi şi zdrenţuiţi.

— Nu, a fost cumplit, mi-a răspuns unul dintre ei. Eram doar nişte băieţandri. Eu aveam numai optsprezece ani. Am găsit şi alte lagăre precum cel de la Auschwitz. Dar văzuserăm deja multe alte orori.

În timp ce înaintau prin Rusia şi Polonia, soldaţii ruşi fuseseră martorii unor scene înspăimântătoare – iar Auschwitz-Birkenau era doar unul dintre ele.

Când am plecat de la Moscova, în minte îmi răsunau cuvintele soldatului: Holocaustul este singurul masacru, din istorie sau este doar o grozăvie printre multe altele? Prin intermediul lui Otţo şi apoi prin activităţile desfăşurate în cadrul Casei „Anne Frank" şi al Fundaţiei „Anne Frank", am ajuns să cunosc multe cazuri de genocid, de crime şi acte de discriminare, şi fiecare dintre ele a reprezentat, fără doar şi poate, o experienţă cumplită pentru cei care le-au trăit. Cu toate astea, cred că încăpăţânarea şi înverşunarea naziştilor de a şterge de pe faţa pământului orice urmă a poporului evreu – cât şi dorinţa multor oameni de rând de a le face pe plac – nu au seamăn în întreaga istorie a omenirii. Dar eu nu văd lucrurile prin prisma unui istoric. Pot doar să vă împărtăşesc experienţele personale şi să vă povestesc cum am reuşit să supravieţuiesc.

30

Epilog

Azi-noapte, stăteam cu ochii pe pereţi şi mă întrebam ce final să dau poveştii mele. Peste treizeci de ani, nu va mai exista niciun supravieţuitor al Holocaustului, de aceea cartea mea este o scrisoare adresată generaţiilor viitoare.

Sper ca, într-o bună zi, cu mult după moartea mea, să ajungă în mâinile cuiva, care va descoperi, cu uimire şi stupoare, o lume dispărută. O lume în care oamenii erau

persecutaţi pentru că erau evrei – sau negri, ţigani, musulmani sau homosexuali –, o lume ce va părea ridicolă, inumană şi revoltătoare, la fel cum ni se pare astăzi negoţul de sclavi *din* trecut.

Este o speranţă deşartă, aţi putea crede. Gândiţi-vă la ororile ce se petrec acum, pretutindeni în lume! La incertitudinile cu care ne confruntăm la tot pasul şi la conflictele stârnite între diverse religii.

Sunt o fire pragmatică, dar şi optimistă. Când mă urc în autobuzul din nordul Londrei, observ numeroase familii ai căror membri provin din diverse grupuri etnice. Am fost nevoită să-mi privesc până şi propria familie cu alţi ochi şi să realizez că nimic nu mai e cum a fost cândva. Nu m-aş fi căsătorit niciodată cu un bărbat de altă religie decât cea iudaică, iar căsătoria uneia dintre fiicele noastre cu un bărbat ne-evreu ne-a provocat multă amărăciune. Dar vremurile s-au schimbat şi oamenii se contopesc tot mai mult unii cu alţii, iar acest lucru este de bun augur.

Acum, când vizitez şcolile, observ că elevii acordă tot mai puţină atenţie locurilor de baştină ale colegilor lor. Îi agreează sau nu ca indivizi, dar simpatiile sau antipatiile nu se bazează pe culoarea pielii sau pe religia acestora.

Viaţa într-un univers unde toată lumea găseşte; un loc” sub soare nu este un ideal înălţător pentru mine – ba, dimpotrivă, reprezintă una dintre marile dileme ce mi-au bântuit gândurile de-a lungul timpului.

Pe 14 februarie 2012, am primit, în cadrul unei ceremonii organizate la Palatul Buckingham, Ordinul Imperiului Britanic pentru munca depusă în slujba Fundaţiei „Anne Frank” şi a altor misiuni caritabile înfăptuite în numele Holocaustului. Prin această distincţie deveneam „Membru al Imperiului Britanic”. Dar chiar şi după şaizeci de ani de stat la Londra, încă nu ştiu unde mi-este locul în lume şi cărui meleag îi pot spune „acasă”.

Am văzut lumina zilei în Austria, apoi am devenit o refugiată apatridă, ca, în final, identitatea să-mi fie redusă la un număr tatuat pe braţ. După război, Aliaţii au hotărât

ca evreii să nu fie trataţi ca un grup etnic de sine stătător, motiv pentru care am devenit din nou „austrieci” (integraţi, printr-o coincidenţă stranie, în aceeaşi oală cu naziştii care ne-au persecutat şi ne-au considerat cândva nişte „duşmani ai poporului”). N-am obţinut niciodată cetăţenia olandeză, iar câţiva ani mai târziu, am ajuns, în Marea Britanie, unde nu mi-am închipuit niciodată că îmi voi întemeia 6 familie.

Am, trăit vremuri tulburi când întreaga Europă era măcinată de conflicte stârnite de ideologiile fascismului şi ale comunismului, dar şi de conceptul libertăţii, distrugând ultimele vestigii ale vechii ere imperiale. Iar eu acceptam acum distincţia arhaică a unui imperiu de mult apus.

Îmi vine să zâmbesc ori de câte ori îi aud pe oameni vorbind despre conflictele necontenite iscate în alte părţi, ale lumii, ca ţările Africii, comparate cu modul „civilizat” cu care soluţionăm problemele în Europa. Nu cu mult timp în urmă, Europa nii eră deloc un tărâm „civilizat”, vă asigur de asta.

Cartea mea vă deapănă o parte din amintirile acelor vremuri, dar nu evocarea lor ar trebui să constituie o prioritate pentru noi, ci schimbarea lucrurilor în bine.

Acest gând m-a frapat în mod deosebit în timpul unei vizite făcute în Argentina, cu vreo doi ani în urmă, cu ocazia primei aniversări a Casei „Anne Frank”, înfiinţată la Buenos Aires. Cunoşteam, fireşte, politica Argentinei de a le oferi adăpost naziştilor după război, cât şi povestea multor oameni de rând, care îşi pierduseră familiile în timpul celei mai recente dictaturi militare din ţară. Crâmpeie din istoria agitată a Argentinei mi se derulau prin minte în timp ce mi se oferea o distincţie în faţa biroului Evei Peron, aflat într-o sală a parlamentului. (O altă Eva mult mai controversată decât mine.) Am ţinut un discurs plin de ardoare în faţa unui public extraordinar, printre care se afla şi un grup al Mamelor din Piaza Mayo, militante curajoase ale dreptăţii cerute în numele copiilor ucişi de junta militară. Am vorbit, de asemenea, şi în faţa a

100 de ofiţeri din forţele armate, navale şi aeriene, dornici să semneze un acord prin care toţi cadeţii înrolaţi în armată urmau să viziteze Casa „Anne Frank”.

Dar mai presus de toate, pentru că speranţele mele stau în mâinile tinerilor, marea victorie repurtată în Argentina a fost semnarea de către ministrul educaţiei a unui acord prin care Holocaustul avea să fie introdus în programa şcolară.

În vară, ambii mei nepoţi au vizitat Africa alături de câteva organizaţii caritabile. Poate că Otto Frank şi munca lui neobosită în folosul semenilor noştri au transmis generaţiei tinere din familia noastră dorinţa de susţinere şi ajutorare a umanităţii, deşi ştiu prea bine că voinţa de a contribui la binele omenirii este o trăsătură comună a tinerilor de astăzi.

Da, trebuie să organizăm zile şi ceremonii comemorative, dar viaţa merge mai departe, iar eu am fost mereu o persoană activă. Nu putem trage cortina, căci spectacolul trebuie să continue.

Povestea mea a cunoscut cumva încununarea cu ocazia împlinirii a şaizeci de ani de la nunta mea cu Zvi, aniversare sărbătorită la Londra în sânul majorităţii oamenilor pe care i-aţi cunoscut în paginile cărţii mele. Era o zi frumoasă şi senină de septembrie când Zvi şi cu mine am fost întâmpinaţi în salon de acordurile melodiei *What A Wonderful World*, interpretată de Lisa, strănepoata noastră.

Străbătusem cercul complet. Mă simţeam copleşită de emoţie să mă aflu alături de fiicele noastre, de nepoţii noştri, de vărul meu, Tom, căruia îi povestisem, pe când avea zece ani, ororile trăite în lagăr, de Jan Rosenbaum, băieţelul care îmi înseninase zilele întunecate din Amsterdamul postbelic, de Anita, prima mea prietenă de la Londra, de Elizabeth, bona, apoi partenera mea de afaceri şi, în final, prietena care a îngrijit-o pe Mutti până la sfârşitul vieţii, de Dienke şi Jan Eric, care au adus pentru prima oară Expoziţia „Anne Frank” în Marea Britanie; de

Jenny Culank şi Nic Careen, producătorii piesei *And Then They Came For Me*, de Erika şi Teresin de la Casa Anne Frank din Amsterdân; de familia lui Zvi din Israel – şi chiar şi de Hârold, un prieten din Statele Unite, ale cărui poveşti încântătoare despre cazinourile şi cursele de porci frecventate împreună dezvăluiau faptul că nu sunt un monument al virtuţii şi riicio voce autorizată să ţină prelegeri despre viaţă.

Am crescut într-o lume departe de a fi frumoasă, dar am reuşit să-mi croiesc o viaţă presărată cu multă dragoste şi bucurie. Singurul meu regret îl constituie faptul că n-am putut s-o împărtăşesc cu Pappy şi cu Heinz.

După experienţa acumulată în cei peste douăzeci şi cinci de ani de discursuri şi prelegeri ţinute în faţa unui public numeros şi diversificat, intuiesc multe dintre întrebările pe care mi le pun oamenii, dar asta nu înseamnă că am toate răspunsurile.

Acum câteva luni, la sfârşitul unui discurs ţinut în faţa unei clase de elevi, o fetiţă somaleză, cu ochi negri şi pătrunzători, a ridicat, şovăitoare, mâna şi m-a întrebat:

— Credeţi că s-ar mai putea întâmpla aşa ceva?

Nu ştiu răspunsul la această întrebare, dar poate îl cunoaşteţi voi. Se va mai întâmpla vreodată aşa ceva? Sper că nu.

Mulţumiri y

Deşi ne-am bucurat de susţinerea morală a multor oameni, care ne-au încurajat să scriem această carte, am dori să le mulţumim în mod deosebit celor care ne-au îndrumat în căutările noastre, precum Karen Tessel, de la Muzeul Mişcării Olandeze de Rezistenţă, profesorul Dienke Hondious, de la Universitatea din Amsterdam, Teresien da Silva şi Erika Prins, de la Casa „Anne Frank" din Amsterdam.

Îi suntem, de asemenea, deosebit de recunoscători lui Tom Greenwood, care ne-a trimis multe scrisori de familie, permiţându-ne să le reproducem în paginile acestei cărţi şi ne-a împărtăşit propriile amintiri.

Le mulţumim Gaiei Banks, de la Sheil Land, şi Fenellei Bates, de la Hodder & Stoughton, pentru încrederea acordată şi ajutorul lor neprecupeţit.

Vrem, de asemenea, să-i mulţumim lui Zvi Schloss pentru implicarea sa în toate discuţiile pe marginea subiectelor abordate în carte, pentru răbdarea cu care a citit fiecare manuscris în parte, cât şi pentru susţinerea necondiţionată oferită de-a lungul anilor în cazul multor altor proiecte.

Eva Schloss-Geiringer şi Karen Bartlett

Index

Aberdeen – 22 7

Alexander (nepot, Alexander Margolis, fiul lui Caroline) – 251

Amsterdam – 10, 54, 60, 67, 69, 71, 76, 80, 89, 102, 135, 145 Coloana Henneicke – 170 greva generală – 67, 68 Iarna Foametei – 148 „vânătorii de evrei” – 170 Lyceum – 160 Cartierul Râurilor – 52

procesul trădătorilor care i-au predat pe evrei naziştilor – 145, 171

And Then They Came For Me – 235, 245, 253, 272

Casa „Anne Frank”, Amsterdam – 224

Casa „Anne Frank”, Buenos Aires – 271

satul Anne Frank pentru persoanele strămutate – 225

antisemitismul – 12, 101, 183.

„Soluţia finală” vezi şi Holocaustul – 71, 126 ghetouri – 49, 71, 107

Holocaust vezi şi Holocaustul – 106, 117, 126, 147, 187, 210, 219, 225, 236, 239, 242, 262, 268, în Letonia – 186, 243, 244, 245

ascensiunea naziştilor la putere promovată de NSB – 56 Steaua lui David – 76, 143, 219.

276 EVA SCHLOSS ŞI KAREN BARTLETT Argentina – 271

Auschwitz-Birkenau – 101, 105, 115, 118, 125, 135, 137, 265, 267, 268

Crematoriile – 98, 101, 120, 125

camerele de gazare – 106, 107, 113, 119, 122, 125
supraveghetoarele Kapos – 101, 109, 116, 264
Ballantyne, Jack – 232
Banca Reglementelor Internaţionale – 112
Beatrix, regina Olandei – 215
Bergen-Belsen – 97, 135, 153 prinţul Bernhard – 65
Braams, Miep (asistentă olandeză şi informatoare nazistă) – 171 Breda – 67
domnul Broeksma (membru al Rezistenţei) – 79 Buchenwald – 97 Buddeberg, Heinrich – 210 Careem, Nic – 242
Centrul pentru refugiaţi, Bruxelles – 49 Chamberlain, Neville – 50 Churchill, Winston – 64 Culank, Jenny – 242
Czopp, Ninni – 160
da Silva, Tereştri – 273
Dachau – 183, 184, 185
Darwen – 193
Herr şi Frau Deutsch – 47
Dias, Vaz158
Dijk, Ans van – 172
Dollfuss, Engelbert – 33
Închisoarea Downview – 260
Dubbelman, Jan Eric – 224 închisoarea Durham – 257
Muzeul Mişcării Olandeze de Rezistenţă – 273
Edgware Antiques – 221
Ella (nepoată, Ella Yaron, fiica Sylviei) – 252
Ellen (prietena lui Heinz Geiringer) – 62
The Eternal Jew – 68
Povestea Evei – 229
Faurisson, Robert – 210
Frank, Anne – 59, 105
Frank, Edith – 139
Frank, Elfriede (Fritzi, fostă Geiringer) – 16
Orde van Oranje-Nassau – 215
Franz Joseph de Austria – 34, 142
Freud, Sigmund – 14
Fundaţia „Anne Frank” – 208, 215

Geiringer, Bianca (mătuşă paternă) – 27, 36
Geiringer, David (bunicul patern) – 16
Geiringer, Elfriede (Fritzi), născută Markovitz (mama) – 16
Geiringer, Erich (tata) – 13, 17
Geiringer, Heinz (frate) – 20
Geiringer, Hermine (bunica paternă) – 16
Geiringer 8 c Brown – 29
Gemmeker, Albert Konrad – 91
Gestapoul – 76, 90
Gies, Miep – 153
Gino (iubitul lui Fritzi Geiringer) – 28 Goebbels, Josef – 34 Goodrich, Frances – 209
Marea Criză Economică – 29, 53
Greenwood, Otto (unchi) – 26
Greenwood, Sylvi (mătuşă, născută Markovitz) – 26
Greenwood, Tom (văr) – 26
domnul Gunning – 152
Haan, Jannes – 171
Hackett, Albert – 209
Haganah – 187
Hailey, Idaho – 241
Imperiul Habsburgic vezi şi Imperiul Austro-ungar – 32 Harold (prieten) – 272 Hassel, Elizabeth – 91.
Heinemann, Truda – 152 Hellman, Lillian – 209 Henk (prieten) – 168 Henneicke, Wim – 170 Hepburn, Andrey – 211 Heydrich, Reinhard – 71 Hilda (menajeră) – 24, 163 Himmler, Heinrich – 98, 125, 126 Hirsch, George – 92
Doamna Hirsch (proprietara unei pensiuni) – 177
Hitler, Adolf – 32, 34, 37, 52, 57, 128, 136, 144
Incapacitatea de a intra la Academia de Arte Frumoase din Viena – 22
Hondius, Dienke – 224 Höss, Rudolf-64, 112, 118 Houthuijs, Wim – 172 IG Farben – 97, 129
Jaap (patronul studioului foto) – 169
prinţesa Juliana – 64
Kasselman, Wendy – 239

Katee-Walda, Gerada – 82, 155, 171
Kennedy, John F. – 211
Kent, Evelyn – 229
Kerner, Susan – 235, 237, 242
Klein, Judith – 239
domnişoara Klompe – 77, 79, 83, 86
Kloss, Litty – 37
Klug, Bee – 234
Koord, Janny54, 105, 135
Kristallnacht – 49
Kurocikin, Pavel – 131
Le Blanc, Jacky – 44
Doamna Le Blanc – 46
Lederman, Barbara – 236
Lederman, Susanne – 61, 105
Levie, Herman de – 134
Levin, Meyer – 209, 230
A Light in the Darkness – 232
Lindberg-Salomon, Paula – 174
Livingstone, Ken – 9, 225, 259
Lueger, Karl – 31, 32
Mahler, Gustav – 14
Margolis, Alexander (nepot, fiul lui Caroline) – 251 Markovitz, Helen (bunica maternă) – 29, 37, 40, 56 Markovitz, Rudolf (bunicul matern) – 17, 29, 37, 40, 56 Markovitz, Sylvi (numele de fată al mătuşii Sylvi) – 26
Martin (prieten din copilărie) – 26, 44 Mauthausen, lagăr de concentrare – 154 domnul Mendoza – 69 Mengele, Josef – 100, 121, 124 Minni (verişoară) – 114, 116, 123, 127 vasul *Monowai*, HMS – 145 Moore, Demi – 241 Mussert, Anton – 56, 65 Muzeul Naţional al Libertăţii – 240 Nederlandse Unie (NU) – 65
NSB (Partidul Naţional-Socialist din Olanda) – 56, 170
Nürnberg, Andrew – 229
Opekta – 60
Oświęcim – 100

Pactul de Oţel – 49
domnul Peck – 179
Pfaffhausen – 218
Powers, Barbara – 232
Presser, Jacob – 91
Prins, Erika – 273
Ravasio, Elizabeth – 221, 232, 253
Redhouse, David – 261
Reitsma, Floris – 84
domnul Reitsma – 84
Doamna Reitsma – 84, 149
Rommel, Erwin – 81
Roosevelt, Eleonor – 209
Rose, Alma – 106
Rosenbaum, Jan – 272
Rosenbaum, Martin – 151, 161 Rosenbaum, Roşi – 54, 149 Roth, Heinz – 210 Schaap, Pieter – 172 Schiele, Egon – 14
Schloss, Caroline Ann (fiică) – 202, 251 Alexander Margolis, fiu – 251
Schloss, Jacky (fiică, mai târziu Jacqueline Hovelsen) – 11, 220 Lisa Heiler, fiică – 251 Eric Hovelsen, fiu – 251
Schloss, Meier – 183 Schloss, Shlomo – 182 Schloss, Sylvia (fiică) – 207, 212, 227 Schloss, Zvi (soţ) – 178, 179 Schnitzler, Arthur – 14 Schönerer, Georg von – 32 Schuschnigg, Kurt von – 33 Scott, Selina – 231 Seyss-Inquart, Arthur – 65, 68 Silvia, Teresin da – 272 Silverberg, Ed – 236 Simons, Branca – 172 Soetendorp, David – 234
Sophie (nepoată, Sophie Yaron, fiica Sylviei) – 252
Stalin, Joseph – 138
Stielau, Lothar – 210
Still, James – 235, 236, 244
Turnbull – 198
Suijk, Cor – 210, 224
Svastica – 33, 34, 184.
Sinagogi – 49
Szaynok, Wanda – 111

Troţki, Lev – 14
Tratatul de la Versailles – 17
Wagner, Otto – 22
Walnes, Gillian – 234, 258
Conferinţa de la Wannsee – 71
West, Rosemary – 258
Wiesel, Elie – 265
Wilhelmina, regina Olandei – 64
Willis, Bruce – 241
Winter, Rootje De – 139
Woman’s Hour – 231
Yaron, Ella (nepoată, fiica Sylviei) – 252
Yaron, Sophie (nepoată, fiica Sylviei) – 252
Yvette (franţuzoaică, prizonieră la Birkenau) – 131
Zita de Bourbon-Parma, împărăteasă – 19
Zyklon B – 97, 129, 135

Cu preţul vieţii MAX EISEN

O poveste despre suferinţele unui băiat aflat într-un moment teribil, într-un loc teribil în tradiţia romanelor Night, al lui Elie Wiesel, şi Survival în Auschwitz, al lui Primo Levi, romanul de memorii al supravieţuitorului canadian al Holocaustului, Max Eisen, bestseller mondial, ne dezvăluie cu claritate şi sinceritate hotărârea nestrămutată a autorului de a supravieţui unor situaţii imposibile şi de a face cunoscute în faţa lumii ororile de la Auschwitz. Umanitatea şi generozitatea lui strălucesc în aceste pagini de mare forţă – amintirile personale ajung la suprafaţă pe măsură ce povesteşte despre cruzimea gardienilor SS, dar şi despre bunătatea şi eroismul zilnic al colegilor săi prizonieri, cu toţii victime ale unui sistem

creat pentru degradare, dezumanizare şi, în cele din urmă, moarte.